

ΙΩΑΝ. ΚΟΛΛΑΡΟΥ - ΜΙΧ. ΜΑΥΡΟΥΔΗ
ΦΙΛΟΛΟΓΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΩΝ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΡΩΜΑΪΚΗ - ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ

(ἀπὸ τοῦ 146 π.Χ. μέχρι τοῦ 1453 μ.Χ.)

ΔΙΑ ΤΗΝ Β' ΤΑΞΙΝ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ
ΒΑΣΕΙ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΑΝΑΛΥΤΙΚΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ

ΕΚΔΟΣΙΣ 1965



Ἐκδοτικὸς Οἶκος
Νικολάου & Λοφοκῆ Ι. Πέσσου
Ὅδος Λοφοκῆου 5 (Πρὸς Θεοφιλάτου). Τηλ. 318.572
Ἀθήναι

19

ΙΩΑΝ. ΚΟΛΛΑΡΟΥ - ΜΙΧ. ΜΑΥΡΟΥΔΗ
ΦΙΛΟΛΟΓΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΩΝ

Στρατηγικὴ Ροβέρτος.

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΡΩΜΑΪΚΗ - ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ

(ἀπὸ τοῦ 146 π.Χ. μέχρι τοῦ 1453 μ.Χ.)

ΔΙΑ ΤΗΝ Β' ΤΑΞΙΝ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ
ΒΑΣΕΙ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΑΝΑΛΥΤΙΚΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ

ΕΚΔΟΣΙΣ 1965



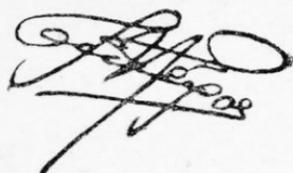
Σπύρος Ι. Παπασπύρου
Ζωγράφος
Καθηγητὴς Εφαρμογῶν ΤΕΙ/ΗΠ.

Ἐκδοτικὸς Οἶκος
Νικοδήου & Λοφοκῆ Ι. Πύρρον
Ὁδὸς Λοφοκῆου 5 (Λιὰ Θεοφιλάου) - Τηλ. 318.572
Ἀθῆναι

17.849

Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

Πάν γνήσιον αντίτυπον φέρει τὴν κάτωθι ὑπογραφήν τοῦ συγγραφέως
καὶ τὴν σφραγίδα τοῦ Ἐκδοτικοῦ Οἴκου.



Ο. Ε.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ ΚΑΙ Η ΠΕΡΙ- ΟΔΟΣ ΤΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΡΩΜΗΝ

1. ΑΙ ΡΩΜΑΪΚΑΙ ΚΑΤΑΚΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ Α΄ Π. Χ. ΑΙΩΝΟΣ

Εἶδομεν εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ προηγουμένου ἔτους ὅτι ἡ Ρώμη κατὰ τὸν Βον π.χ. αἰῶνα διεξήγαγεν ἰμπεριαλιστικούς πολέμους, ὥστε εἰς τὸ τέλος τοῦ αἰῶνος κατεῖχεν ὅλας τὰς ἀκτὰς τῆς Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Μεσογείου, τὴν ὁποίαν ὠνόμαζον «ἡ θάλασσά μας» (Mare nostrum).

Τὰς κατακτήσεις ἐξηκολούθησε καὶ κατὰ τὸν Αὐτ. π.χ. αἰῶνα καὶ ἐπεξέτεινε τὴν κυριαρχίαν τῆς.

Ὁ πρῶτος Μιθριδατικός πόλεμος (88 - 84).

Ἐνα ἀπὸ τὰ κράτη, τὰ ὅποια ἐδημιουργήθησαν μετὰ τὴν διάλυσιν τοῦ βασιλείου τῶν Σελευκιδῶν, ἦτο τὸ βασίλειον τοῦ Πόντου μὲ πρωτεύουσαν τὴν Σινώπην, τὸ ὅποιον μὲ τὸν καιρὸν ἐγένεν ἀρκετὰ ἰσχυρὸν μὲ ὀργανωμένον στρατὸν καὶ στόλον καὶ ἀρκετοὺς θησαυροὺς.

Ὁ κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοὺς βασιλεὺς τοῦ Μιθριδάτης ὁ Εὐπάτωρ (123 - 63), ἐπιβλητικὸς τὸ ἀνάστημα καὶ μὲ πολλὰς γνώσεις (ὠμίλει 22 γλώσσας) ἠγάπα τοὺς Ἕλληνας καὶ τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα, διότι εἶχεν ἑλληνίδα μητέρα. Τὸ ὄνειρόν του ἦτο νὰ ἰδρῦση μέγα κράτος καὶ ὅταν ἡ Ρώμη περιεπλάκη εἰς τὸν συμμαχικὸν πόλεμον, ὁ Μιθριδάτης ἐκυρίευσεν τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ κατῆλθεν εἰς τὰς παραλίους ἑλληνικὰς πόλεις ὡς ἐλευθερωτῆς.

Οἱ κάτοικοι τὸν ἐδέχθησαν μὲ ἀνακούφισιν, διότι ὑπέφερον πολὺ ἀπὸ τὴν κακὴν διοίκησιν τῶν Ρωμαίων καὶ τὴν ἀπληστείαν τῶν δημοσιωνῶν.

Ὁ Μιθριδάτης ἔκαμε πρωτεύουσάν του τὴν Πέργαμον καὶ τὸ ἔτος 88 εὐρισκόμενος εἰς Ἐφεσον διέταξε γενικὴν σφαγὴν τῶν Ἰταλῶν τῆς

Μ. Ἀσίας, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐσφάγησαν ἄνω τῶν 80.000 Ἴταλοι.

Μὲ τὸν στόλον του ἐκυρίευσε τὴν Δῆλον καὶ ἦλθεν εἰς Πειραιᾶ καὶ Ἀθήνας, ὅπου τὸν ὑπεδέχθησαν ὡς ἐλευθερωτὴν. Παραλλήλως στρατὸς τοῦ Μιθριδάτου εἰσέβαλε διὰ τῆς Θράκης εἰς τὴν Μακεδονίαν (87).

Τὸν Μιθριδάτην ἀντιμετώπισεν ὁ Σύλλας, ὁ ὁποῖος ἦλθεν τὰς ἀρχὰς τοῦ 87 εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἐπολιορκῆσε τὰς Ἀθήνας καὶ τὸν Πειραιᾶ τὸν Μάρτιον τοῦ 86 κατέλαβε τὰς Ἀθήνας, τὰς ὁποίας ἐπνίξεν εἰς τὸ αἶμα. Ἐνίκησε δύο μεγάλους στρατοὺς τοῦ Μιθριδάτου τὸν ἕνα εἰς Χαίρωνειαν καὶ τὸν ἄλλον εἰς τὸν Ὀρχομενὸν καὶ ἐπλευσεν εἰς Ἀσίαν. Λόγω τῶν ἐσωτερικῶν ἀνωμαλιῶν εἰς τὴν Ρώμην ἔκλεισεν ὁ Σύλλας εἰς τὴν Δάρδανον συνθήκην (84) μὲ τὴν ὁποίαν ὁ Μιθριδάτης παρητήθη ἀπὸ τὰς κτήσεις τῆς Μ. Ἀσίας καὶ ἐπλήρωσε χρηματικὴν ἀποζημίωσιν.

Ἐπι στρέψας εἰς Ρώμην ὁ Σύλλας προέβη εἰς τὰς περιφήμους προγραφὰς του (82) καί, ἀφοῦ ἔλαβε τὸν τίτλον τοῦ δικτάτορος, ἀπέθανε κατὰ τὸ ἔτος 78 π.χ.

Ὁ δεῦτερος Μιθριδατικὸς πόλεμος Ὑποταγῆ τῆς Συρίας.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σύλλα ὁ νέος στρατηγὸς Πομπήιος ἀπεστάλη εἰς Ἰσπανίαν ἐναντίον τοῦ Σερτωρίου, ὁ ὁποῖος ἠπέλει νὰ ἀνατρέψῃ τὸ καθεστῶς, καὶ τὸν ἐνίκησε. Ἐπιστρέψας δὲ εἰς τὴν Ἰταλίαν κατέστρεψε τὰ ὑπολείμματα τῶν ἐπαναστατησάντων δούλων, τῶν ὁποίων τὸν κύριον ὄγκον εἶχε νικήσει ὁ στρατηγὸς Κράσσος εἰς τὴν μεσημβρινὴν Ἰταλίαν. Οἱ δύο νικηταὶ στρατηγοὶ ἐξελέγησαν ὕπατοι.

Ἀφοῦ δὲ ὁ Πομπήιος ὑπέταξε καὶ τοὺς Πειραιατὰς κατὰ τὸ ἔτος 67 (Πειραιατικὸς πόλεμος 68 - 67 π.Χ.), ἡ Σύγκλητος τοῦ ἀνέθεσε τὴν διεξαγωγὴν τοῦ 6^{ου} Μιθριδατικοῦ πολέμου (74 - 64) ὑπὸ τὰς ἐξῆς συνθήκας.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σύλλα ὁ Μιθριδάτης μὲ σύμμαχον τὸν γαμβρὸν του Τιγρᾶνην, βασιλέα τῆς Ἀρμενίας, ἐξηγγέρθη κατὰ τῆς Ρώμης.

Ὁ διοικητὴς τῆς Ἀρμενίας Λούκουλος τὸν προσέβαλεν καὶ τὸν κατεδίωξεν εἰς Ἀρμενίαν, ἐπροχώρησεν εἰς τὸν Εὐφράτην, ἐνίκησεν καὶ τὸν Τιγρᾶνην καὶ ἐκυρίευσε τὴν πρωτεύουσάν του Τιγρανό-

ΚΕΡΤΑ (69). Ἄλλ' ὁ στρατός του μὴ ἀνεχόμενος τὴν αὐστηρότητά του ἐπανεστάτησεν καὶ ὁ Λούκιλος ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ. Τότε ὁ Πομπήιος κατ' ἐντολήν τῆς Συγκλήτου ἐξεστράτευσεν καὶ ἐνίκησεν τὸν Μιθριδάτην, ὁ ὁποῖος ἔφυγε πρὸς τὴν Κριμαίαν, ἔβου καὶ ἠτυοκτόνησεν. Ὑπετάξεν ἐπίσης τὸν Τριγράνην νὰ ὑποταχθῇ. Ὑπέταξε κατόπιν τὴν Συρίαν καὶ ἀπὸ τὰς κατακτήσεις του αὐτὰς ἐδημιούργησε τρεῖς ἐπαρχίας : τὸν Πόντον, τὴν Συρίαν καὶ τὴν Κιλικίαν.

Κατάκτησις τῆς Γαλατίας ὑπὸ Καίσαρος (58 - 51 π. Χ.).

Ὅταν ὁ Πομπήιος ἐπέστρεψεν εἰς Ρώμην, εἶχεν ἦδη ἀναφανῆ ἐκεῖ νέος πολιτικὸς ἀνὴρ ὁ Ἰούλιος Καίσαρ, τὸν ὁποῖον ὑπεστήριξεν ὁ νικητὴς τῶν δούλων Κράσσος. Οἱ τρεῖς αὐτοὶ ἐσχημάτισαν τὴν πρώτην Τριανδρίαν (60 π.Χ.).

Ὁ Καίσαρ ἐξελέγη ὑπάτος διὰ τὸ ἔτος 59 καὶ μετὰ τὸ τέλος τῆς ὑπατείας του διορίσθη διοικητὴς τῆς ἐντεσθεν τῶν Ἄλπεων Γαλατίας καὶ τῆς Ναρβωνίτιδος διὰ μίαν πενταετίαν. Ἀνεχώρησεν εἰς τὴν ἐπαρχίαν του καὶ, ἀφοῦ ὀργάνωσε στρατόν, ἤρχισε τὴν κατάκτησιν τῆς πέραν τῶν Ἄλπεων Γαλατίας, ἣ ὁποία περιελάμβανε τὴν Σημερινὴν Γαλλίαν, τὴν Ἑλβετίαν, τὸ Βέλγιον καὶ μὲγα μέρος τῆς Ὀλλανδίας.

Τὴν κατέκτησεν ἐντὸς 8 ἐτῶν παρὰ τὴν ἡρωϊκὴν καὶ πείσιμονα ἀντίστασιν τῶν κατοίκων καὶ ἡ κατάκτησις αὐτὴ ἔχει σπουδαίαν σημασίαν, διότι διεδόθη ὁ Ἑλληνορωμαϊκὸς πολιτισμὸς εἰς τὴν Δυτικὴν καὶ Κεντρικὴν Εὐρώπην.

Τοιοῦτοτρόπως ἡ νίκη τοῦ Σύλλα εἰς τὸν α' Μιθριδ. πόλεμον ἐστερέωσε τὴν Ρωμαϊκὴν κυριαρχίαν εἰς Μ. Ἀσίαν, ἣ τοῦ Πομπηίου εἰς τὸν ὁ' Μιθριδ. πόλεμον προσέθεσε τὰς ἐπαρχίας τοῦ Πόντου, Συρίας, Κιλικίας καὶ ἡ τοῦ Καίσαρος ἀπέδωσε τὴν πέραν τῶν Ἄλπεων Γαλατίαν.

Ἀργότερον ὁ Ὀκταβιανὸς Αὐγούστος (31 π.Χ. - 14 μ.Χ.) συνεπλήρωσε τὴν κατάκτησιν τῆς Ἰσπανίας, ἐνίκησε τοὺς Πάρθους εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ προσήρτισε τὰ μικρὰ ἀνεξάρτητα κράτη τῆς Γαλατίας καὶ Ἰουδαίας, ἐνῶ οἱ στρατηγοὶ του Δρούσος καὶ Τιθέριος ὑπέταξαν πολλοὺς παραδουναβίους λαοὺς καὶ κατέστησαν τὸν Δούναβιν σύνορον τοῦ κράτους.

Τὰς κατακτήσεις αὐτὰς τοῦ α' π.Χ. αἰῶνος, αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦν συνέ-

χειαν τῶν μεγάλων κατακτήσεων τοῦ θ' προσεπάθησε καὶ ἐπέτυχε νὰ ἐξασφαλίσῃ μαζί με τὴν εἰρήνην τῆς Αὐτοκρατορίας ὁ Αὐγούστος με ἰσχυρὸν στρατόν.

2. Αἱ ΣΥΝΕΠΕΙΔΑΙ ΤΩΝ ΜΕΓΑΛΩΝ ΚΑΤΑΚΤΗΣΕΩΝ

Εἰς τὰ προηγούμενα κεφάλαια τῆς Ρωμαϊκῆς ἱστορίας ἐξητάσθη ὁ τρόπος, με τὸν ὁποῖον οἱ Ρωμαῖοι κατέκτησαν τὰς χώρας τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως καὶ ἀνεπτύχθησαν εἰς κράτος κυρίαρχον ὅλου σχεδὸν τοῦ γνωστοῦ μέχρι τότε κόσμου. Εἶναι γεγονός, ὅτι, διὰ νὰ ἐπιτύχουν αὐτό, ἐχρειάσθη νὰ πολεμήσουν σκληρὰ ἐναντίον ἰσχυροτάτων, πολλάκις, λαῶν καὶ νὰ ἐπιδείξουν μοναδικὴν γενναιότητα καὶ ἀπεριόριστον ἀντοχὴν εἰς τοὺς κινδύνους καὶ τὰς περιπετείας.

Ἄλλ' εἶναι ἐπίσης γεγονός, ὅτι αἱ μεγάλαι αὐταὶ κατακτήσεις ἐπέφεραν σοβαρὰς ἀλλαγὰς εἰς τὴν ἐν γένει ζωὴν των.

1. Ἦλθον εἰς ἐπαφὴν με πολλοὺς ξένους λαοὺς, ἰδίως με τοὺς Ἕλληνας καὶ τοὺς ἄλλους Ἀνατολικούς λαοὺς, καὶ ἐγνώρισαν τὰς συνθηκὰς καὶ τὸν τρόπον ζωῆς των γενικῶς. Ἡ ἐπαφὴ κυρίως τῶν Ρωμαίων με τοὺς Ἕλληνας, ἣ ὁποία εἶχεν ἀρχίσει καὶ ἐνωρίτερον εἰς τὰς Ἑλληνικὰς ἀποικίας τῆς Κ. Ἰταλίας καὶ Σικελίας, ἐβοήθησε τοὺς Ρωμαίους νὰ γνωρίσουν τὸν Ἑλληνικὸν πολιτισμὸν (γράμματα - τέχνας) καὶ νὰ γοητευθοῦν ἀπὸ αὐτόν. Ἀποτέλεσμα: ἡ ντροφή των εἰς ἔργα, τὰ ὅποια θεμελιώνουν τὸν ρωμαϊκὸν πολιτισμὸν, προσηρμοσμένον εἰς τὴν ἰδικὴν των νοστορπίαν καὶ εἰς τὰς συνθήκας τῆς ἰδικῆς των ζωῆς. Τοιοῦτοτρόπως παρουσιάσθη ὁ νέος πολιτισμὸς, ὁ Ἑλληνορωμαϊκός, τὸν ὁποῖον οἱ Ρωμαῖοι διὰ τῶν πολέμων μετέφεραν καὶ εἰς τὴν Δύσιν.

2. Ἐπέφερον ἐπίσης αἱ κατακτήσεις καὶ ἄλλας μεταβολὰς, ἐσωτερικὰς θὰ ἐλέγομεν, αἱ ὅποια ἦσαν οἰκονομικαί, κοινωνικαί, πολιτικαί.

α) Εἶναι γνωστὸν ὅτι τὴν σπονδυλικὴν στήλην τῆς ρωμαϊκῆς κοινωνίας ἀπετέλει πάντοτε ἡ μεσαία τάξις, οἱ μικροῖδιοκτῆται δηλ. καὶ οἱ μικροτεχνῆται.

Οἱ μακροχρόνιοι πόλεμοι ἐκτὸς τῆς χώρας καὶ ἡ μακρὰ ἀπουσία ἀπὸ τὴν Πατρίδα τῶν ἀνγκόντων εἰς τὴν μεσαίαν τάξιν, οἱ ὅποιοι ἐκράτη-

σαν τὸ μεγαλύτερον ἔαρος τῶν πολέμων αὐτῶν, ὑπῆρξε μοιραία δι' αὐτούς. διότι ἄλλοι ἐχάθησαν εἰς τὰ πεδία τῶν μαχῶν, ἐνῶ ἄλλοι ἔχασαν τὰς περιουσίας των ἀπὸ τοὺς τοκογλύφους. Ἐξ ἄλλου ἡ κατάκτησις τῶν μεγάλων σταυροῶν τῆς Σικελίας, Σαρδηνίας καὶ Ἀφρικῆς εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν εἰσαγωγὴν εἰς τὴν Ρώμην εὐθηνῶ σίτου καὶ τὴν παραμέλησιν τῆς καλλιεργείας τῶν ἀγρῶν. Τοῦτο ἠνάγκασε τοὺς μικροκαλλιεργητὰς νὰ πωλήσουν τὰ κτήματά των εἰς τοὺς πλουσίους, οἱ ὅποιοι ἐσχημάτισαν τὰ λεγόμενα *Latifundia* (τσιφλίκια), καὶ νὰ στραφοῦν πρὸς τὴν Ρώμην, διότι οἱ πλούσιοι ἐχρησιμοποιοῦν διὰ τὴν καλλιέργειαν δούλους. Τοιοῦτοτρόπως παρετηρήθη μετατόπισις τῶν κατοίκων τῆς υπαίθρου εἰς τὰς πόλεις καὶ ἐγκατάστασις τῶν δούλων εἰς τοὺς ἀγρούς.

Ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς πόλεις ἐσημειώθη μεγάλη μεταβολή. Οἱ μικροτεχνίται δὲν ἦτο δυνατόν νὰ συναγωνισθοῦν τὰς μεγάλας βιομηχανίας, αἱ ὅποια ἐχρησιμοποιοῦν δούλους. Γεωργοί, ἐπομένως, καὶ μικροτεχνίται (ἡ μεσαία τάξις) κατεστράφησαν καὶ αὐτὸ εἶχε σοβαρὰς κοινωνικὰς καὶ πολιτικὰς συνεπειάς.

6) Ἡ ἀθλιότης, εἰς τὴν ὁποίαν περιέπεσαν ἡ μεσαία τάξις, εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα νὰ διαταραχθῇ ἡ κοινωνικὴ ἰσότης, ἡ ὁποία εἶχεν ἐπιτευχθῇ μὲ πολλοὺς ἀγῶνας (πάλη πληθείων - πατρικίων). Τώρα πλέον εἰς τὴν Ρώμην διεμορφώθησαν δύο νέα κοινωνικὰ τάξεις, ἀπέχουσαι πολὺ ἢ μία ἀπὸ τὴν ἄλλην: ἡ τάξις τῶν πλουσίων καὶ ἡ τάξις τῶν ἀκτημόνων καὶ πτωχῶν. Εἰς τὴν πρώτην ἀνήκουν οἱ ὀλίγοι συγκλητικοὶ καὶ οἱ ἵππεις, εἰς τὴν δευτέραν ὁ ἀστικός λεγόμενος ὄχλος, ὁ ὅποιος ἀριθμητικῶς ὑπερῆχεν συντριπτικῶς.

Τὰ πάντα εἰς τὴν ρωμαϊκὴν πολιτείαν ἀνήκουν εἰς τὴν πρώτην τάξιν ἢ ἐξουσία εἰς τοὺς συγκλητικούς καὶ τὸ χρῆμα εἰς τοὺς ἵππεις.

Οἱ συγκλητικοὶ ἔχουν τὸ ἀποκλειστικὸν προνόμιον νὰ δίδουν τοὺς ἀρχοντας τῶν εἰς τὴν Ρώμην, ὅσον καὶ εἰς τὰς ἐπαρχίας. Πολλοὶ ὅμως ἀπὸ αὐτούς εἶναι ἀνίκανοι ἢ κάμνουν κακὴν χρῆσιν τῆς ἐξουσίας.

Οἱ ἵππεις ἀσχολοῦνται μὲ τὸ ἐμπόριον, τὰς τραπεζιτικὰς ἐργασίας καὶ τὰς προμηθεΐας τοῦ δημοσίου. Διαχειρίζονται κυρίως τὴν εἰσαγωγὴν σίτου ἀπὸ τὴν Σικελίαν, Ἀφρικὴν καὶ Αἴγυπτον καὶ πλουτίζουν ἀπὸ τὰς προμηθεΐας τοῦ δημοσίου καὶ τὴν ἐκμετάλλευσιν τῶν φέρων. Ὀνομάζον-

ται δὲ δημοσιῶναι, δηλαδὴ ἐνοικιασταὶ τῶν δημοσίων προσόδων. Οἱ δημοσιῶναι εἶχον τὸ δικαίωμα νὰ ποιοῦν τμηματικῶς τὴν ἐκμετάλλευσιν τῶν δημοσίων προσόδων εἰς μικροτέρους ἐπιχειρηματίας, τοὺς **τελώνας**, οἱ ὅποιοι ἔγιναν πραγματικοὶ δυνάσται τοῦ ρωμαϊκοῦ λαοῦ. Εἶναι αὐτοί, πρὸς τοὺς ὁποίους μὲ τὴσιν σκληρότητα ὠμίλησεν ὁ Κύριος. "Ὅλοι οἱ ἄλλοι πολῖται ἀποτελοῦν τὸν ἀστικὸν ὄχλον οἱ πάσης φύσεως πτωχοὶ καὶ κατεστραμμένοι, οἱ ὅποιοι ὡς μόνην παρηγορίαν εἶχον τὸν τίτλον τοῦ Ρωμαίου πολίτου. Οὗτοι περιήρχοντο τὰς ἀγορὰς καὶ τὰ ἄλλα κεντρικὰ σημεῖα τῆς πόλεως καὶ ἐγίνοντο ἀντικείμενον ἐκμεταλλεύσεως ἐκ μέρους τῶν πλουσίων.

Ἐκτὸς τῶν δύο αὐτῶν τάξεων ὑπήρχον καὶ οἱ πολυάριθμοι δοῦλοι, οἱ ὅποιοι, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἦσαν αἰχμάλωτοι πολέμου. Οἱ δοῦλοι ἐθεωροῦντο **πράγμα** (res) καὶ ἦσαν εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ κυρίου, ὁ ὁποῖος εἶχε δικαίωμα ζωῆς καὶ θανάτου ἐπ' αὐτῶν.

Οἱ Γράκχοι

Ἡ κατάστασις αὐτὴ καὶ κυρίως ἡ εἰσαγωγή τῶν νέων ἡθῶν εἰς τὴν Ρώμην, ἔνεκα τῶν ὁποίων ἤρχισεν ὁ ἐκφυλισμὸς τῶν παλαιῶν ρωμαϊκῶν ἀρετῶν, ἐξήγγειρε πολλοὺς Ρωμαίους συντηρητικούς. Κυριώτερος τούτων ἦτο ὁ **Κάτων** ὁ τιμητής, ὁ ὁποῖος ἐφρόντισε μᾶλλον διὰ τὴν ἐπαναφορὰν τῶν παλαιῶν ἀστηρῶν ἡθῶν παρὰ διὰ τὴν θεραπείαν τῆς δημοσυρρηθείσης μεγάλης κοινωνικῆς ἀνισότητος. Δι' αὐτὴν εἰργάσθησαν μὲ ζῆλον οἱ ἀδελφοὶ **Τιβέριος** καὶ **Γάιος Γράκχος**.

Ὁ **Τιβέριος Γράκχος** (162 - 133 π.Χ.) ἐνδιεφέρθη κυρίως διὰ τὴν ἀγροτικὴν μεταρρύθμισιν, διότι ἐπίστευεν ὅτι μόνον οἱ ἔχοντες ἰδιόκτητον γῆν ἠδύναντο νὰ υπερασπίσουν τὴν Ρώμην. Εἰργάσθη διὰ τὴν ἀναδημιουργίαν τῆς μεσαιᾶς τάξεως. Τὸ 133 π.Χ. ἐξελέγη δήμαρχος καὶ ἐπρότεινε τὸν περίφημον ἀγροτικὸν νόμον, διὰ τοῦ ὁποῖου δὲν ἐπετρέπετο νὰ ἔχη κανεὶς γῆν τοῦ δημοσίου μεγαλυτέραν τῶν 500 πλῆθρων (τὸ πλῆθρον = 25,58 μ.). Εἰς τὸν νόμον αὐτόν, ὁ ὁποῖος ἔθιγε σοβαρὰ συμφέροντα τῶν πλουσίων γαιοκτημόνων, συνήντησε σφοδρὰν ἀντίδρασιν. Παρὰ ταῦτα κατώρθωσε νὰ τὸν ψηφίσῃ καὶ νὰ τὸν θέσῃ ἀμέσως εἰς ἐφαρμογὴν. Τὸ ἐπόμενον ἔτος ἐπανεξελέγη δήμαρχος.

Οἱ πλούσιοι ἄλλως καὶ συγκλητικοὶ προσεκάλεσαν ταραχάς, κατώρθωσαν νὰ τὸν φονεύσουν μὲ 300 ὄπαδούς του καὶ νὰ ρίψουν τὸ πτώμα του εἰς τὸν Τίβεριν.

Γάιος Γράκχος

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Τιβερίου ὁ ἀγροτικὸς νόμος περιήλθε βαθμηδὸν εἰς ἀχρησίαν. Τὸ 123 ἄλλως ἐξελέγη δῆμαρχος ὁ ἀδελφὸς τοῦ Τιβερίου Γάιος Γράκχος, νεώτερος τοῦ προηγουμένου ἀλλὰ ὀρμητικώτερος καὶ ἐπαναστατικώτερος. Κατεχόμενος ἀπὸ τὸ πάθος τῆς ἐκδικήσεως τοῦ ἀδελφοῦ του ἐπεχείρησε μεγαλυτέραν μεταρρύθμισιν, μὲ τὴν ὁποίαν ἤθελε νὰ δώσῃ διέξοδον εἰς τὴν δικονομικὴν καὶ κοινωνικὴν κρίσιν τῆς Δημοκρατίας. Σκοπὸς του ἦτο νὰ συντρέψῃ τὴν δύναμιν τῶν εὐγενῶν καὶ νὰ συμπληρώσῃ τὸν ἀγροτικὸν νόμον τοῦ ἀδελφοῦ του. Πρὸς τοῦτο ἐστράφη καὶ πρὸς τοὺς ἵππεις, τῶν ὁποίων τὴν ἐμπιστοσύνην ἐπεδίωξε νὰ κερδίσῃ μὲ σειρὰν νόμων, ὡς τὸ δικαίωμα τῆς εἰσπράξεως τῆς δεκάτης εἰς τὰς μόλις κατακτηθείσας Ἀσιατικὰς περιοχὰς κ.ἄ.

Μετὰ τὴν ἐπανεκλογίην του ὡς δημάρχου (122) ἐστράφη καὶ πρὸς τοὺς Ἰταλοὺς συμμάχους καὶ ἐπρότεινε νὰ δοθοῦν εἰς αὐτοὺς δικαιοῦματα Ρωμαίου πολίτου. Τοῦτο ἐξεμεταλλεύθησαν οἱ συγκλητικοὶ καὶ διὰ τοῦ ἑτέρου δημάρχου Λιβίου Δρούσου ἐπρότειναν νόμους περισσότερον εὐνοϊκοὺς διὰ τοὺς ἀκτήμονας (δημαγωγία). Μὲ τὸν τρόπον αὐτὸν ἐμειώθη ἡ δημοτικότης τοῦ Γαίου καὶ δὲν ἐξελέγη διὰ τρίτην φοράν δῆμαρχος (121). Οἱ συγκλητικοὶ προσεκάλεσαν ἐξέγερσιν καὶ εἰς μάχην μεταξὺ τῶν στρατευμάτων τοῦ ὑπάτου Ὀπιμίου καὶ τοῦ Γαίου ἐφύνευσαν τρεῖς χιλιάδες ὄπαδοί του, ὁ ἴδιος δέ, κινδυνεύων νὰ συλληφθῇ, αἰχμάλωτος διέταξε ἕνα δούλον του νὰ τὸν φονεύσῃ.

Μὲ τὸν θάνατον τοῦ Γαίου ἀπέτυχε κάθε προσπάθεια διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς κοινωνικῆς τάξεως εἰς τὴν Ρώμην. Οἱ νόμοι τῶν Γράκχων κατηργήθησαν, ἀφ' ἑνὸς μὲν λόγῳ τῆς ἀντιδράσεως τῶν πλουσίων καὶ ἀφ' ἑτέρου, διότι οἱ πληθεῖσι, ὑπὲρ τῶν ὁποίων εἰργάσθησαν οἱ Γράκχοι, ἔδειξαν περίεργον ἀδράνειαν καὶ ἔπεσαν θύματα τῆς προπαγανδιστικῆς δραστηριότητος τῶν πλουσίων. Δὲν ἀντελήφθησαν ὅτι οἱ ἀναμορφωτικοὶ νόμοι τῶν Γράκχων ἐξυπηρετοῦν τὰ πραγματικὰ συμφέροντα τοῦ ρωμαίου λαοῦ.

4 Η ΚΡΙΣΙΣ ΚΑΙ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

Μετά τὸν θάνατον τῶν Γράκχων ἡ διοίκησις περιήλθεν ὀριστικῶς εἰς τοὺς συγκλητικούς καὶ ἵππεις, οἱ ὅποιοι ἐφάνησαν ἀνίκαντοι καὶ διεφθαρμένοι. Τὴν κατάστασιν αὐτὴν ἐξεμεταλλεύθησαν φιλόδοξοι στρατηγοί, οἱ ὅποιοι, προσπαθοῦντες νὰ καταλάβουν τὴν ἐξουσίαν ὁ καθεὶς διὰ λογαριασμόν του, περιέπλεξαν τὴν Ρώμην εἰς σοβαροὺς ἐμφυλίους πολέμους καὶ σοβαρὰς πολιτικὰς ἀναστατώσεις. Ἦτο πλέον φανερόν ὅτι ἡ δημοκρατία διήρχετο μεγάλην κρίσιν καὶ ἦτο καταδικασμένη, ἀργὰ ἢ γρήγορα, νὰ παραχωρήσῃ τὴν θέσιν τῆς εἰς ἀριστοκρατικὸν ἢ αὐταρχικὸν καθεστῶς.

Μάριος καὶ Σύλλας.

α) Μάριος (156 - 86). Κατήγετο ἀπὸ πλουσίαν ἀγροτικήν οἰκογένειαν τοῦ λατινικοῦ Ἀρπίνου, γενετήρας καὶ τοῦ Κικέρωνος. Κατ' ἀρχὰς παρουσιάσθη ὡς ἀρχηγὸς τῆς δημοκρατικῆς μερίδος καὶ ἀντίπαλος τῆς συγκλήτου. Ἦτο ἀμόρφωτος καὶ ἀγροῖκος, ἀλλ' ἐξαιρετικῶς στρατιωτικῶς. Διεκρίθη κυρίως εἰς τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ **Ίουγούρθα** βασιλέως τῆς Νουμιδίας, καὶ εἰς τὸν πόλεμον κατὰ τῶν **Κίμβρων καὶ Τευτόνων**, γερμανικῶν λαῶν τῆς Βαλτικῆς.

Μετά τὰς ἐπιτυχίας του αὐτὰς προέβη εἰς σπουδαίαν στρατιωτικὴν μεταρρύθμισιν. Ἐδέχθη εἰς τὰς τάξεις τοῦ στρατοῦ ἀπόρους πολίτας μὲ μισθόν, πρᾶγμα τὸ ὅποιον εἶχεν ὡς συνέπειαν νὰ δημιουργηθῇ στρατὸς ἀφωσιωμένος ὄχι εἰς τὴν ἰδέαν τῆς πατρίδος, ἀλλ' εἰς τὸν στρατιωτικὸν ἀρχηγόν.

Κατόπιν ἐσκέφθη νὰ ἀναμειχθῇ εἰς τὴν πολιτικὴν ὡς ἀρχηγὸς τῶν δημοκρατικῶν. Ἐπειδὴ ὅμως πολλοὶ τῶν ὀπαδῶν του τὸν ἐξεμεταλλεύθησαν δι' ἰδικούς των σκοποὺς καὶ προεκάλεσαν ταραχάς, ὁ Μάριος ἐστράφη πρὸς τὴν συγκλήτου. Οἱ δημοκρατικοὶ τὸν ἐθεώρησαν προδότην καὶ τὸν ἐγκατέλειψαν, ὁ δὲ Μάριος ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ ἀπὸ τὴν Ρώμην καὶ νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Ἀνατολήν. Μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Μαρίου οἱ συγκλητικοὶ καὶ ἵππεις ἐπεκράτησαν πλήρως, ἀλλά, πιεζόμενοι ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῶν συμμαχικῶν Ἰταλικῶν πόλεων (Συμμαχικὸς πόλεμος), ἠναγκά-

σθησαν να παραχωρήσουν εις αὐτὰς δικαιώματα Ρωμαίων πολιτῶν.

6) Ὁ Σύλλας (136 - 78 π.Χ.) Ἀντίθετος τοῦ Μαρίου ἦτο ὁ Λεύκιος Κορνήλιος Σύλλας, καταγόμενος ἀπὸ ἀριστοκρατικῆν οἰκογένειαν. Ὑπῆρξεν ἄσπονδος ἐχθρὸς τῶν δημοκρατικῶν καὶ φανατικὸς ὑποστηρικτὴς τῶν ἀριστοκρατικῶν. Εἶχε καὶ αὐτὸς μεγάλην στρατηγικὴν καὶ διπλωματικὴν ἰκανότητα καὶ διεκρίθη ὡς ὑπαρχηγὸς τοῦ Μαρίου εἰς τὴν Ἀφρικὴν.

Τὸ 87 π.Χ. ἡ Σύγκλητος ἀνέθεσε εἰς τὸν Σύλλαν τὴν ἀρχηγίαν τοῦ πολέμου ἐναντίον τοῦ Μιθριδάτου, βασιλέως τοῦ Πόντου. Τοῦτο προσέκρουσε εἰς τὴν φιλοτιμίαν τοῦ Μαρίου, ὁ ὁποῖος ἐξήγειρε τὸν λαὸν καὶ ἔλαθεν αὐτὸς τὴν ἀρχηγίαν. Ἀλλ' ὁ Σύλλας, εὐρισκόμενος εἰς τὴν Κ. Ἰταλίαν, ἔτοιμος νὰ ἀναχωρήσῃ διὰ τὴν Ἑλλάδα, ἐστράφη ἐναντίον τῆς Ρώμης καὶ κατώρθωσε νὰ λάθῃ αὐτὸς τὴν ἀρχηγίαν.

Ἐνῶ ὅμως εὐρίσκετο εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὁ Μάριος ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ρώμην, ἔσφαξε τοὺς ὁπαδοὺς τοῦ Σύλλα, τὸν ὁποῖον καὶ προέγραψε. Ὁ πελθὼν μετ' ὀλίγους μῆνας θάνατός του ἄφησε τὸ πεδῖον ἐλεύθερον εἰς τὴν στρατιωτικὴν καὶ πολιτικὴν δραστηριότητα τοῦ Σύλλα (86).

Τοιοῦτοτρόπως ἐσυνέχισε τὴν ἐκστρατείαν ἐναντίον τοῦ Μιθριδάτου, ἐνίκησε δύο στρατοὺς του εἰς τὴν Χαϊρώνειαν καὶ τὸν Ὀρχομενὸν τῆς Βοιωτίας καὶ ἐπλευσε εἰς τὴν Ἀσίαν. Μεγάλαι ὅμως ταραχαὶ καὶ ἀναστατώσεις εἰς τὴν Ρώμην τὸν ἠνάγκασαν νὰ συνάψῃ τὴν συνθήκην τῆς Δαρδάνου, διὰ τῆς ὁποίας ὁ Μιθριδάτης παρήτηθη τῶν κτήσεων εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ ἐπλήρωσε χρηματικὴν ἀποζημίωσιν (84).

Μετὰ ταῦτα ἔσπευσε εἰς τὴν Ἰταλίαν μὲ 40.000 στρατὸν, κατέλαθε τὴν Ρώμην καὶ προσέθη εἰς εὐρείας ἀντεκδικήσεις εἰς ἄραρος τῶν δημοκρατικῶν τοῦ Μαρίου.

Αὐταὶ εἶναι αἱ προγραφαὶ τοῦ Σύλλα, αἱ ὁποῖαι ἐστοίχισαν τὴν ζωὴν πολλῶν χιλιάδων Ρωμαίων πολιτῶν.

Κατόπιν τούτου συνεκέντρωσε εἰς τὰς χεῖρας του ὀλόκληρον τὴν ἐξουσίαν καὶ ἔγινε ΔΙΚΤΑΤΩΡ μὲ ἀπεριόριστον ἐξουσίαν. Ἀπέδωκεν εἰς τὴν σύγκλητον τὴν ἐξουσίαν, περιώρισε τὰ δικαιώματα τῶν ἄλλων ἀρχόντων, ἀφῆρεσεν ἀπὸ τοὺς δημάρχους τὸ δικαίωμα τοῦ veto καὶ πε-

ριώρισε σημαντικῶς τὰ δικαιώματα τοῦ λαοῦ.

Παρητήθη τὸ 79 καὶ τὸ ἐπόμενον ἔτος (78) ἀπέθανεν ἀφ' ὧ ἐξησθένυεν ἀκόμη περισσότερο τὴν δημοκρατίαν.

Πομπήιος καὶ Καῖσαρ

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μαρίου καὶ Σύλλα παρουσιάσθησαν εἰς τὴν πολιτικὴν σκηνὴν τῆς Ρώμης δύο νέοι ἄνδρες, οἱ ὅποιοι συνεκλόνησαν καὶ αὐτοὶ μὲ τὰς φιλοδοξίας καὶ τὰς συγκρούσεις των τὴν ἐξησθενημένην ἤδη Ρωμαϊκὴν δημοκρατίαν. Οἱ ἄνδρες αὐτοὶ εἶναι ὁ Πομπήιος καὶ ὁ Καῖσαρ.

α) Ὁ Πομπήιος ἦτο ἀριστοκρατικῆς καταγωγῆς καί, παρὰ τὸ ὅτι ἐστερεῖτο οὐσιαστικῶς στρατιωτικῶν προσόντων, γυτύχησε νὰ ἐπιτύχη εἰς πολεμικὰ γεγονότα, τὰ ὅποια συνετάραξαν τὴν Ρώμην ἐπὶ πολλὰ χρόνια. Τέτοια γεγονότα ἦταν ὁ πόλεμος κατὰ τοῦ Σερτωρίου εἰς τὴν Ἰσπανίαν, ἡ καταστολὴ τῆς ἐξεγέρσεως τῶν δούλων, ὁ πειρατικὸς πόλεμος καὶ ὁ δευτέρος Μιθριδατικὸς πόλεμος. Τὸν πόλεμον κατὰ τῶν δούλων διεξήγαγεν ὁ Πομπήιος μετὰ τοῦ Κράσσου, ἀνδρὸς πλουσιωτάτου, μετὰ τοῦ ὁποίου ὁ Πομπήιος ἦλθεν εἰς συνενόησιν. Ἀμφότεροι ἐστράφησαν πρὸς τὸ δημοκρατικὸν κόμμα καὶ κατήργησαν τοὺς νόμους τοῦ Σύλλα.

Μετὰ τὸν ἐπιτυχῆ πειρατικὸν πόλεμον (78 - 67) ἡ δημοτικότης τοῦ Πομπηίου ηὔξήθη καὶ οἱ Ρωμαῖοι τοῦ ἀνέθεσαν τὴν ἀρχηγίαν τοῦ κατὰ τοῦ Μιθριδάτου δευτέρου πολέμου. (66).

Καὶ αὐτὸν ὁ Πομπήιος ἔφερεν εἰς εὐτυχῆς τέρμα καὶ μάλιστα μετὰ τὴν αὐτοκτονίαν τοῦ Μιθριδάτου προσήρτησεν εἰς τὸ Ρωμαϊκὸν κράτος τὴν Συρίαν.

Ἡ συνωμοσία τοῦ Κατιλίνα — Ὁ Κικέρων.

Ἄλλ' ἐνῶ ἡ Ρώμη ἠγωνίζετο εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἐξυφάνθη συνωμοσία ἐναντίον τοῦ καθεστώτος ὑπὸ τοῦ εὐγενοῦς Σεργίου Κατιλίνα, ὁ ὅποιος ἐσχόπευε νὰ καταλύσῃ τὴν ἀρχήν, νὰ φονεύσῃ τοὺς ἀρχοντας καὶ νὰ θιαρπάσῃ τὴν περιουσίαν τῶν εὐγενῶν. Τὴν συνωμοσίαν αὐτήν, ἡ ὅποια συνεκλόνησε τὴν Ρώμην, ἀπεκάλυψεν ὁ περίφημος ρήτωρ τῆς Ρώ-

μης Κικέρων, ὁ ὁποῖος καὶ ἐματαιώσε τὰ σχέδια τοῦ Κατιλίνα καὶ τῶν συνεργατῶν του (65 π.Χ.).

Περίφημοι ὑπῆρξαν οἱ λόγοι του εἰς τὴν σύγκλητον γνωστοὶ ὡς «λόγοι Κικέρωνος κατὰ Κατιλίνα» οἱ ὁποῖοι ἐνθουσιάζουν τὴν ρητορικὴν τοῦ Δημοσθένους.

δ) Ὁ Καῖσαρ.

Ἐν τῷ μεταξύ παρουσιάσθη εἰς τὴν πολιτικὴν σκηνὴν τῆς Ρώμης ὁ Γάϊος Ἰούλιος Καῖσαρ, μία μεγάλη καὶ πολυσύνθετος φυσιογνωμία.

Ἄν καὶ κατήγετο ἀπὸ παλαιὰν καὶ γνωστὴν οἰκογένειαν τῆς Ρώμης, τὴν Ἰουλίαν, ἐστράφη πρὸς τὴν δημοκρατικὴν μερίδα, παρὰρθεῖς ἀπὸ τὸν πλούσιον φίλον του Κράσσον, ὁ ὁποῖος εἶχε διαγνώσει ἐγκαίρως τὰς πολλαπλὰς ἀρετὰς τοῦ Καίσαρος.

Ἡ πρώτη τριανδρία — Ρῆξις Πομπηίου καὶ Καίσαρος.

Τὸ 61 π.Χ. ἐπανῆλθεν ὁ Πομπήιος εἰς τὴν Ρώμην, ἀλλ' ἡ σύγκλητος ἠρνήθη νὰ ἐπικυρώσῃ τὰς εἰς Ἀσίαν πράξεις του. Τότε οἱ τρεῖς ἄνδρες, ὁ Πομπήιος, ὁ Καῖσαρ καὶ ὁ Κράσσος ὑπέγραψαν μίαν συμφωνίαν πολιτικὴν, διὰ τῆς ὁποίας ἐμοίρασαν μεταξὺ τῶν τὴν ἐξουσίαν. Ἡ συμφωνία αὕτη ὀνομάζεται εἰς τὴν Ἱστορίαν Πρῶτη Τριανδρία καὶ εἶχε μεγάλην σημασίαν διὰ τὴν ἐξέλιξιν τῆς πολιτικῆς καταστάσεως εἰς τὴν Ρώμην (60 π.Χ.).

Ὁ Καῖσαρ ἐξελέγη ὑπατος (59), ἡ δὲ σύγκλητος ἠναγκάσθη νὰ ἐπικυρώσῃ τὰς πράξεις τοῦ Πομπηίου εἰς τὴν Ἀσίαν, κυριωτέρα τῶν ὁποίων ἦτο ἡ διανομὴ εἰς τοὺς στρατιώτας του γαιῶν.

Μετὰ τὴν λήξιν τῆς θητείας του ὡς ὑπάτου ὁ Καῖσαρ διωρίσθη ὡς διοικητὴς διὰ μίαν πενταετίαν τῆς ἐντεῦθεν τῶν Ἀλπεων Γαλατίας καὶ τῆς Ναρβωνιτιδος. Ἐκεῖ ἐφάνησαν ἡ στρατηγικὴ του ἰδιοφυΐα καὶ ἡ διοικητικὴ του ἰκανότης. Πολεμῶν ἐπὶ πολλὰ ἔτη κατώρθωσε νὰ ὑποτάξῃ τὴν πέραν τῶν Ἀλπεων Γαλατίαν, τὴν χώραν μεταξὺ τῶν Ἀλπεων, τῶν Πυρηναίων, τοῦ Ρήνου καὶ τοῦ Ἀτλαντικοῦ καὶ νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν κυριαρχίαν τῆς Ρώμης μέχρι τῆς Β. θαλάσσης.

Τοῦτο εἶχε μεγίστην πολιτιστικὴν σημασίαν, διότι διὰ τῶν κατακτή-

σεων αὐτῶν μεταδόθη εἰς τὴν Δύσιν καὶ τὴν Κεντρικὴν Εὐρώπην ὁ Ἑλληνορωμαϊκὸς πολιτισμὸς.

Ἐν τῇ μεταξὺ ὁ Κράσσος, πολεμῶν κατὰ τῶν Πάρθων, ἐφρονεῖτο (53) καὶ κύριος τῆς καταστάσεως εἰς τὴν Ρώμην ἔμεινεν ὁ Πομπήιος, ὁ ὅποιος ἐσκέφθη νὰ ἐκμηδενίσῃ τὸν Καίσαρα. Ἐπεισε τὴν σύγκλητον νὰ τὸν ἀνακαλέσῃ ἐκ τῆς Γαλατίας, διότι ἐφοβεῖτο ὅτι μὲ τὰς κατακτήσεις αὐτὰς θὰ ἀπέκτα μεγάλην δύναμιν. Ὁ Καίσαρ ἀντελήφθη τοὺς σκοποὺς τοῦ Πομπηίου καὶ ἐδάδισε μὲ τὸν στρατὸν του ἐναντίον τῆς Ρώμης (41). Ὁ Πομπήιος, φοβούμενος τὸν Καίσαρα, διαπερναίωθη μὲ στρατὸν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ τὸν ἠκολούθησεν ὁ Καίσαρ, ὅπου τὸ 48 ἐδόθη ἡ παρὰ τὰ Φάσσαλα μάχη, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐνίκηθη ὁ Πομπήιος καὶ κατέφυγεν εἰς τὴν Αἴγυπτον, ὅπου κατὰ διαταγὴν τοῦ βασιλέως Πτολεμαίου ἐφρονεῖτο.

Εἰς τὴν Αἴγυπτον ἐφθασε καὶ ὁ Καίσαρ καὶ ὑπεστήριξε τὴν Κλεοπάτρα νὰ λάβῃ τὸν θρόνον.

Ἀμέσως κατόπιν ἐπεδόθη εἰς τὴν συντριβὴν τῶν λειψάνων τοῦ στρατοῦ τοῦ Πομπηίου εἰς τὴν Ἀσίαν, Ἀφρικὴν καὶ Ἰσπανίαν καὶ ἔμεινε μόνος κύριος τοῦ κράτους.

Δικτατορία καὶ δολοφονία τοῦ Καίσαρος.

Ὁ Καίσαρ ἀνεκνήρυχθη ἰσόβιος δικτάτωρ καὶ συνεχέντρωσεν ὅλας τὰς ἐξουσίας εἰς χεῖρας του (45).

Ἐκυβέρνησε μὲ πραότητα καὶ ἐπιείκειαν καὶ κατασκεύασε πολλὰ κοινωφελῆ ἔργα. Ἀνέθεσεν εἰς σοφοὺς τῆς Ρώμης τὴν διόρθωσιν τοῦ ἡμερολογίου, τὸ ὁποῖον ἀπὸ τὸ ὄνομά του ὠνομάσθη Ἰουλιανόν.

Ἐναντίον αὐτοῦ ἐξυφάνθη συνωμοσία τῶν δημοκρατικῶν, οἱ ἑποιοὶ ἐφοδῶντο ἀναβίωσιν τῆς βασιλείας, τῆς ὁποίας ἀρχηγοὶ ἦσαν ὁ Κάσσιος καὶ ὁ στενὸς φίλος καὶ προστατευόμενός του Βρούτος. Τὴν στιγμὴν τῆς δολοφονίας του, προσδλέπων πρὸς τὸν Βρούτον, ἀνεφώνησε τὸ γνωστὸν :

Καὶ σύ, τέκνον Βρούτε;

Τοιουτοτρόπως ἐξέλιπεν ἡ μεγάλη καὶ συμπαθὴς αὐτῇ φυσιογνωμία τῆς ἀρχαίας Ρώμης, ὁ Γάιος Ἰούλιος Καίσαρ, ὁ ὁποῖος προσέφερε πολλὰ εἰς τὴν Ρώμην καὶ ὡς στρατιωτικὸς καὶ ὡς πολιτικὸς (44 π.Χ.).

Ἄντωνιος καὶ Ὀκταβιανός.

Μετὰ τὴν δολοφονίαν τοῦ Καίσαρος ὁ στενὸς φίλος του Ἄντωνιος, συνεργάτης του εἰς τὴν Γαλατίαν, ἔγινε κύριος τῆς καταστάσεως καὶ μετὰ τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ ἱππικοῦ Λεπίδου ἐξήγειρε τὸν λαὸν κατὰ τῶν δολοφόνων, οἱ ὅποιοι εἶχον καταφύγει εἰς τὴν Β. Ἰταλίαν. Ἐν τῇ μεταξὺ ἔφθασεν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, ὅπου ἐσπούδαζεν, ὁ ἀνεφίδος καὶ θετὸς υἱὸς τοῦ Καίσαρος Ὀκταβιανός, νέος φιλόδοξος καὶ δραστήριος, ὁ ὅποιος συνεκρότησε ἐκ τῶν παλαιμάχων στρατιωτικὴν δύναμιν, τὴν ὁποίαν ἔθεσεν εἰς τὴν διάθεσιν τῆς συγκλήτου καὶ τοῦ Κικέρωνος. Ἄλλ' ἐνῶ ἐβάδιζεν ἐναντίον τοῦ Ἄντωνίου, ἀρνηθέντος νὰ τοῦ παραδώσῃ τὴν πατρικὴν περιουσίαν, ἐπροτίμησε νὰ συνεννοηθῇ μαζί του καὶ μαζί μὲ τὸν Λέπιδον ἐσχημάτισαν τὴν Δευτέραν Τριανδρίαν μὲ σκοπὸν τὴν ἀναδιοργάνωσιν τῆς ρωμαϊκῆς πολιτείας. Τὴν ἀπόφασιν τῶν τριῶν ἐπεκύρωσεν ἡ συνέλευσις τοῦ ρωμαϊκοῦ λαοῦ καὶ τοιοῦτοτρόπως οἱ τρεῖς ἄνδρες ἔγιναν κύριοι τῆς καταστάσεως (43 π.Χ.).

Ἀμέσως κατόπιν εἰσῆλθον εἰς τὴν Ρώμην καὶ ἤρχισαν προγραφὰς ἐναντίον τῶν δολοφόνων τοῦ Καίσαρος. Ἐπιηκολούθησε τρομερὰ σφαγὴ καὶ πρωτοφανὴς ἀγριότης. Μεταξὺ τῶν θυμάτων τῶν προγραφῶν ἦτο ὁ πατὴρ τοῦ Λεπίδου, ὁ κηδεμὼν τοῦ Ὀκταβιανοῦ, ὁ θετός τοῦ Ἄντωνίου καὶ αὐτὸς ὁ Κικέρων, ὁ ὅποιος συνελήφθη ἐνῶ ἠτοιμάζετο νὰ ἀναχωρήσῃ διὰ τὴν Ἑλλάδα. Κατόπιν ἐστράφησαν ἐναντίον τῶν δολοφόνων τοῦ Καίσαρος Βρούτου καὶ Κασσίου, οἱ ὅποιοι εἶχον καταφύγει εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ εἶχαν συγκεντρώσει ἰσχυρὰς δυνάμεις δημοκρατικοῦ στρατοῦ. Εἰς τὴν περίφημον μάχην τῶν Φιλίππων οἱ παλαίμαχοι, χάρις εἰς τὴν πολεμικὴν τῶν πείραν καὶ τὰς στρατιωτικὰς ἰκανότητάς τοῦ Ἄντωνίου, ἐνίκησαν τοὺς ἀντιπάλους. Ὁ Βρούτος καὶ ὁ Κάσιος ἤτυτοντόνησαν καὶ μαζί τῶν ἐχάθη καὶ ἡ Ρωμαϊκὴ Δημοκρατία.

Οἱ νικηταί, ἀφοῦ πάραμείρισαν τὸν Λέπιδον, ἐμοιράσθησαν τὰς Ρωμαϊκὰς κτήσεις καὶ ὁ μὲν Ἄντωνιος ἔλαβε τὴν Ἀνατολήν, ὁ δὲ Ὀκταβιανὸς τὴν Δύσιν. Εἰς τὸν Λέπιδον ἔδωσαν τὴν διοίκησιν τῆς Ἀφρικῆς.

Ἡ συνεργασία τῶν δύο ἀνδρῶν, Ἄντωνίου καὶ Ὀκταβιανοῦ, ἐπισφραχίσθη μὲ τὸν γάμον τοῦ Ἄντωνίου μετὰ τῆς ἀδελφῆς τοῦ Ὀκταβιανοῦ Ὀκταβίας.

Ὁ Ὀκταβιανὸς ἐπέδειξε μεγάλην δραστηριότητα εἰς τὴν διοίκησιν τῆς Δύσεως, ἣ ὅποια ἀνεκουφίσθη ἀπὸ τὰ δεινὰ τοῦ ἐμφυλίου πολέμου, ἐνῶ ὁ Ἀντώνιος, θέλων νὰ τιμωρήσῃ τὴν βασίλισσαν τῆς Αἰγύπτου Κλεοπάτραν, διότι εἶχε βοηθήσει τὸν Κάσιον, παρεσύρθη ἀπὸ τὰ θέλγητρα τῆς Αἰγυπτίας βασίλισσας καὶ ἔζη πλησίον τῆς εἰς Ἀλεξάνδρειαν. Μετὰ δὲ τὴν ἀποτυχίαν τῆς ἐκστρατείας του κατὰ τῶν Πάρθων, ὅπου ἔχασε 20.000 ἄνδρας, τὴν σύζευξίν του μὲ τὴν Κλεοπάτραν καὶ τὴν ἐκχώρησιν εἰς αὐτὴν τῶν ἀνατολικῶν κτήσεων τῆς Ρώμης ὁ Ὀκταβιανὸς κατήγγειλε τὴν μετ' αὐτοῦ συνεργασίαν καὶ ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Κλεοπάτρας, ἣ ὅποια ἐφιλοδόξησε νὰ ὑποτάξῃ τὸ ΚΑΠΙΤΩΛΙΟΝ.

Ἡ παρὰ τὸ ἌΚΤΙΟΝ ναυμαχία ὑπῆρξεν ἀποφασιστικὴ. Πρὶν ἔλθουν εἰς σύγκρουσιν οἱ δύο στόλοι ὁ Ἀντώνιος καὶ ἡ Κλεοπάτρα ἐγκάταλειψαν τὸν ἀγῶνα καὶ διέφυγον εἰς τὴν Αἴγυπτον. Τὸ ἐπόμενον ἔτος ὁ Ὀκταβιανὸς μετέβη εἰς τὴν Αἴγυπτον, ὁ δὲ Ἀντώνιος, μετὰ μικρὰν ἀντίστασιν, ἠττοκτόνησεν. Ἡ Κλεοπάτρα, ἐπειδὴ ἀπέτυχεν εἰς τὴν προσπάθειαν νὰ σαγηνεύσῃ καὶ τὸν Ὀκταβιανόν, ἠττοκτόνησε καὶ αὐτὴ, διὰ νὰ μὴ κοσμήσῃ τὸν θρίαμβον τοῦ Ὀκταβιανοῦ εἰς τὴν Ρώμην.

Κατόπιν τούτου ἡ Αἴγυπτος προσηρτήθη εἰς τὸ Ρωμαϊκὸν κράτος καὶ ἀπετέλεσεν ἰδιαιτέραν ἐπαρχίαν αὐτοῦ. Ὁ δρόμος πλέον πρὸς τὴν Αὐτοκρατορίαν ἦτο ἀνοικτός (31).

4. Η ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 1ον ΚΑΙ 2ον Μ.Χ. ΑΙΩΝΑ

Ἡ ἥττα τοῦ Ἀντωνίου εἰς τὸ Ἄκτιον ἐξησφάλισεν εἰς τὸν Ὀκταβιανόν τὴν κυριαρχίαν τοῦ κόσμου καὶ εἰς τὴν Ρώμην τὴν προσάρτησιν τῆς Αἰγύπτου.

Ὁ Ὀκταβιανὸς τὸ θέρος τοῦ 29 ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ρώμην θριαμβευτὴς καὶ ἐπεδίωξεν, ὡς ὁ Καίσαρ, τὴν συγκέντρωσιν ὄλων τῶν ἐξουσιῶν. Ἐγκαθίδρυσεν οὐσιαστικῶς τὸ μοναρχικὸν πολίτευμα, ἀλλὰ, ἔχων ὑπ' ὄψιν του τὸ πάθημα τοῦ Καίσαρος, διετήρησε τοὺς τύπους τῆς Δημοκρατίας. Ἡ σύγκλητος ἐξηκολούθει νὰ μετέχη εἰς τὴν διοίκησιν, αἱ συνελεύσεις συνεκλήθησαν διὰ νὰ ψηφίσουν τοὺς νόμους καὶ ἐκλέξουν τοὺς ἄρχοντας, τὰ δὲ παλαιὰ ἀξιώματα ἀπενέμοντο καὶ ἤσκούντο ὅπως καὶ

πρὸ τῶν ἐμφυλίων πολέμων. Ἐδέχθη μόνον τὴν νέαν ὀνομασίαν ἡ γ ε -
μ ὶ ν princeps.

Σιγὰ - σιγὰ συνεκέντρωσεν εἰς χεῖρας του τὰς ἐξουσίας τοῦ ἀνθυπά-
του, τοῦ ὑπάτου, τοῦ δημάρχου καὶ τοῦ μεγίστου ἀρχιερέως καὶ προσέ-
θεσε κοντὰ εἰς τὸ ὄνομά του τὸν τίτλον τοῦ imperator δηλ. αὐτο-
κράτωρ. Ἐκ τούτου τὸ νέον πολίτευμα ὠνομάσθη Α Ὑ Τ Ο Κ Ρ Α -
Τ Ο Ρ Ι Α. Ἦτο λοιπόν, ὡς παλαιότερον καὶ οἱ βασιλεῖς, ἀνώτατος ἀρ-
χων τοῦ στρατοῦ, ἀνώτατος δικαστής, νομοθέτης καὶ μέγας ποντίφηξ,
δηλ. μέγας ἀρχιερεὺς. Τὸ 27 ἡ σύγκλητος, θέλουσα νὰ περιβάλλῃ μὲ
ιερότητα τὴν ἐξουσίαν του, τοῦ ἀπένευμε τὸν τίτλον Α Ὑ Γ Ο Υ Σ Τ Ο Σ,
θηρησκευτικὸν τίτλον, ὁ ὁποῖος ἐδίδετο εἰς τοὺς θεοὺς καὶ τὰ ἱερὰ ἀντι-
κείμενα (σεβαστός). Τοιοῦτοτρόπως ἔγινεν οὐσιαστικῶς ἀπόλυτος ἀρ-
χων καὶ ἀπὸ τότε ἡ ἱστορία τὸν ὀνομάζει Αὐγούστου.

Τὸ διοικητικὸν ἔργον τοῦ Αὐγούστου.

Ὁ Αὐγούστου εἰσήγαγε κατ' οὐσίαν νέον διοικητικὸν σύστημα ἐδη-
μιούργησε τὸ Συμβούλιον τοῦ Ἡγεμόνος (Consilium principis),
τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖτο ἀπὸ ἱκανοὺς καὶ ἀφωσιωμένους φίλους του, ὡς
ὁ στρατηγὸς Ἀγρίππας, ὁ Μαικήνας κ.ἄ.

Τὴν διοίκησιν τῶν κρατικῶν ὑποθέσεων ἀνέθεσεν εἰς εἰδικευμέ-
νους ὑπαλλήλους, οἱ ὅποιοι ἐξηρτῶντο ὑπ' αὐτοῦ. Ἀναδιοργάνωσε τὴν
σύγκλητον καὶ τὴν τάξιν τῶν ἱπέων, εἰς τοὺς ὁποίους παρεχώρησε
σπουδαιοτέραν θέσιν εἰς τὴν κρατικὴν λειτουργίαν, καθὼς καὶ τὰ οἰ-
κονομικὰ διὰ τῆς ἰδρύσεως τοῦ αὐτοκρατορικοῦ θησαυροφυλακίου, εἰς τὸ
ὁποῖον περιτῆρχοντο οἱ φόροι τῶν ἐπαρχιῶν. Ἀξιοματικοὶ καὶ ὑπάλλη-
λοι ἐπληρῶνοντο ἀπὸ αὐτὸ καὶ ἦσαν ἀφωσιωμένοι εἰς τὸν αὐτοκράτορα.
Ἐνίσχυσεν ἐπίσης τὸν στρατὸν (25 λεγεῶνες ἀπὸ 6.000 ἄνδρας), τὸν
ὁποῖον κατένειμεν εἰς τὰ σύνορα τοῦ κράτους, καὶ εἰργάσθη σοβαρῶς διὰ
τὴν εὐημερίαν τῶν ἐπαρχιῶν.

Ὁ Αὐγούστου ἐξετέλεσε μεγάλα ἐξωραϊστικὰ ἔργα καὶ ἔργα κοι-
νῆς ὠφελείας, ὡς ὑπονόμους, θέατρον, πάνθειον κ.ἄ., ἐπροστάτευσεν τὰ
γράμματα καὶ ἔδρυσεν βιβλιοθήκην εἰς τὸν ναὸν τοῦ Παλατινοῦ Ἀπόλ-
λωνος. Δύο μεγάλα ζητήματα ἐπεχείρησεν ἐπίσης νὰ λύσῃ τὴν ἀποκα-

τάστασιν τῶν παλαιαμάχων καὶ ἀπόρων πολιτῶν καὶ τὸν περιορισμὸν τῆς θρησκευτικῆς καὶ ἠθικῆς παραλυσίας τῆς ἐποχῆς του. Πρὸς καταπολέμησιν τῆς ἀθεΐας καὶ τῆς ἀνηθικότητος προσεπάθησε νὰ ἀνορθώσῃ τὴν ἐθνικὴν θρησκείαν, προέβη εἰς τὴν ἀνοικοδόμησιν τῶν ναῶν καὶ ἀποκατέστησε τὰς θρησκευτικὰς τελετάς. Ἀπέδλεψεν ἐπίσης καὶ εἰς τὴν σύσφιγξιν τῶν δεσμῶν τῆς οἰκογενείας, περιώρισε τὰ διαζύγια, ἐπροστάτευσε τὰς πολυμελεῖς οἰκογενείας καὶ ἀπηγόρευσε τὴν νόθευσιν τοῦ αἵματος τῶν ἐλευθέρων διὰ τοῦ αἵματος τῶν δούλων. Δυστυχῶς ὀλίγα μόνον κατώρθωσε, διότι συνήνητσε τὴν ἀντίδρασιν τῆς ἀνωτέρας κοινωνικῆς τάξεως τῆς Ρώμης. Καὶ αὐτὴ ἡ κόρη του Ἰουλία ἠρνήθη νὰ συμμορφωθῇ πρὸς τὰ μέτρα κατὰ τῆς ἀνηθικότητος καὶ τὴν ἐξώρισε.

Πόλεμοι τοῦ Αὐγούστου — Τὸ τέλος του.

Ὁ Αὐγούστος δὲν ἐπεχείρησε κατακτητικὸς πολέμους, ἀλλ' ἐπέδιδε νὰ ἐξασφαλίσῃ τὰ σύνορα τοῦ ἀπεράντου κράτους μὲ στρατὸν ἀπὸ 300.000 ἀνδρας.

Τοῦτο τὸν ἔφερεν εἰς σύγκρουσιν μὲ πολλοὺς λαοὺς, ἢ ὅποια ὑπῆρξεν ἀτυχῆς.

Κατ' ἀρχὰς συνεπλήρωσε τὴν κατάκτησιν τῆς Ἰσπανίας, ἐταπεινωσεν εἰς τὴν Ἀσίαν τοὺς Πάρθους, καὶ προσήρτησε τὰ κράτη τῆς Γαλατίας καὶ Ἰουδαίας.

Ἄλλ' ὅταν ὁ στρατηγὸς τοῦ Δ ρ ο ὕ σ ο ς ἐπεχείρησε νὰ ἐξασφαλίσῃ τὰς ἐπαρχίας τοῦ Ρήνου ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Γερμανῶν, περιεπλάκη εἰς πόλεμον μετ' αὐτῶν εἰς τὴν δασώδη καὶ ἐλώδη περιοχὴν μεταξὺ τοῦ Ρήνου καὶ τοῦ Ἑλθα. Ὁ στρατηγὸς τοῦ Ο ὕ ἄ ρ ο ς, κατεσφάγη (9. μ.Χ.) καὶ ὁ Αὐγούστος ἠρξέσθη εἰς τὸν Ρήνον ὡς σύνορον τοῦ κράτους εἰς τὸ σημεῖον αὐτό.

Καὶ τὸ ζήτημα τῆς διαδοχῆς του περιεπλάκη σοβαρῶς.

Τελικῶς ἔλαβεν ὡς συνάρχοντα τὸν Τιβέριον, υἱὸν τῆς δευτέρας συζύγου Λιβίας, τὸν ὁποῖον ὄρισεν ὡς διάδοχόν του. Ἀπέθανεν εἰς ἡλικίαν 76 ἐτῶν εἰς τὴν Νόλην τῆς Καμπανίας, ἀφοῦ ἐκυβέρνησε τὸ Ρωμαϊκὸν κράτος 46 ἔτη (14 μ.Χ.). Οἱ Ρωμαῖοι τὸν ἔθαψαν εἰς τὸ μαυσωλεῖον, ἢ δὲ σύγκλητος τὸν ἐθεοποίησε. Ἡ πρὸς αὐτὸν

λατρεία έγινεν ὁ θρησκευτικὸς δεσμός, ὁ ὁποῖος ἤνωνεν ὀλόκληρον τὴν αὐτοκρατορίαν.

Αἱ τέχναι καὶ τὰ γράμματα ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Αὐγούστου.

Ἡ περίοδος τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Αὐγούστου ὑπῆρξε λαμπρὰ ἀπὸ πάσης ἀπόψεως καὶ ἡ ἐν γένει ζωὴ τῆς Ρώμης φέρει τὴν σφραγίδα τῆς προσωπικότητός του.

Εἰς τὴν πολιτικὴν ἐθεμελίωσεν ἓνα καινούργιον πολίτευμα, τὸ ὅποιο, εἰς τοὺς τύπους ἦτο δημοκρατικόν, εἰς τὴν οὐσίαν ἦτο μοναρχικόν καὶ ἐστηρίζετο εἰς τὴν δύναμιν ἑνὸς μεγάλου στρατοῦ, ἀφωσιωμένου εἰς τὸν αὐτοκράτορα. Εἶναι ἕκδοσιον, ὅτι τὸ πολίτευμα αὐτὸ ἐστηρίχθη καὶ εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ Ρωμαϊκοῦ λαοῦ, ὁ ὁποῖος δὲν ἠσθάνθη καθέως τὴν πολιτικὴν ἀλλαγὴν.

Ἡ ἀνωτερότης τοῦ Αὐγούστου ἐφάνη καὶ ἀπὸ τὴν προστασίαν τῶν τεχνῶν καὶ τῶν γραμμάτων. Οἱ Ρωμαῖοι ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Αὐγούστου ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἐλληνικῆς τέχνης κατεσκεύασαν ἀξιόλογα ἔργα, κυρίως ἀρχιτεκτονικά, τῶν ὁποίων τὸ ἰδιαίτερον γνώρισμα ἦτο ὁ ὄγκος.

Ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴν ἀρχιτεκτονικὴν παρέλαβον τοὺς κίονας, τὴν στοᾶν καὶ τὰ ἀετώματα, ἐνῶ ἰδικὰ τῶν δημιουργήματα ἦσαν τὸ τόξον, αἱ ἀψίδες καὶ ὁ στρογγύλος θόλος. Τοιοιουτρόπως παρήχθη ὁ Ρωμαϊκὸς ρυθμὸς, τὸν ὁποῖον συναντῶμεν εἰς ὅλα τὰ ἀρχιτεκτονικὰ οἰκοδομήματα ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Αὐγούστου.

Ὁ Αὐγούστος κατεσκεύασε πολλὰ ἔργα, εἰς τὴν νέαν ἀγορὰν, τὸ θέατρον τοῦ Μαρκέλλου, τὸ Πάνθεον, τὸ ἀμφιθέατρον καὶ μεγάλην στοᾶν μὲ 300 κίονας. Ὡραῖος ἐπίσης ἦτο ὁ βωμὸς τῆς εἰρήνης, στολισμένος μὲ ἀνάγλυφα Ἑλλήνων γλυπτῶν. Δικαίως λοιπὸν ἔκαυχᾶτο ὅτι παρέλαβε τὴν πόλιν ἐκ πλίνθων καὶ τὴν ἔκαμε μαρμαρόκτιστον.

Εἰς τὴν γλυπτικὴν καὶ ζωγραφικὴν δὲν εἶχον ἐπίδοσιν οἱ Ρωμαῖοι, ἀλλ' ἐχρησιμοποιοῦν Ἑλληνας τεχνίτας ἢ παρήγγελον τὰ ἔργα τῶν εἰς τὰ Ἑλληνικὰ ἐργαστήρια.

Τὰ γράμματα. — Μία ἀκόμη μεγάλη δόξα τοῦ Αὐγούστου.

Ἦδη ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Σύλλα οἱ Ῥωμαῖοι, ὑπὸ τὴν Ἑλληνικὴν ἐπίδρασιν, ἤρχισαν νὰ στρέφονται πρὸς τὰ γράμματα. Ἄλλ' ἡ λογοτεχνικὴ ἐπίδοσις τῶν Ῥωμαίων ἐκορυφώθη ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Αὐγούστου καὶ δι' αὐτὸ ἡ περίοδος ἀπὸ τοῦ 80 π.Χ. μέχρι τοῦ 14 μ.Χ. (θάνατος τοῦ Αὐγούστου) ὠνομάσθη χρυσοῦς αἰὼν τῶν Ῥωμαϊκῶν γραμμάτων ἢ αἰὼν τοῦ Αὐγούστου.

Οἱ Ῥωμαῖοι συγγραφεῖς ὑπῆρξαν μαθηταὶ τῶν Ἑλλήνων. Ἐμιμήθησαν τοὺς Ἑλληνας συγγραφεῖς, ἀλλ' ἀνέπτυξαν αὐτοτέλειαν καὶ πρωτοτυπίαν καὶ ἔγραψαν ἔργα ἀξιόλογα.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Αὐγούστου ἀκμάζει κυρίως ἡ ἱστοριογραφία καὶ ἡ ποιησις. Τῆς πρώτης ἐκπρόσωπος εἶναι ὁ Τίτος Λίβιος, (59 π.Χ. — 17 μ.Χ.), ὁ ὁποῖος ἔγραψεν ἱστορίαν ἀπὸ τῆς κτίσεως τῆς Ῥώμης μέχρι τοῦ Αὐγούστου τῆς δὲ ποιήσεως ὁ Βιργίλιος, Ὀράτιος, Ὀβιδιος, Τίβουλλος καὶ Προπέρτιος.

Ὁ Βιργίλιος, περίφημος ἐπικός ποιητής, ὁ Ὀμηρος τῆς Ῥώμης, ὅπως ἐλέγετο, ἔγραψε τὰ Βουκολικά, κατ' ἀπομίμησιν τῶν Εἰδυλλίων τοῦ Θεοκρίτου, τὰ Γεωργικά, καὶ τὸ κύριον ἔργον του, τὴν Αἰνειάδα, ἓνα μεγάλο ἐπικὸν ποίημα κατ' ἀπομίμησιν τῆς Ὀδυσσεΐας τοῦ Ὀμήρου, εἰς τὸν ὁποῖον διηγεῖται τὴν ἐγκαταστασιν εἰς τὴν Ἰταλίαν τοῦ Αἰνείου καὶ τῶν πατρῶων θεῶν τῆς Τροίας.

Τὸ ἔργον ἀποτελεῖται ἀπὸ 12 βιβλία (ᾠδὰς) καὶ ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ Αὐγούστου μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ποιητοῦ (19 π.Χ.). Ἡ Αἰνειὰς ἔγινε ἀληθινὸν ἐθνικὸν ἔπος τῶν Ῥωμαίων, διαπνεόμενον ἀπὸ καθαρῶς Ῥωμαϊκὰ συναίσθηματα, καὶ ἔδωσε διὰ τοῦ Αἰνείου τὸ ἠθικὸν ἰδεῶδες τοῦ Ῥωμαίου πολίτου, τὸ ὁποῖον ἤθελε νὰ ἀναζωογονήσῃ ὁ ἀναμορφωτὴς Αὐγούστος.

Περίφημος ποιητής ὑπῆρξε καὶ ὁ Ὀράτιος (65 - 8 π.Χ.), ὁ ὁποῖος ἔγραψεν Ὠδὰς, Ἐπιστολάς καὶ Σατίρας.

Ἡ αὐτοκρατορία μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Αὐγούστου

1. ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΕΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΡΩΜΗΝ

Τὸν Αὐγούστου διεδέχθη εἰς τὸν θρόνον ὁ θετὸς υἱὸς καὶ συνάρχων τοῦ **ΤΙΒΕΡΙΟΥ**, ὁ ὁποῖος συνεχίζει τὴν δυναστείαν τῶν αὐτοκρατόρων, οἱ ὁποῖοι ἀνήκον εἰς τὴν οἰκογένειαν τοῦ Αὐγούστου.

Ὁ **Τιβέριος** ὑπῆρξε συνετὸς κυβερνήτης. Διεχειρίσθη καλῶς τὰ οἰκονομικὰ τοῦ κράτους καὶ ἐφρόντισε πολὺ διὰ τὴν εὐγημερίαν τῶν ρωμαϊκῶν ἐπαρχιῶν.

Ἦτο ὄμιος κρυφίνους καὶ καχύποπτος. Ἐπειδὴ ἐφοβεῖτο τὰς ραδιουργίας τῶν συγκλητικῶν, ἐξέδωκε τὸν περίφημον **νόμον τῆς μεγαλειότητος**, διὰ τοῦ ὁποῖου κατεδίκασεν εἰς θάνατον τοὺς ἐχθροὺς τοῦ αὐτοκράτορος. Βάσει τοῦ νόμου αὐτοῦ ἐξαπέλυσε διωγμὸν ἐναντίον πολλῶν πολιτῶν, πολλοὶ τῶν ὁποίων ἐξωρίσθησαν, ἐνῶ ἄλλοι ἔχασαν τὰς περιουσίας των ἢ ἐφρονεύθησαν.

Καλιγούλας (37-41) — Κλαύδιος (41-54).

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ **Τιβερίου** ὁ στρατὸς ἀνεκήρυξεν ὡς αὐτοκράτορα τὸν **Γάϊον**, γνωστὸν μὲ τὸ ὄνομα **Καλιγούλας**. Κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη ἐκυβέρνησε καλῶς. Κατόπιν ὄμιος βαρείας νόσου, ἔπαθε διανοητικὴν διατάραξιν καὶ ἐπεδόθη εἰς σκληρότητας καὶ ἀνισορροπούς πράξεις. Τέλος τὸ 41 μ.Χ. τὸν ἐφόνευσαν οἱ πραιτωριανοὶ καὶ ἀνέκηρυξαν ὡς αὐτοκράτορα τὸν **Κλαύδιον**, ὁ ὁποῖος καθιέρωσε τὸ περίφημον **donativum**, δηλ. τὸ φιλοδώρημα τῶν αὐτοκρατόρων εἰς τοὺς πραιτωριανούς.

Ὁ **Κλαύδιος** ἦτο μορφωμένος καὶ ἐκυβέρνησε καλῶς ἀπὸ πολλὰς ἀπόψεις. Ἰδρυσεν ἐπὶ τοῦ **Ρήνου** ἀποικίαν τῶν ἀπομάχων, ἀπὸ τὴν ὁποῖαν ἀνεπτύχθη ἡ σημερινὴ **Κολωνία**. ἤρχισε τὴν κατάκτησιν Βρετανίας, εἰς τὰ νότια τῆς ὁποίας ἰδρυσεν ἐπαρχίαν, καὶ κατέκτησεν εἰς τὴν Ἀφρικὴν τὴν **Μαυριτανίαν** τὸ σημερινὸν Ἀλγέριον καὶ Μαρῶκον.

Καὶ ἐσωτερικῶς ἐκυβέρνησε καλῶς καὶ κατεσκεύασε πολλὰ κοινωφελῆ ἔργα. Ἐπεσεν ὄμιος θύμα τῆς συζύγου του Ἀγριππίνης, ἣ ὁποῖα

τὸν ἐδηλητηρίασε καὶ ἀνεβίβασεν εἰς τὸν θρόνον τὸν υἱὸν τῆς Νέρωνα (54 μ.Χ.).

Νέρων (54-68).

Ὁ τελευταῖος αὐτοκράτωρ τῆς οἰκογενείας τοῦ Αὐγούστου ἔγινε γνωστὸς εἰς τὴν παγκόσμιον ἱστορίαν ὡς ὁ πλέον θηριώδης καὶ αἱμοδιψῆς αὐτοκράτωρ.

Ἦτο φύσις ἀγρία καὶ εἶχε θηριώδη ἔνστικτα, τὰ ὅποια εἰς μιάτην ἐξήτησε νὰ ἡμερώσῃ ὁ διδάσκαλός του Σενέκας, φιλόσοφος καὶ ποιητής. Τελικῶς ἐφόνευσε τὸν ἀδελφὸν του Βρεττανικόν, διότι τὸν ἐφοβείτο, τὴν σύζυγόν του Ὀκταβίαν καὶ τὸν διδάσκαλόν του Σενέκαν.

Δὲν ἐφείσθη οὔτε αὐτῆς τῆς μητρὸς του Ἀγριππίνης, τὴν ὁποίαν ἐστραγγάλισε, καὶ ἡ ζωὴ του ὀλόκληρος ἦτο γεμάτη ἀπὸ κακουργίας καὶ ραδιουργίας.

Ἐπίστευεν ὅτι ἦτο καλλιτέχνης καὶ ἔξοχος ἀρματγλάτης καὶ ὑπεχρέωνε τὸν λαὸν νὰ τὸν χειροκρατῇ καὶ τὸν ἐπευφημῇ, ὁσάκις παρούσῃ-ζετο εἰς τὸ στάδιον ἢ τὸ ἵπποδρόμιον. Τὸ ἔτος 64 μεγάλη πυρκαϊὰ ἀπετέφρωσε 7 συνοικίας τῆς Ρώμης, τὴν ὁποίαν ὁ λαὸς ἀπέδωσεν εἰς αὐτόν, ἐπιθυμοῦντα νὰ λάβῃ μίαν ἰδέαν ἀπὸ τὴν τορπύλησιν τῆς Τροίας· ὁ ἴδιος ὁ Νέρων τὴν ἀπέδωσεν εἰς τοὺς Χριστιανοὺς καὶ μετὰ τὸ πρόσχημα αὐτὸ διέταξεν ἀγριὸν διωγμὸν.

Ἡ ἀπάνθρωπος συμπεριφορὰ του καὶ ἡ ἀλόγιστος σπατάλη τοῦ δημοσίου χρήματος τὸν ἔκαμε μισητὸν εἰς τὸν λαὸν καὶ τὸν στρατόν. Ἀποτέλεσμα: Ὁ στρατὸς τῆς Γαλατίας καὶ Ἰσπανίας ἐπανεστάτησεν, οἱ πραιτωριανοὶ τὸν ἐγκατέλειψαν καὶ ἡ σύγκλητος τὸν κατεδίκασεν εἰς θάνατον. Κινδυνεύων νὰ συληφθῇ, διέταξεν ἕνα δοῦλον του νὰ τὸν φωνεύσῃ (68 μ.Χ.). Τὴν τελευταίαν στιγμὴν ἐφώνησε:

Τὶ καλλιτέχνην χάνει ὁ κόσμος!

Ἐνας χρόνος ἀναρχίας καὶ πολιτικῆς ἀνωμαλίας (68-69).

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Νέρωνος ἐξέλιπαν οἱ αὐτοκράτορες τῆς οἰκογενείας τοῦ Αὐγούστου καὶ ἐπηκολούθησε κατάστασις συγκρούσεων, ἀναρχίας καὶ πολιτικῆς ἀνωμαλίας. Εἰς διάστημα ἑνὸς ἔτους ἀνῆλθον εἰς τὸν

θρόνον τρεις αυτοκράτορες, ὁ Γάλλος, ὁ Ὀθων καὶ ὁ Βιτέλλιος, ἀλλὰ οἱ λεγεῶνες τῆς Ἀνατολῆς ἀνεκήρυξαν αὐτοκράτορα τὸν στρατηγὸν Βεσπασιανόν, τὴν ἐκλογὴν τοῦ ὁποίου ἐδέχθη ὁ ρωμαϊκὸς λαὸς καὶ ἐπακόρως ἢ σύγκλητος.

2. ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΕΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΙΤΑΛΙΑΝ — ΟΙ ΦΛΑΒΙΟΙ ΒΕΣΠΑΣΙΑΝΟΣ (69 - 79).

Μετὰ τὴν ἀνοδὸν εἰς τὸν θρόνον τοῦ Τίτου Φλαβίου Βεσπασιανοῦ ἐγκαινιάζεται νέα δυναστεία Ρωμαίων αὐτοκρατόρων, οἱ Φλαβιοί, οἱ ὅποιοι κατήγοντο ἀπὸ πόλεις τῆς Ἰταλίας ἐκτὸς τῆς Ρώμης (Σαβίνη).

Ἦτο υἱὸς δημοσιῶνου εἶχε διατελέσει πραιτωρ ἐπὶ Καλιγούλα, διοικητὴς λεγεῶνος εἰς τὴν Γερμανίαν ἐπὶ Κλαυδίου, ὕπατος, ἀνθύπατος τῆς Ἀφρικῆς ἐπὶ Νέρωνος.

Κληθεὶς νὰ καταστείλῃ τὴν ἐξέγερσιν τῆς Ἰουδαίας, ὑπεχρεώθη νὰ διεξαγάγῃ σκληροὺς πολέμους. Ἐνῶ ἐπολιόρκει τὴν Ἱερουσαλήμ, ὁ στρατὸς τῆς Ἀνατολῆς τὸν ἀνεκήρυξεν αὐτοκράτορα καὶ ἀνέθεσεν εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Τίτου τὴν συνέχισιν τῆς πολιιορκίας τῆς Ἰερᾶς πόλεως, ἣ ὁποία μετὰ πεντάμηνον πολιιορκίαν παρεδόθη.

Ὅταν ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ὁ Βεσπασιανὸς ἀντιμετώπισε τὰ ἴδια προβλήματα, τὰ ὁποία εἶχεν ἀντιμετωπίσει καὶ ὁ Αὐγουστος. Ἦτο ἀπαραίτητον νὰ διασφαλίσῃ τὴν ἡγεμονικὴν ἐξουσίαν, ἣ ὁποία, λόγῳ τῶν ταραχῶν, εἶχεν ἐξασθενήσῃ, καὶ νὰ ἐξασφαλίσῃ γόητρον εἰς τὴν δυναστείαν τῶν Φλαβίων, ἣ ὁποία δὲν εἶχε νὰ ἐπιδείξῃ εὐγενῆ καὶ ἔνδοξον καταγωγὴν, ὡς ἡ Gens Julia καὶ ἡ Gens Claudia. Ὁ νόμος, διὰ τοῦ ὁποίου τοῦ παρεχωρεῖτο ἡ αὐτοκρατορία, ἀπέδιδεν εἰς αὐτὸν τοὺς ἰδίους ὡς καὶ εἰς τὸν Αὐγουστον τίτλους.

Ὁ Βεσπασιανὸς ἐκυβέρνησε συνετῶς καὶ ἔθεσε τάξιν εἰς τὴν διοίκησιν καὶ τὴν διαχείρισιν τῶν οἰκονομικῶν. Ἐξετέλεσε πολλὰ κοινωνικὰ ἔργα καὶ ἔργα ἐξωραΐσμου, κυριώτερα τῶν ὁποίων ἦσαν τὸ Κολοσσαῖον (μέγα φλαβιανὸν ἀμφιθέατρον) καὶ Ὁ Ναὸς τῆς Εἰρήνης.

Εἰς τὰ στρατιωτικὰ ἀποκατέστησε τὴν στρατιωτικὴν πειθαρχίαν, εἰς δὲ τὰ ἐσωτερικὰ ἐφρόντισε διὰ τὴν ἀνόρθωσιν τῆς παρακμαζούσης ρωμαϊκῆς κοινωνίας.

Ἀπέθανε τὸ 79 μ.Χ. ἐργαζόμενος μέχρι τῶν τελευταίων στιγμῶν.

Τίτος — Δομιτιανός

Τὸν Βεσπασιανὸν διεδέχθη εἰς τὸν θρόνον ὁ υἱὸς του **ΤΙΤΟΣ** τὸν ὅποιον ὁ πατήρ του εἶχεν ὀνομάσει **Καίσαρα**.

Εἶχε φήμην σκληροῦ καὶ διεφθαρμένου καὶ οἱ Ρωμαῖοι ἐφοβοῦντο μήπως ξαναζήσῃ εἰς τὸ πρόσωπόν του ὁ Νέρων.

Γρήγορα ὁμως ἀπέδειξεν ὡς ἀδικαιολογήτους τοὺς φόβους τῶν Ρωμαίων, διότι ἐκυβέρνησε μὲ γλυκύτητα καὶ πραότητα. Ἡ καλωσύνη καὶ φιλανθρωπία του ἔμειναν παρομιμῶδεις εἰς τὴν ρωμαϊκὴν ἱστορίαν.

Ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας του ἔγινε μεγάλη πυρκαϊὰ εἰς τὴν Ρώμην, λοιμὸς καὶ ἔκρηξις τοῦ Βεζουβίου, ἡ ὁποία ἐξηφάνισε τρεῖς πόλεις, τὴν Πομπηίαν, τὴν Ἡράκλειαν καὶ τὰς Σταβίας πλησίον τῆς Νεαπόλεως.

Ὁ ἀδελφὸς του **Δομιτιανός** ἐπανέφερεν εἰς τὴν Ρώμην τὴν τρομοκρατίαν τοῦ Νέρωνος.

Κατ' ἀρχὰς ἐκυβέρνησε καλῶς τὰ ἐσωτερικὰ πράγματα, παρηκολούθει αὐτοπροσώπως τὴν κανονικὴν ἀπονομὴν τῆς δικαιοσύνης καὶ ἐφρόντισε διὰ τὴν εὐημερίαν τοῦ λαοῦ τῶν ἐπαρχιῶν. Δὲν ἠδυνήθη ὁμως νὰ ἐξυγιάνῃ τὰ οικονομικὰ τοῦ κράτους, τὰ ὅποια εἶχον ἐξαντλήσει τὰ δημόσια ἔργα καὶ οἱ μακροὶ πόλεμοι.

Εἰς τὸν στρατιωτικὸν τομέα ἐπέδειξε δραστηριότητα καὶ ἐπεζήτηνε τὰ ὅρια τῆς αὐτοκρατορίας εἰς μὲν τὴν Βρετάνην μέχρι τῆς Σκωτίας, εἰς δὲ τὴν Γερμανίαν μέχρι τοῦ Ρήνου πρὸς Δ. καὶ τοῦ Δουνάβειος πρὸς Α., διανοίξας τὸν δρόμον διὰ τὰς ἐκστρατείας τοῦ Τραϊανοῦ.

Ἡ ἐσωτερικὴ του ὁμως πολιτικὴ ἐδγημιούργησε πολλοὺς ἀντιπάλους, διότι ἤρχησε νὰ γίνεταί σκληρὸς καὶ ἀπάνθρωπος.

Ἐξαπέλυσε τρομοκρατίαν ἐναντίον τῶν ἀριστοκρατῶν, τῶν φιλοσόφων, τῶν χριστιανῶν καὶ αὐτοῦ ἀκόμη τοῦ αὐτοκρατορικοῦ περιβάλλοντος, ἕως ὅτου τὸ 96, κατόπιν συνωμοσίας, ἐδολοφονήθη.

3. ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΕΣ ΑΠΟ ΤΑΣ ΕΠΑΡΧΙΑΣ—ΟΙ ΑΝΤΩΝΙΝΟΙ (96—192 μ.Χ.).

Με τὸν θάνατον τοῦ Δομιτιανοῦ ἐξέλιπεν ἡ δυναστεία τῶν Φλαβίων, οἱ ὅποιοι προήρχοντο ἀπὸ Ἰταλικὰς πόλεις, καὶ ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ἡ δυναστεία τῶν Ἀντωνίνων, τῆς ὁποίας οἱ αὐτοκράτορες προήρχοντο ἀπὸ τὰς περισσότερον ἐκλατινισμένας ἐπαρχίας τῆς Ἰσπανίας καὶ Γαλατίας. Ἐπὶ τῆς δυναστείας αὐτῆς ἐστημειώθη ὑψίστη ἀκμὴ τῆς Αὐτοκρατορίας. Ἡ μεγαλυτέρα ἐδαφικὴ ἐπέκτασις ἔγινεν ἐπὶ Τραϊανοῦ, ἡ δὲ οἰκονομικὴ εὐημερία ἐστηρίχθη ἐπὶ μεγάλῃς ἀνάδου τῆς ἀστικῆς τάξεως. Ὁ αἰὼν τῶν Ἀντωνίνων χαρακτηρίζεται ὑπὸ ἰσχυροῦ ἐκρωμαϊσμοῦ τῶν ἐπαρχιῶν, κυρίως τῆς Δύσεως, τῆς ὁποίας ἡ θέσις εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν ἐνισχύθη σημαντικῶς. Ἡ Ρώμη διγλ. παρεχώρησεν ἐπὶ τῶν Ἀντωνίνων δικαίωματα πολίτου εἰς τοὺς προερχομένους ἀπὸ τὰς ἐπαρχίας, ἐπέτρεψε τὴν εἴσοδον αὐτῶν εἰς τὴν σύγκλητον καὶ τὴν ἀνοδὸν τῶν εἰς τὰ ὑψηλότερα ἀξιώματα.

Νέον αἷμα εἰσῆχθη εἰς τὴν ρωμαϊκὴν πολιτείαν καὶ κοινωνίαν, τὸ ὅποτον συνετέλεσεν εἰς τὴν δημιουργίαν νέας ἐποχῆς θόξης καὶ ἀκμῆς τῆς Ρώμης.

Διὰ τοῦτο ὁ αἰὼν αὐτὸς θεωρεῖται ὡς ὁ χρυσοῦς αἰὼν τῆς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας.

Οἱ Ἀντωνίνοι ἐφρόντισαν διὰ τὴν εἰρηρικὴν διαδοχὴν τῆς βασιλείας, ἡ ὁποία ἐξησφαλίσθη διὰ τῆς τακτικῆς τῆς υἱοθετήσεως ἀνθρώπων δοκιμασμένων.

Νέρβας (96 - 98) · Τραϊανὸς (98 - 117)

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Δομιτιανοῦ ἡ σύγκλητος ἀνεκήρυξεν αὐτοκράτορα τὸν γηραιὸν Νέρβαν ὁ ὁποῖος ἐκυβέρνησε καλῶς ἐπὶ δύο ἔτη καὶ υἱοθέτησεν ὡς διάδοχόν του τὸν στρατηγὸν Τραϊανόν.

Ὁ Τραϊανὸς κατήγετο ἀπὸ τὴν Ἰσπανίαν καὶ ἦτο ὁ πρῶτος αὐτοκράτωρ ἀπὸ τὰς ἐπαρχίας.

Διετέλεσε στρατηγὸς τῶν στρατευμάτων τοῦ ἄνω Ρήνου καὶ εἶχε φήμην ἐξόχου στρατιωτικοῦ.

Ἀπὸ τὰ πρῶτα του δῆματα ἔδειξε τὴν ἀπλότητά του, τὴν καλω-

σύνην και ευγένειαν τοῦ χαρακτήρος του και τὴν φιλανθρωπίαν του. Ἡ μεγάλη ὁμῶς δόξα του ὀφείλεται εἰς τὰ λαμπρὰ εἰρηνικὰ ἔργα του και τοὺς νικηφόρους ἀγῶνας ἐναντίον τῶν Δακῶν και Πάρθων.

Τοιοιούτρόπως ἐστόλισε τὴν Ρώμην με λαμπρὰ οἰκοδομήματα. ὡς ἦτο ἡ ἀγορὰ τοῦ Τραϊανοῦ ἔργον τοῦ ἀρχιτέκτονος Ἀπολλοδώρου ἀπὸ τὴν Δαμασκόν. Δύο μεγάλα ἐιδιλοθηκαι, μεγάλη βασιλικὴ στοὰ και ἡ περίφημος στήλη τοῦ Τραϊανοῦ ὕψους 43 μ., ἀπὸ μάρμαρον ὑπῆρξε τὸ ἔργον, τὸ ὁποῖον ἐδόξασε τὴν αὐτοκρατορίαν του.

Ἀλλὰ και εἰς τοὺς πολέμους ἐπέδειξεν ἰδιαιτέρας ἰκανότητας και μετὰ δύο ἐκστρατείας κατώρθωσε νὰ ὑποτάξῃ τὸν πολεμικὸν λαὸν τῶν Δακῶν και νὰ καταστήσῃ τὴν χώραν του (σημερινὴν Ρουμανίαν) ρωμαϊκὴν ἐπαρχίαν. Ἀποτελέσματα: ἡ λατινικὴ γλῶσσα μετεδόθη εἰς τοὺς κατοίκους τῆς χώρας αὐτῆς και ἔγινε ἡ μητρικὴ γλῶσσα τῶν σημερινῶν Ρουμάνων.

Ἀργότερα περιεπλάκη εἰς πόλεμον με τοὺς Πάρθους, εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἀπὸ τοὺς ὁποῖους ἀφήρесе πολλὰς χώρας. Εὐρισκόμενος ὁμῶς τὸ 117 εἰς Κιλικίαν ἀπέθανεν.

Ἡ βασιλεία τοῦ Τραϊανοῦ ὑπῆρξεν ἐνδοξοτάτη, διότι ἐπ' αὐτοῦ τὸ Ρωμαϊκὸν κράτος ἔφθασεν εἰς τὴν ὑψίστην ἀκμὴν του. Ἡ σύγκλητος τὸν ὠνόμασεν ἀριστον ἡγεμόνα.

Ἄδριανὸς (117 - 138)

Ὑπῆρξεν ὁ ἐνδοξότερος αὐτοκράτωρ τῆς δυναστείας τῶν Ἀντωνίωνων. Ἦτο στρατηγὸς τῶν λεγεῶνων τῆς Συρίας και εἶχεν υἱοθετηθῆ ὑπὸ τοῦ Τραϊανοῦ, λόγῳ τῶν ἐξαιρετικῶν του προσόντων.

Ἦτο συνετὸς και μορφωμένος αὐτοκράτωρ, ἐξετίμα ἰδιαιτέρως τὴν ἑλληνικὴν μόρφωσιν και τὰς ἑλληνικὰς τέχνας και ἐστόλισε τὴν Ρώμην και τὰς ἐπαρχίας με ὠραιότατα και πολὺ χρήσιμα ἔργα.

Ἠγάπα νὰ διαμένῃ εἰς τὰς Ἀθήνας, τὴν ὁποίαν ἐστόλισε με ἔργα, τὰ ὅποια ἀπεθανάτισαν τὸ ὄνομά του. Ἐκτίσε τὴν νέαν πόλιν τοῦ Ἀδριανοῦ, τὸ περίφημον Ἀδριάνειον ὕδραγωγεῖον και συνεπλήρωσε τὸν ναὸν τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς, τοῦ ὁποῖου τὴν κατασκευὴν εἶχεν ἀρχίξει ὁ Πεισίστρατος. Σώζεται ἀκόμη

ἡ Πύλη τοῦ Ἀδριανοῦ, ἡ ὁποία ἐνθυμίζει τὸ ὄνομα τοῦ μεγάλου Ρωμαίου αὐτοκράτορος.

Ὁ Ἀδριανὸς ἦτο εἰρηνόφιλος καὶ ἀπέφυγε τὰς πολεμικὰς περιπετείας. Ἐφρόντισε μόνον διὰ τὴν ἀσφάλειαν τῶν συνόρων τοῦ ἀπεράντου κράτους δι' ἰσχυροῦ στρατοῦ καὶ τὸ μόνον πολεμικὸν γεγονός ἐπὶ τῆς βασιλείας του ἦτο ἡ κατάπνιξις τῆς ἐπαναστάσεως τῆς Ἰουδαίας.

Πρὸς τοὺς κατοίκους αὐτῆς ἐφάνη σκληρὸς καὶ ἀμείλικτος καὶ τοὺς ἠγάγκασε νὰ διασκορπισθοῦν εἰς ὅλον τὸν κόσμον.

Κατὰ τὸ τέλος τῆς ζωῆς του ἀπεσύρθη εἰς τὰ Τίβουρα, μαγευτικὴν τοποθεσίαν πλησίον τῆς Ρώμης, ὅπου κατεσκεύασε ὅσα μνημεῖα εἶχε θαυμάσει εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἀπέθανε τὸ 138, ἀφοῦ υἱοθέτησεν ὡς διάδοχόν του τὸν Ἀντωνῖνον τὸν Εὐσεβῆ.

Ἀντωνῖνος (138 - 161)

Ὁ διάδοχος τοῦ Ἀδριανοῦ Ἀντωνῖνος κατήγετο ἀπὸ τὴν Ν. Γαλατίαν καὶ ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον εἰς ἡλικίαν 50 ἐτῶν.

Πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ Ἀδριανοῦ εἶχε διατελέσει συγκλητικός, ὕπατος καὶ ἀνθύπατος τῆς Ἀσίας, ὅπου ἔδειξε τὰ μεγάλα διοικητικὰ του προσόντα. Ἦτο ὠραίος, γλυκὺς, εὐγενής, ἀπλοῦς εἰς τοὺς τρόπους, δίκαιος καὶ εἶχε βαθεῖαν θρησκευτικότητα. Διὰ τοῦτο ὠνομάσθη εὐσεβής. Εἶχε πολλοὺς φίλους καὶ ὀλίγους ἐχθροὺς. Ἠγάπα τὴν εἰρήνην καὶ ἀπεστρέφετο τὸν πόλεμον· διὰ τοῦτο, ὅσάκις παρουσιάσθησαν ἀνωμαλῖαι εἰς τὸ κράτος, ἐφρόντισε μὲ εἰρηνικὰ μέσα νὰ διευθετήσῃ αὐτάς. Ἠγάπα τὴν μὀρφωσιν καὶ περιεστοιχίζετο πάντοτε ἀπὸ νομομαθεῖς ὡς οἱ Οὐλιανὸς καὶ Γάϊος, οἱ ὁποῖοι τὸν ἐβοήθησαν νὰ θεσπίσῃ νόμους μὲ πνεῦμα φιλανθρωπίας.

Ἐπεδόθη εἰς ἔργα δημοσίας περιθάλψεως, εἰς τὰ ὁποῖα τὸν ἐβοήθησεν ἡ σύζυγός του Φαυστίνα.

Ἀντιθέτως πρὸς τὸν Ἀδριανὸν ἠσθάνετο δυσπιστίαν εἰς κάθε ἐλληρικὸν καὶ προσεπάθησε νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν παλαιὰν ρωμαϊκὴν ἀρετὴν καὶ τὴν θρησκευτικὴν πίστιν.

Πρὸ τοῦ θανάτου του (161 μ.Χ.) εἶχεν υἱοθετήσῃ τὸν Μάρκον Ἀδρήλιον, τὸν ὁποῖον εἶχεν ὀνομάσει Καίσαρα.

*Αφῆσε δὲ τόσην καλὴν ἐντύπωσιν εἰς τοὺς Ῥωμαίους, ὥστε ἀπὸ τοῦ ὀνόματός του ὠνομάσθη ὁ λόκληρος ἢ δυναστεία (*Αντωνίνοι).

Μᾶρκος Αὐρήλιος (161-180) — Κόμμοδος (180 - 196).

Ὁ Μ. Αὐρήλιος, ὁ ὁποῖος διεδέχθη εἰς τὸν θρόνον τὸν Ἀντωνίνων τὸν Εὐσεβῆ, ὑπῆρξεν ὁ τελευταῖος εἰς τὴν σειράν τῶν μεγάλων αὐτοκρατόρων.

Ἦτο ὁ περισσότερον μορφωμένος αὐτοκράτωρ, ὁπαδὸς τῆς σωῆ-κῆς φιλοσοφίας, τὴν ὁποίαν ἐφήρμοσεν αὐστηρῶς εἰς ἑλὴν τὴν ἰδιωτικὴν καὶ δημοσίαν ζωὴν του.

Παρ' ὅλον ὅτι ὡς αὐτοκράτωρ ἠθέλησε νὰ ἐφαρμόσῃ τὴν εἰρηνικὴν πολιτικὴν τῶν προκατόχων του Ἀδριανοῦ καὶ Ἀντωνίνου, ἐν τούτοις ἠναγκάσθη νὰ περιπλακῆ εἰς μακροὺς πολέμους πρῶτον μὲ τοὺς Πάρθους, τοὺς ὁποίους μετὰ τετραετῆ ἀγῶνα ἀπέκρουσε, καὶ δεύτερον μὲ τοὺς Κουάδους καὶ Μαρκομάννους, κατοίκους τῆς σημερινῆς Μοραβίας καὶ Βοημίας, οἱ ὅποιοι διέβησαν τὸν Δούναβιν καὶ ἠπέιλησαν τὴν Β. Ἰταλίαν καὶ Ἑλλάδα.

Ἐναντίον αὐτῶν ἐξεστράτευσεν ὁ Μ. Αὐρήλιος, ἀλλὰ ὁ ἐνσκήψας λοιμὸς καὶ ἄλλαι θεομηνίαι ἀπεδεκάτισαν τὸν στρατὸν καὶ ἐξησθένησαν τὰ οἰκονομικὰ τοῦ κράτους.

Καὶ ἀπέκρουσε μὲν μετὰ σκληροῦς ἀγῶνας τοὺς ἐπιδρομεῖς, ἀλλὰ τὸ 180, εὐρισκόμενος εἰς τὴν Βιέννην, προσεβλήθη καὶ αὐτὸς ὑπὸ τοῦ λοιμοῦ καὶ ἀπέθανε.

Ὁ Μ. Αὐρήλιος διέπραξε τὸ σφάλμα νὰ μὴ ἀκολουθήσῃ τοὺς προκατόχους του εἰς τὴν τακτικὴν τῆς υἰοθετήσεως καὶ τῆς ἐκλογῆς τοῦ διαδόχου του.

Τοιοῦτοτρόπως, ὅταν ἀπέθανε, τὸν διεδέχθη ὁ υἱὸς του Κόμμοδος, ὁ ὁποῖος ἠμαύρωσε τὴν δόξαν τῆς δυναστείας τῶν Ἀντωνίνων.

Σκληρὸς καὶ ἀπάνθρωπος μέχρι παραφροσύνης ἐκυβέρνησε μὲ τρόπον, ὁ ὁποῖος ἐνθυμίζει τὸν Νέρωνα.

Ἠγάπα τὰς μονομαχίας καὶ ἠρέσκετο νὰ φονεῖ θηρία καὶ ἀνθρώπους ἐπευφημούμενος ἀπὸ τοὺς συγκλητικούς. Τὸ 192 τὸν ἐστραγγάλισεν ἀξιωματικὸς τοῦ αὐτοκρατορικοῦ περιβάλλοντος, διότι ἠπειλεῖτο ἡ ζωὴ του.

Δύο αιώνες δόξης και άκμης

Έχουν περάσει δύο αιώνες, άφ' ότου ο Αύγουστος έγκαθίδρυσε εις την Ρώμην τó μοναρχικόν πολίτευμα, και, έάν εξαιρέσωμεν όλίγους αυτοκράτορας (Καλιγούλας, Νέρων, Δομιτιανός και Κόμμοδος), όλοι οι άλλοι άνύψωσαν τó γόητρον και τής Ρώμης και τής αυτοκρατορίας και συνέβαλαν εις την στερέωσιν του κράτους και εις τó έσωτερικόν και εις τó έξωτερικόν.

Εις τó τέλος του 2ου μ.Χ. αιώνος ή Ρωμαϊκή αυτοκρατορία περιλαμβάνει τó ήμισυ σχεδόν τής Εύρώπης με όρειον σύνορον τόν Ρήνον και τόν Δούναβι, την Βαλκανικήν μέχρι τής σημερινής Ρουμανίας (Δακία), την Μ. Ασίαν, την Συρίαν και την Β. Αφρικήν. Προς Ανατολάς δηλ. έχει ως σύνορον τόν Εύφράτην ποταμόν, ένω προς Δυσμάς τόν Ατλαντικόν ώκεανόν και έχει κατακτήσει και την Ν. Βρεττανίαν.

Άλλ' ό,τι χαρακτηρίζει την έξωτερικήν πολιτικήν των Αυτοκρατόρων δέν είναι ή προσπάθεια καταλήψεως και άλλων εδαφών, άλλ' ή σταθεροποίησις των συνόρων και ή προσπάθεια διοικητικής οργανώσεως των έπαρχιών. Διά τούτο όλοι οι αυτοκράτορες διατηρούν ισχυρόν στρατόν και διά την άμυναν των συνόρων, αλλά και διά την κατάπνιξιν κάθε επαναστατικής κινήσεως εις τās διαφόρους έπαρχίας.

Έσωτερικώς ή Αυτοκρατορία έχει πλέον οργανωθή και ή κεντρική διοίκησις ασκείται από τά Γραφεία (είδος ύπουργείων) και τó Συμβούλιον του αυτοκράτορος.

Όλοι όμως αι έξουσίαι εύρίσκονται εις τās χείρας του αυτοκράτορος και έπομένως ή δημοκρατία μοναρχία του Αύγουστου μετεβλήθη εις απόλυτον μοναρχίαν.

Ή Ρωμαϊκή ειρήνη (Pax Romana)

Παρά τó ότι ή Αυτοκρατορία ειχεν έξω από τά σύνορά της ισχυρούς βαρβαρικούς λαούς, ως οι Γερμανοί, οι Πάρθοι, οι Γότθοι κ. ά., οι αυτοκράτορες των δύο πρώτων μ.Χ. αιώνων απέφυγον τούς πολέμους προς αυτούς και μόνον εις περίπτωσιν ανάγκης ήγωνίζοντο.

Είναι λοιπόν χαρακτηριστικόν τής εποχής ή προσπάθεια διατηρήσεως τής ειρήνης εις τó άπέραντον κράτος και αυτή είναι ή Ρωμ

μαϊκή ειρήνη (Pax Romana), ή οποία έφερε μοναδικήν ευημερίαν και άκμήν των κατοίκων.

5. Ο Γ' ΜΕΤΑ ΧΡΙΣΤΟΝ ΑΙΩΝ

Κατά τους δύο πρώτους μ.Χ. αιώνες ή Ρωμαϊκή αυτοκρατορία έφθασεν εις τό ύψιστον σημείον τής άκμής της. Αφού υπέταξε τους λαούς τής Μεσογείου θαλάσσης και περιέλαβε την Ιταλίαν, Ισπανίαν, Γαλατίαν, Νοτ. Βρεττανίαν, την έντεϋθεν του Ρήνου Γερμανίαν, την σημερινήν Αυστρίαν και Ούγγαρίαν, την Βαλκανικήν, την Μ. Ασίαν, την Συρίαν και την Βορ. Αφρικήν, επέβαλεν εις τους λαούς των χωρών αυτών τους νόμους της και τό διοικητικόν της σύστημα και απέκτησε την μορφήν αυστηρώς συγκεντρωμένου κράτους. Ο Ρωμαϊκός στρατός εξησφάλιζεν ευνομίαν και ειρήνην (Pax Romana), ενώ ό έλληνικός πολιτισμός διαδίδεται διά των Ρωμαίων εις όλους τους λαούς τής Αυτοκρατορίας.

Από του 3ου, όμως, αιώνος αρχίζει βαθμιαία παρακμή τής αυτοκρατορίας εξ αιτίας έσωτερικής κρίσεως, τής «ειρηνικής διεισδύσεως των βαρβάρων» και τής άδυναμίας του Έλληνορωμαϊκού πολιτισμού να ικανοποιήση τάς πνευματικάς άνησυχίας των λαών, οι όποιοι ήσαν ώριμοι πλέον να δεχθουν την νέαν θρησκείαν, τον χριστιανισμόν.

Ή δυναστεία των Σεβήρων 193 - 235 μ.Χ.

Ο αυτοκράτωρ Μάρκος Αυρήλιος πρό του θανάτου του, ώρισε διάδοχόν του τον υιόν του Κόμμοδον χωρίς να ζητήση την γνώμην τής συγκλήτου. Λόγω τής σκληρότητός του και τής παραφροσύνης του, ή οποία μόνον πρός την του Νέρωνος δύναται να παραβληθῆ, έστραγγαλίσθη τό 192 υπό τινος αξιωματούχου.

Τιουτοτρόπως έδημιουργήθη κρίσις, διότι οι πραιτοριανοί και τά έπαρχιακά στρατεύματα εξέλεξαν διαφόρους αυτοκράτορας. Τέλος επεκράτησεν ό στρατηγός των λεγεώνων τής Παννονίας ΣΕΠΤΙΜΙΟΣ ΣΕΒΗΡΟΣ, ό όποιος ίδρυσε την δυναστείαν των Σεβήρων.

Ο ΣΕΒΗΡΟΣ (193—211, κατήγετο από την Τρίπολιν τής Αφρικῆς. Προικισμένος με στρατιωτικάς και πολιτικάς άρετάς άνεδεί-

χθη ἄριστος κυβερνήτης καὶ ἓνας ἐκ τῶν μεγαλυτέρων αὐτοκρατόρων τῆς Ρώμης. Ἐστηρίχθη εἰς τὸν στρατὸν, τὰς ἀποδοχὰς τοῦ ὁποίου ἠῤῥῆξισεν, καὶ προήγαγε τοὺς ἱκανοὺς ἀξιωματικοὺς εἰς ἀνωτέρους βαθμοὺς. Διέλυσε τοὺς πραιτοριανοὺς καὶ ἐσχημάτισε τὴν φρουρὰν τοῦ ἀπὸ ἱκανοὺς στρατιώτας τῶν ἐπαρχιακῶν στρατευμάτων. Ἐφρόντισε διὰ τὴν καλὴν διοίκησιν τῶν ἐπαρχιῶν. Εἰς τὴν ἐξωτερικὴν του πολιτικὴν ἐνίκησε τοὺς Πάρθους καὶ ἐκυρίευσεν τὴν Μεσοποταμίαν. Τὸ 208 ἐξεστράτευσεν εἰς τὴν Βρεττανίαν, ἀλλὰ ἀπέθανεν τὸ 211 εἰς τὴν πόλιν Ἐβόρακον τῆς Ἀγγλίας παρὰ τὴν σημερινὴν Ὑόρκην.

Ὁ υἱὸς του **Καρκάλλας** (211—217), ὁ ὁποῖος τὸν διεδέχθη, ὑπῆρξεν ἄγριος καὶ ἀνίκανος αὐτοκράτωρ. Ἐφρόντιζε διὰ τὴν διασκέδασιν τοῦ Ρωμαϊκοῦ λαοῦ καὶ ἐδαπάνηεν πρὸς τοῦτο ἄφθονα χρήματα. Εἰς αὐτὸν ὀφείλεται ἡ κατασκευὴ τῶν περιφύμων **θερμῶν** (λουτρῶν). Διὰ τὴν εἰσπράξην ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῶν ἐπαρχιῶν διπλοῦν φόρον, τὸν τοῦ ὀπηκού καὶ τοῦ Ρωμαίου πολίτου, ἔκαμιν τὸ ἔτος 212 Νόμον, διὰ τοῦ ὁποῖου ἐχορήγησε τὸ δικαίωμα τοῦ Ρωμαίου πολίτου εἰς ὅλους τοὺς ἐλευθέρους κατοίκους τῆς αὐτοκρατορίας. Τοιοῦτοτρόπως δὲν ὑπῆρχε πλέον διάκρισις μεταξὺ τῶν κατοίκων τῆς Ρώμης καὶ τῶν ἐπαρχιῶν καὶ ἐπῆλθεν ἐνότης τῶν κατοίκων τῆς αὐτοκρατορίας.

Εἰς τὴν ἐξωτερικὴν του πολιτικὴν ἔκαμιν πολλὰς ἐπιτυχεῖς ἐκστρατείας εἰς Γερμανίαν καὶ Ἀσίαν. Ἀλλὰ ἐνῶ ἐβάδιζε κατὰ τῶν Πάρθων ἐδολοφονήθη τὸ 217 ἀπὸ τὸν ἀρχηγὸν τῶν πραιτοριανῶν **Μακρίνον**, ὁ ὁποῖος τὸν διεδέχθη καὶ ἐβασίλευσεν μόνον ἓν ἔτος.

Ἡ ἐξουσία τότε περιῆλθεν εἰς τὴν γυναικαδέλφην τοῦ Σεπτιμίου Σεβήρου **Ἰουλίαν** δι' ἐνεργειῶν τῆς ὁποίας ἀνεκηρύχθη αὐτοκράτωρ ὁ ἐγγονὸς τῆς **Ἀβίτος Βασιανὸς** (218) ἐπονομασθεὶς **Ἐλαβάγαλος**, διότι ἐγένεν ἀρχιερεὺς τῆς Συριακῆς θεότητος **Ἐλαγαθάλ**.

Ὁ **Ἐλαγάβαλος** ἢ **Ἡλιογάβαλος** (218—22) διακρινόμενος διὰ τὴν πολυτέλειαν, τὴν ἀκολασίαν καὶ τὴν ὀκνηρίαν του ἐδολοφονήθη τὸ 222 καὶ τὸν διεδέχθη ὁ **Ἀλέξανδρος Σεβήρος** (222—235), 13 ἐτῶν μὲ καλὴν ἀνατροφὴν καὶ καλὰς διαθέσεις. Οὗτος ἐποπτεύετο ὑπὸ τῆς μητρὸς του, ἡ ὁποία εἶχεν ὡς συμβούλους τοὺς νο-

μοδιδασκάλους Ούλπιανόν, Παῦλον καὶ Μοδεστίνον. Τέλος ὁ Ἀλέξανδρος ἐδολοφονήθη ὑπὸ τῶν στρατιωτικῶν (235) ἀφοῦ αἱ προσπάθειαι αὐτοῦ καὶ τῆς συγκλήτου νὰ περιορίσουν τὴν ἐπέμβασιν τοῦ στρατοῦ ἀπέδρασαν ἄκαρποι.

Ἡ στρατιωτικὴ ἀναρχία καὶ αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν βαρβάρων.

Μετὰ τὸν φόνον τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐπεκράτησε πολιτικὴ ἀνωμαλία καὶ κρίσις, ἣ ὅποια διήρκεσε μέχρι τοῦ ἔτους 268. Κατὰ τὸ διάστημα αὐτὸ ἀνηγορεύθησαν ὑπὸ τοῦ στρατοῦ 26 αὐτοκράτορες, οἱ ὅποιοι ἀνεγνωρίσθησαν ὑπὸ τῆς συγκλήτου καὶ ὅλοι σχεδὸν ἐδολοφονήθησαν. Οἱ ἱστορικοὶ τοὺς παραβάλλουν μὲ τοὺς τριάκοντα τυράννους τῶν Ἀθηνῶν καὶ ὀνομάζουσιν τὴν περίοδον αὐτὴν στρατιωτικὴν ἀναρχίαν (235—268).

Τὴν περίοδον αὐτὴν σοβαρὸς κίνδυνος ἀπειλεῖ τὴν αὐτοκρατορίαν, διότι: εἰς τὰ σύνορά της, τὸν Ρῆνον, τὸν Δούναβιν, τὸν Εὐφράτην καὶ τὴν Ἀφρικὴν, εἰσβάλλουσιν βάρβαροι λαοί.

Εἰς τὸν Ρῆνον οἱ γερμανικοὶ λαοὶ Φράγκοι καὶ Ἀλαμανοὶ ὑποτάσσουσιν τοὺς παλαιότερους κατοίκους καὶ εἰσβάλλουσιν λεηλατοῦντες οἱ μὲν Φράγκοι εἰς τὴν Γαλατίαν καὶ Ἰσπανίαν, οἱ δὲ Ἀλαμανοὶ φθάνουσιν καὶ μέχρι τῆς Ἰταλίας. Οἱ Σάξονες ἀπὸ τὴν βόρ. θάλασσαν καὶ τὸν ποταμὸν Ἐλδαν κάμνουν ἐπιδρομὰς εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Βρεττανίας.

Εἰς τὸν Δούναβιν οἱ γερμανικῆς καταγωγῆς Γότθοι προερχόμενοι ἀπὸ τὴν Σκανδιναβίαν καὶ ἔχοντες ἤδη ἐγκατασταθῆ εἰς τὴν Δακίαν δελεασθέντες ἀπὸ τὰ πλούτη τῆς αὐτοκρατορίας κάμνουν ἐπιδρομὰς καὶ φθάνουσιν λεηλατοῦντες μέχρι τῆς Θράκης καὶ τῆς Μακεδονίας. Μὲ τὰ πειρατικὰ πλοία των προσβάλλουσιν διὰ τοῦ Εὐξείνου πόντου τὸ Βυζάντιον καὶ τὰ παράλια τῆς Μ. Ἀσίας καὶ τὸ 267 τμήματα αὐτῶν ἐπέδραμον εἰς Ἑλλάδα καὶ ἐλεηλάτησαν τὰς Ἀθήνας καὶ τὴν Κόρινθον.

Εἰς τὸν Εὐφράτην τὸ Νέον Περσικὸν κράτος ὑπὸ τὴν δυναστείαν τῶν Σασσανιδῶν (226—651) διεκδικεῖ βλας τὰς χώρας, αἱ ὅποιοι ἀνήκον ἄλλοτε εἰς τὸ Περσικὸν Βασίλειον

καί τὸ 260 ὁ βασιλεὺς Σ α π ὀ ρ εἰσέδυσε μέχρι τῆς Συρίας καὶ Μ. Ἀσίας, ὅπου καὶ συνέλαβεν αἰχμάλωτον τὸν αὐτοκράτορα Βαλεριανόν, ὁ ὁποῖος ἐπεχείρησε νὰ τὸν ἀναχαιτίσῃ.

Λόγῳ τῆς ἀδυναμίας τῶν αὐτοκρατόρων νὰ προστατεύσουν τὰς ἐπαρχίας εἰς πολλὰς ἐξ αὐτῶν ἀνεκηρύχθησαν ἴδιοι αὐτοκράτορες ὀνομασθέντες **Αὐτοκράτορες τῶν Ἐπαρχιῶν**. Τοιοῦτοτρόπως εἰς τὴν ἔρημον τῆς Συρίας ἡ πόλις Παλμύρα ἀνέδειξεν αὐτοκράτορα τὸν διοικητὴν τῆς Ὀδέναδον ὁ ὁποῖος εἶχεν ἀποκρούσει τοὺς Πέρσας. Ὁ Ὀδέναδος ἐσκέφθη νὰ ἰδρῶσῃ κράτος ἀνεξάρτητον καὶ τὴν σκέψιν του αὐτὴν ἐπραγματοποίησεν μετὰ τὸν θάνατόν του ἡ σύζυγός του Ζηνοβία, ἡ ὁποία κατέλαβεν ἄλλην τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον καὶ ἐφιλοδόξει νὰ ἀνασυστήσῃ τὸ ἑλληνικὸν βασιλεῖον τῶν Σελευκιδῶν. Ἦτο εὐφυῆς καὶ μορφωμένη καὶ ἠγάπα πολὺ τὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ τὴν ἑλληνικὴν τέχνην.

Ἐκτὸς τοῦ ἐξωτερικοῦ κινδύνου ἡ ἐνότης τῆς αὐτοκρατορίας ἐκινδύνευσε κατὰ τὴν περίοδον τῆς ἀναρχίας καὶ ἀπὸ ἐσωτερικοῦς τοιοῦτους, οἱ ὁποῖοι εἶναι οἱ ἑξῆς: 1) ἡ **πολιτικὴ κρίσις**, ἡ ὁποία προῆλθεν ἀπὸ τὰς προστριβὰς μεταξὺ Συγκλήτου καὶ αὐτοκρατόρων λόγῳ τοῦ συνεχοῦς παραμερισμοῦ τῆς Συγκλήτου καὶ τῆς τάσεως τοῦ πολιτεύματος πρὸς ἀπόλυτον μοναρχίαν, 2) ἡ **οἰκονομικὴ κρίσις**, ἡ ὁποία προῆλθεν ἐκ τῆς παρακμῆς τῆς οἰκονομικῆς κινήσεως εἰς τὰς πόλεις, τῆς ἐπικρατήσεως τῆς γεωργικῆς παραγωγῆς καὶ τῆς αὐξήσεως τῶν λατιφουντίων καὶ 3) ἡ **κοινωνικὴ κρίσις**, ἡ ὁποία προῆλθεν ἐκ τῆς ἀπελευθερώσεως πολλῶν δούλων καὶ τῆς ~~τέλαβεν ἄλλην σχεδὸν τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον καὶ ἐφιλοδόξει~~ προσκολλησῆς αὐτῶν εἰς τὰ λατιφούντια, εἰς τὰ ὁποῖα προσεκολλήθησαν καὶ πολλοὶ ἐλεύθεροι καλλιεργηταὶ καὶ ἀνεργοὶ τῶν πόλεων. Ὅλοι αὐτοὶ ἀπετέλεσεν ἰδιαιτέραν κοινωνικὴν τάξιν καὶ ὠνομάσθησαν **Κολόνοι** ἀργότερον δὲ κατήντησαν δουλοπάροικοι.

Οἱ Ἰλλυριοὶ αὐτοκράτορες 268 - 305

Τὴν ἐνότητα τοῦ κράτους περιέσωσαν κατὰ τὸ τέλος τοῦ 3ου αἰῶνος δραστήριοι αὐτοκράτορες καταγόμενοι ἀπὸ τὰς Ἰλλυρικὰς ἐπαρχίας.

οί όποιοι λέγονται **Ίλλυριοί Αύτοκράτορες**. Αύτοί ήσαν άνδρείοι και σκληραγωγημένοι αξιωματικοί του στρατού άνανδρ-
χθέντες λόγω της αξίας των. Διέθετον πολλές άρετάς και κυρίως την
διάθεσιν νά σώσουν την αυτοκρατορίαν.

Ό Κλαύδιος Β' (268—270) συνέτριψε τους Γότθους
εις την Ναϊσσόν της Σερβίας και ώνομάσθη διά τουτο **Γοτθικός**.

Τούτον διεδέχθη ό **Αύρηλιανός** (270—275). Δραστή-
ριος και οργανωτικός έκλεισεν ειρήνην με τους Γότθους παραχωρήσας
εις αυτούς την Δακίαν και από τότε σύνορον του κράτους είναι ό Δού-
ναβις. Ένίκησε τους Άλαμανούς, οί όποιοι είχαν εισβάλει εις την Ίτα-
λίαν, περιτείχισε την Ρώμην με τείχος μήκους 19 χιλιομ., ένίκησε και
ήχημαλώτισε την Ζηνοβίαν και κατέλαβε την Παλμύραν, την όποιαν κα-
τέστρεψε. Έκυβέρνησεν ως απόλυτος μονάρχης, εφρόντισε διά την ένό-
τητα του κράτους και ώνομάσθη «άνορθωτής του κράτους». Έδολοφονήθη
ζήμως τό 275.

Τόν διεδέχθη ό **Πρόβος** (275—282), ό όποιος έδασίλευσε
δύο έτη, και τέλος άνήλθεν εις τον θρόνον ό σπουδαιότερος από όλους
τους Ίλλυριούς αυτοκράτορας, ό **Διοκλητιανός** (284—305),
τόν όποιον θα εξετάσωμεν εις τό επόμενον κεφάλαιον, αφού προηγουμέ-
νως όμιλήσωμεν περι της Νέας Θρησκείας, ή όποία άνεφάνη και επε-
κράτησεν, του Χριστιανισμού.

Ό Χριστιανισμός

Έπί της εποχής του Αύγούστου έγεννήθη εις την Βηθλεέμ της
Ίουδαίας ό Χριστός και ή διδασκαλία του διεδόθη ταχέως διά των μαθη-
τών του εις την Παλαιστίνην, Συρίαν, Μ. Άσίαν, Ελλάδα και εφθασε
μέχρι της Ρώμης.

Ό Χριστιανισμός είναι ή μόνη αληθινή, ή έξ αποκαλύψεως του
Θεού θρησκεία, ή όποία ήλθε νά καλύψη την ανάγκην μις οικουμει-
κής θρησκείας. Έκήρυξε την πίστιν εις την ύπαρξιν ενός Θεού δημιουρ-
γού του κόσμου και ιδρυτού της φυσικής και ήθικής τάξεως αυτού, επί
της όποιας έποπτεύει ό ίδιος, διά νά δυνηθή ό άνθρωπος, αφού τελειωθή
ήθικώς, νά απολαύση την αληθή ευδαιμονίαν και μακαριότητα. Η ζωή

τῶν πρώτων Χριστιανῶν ἦτο ἀπλή καὶ ἀγνή καὶ διεκρίνετο διὰ τὴν θερμὴν πίστιν. Συνήρχοντο εἰς ἰδιαιτέρας συγκεντρώσεις καὶ προσήχοντο, ἐτέλουν τὴν λατρείαν τῶν ἢ συνέτρωγαν εἰς τὰς Χριστιανικὰς ἀγάπας ἀπὸ κοινοῦ. Ἐδοξοῦντο μεταξύ τῶν καὶ τὴν περιουσίαν τῶν κατέθετον εἰς τοὺς ἀποστόλους, διὰ νὰ χρησιμεύσῃ πρὸς ἀνακούφισιν τῶν πτωχοτέρων καὶ τῶν ἀσθενῶν.

Οἱ Ρωμαῖοι εἰς τὴν ἀρχὴν εἰδείξαν ἀνοχήν εἰς τὴν νέαν θρησκείαν, ἀργότερον ὁμοῦ ἐσκανδαλίσθησαν ἀπὸ τὸν ἀγνὸν τρόπον τῆς ζωῆς τῶν Χριστιανῶν καὶ τὴν ἀπομόνωσιν, εἰς τὴν ὁποίαν ἐξοῦσαν, καὶ ἀνησύχησαν, διότι ἐφαντάσθησαν ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς θὰ ἐνώσῃ τοὺς ἀπόρους καὶ δυστυχεῖς ἐναντίον τοῦ αὐτοκράτορος καὶ θὰ καταλύσῃ τὸ πολιτικὸν καὶ κοινωνικὸν καθεστῶς. Διὰ τοῦτο κατεδίωξαν τὴν νέαν θρησκείαν.

Οἱ διωγμοὶ

Διωγμοὺς ὀνομάζομεν τὰς δικαιότητας, τὰς ὁποίας διέπραξαν οἱ εἰδωλολάτραι ἐναντίον τῶν Χριστιανῶν. Ἦρχισαν ἀπὸ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ὁ Νέρων, ὁ Δομιτιανὸς καὶ ἀργότερον ὁ Τραϊανὸς καὶ ὁ Μ. Αὐρήλιος ἔκαμαν διωγμοὺς. Αὐτοὶ ὁμοῦ δὲν ἦσαν συστηματικοὶ καὶ εἶχαν τοπικὸν χαρακτήρα. Κατὰ τὸ α' ἡμισυ ὁμοῦ τοῦ γ' αἰῶνος ἤρχισαν συστηματικώτεροι καὶ ἀγριώτεροι διωγμοὶ με σκοπὸν νὰ ἐξαφανίσουν τοὺς Χριστιανούς.

Διὰ νὰ εὑρουν ἀφορμὴν καταδιώξεως ἐπλαθσαν διάφοροι διαδόσεις καὶ ἀπέδωσαν εἰς τοὺς Χριστιανούς τὰς ἑξῆς κατηγορίας:

- 1) Ὅτι ἦσαν ἄθεοι, ἐπειδὴ δὲν ἐλάτρευον τὰ εἰδῶλα.
- 2) Ὅτι ἦσαν ἐχθροὶ τῆς πολιτείας, ἐπειδὴ δὲν προσεκύουν τὴν εἰκόνα τοῦ Αὐτοκράτορος.
- 3) Ὅτι ἦσαν συνωμόται κατὰ τοῦ κράτους, ἐπειδὴ συνήρχοντο ἰδιαιτέρως, διὰ νὰ τελέσουν τὴν λατρείαν τῶν.
- 4) Ὅτι διέπραττον ἀθεμίτους πράξεις καὶ αἰσχροτήτας καὶ
- 5) Ὅτι κατὰ τὸ Μυστήριον τῆς Θείας Εὐχαριστίας ἐτρωγαν ἀνθρωπίνας σάρκας καὶ ἔπιναν ἀνθρώπινον αἷμα.

Διωγμοὶ ἐγέναν συνολικῶς δέκα. Ὁ πρῶτος γενικὸς διωγμὸς ἐγένε ἐπὶ αὐτοκράτορος **Δεκίου** τὸ 250 μ.Χ. Μεγαλύτερος ὁμοῦ καὶ

σπουδαιότερος ἦτο ὁ ἐπὶ τοῦ Διοκλήτιανου, ὁ ὁποῖος ἐκράτησε 8 ἔτη καὶ ὀνομάζεται **ΜΕΓΑΣ ΔΙΩΥΜΟΣ** (303).

Οἱ Χριστιανοὶ ὑπέστησαν μὲ θαυμαστὴν καρτερίαν καὶ ἀκλόνητον πίστιν τὰ φρικώδη βασανιστήρια καὶ πλῆθος μαρτύρων ἐπέτισαν μὲ τὸ αἷμα των τὸ δένδρον τῆς νέας θρησκείας.

Ἡ ἐπικράτησις καὶ διάδοσις τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Παρ' ὅλους τοὺς διωγμοὺς οἱ πιστοὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ ἠῤῥξανον καθημερινῶς, διότι πολλοὶ ἄνθρωποι ὄλων τῶν κοινωνικῶν τάξεων ἠσπάζοντο τὴν νέαν θρησκείαν. Ἡ ἀθλία κοινωνικὴ καὶ ἠθικὴ κατάστασις τῆς ἐποχῆς ἠνθόνησε τὴν διάδοσιν του· πλοῦσοι καὶ πτωχοί, ἐλεύθεροι καὶ δοῦλοι προσήρχοντο εἰς τὴν θρησκείαν, ἣ ὁποία ἐκήρυττε τὸν Ἐνα καὶ μόνον ἀληθινὸν Θεὸν καὶ τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν πλησίον καὶ μὲ τὸν ἠθικὸν νόμον τῆς ἐβοήθει τοὺς ἀνθρώπους νὰ τελειωθοῦν ἠθικῶς, διὰ νὰ ἀποκτήσουν τὴν αἰωνίαν ζωὴν.

Τὴν διάδοσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐβοήθησεν ἡ ἐνότης τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους, ἡ Ρωμαϊκὴ εἰρήνη καὶ ἡ εἰς μεγάλην ἔκτασιν διαδεδομένη Ἑλληνικὴ γλῶσσα.

6. ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΑ ΑΝΑΣΥΓΚΡΟΤΗΣΕΩΣ ΔΙΟΚΛΗΤΙΑΝΟΣ

Ὁ Διοκλήτιανὸς κατήγετο ἀπὸ τὴν Δαλματίαν. Ἦτο ἀνώτερος ἀξιωματικὸς τοῦ στρατοῦ καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Πρόβου (284) ἐξελέγη αὐτοκράτωρ. Ὅταν ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον, ἀποκατέστησε τὴν τάξιν εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν καὶ ἠσχολήθη μὲ τὴν μεταρρύθμισιν τῆς διοικήσεως. Ἐφήρμοσε νέον σύστημα διοικήσεως, τὴν **Τετραρχίαν**.

Ἐπειδὴ ἔκρινεν ὅτι ἕνας μόνον ἄρχων δὲν ἦτο ἀρκετὸς διὰ νὰ διοικήσῃ τὴν ἀχανῆ αὐτοκρατορίαν, τὴν ὁποίαν ἠπειλοῦν συνεχῶς οἱ βάρβαροι, ἔλαθεν ὡς συνάρχοντα τὸν **Μαξιμιανόν**, γενναῖον στρατηγὸν ἀπὸ τὴν Παννονίαν καὶ τοῦ ἀνέθεσε τὴν διοίκησιν τῆς Δύσεως, ἐνῶ ὁ ἴδιος ἐκυβέρνησε τὴν Ἀνατολήν. Οἱ δύο αὐτοὶ ὀνομάσθησαν **Αὐγούστοι** καὶ εἶχον ἕδραν τὸ **Μιλᾶνον** καὶ τὴν **Νικομήδειαν** τῆς Βιθυνίας. Οἱ δύο Αὐγούστοι προσέλαβαν ὡς βοηθὸν ἕνα συνάρχοντα, ὁ ὁποῖος ὀνομάζετο **Καίσαρ**. Ὁ Μαξιμιανὸς ἔλα-

βε τὸν Κωνσταντῖον τὸν Χλωρόν, ὁ ὁποῖος ἐκυβέρνησε τὴν Γαλατίαν, Ἰσπανίαν καὶ Βρεττανίαν μὲ ἔδραν τοὺς Τρεθίρους τῆς Γαλατίας. Ὁ Διοκλητιανὸς τὸν Γαλέριον, ὁ ὁποῖος ἐκυβέρνησε τὴν Βαλκανικὴν μὲ ἔδραν τὸ Σίρμιον τῆς Σερβίας. Τὰς λοιπὰς χώρας τῆς ἐπικρατείας τῶν ἐκυβερνῶν ὁ Αὐγούστος.

Τὸ ἔτος 305 ὁ Διοκλητιανὸς παρητήθη καὶ ἀπεσύρθη εἰς τὸ Σπαλάτον τῆς Δαλματίας, διὰ τὴν ζήσιν ὡς ἰδιώτης εἰς τὸ μεγαλοπρεπὲς ἀνάκτορόν του, ἔπεισε δὲ καὶ τὸν Μαξιμιανὸν νὰ παραιτηθῇ.

Τότε οἱ δύο Καίσαρες ἔγιναν Αὐγούστος καὶ προσέλαβον ὡς Καίσαρας τὸν Μαξιμίνον καὶ τὸν Σεβήρον.

Τὴν διοικητικὴν μεταβολὴν χαρακτηρίζουν τὰ ἑξῆς τρία σημεῖα:

- 1) Τὸ πολίτευμα ἔγινεν ἀπόλυτος μοναρχία.
- 2) Ἡ διοίκησις ἔγινε πολὺπλοκὸς καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν ὑπαλλήλων ἠρῶθη.
- 3) Οἱ ἄρπαροι κατέλαβαν σημαντικὰς θέσεις εἰς τὸν στρατὸν καὶ τὴν πολιτείαν.

Τὴν κυβερνήσιν εἶχεν ὁ αὐτοκράτωρ βοηθούμενος ἀπὸ τοὺς ὑπαλλήλους, ἐνῶ ἡ σύγκλητος κατήντησεν ἀπλοῦν συμβούλιον, τὸ ὁποῖον ἐφρόντιζε διὰ τὰς ἀνάγκας τῆς πόλεως. Οἱ ὕπατοι εἶχον μόνον τὴν φροντίδα τῶν θεαμάτων. Ὁ αὐτοκράτωρ ἐθεωρεῖτο ἱερόν πρόσωπον καὶ οἱ ὑπήκοοι τοῦ τὸν προσεκύνουν ὡς θεόν. Ἐπειδὴ οἱ διοικηταὶ τῶν ἐπαρχιῶν ἐγένοντο ἐπικίνδυνοι, ὁ Διοκλητιανὸς περιώρισε τὴν ἔκτασιν τῶν ἐπαρχιῶν καὶ ἠρῶησε τὸν ἀριθμὸν τῶν εἰς 90. Ἀπὸ τοὺς διοικητὰς τῶν δὲ ἀφῆρσε τὴν στρατιωτικὴν διοίκησιν. Ἐγένετο δηλ. χωρισμὸς πολιτικῆς καὶ διοικητικῆς ἐξουσίας.

Τὰ οικονομικὰ — Τὰ στρατιωτικὰ — Ἡ εἰρηνικὴ διείδυσις τῶν βαρβάρων

Αἱ ὑπερβολικαὶ δαπάναι διὰ τὴν διοίκησιν καὶ τὴν στρατιωτικὴν ὀργάνωσιν ἐξήντησαν οικονομικῶς τὸ κράτος, τὸ ὁποῖον ἀπὸ μακροῦ δὲν εὐρίσκετο εἰς καλὴν κατάστασιν οικονομικῶς ἐξ αἰτίας τῶν συνεχῶν πολέμων καὶ τῶν βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν καὶ ἐξορηγήσεων. Οἱ ἄγροὶ ἔμεναν γέροισι καὶ ὁ πληθυσμὸς εἶχεν ἀραιωθῆ. Διὰ τοῦτο οἱ αὐτοκράτορες

ἐπέβαλον διαρκῶς μεγαλύτερους φόρους.

Καί εἰς τὴν στρατιωτικὴν ὀργάνωσιν ἔγινε μεταβολή. Διὰ τὰ διαφυλάξουν τὰ σύνορα ἐγκατεστήσαν εἰς αὐτὰ στρατιώτας, εἰς τοὺς ὁποίους ἐμίμρσαν γῆν πρὸς καλλιέργειαν μὲ τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ἀμύνωνται ἐναντίον τῶν βαρβάρων ἐπιδρομῶν. Ὁ κυρίως στρατὸς ἔμεινε εἰς τὸ ἑσωτερικὸν καὶ ἔσπευδεν εἰς βοήθειαν, ὅπου ὑπῆρχε κίνδυνος.

Ἐστρατὸς ἀνήλθεν εἰς 450.000 καὶ ἐπειδὴ ἡ στρατολογία τῶσιν ἀνδρῶν ἀπὸ τοὺς λαοὺς τῆς αὐτοκρατορίας δὲν ἦτο δυνατὴ, ἐσχηματίσθησαν στρατιωτικὰ σώματα ἀπὸ βαρβάρους τῶν συνόρων, οἱ ὅποιοι ὠνομαζήσαν **σ ὕ μ μ χ ο ι**. Ὁ στρατὸς ἔγινε μισθοφορικὸς καὶ οἱ δάρβαροι κατέλαβον εἰς αὐτὸν σπουδαιστάτας θέσεις μὲ σοβαρὰς συνεπειάς διὰ τὸ μέλλον τῆς αὐτοκρατορίας. Αὐτὸ ὀνομάζεται «Εἰρηνικὴ διεΐσδυσις τῶν βαρβάρων».

Ἡ παρακμὴ τῆς αὐτοκρατορίας. Τὸ τέλος τοῦ ἀρχαίου κόσμου.

Τοιοῦτοτρόπως ὁ Διοκλητιανὸς σῶζει προσωρινῶς τὸ κράτος μὲ τὴν προσπάθειαν ἀνασυγκροτήσεως καὶ τὴν διοικητικὴν μεταβολήν, ἀλλὰ ἡ ἐποχὴ τοῦ ἀποτελεῖ τὸ τέλος τῆς περιόδου ἀκμῆς τῆς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, τὴν ὁποίαν οἱ ἱστορικοὶ ὀνομάζουν Haut Empire. Εἰς τὸ θὰ ἀρχίσῃ ἡ κατάρρευσις τῆς αὐτοκρατορίας, τὸ Bas Empire (ἄν καὶ οἱ ὅροι αὐτοὶ τῶν Εὐρωπαϊκῶν ἱστορικῶν ἔχουν ἀπλῶς χρονικὴν καὶ ὄχι ἀξιολογικὴν ἔννοιαν).

Κατὰ τὸν 4ον αἰῶνα τὰ συμπτώματα παρακμῆς εἶναι περισσότερον φανερά. Ἡ ἐξαφάνισις τοῦ Ρωμαϊκοῦ λαοῦ, ἡ ἀλλαγὴ εἰς τὸν τρόπον ἐκμεταλλεύσεως τῆς γῆς καὶ ἡ ἀποχέρωσις τῶν ἀγρῶν ἐπιφέρουν κατὰ τῆς αὐτοκρατορίας καὶ θαθεῖαν ἀλλοίωσιν εἰς τὸν ἀρχαῖον κόσμον (= καταστροφὴ τοῦ ἀρχαίου κόσμου), ἡ ὁποία ἐπισφραγίζεται καὶ τυπικῶς κατὰ τὸν 5ον αἰῶνα μὲ τὴν πτώσιν τοῦ Δυτ. Ρωμαϊκοῦ κράτους (476). Εἰς τὴν ἱστορίαν ἔκτοτε προβάλλει νέος κόσμος, ὁ **Μεσαιωνικὸς**.

7. Ο ΡΩΜΑΪΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΚΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ

Εἶδομεν εἰς προηγούμενα κεφάλαια ὅτι ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Αὐγούστου, ὅτε ἐγκαθιδρύθη τὸ αὐτοκρατορικὸν πολίτευμα, ἡ Ρώμη γρήγορα νὰ κυβερνηθῇ, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἀπὸ συνετοῦ καὶ μορφωμένου;

αυτοκράτορας, οί όποιοί έδημιούργησαν πραγματικόν πολιτισμόν και κατώρθωσαν να εξημερώσουν τούς μέχρι τότε βαρβάρους λαούς της Δύσεως. Οί κάτοικοι τών χωρών αυτών ελγημόνησαν την μητρικήν των γλώσσαν και εξέμαθον την Λατινικήν. Τη προσέγγισιν τών λαών με την Ρώμην έδοτήθησε και ή άπονομή του δικαιώματος του Ρωμαίου πολίτου εις όλους τούς κατοίκους της αυτοκρατορίας.

Η Ρώμη έγινε πλέον ή πρωτεύουσα του άπεράντου κράτους, του όποιου οί κάτοικοι έχουν ίσα δικαιώματα.

Άλλ' ή εποχή της αυτοκρατορίας χαρακτηρίζεται και από άλλα-τώδη ανάπτυξιν του πολιτισμού.

Μετά την ανάπτυξιν της ποιήσεως και της ιστοριογραφίας, άκμάζει κατά τούς έπομένους αυτοκρατορικούς χρόνους ή φιλοσοφία με τον περίφημον διδάσκαλον και σύμβουλον του Νέρωνος Σενέκαν, ο όποιος εις Φιλοσοφικάς διατριβάς και τάς Ηθικάς επιστολάς μας δίδει την εικόνα της Ρωμαϊκής κοινωνίας του Ιου μ.Χ. αιώνος.

Κατά την έπομένην γενεάν ο Τάκιτος είναι από τούς αξιο-λογωτέρους ιστορικούς της αρχαιότητας. Έργα του τα Χρονικά ή ιστορία δηλαδή από του Αύγουστου μέχρι του θανάτου του Νέρωνος, ή Ιστορία από του Νέρωνος μέχρι του Δομιτιανού και ή Γερμανία.

Άξιόλογος συγγραφεύς ήτο και ο Πλίνιος ο νεώτερος ο όποιος εις τάς Επιστολάς του μας δίδει πληροφορίας περί της κοσμικής και λογοτεχνικής κινήσεως της εποχής του (62—113 μ.Χ.). Ο σατιρικός ποιητής Γιουβενάλης έκαστηρίασε την έκλυσιν ήθών τών χρόνων της αυτοκρατορίας.

Επιστήμαι. Κατά την αυτήν εποχήν καλλιεργούνται και αί επιστήμαι. Ο Πλίνιος ο πρεσβύτερος έγραψεν έργον με τον τίτλον Φυσική Ιστορία, οί δέ Στράβων και Πτολεμαίος έγραψαν Γεωγραφίαν.

Εις την Ιατρικήν σημαντικήν ώθησιν έδωκεν ο Γαληνός από την Πέργαμον, κυρίως εις την Ανατολίαν.

Τέλος και εις την Φιλοσοφίαν επεδόθησαν οί Ρωμαίοι ακολουθούντες τούς Έλληνας στωϊκούς. Κυριώτεροι στωϊκοί συγγραφείς ήσαν ο Έλλην Έπίκτητος και ο αυτοκράτωρ Μάρκος Αύρηλιος.

Τὸ Ρωμαϊκὸν Δίκαιον

Ἄλλ' ὅτι ἀποτελεῖ τὸ τελειότερον δημοῦργημα τοῦ Ρωμαϊκοῦ πνεύματος εἶναι ἡ νομοθεσία, τὸ γνωστὸν Ρωμαϊκὸν Δίκαιον, τοῦ ὁποῦ παλαιότερα πηγὴ εἶναι ἡ κατὰ τὸ 450 π.Χ. δοθεῖσα ὑπὸ τῶν πατρικίων πρὸς τοὺς πληθείους Δωδεκάδελτος.

Μὲ θάσιν λοιπὸν τὴν Δωδεκάδελτον οἱ Ρωμαῖοι συνεπλήρωσαν τὴν νομοθεσίαν, λαβόντες ὑπ' ἄψιν τὴν Ἑλληνικὴν Φιλοσοφίαν καὶ τὴν Χριστιανικὴν Ἠθικὴν. Τὴν νομοθεσίαν συνεπλήρωσαν οἱ Ρωμαῖοι μὲ τὰ διατάγματα τῶν πραιτόρων καὶ τὰς ὁδηγίας τῶν αὐτοκρατόρων πρὸς τοὺς διοικητάς, αἱ ὁποῖαι, ἐπειδὴ ἀπυρθύνοντο πρὸς τοὺς κατοίκους ἄλλης τῆς αὐτοκρατορίας, εἶχον χαρακτῆρα καθολικώτερον.

Ἄλλὰ τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου ἔγινε πολὺ-πλοκον καὶ ἐχρειάζετο ἐρμηνεῖαν ἀπὸ τοὺς σοφοὺς νομοδιδασκάλους. Ὀνομαστότεροι νομοδιδάσκαλοι τῆς ἐποχῆς τῶν αὐτοκρατόρων ἦσαν ὁ Σάλειος Ἰουλιανὸς ἐπὶ τῶν Ἀντωνίνων καὶ ὁ Παπινιανός, ὁ Παῦλος καὶ Οὐλπιανὸς ἀργότερα.

Τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον ἔγινε βαθμηδὸν θείκαιον διεθνές καί, ὅταν ἀργότερον ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ εἰς τὸ Βυζάντιον ἐσυστηματοποιήθη καὶ ἐκωδικοποιήθη, ἔγινεν ἡ βάσις τῆς νομοθεσίας τῶν νεωτέρων λαῶν.

Αἱ τέχναι

Μεγάλην ἀνάπτυξιν κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν αὐτοκρατόρων ἔλαβον καὶ αἱ τέχναι καὶ περισσώτερον ἀπ' ἄλλας ἡ ἀρχιτεκτονικὴ. Οἱ Ρωμαῖοι χρησιμοποιοῦντες ἕν εἶδος σημερινοῦ τσιμέντου ἠδύνατο νὰ κτίζουσι μὲ καταπληκτικὴν ταχύτητα τεράστια οἰκοδομήματα, τὰ ὁποῖα ἐπιβάλλονται μὲ τὸν ὄγκον καὶ τὴν βαρύτητα. Διὰ τὴν γλυπτικὴν διακόσμησιν αὐτῶν ἐχρησιμοποιοῦσι Ἑλληνας τεχνίτας, οἱ ὁποῖοι κατάρθωναν νὰ προσαρμόζουσι τὴν τέχνην τῶν πρὸς τὴν ρωμαϊκὴν ἀντίληψιν.

Ὅσῳ κατεσκευάζαν ἀναρίθμητα ἔργα, κυρίως κοινῆς ὠφελείας, δηλ. ναοὺς, ὑδραγωγεῖα, ἀψίδας, ἵπποδρόμους, θέατρα, ἀμφιθέατρα κ. ἄ.

Γενικῶς κατὰ τοὺς χρόνους τῶν αὐτοκρατόρων ἡ Ρώμη ἐγνώρισε τεραστίαν πολιτιστικὴν ἀνάπτυξιν εἰς ὅλους τοὺς τομεῖς καὶ δι' αὐτὸ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο κατέλαθε τὴν δευτέραν θέσιν μετὰ τοὺς ἀρχαίους Ἑλληνας εἰς τὴν σειρὰν τῶν ἀρχαίων πολιτισμένων λαῶν.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΕΡΩΝ ΓΕΓΟΝΟΤΩΝ

- 146 Ὑποταγή τῆς Ἑλλάδος εἰς τοὺς Ῥωμαίους. Καταστροφή Καρχηδόνος.
- 133 Δημαρχία Τιβερίου Γράκχου.
- 123—122 Δημαρχία Γαίου Γράκχου.
- 111—105 Πόλεμοι κατὰ τοῦ Ἰουγούρθα.
- 102—101 Καταστροφή Κίμβρων καὶ Τευτόνων ὑπὸ Μαρίου.
- 90—88 Συμμαχικὸς πόλεμος.
- 89—85 Α' Μιθριδατικὸς πόλεμος.
- 82—79 Δικτατορία Σύλλα.
- 2 73—63 Β' Μιθριδατικὸς πόλεμος.
- 67 Πόλεμος κατὰ τῶν πειρατῶν.
- 63 Ὑπατεία Κικέρωνος — Συνομοσία Κατιλίνα.
- 60 Πρώτη Τριανδρία.
- 58—51 Κατάκτησις Γαλατίας ὑπὸ Καίσαρος.
- 48 Μάχη Φαρσάλων—Θάνατος Πομπηίου.
- 46 Ὁ Καίσαρ δικτάτωρ.
- 3 44 Δολοφονία Καίσαρος.
- 43 Δευτέρα Τριανδρία.
- 41 Μάχη Φιλίππων.
- 31 Ναυμαχία Ἀχτίου. Ὁ Ὀκταβιανὸς κύριος τοῦ Κράτους.
- 31 π.Χ.—14 μ.Χ. Βασιλεία Αὐγούστου.
- 70 Ἄλωσις καὶ καταστροφή τῆς Ἱερουσαλήμ.
- 79 Ἐκρηγῆς Βεζουβίου—Καταστροφή Πομπηίας.
- 212 Διάταγμα Καρακάλλα. Ἐπέκτασις τοῦ δικαιώματος τοῦ Ῥωμαίου πολίτου εἰς ὅλους τοὺς ὑπηκόους.
- 249 Διωγμὸς Χριστιανῶν ὑπὸ Δεκίου.
- 272 Καταστροφή τοῦ κράτους τῆς Παλμύρας.
- 292 Ὁ Διοκλητιανὸς ἐφαρμόζει τὸ σύστημα τῆς Τετραρχίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

Η ΜΕΤΑΒΑΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΑΠΟ ΤΗΣ ΡΩΜΑΪΚΗΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΝ (324 — 610)

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σπουδαία γεγονότα κατά την περίοδον αὐτὴν συντελοῦν εἰς τὴν ἐξεφάνισιν τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους καὶ τὴν δημιουργίαν σὺν τῇ χρόνῳ τοῦ Βυζαντινοῦ, τὸ ὅποιον δὲν λαμβάνει βεβαίως ἀκόμα τὴν ὀριστικὴν μορφήν του, ἀλλὰ πάντως δημιουργοῦνται αἱ προϋποθέσεις τῆς συνθέσεως τῶν δύο στοιχείων Ἑλληνισμοῦ καὶ Χριστιανισμοῦ, ἐκ τῶν ὁποίων θὰ προκύψῃ ὁ Βυζαντινὸς πολιτισμὸς.

Τὰ γεγονότα αὐτὰ εἶναι: Ἡ κτίσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἡ μεταφορὰ τοῦ κέντρου τοῦ βάρους τοῦ κράτους εἰς τὴν ἀνατολήν, ἡ ἐπικρατίαις τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἡ μεγάλη μετανάστευσις τῶν λαῶν καὶ ἡ ἐγκατάστασις βαρβάρων εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν καὶ ἡ κατάλυσις τοῦ Λατικοῦ κράτους.

1. Ο ΜΕΓΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΑΙ Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ

Ὅταν ἀπέθανεν ὁ αὐγούστος Κωνσταντῖνος Χλωρός, τὰ στρατεύματα τῆς Γαλατίας ἀνεκήρυξαν αὐτοκράτορα τὸν υἱὸν τοῦ Κωνσταντίνου, γεννηθέντα ἐκ χριστιανῆς μητρὸς τὸ 273, προικισμένον μὲ πολλὰ προσόντα. Συγχρόνως εἶχον ἀναγορευθῆ καὶ ἄλλοι αὐτοκράτορες καὶ οὕτω τὸ 306 ὑπῆρχον ἕξ τοιοῦτοι, οἱ ὅποιοι κατόπιν τοῦ θανάτου τριῶν καὶ τῆς ἀνκηρύξεως τοῦ Δικινίου ὡς διαδόχου τοῦ θανόντος Γαλερίου ἀπέμειναν τέσσαρες.

Οἱ τέσσαρες οὗτοι ἤλθον εἰς σύγκρουσιν, καθ' ἣν εἰς μὲν τὴν Δύσιν ὁ Κωνσταντῖνος ἐνίκησε τὸν Μαξεντιόν (312), εἰς δὲ τὴν Ἀνατολήν ὁ Δικίνιος τὸν Μαξιμίνον (313) καὶ ἔμειναν οἱ δύο νικηταὶ μόνοι κύριοι τῆς περιφερείας των.

Παρὰ τὸ ὅτι ὁ Δικίνιος ἔλαβεν ὡς σύζυγον τὴν ἀδελφὴν τοῦ Κωνσταντίνου, περιεπλάκησαν τελικῶς οἱ δύο οὗτοι εἰς πόλεμον (323), καθ' ὃν ὁ Κωνσταντῖνος νικήσας τὸν Δικίνιον ἀπέμεινε μόνος κύριος τοῦ κράτους.

Τὰ στρατιωτικά καὶ πολιτικά προσόντα του τὸν κατέστησαν κρ-
μαστὴν προσωπικότητα. Δύο δὲ εἶναι τὰ σημαντικώτατα γεγονότα τῆς
βασιλείας του: ἡ ἀναγνώρισις τοῦ χριστιανισμοῦ ὡς ἐπισήμου θρη-
σκείας τοῦ κράτους καὶ ἡ μεταφορὰ τῆς πρωτεύουσας ἀπὸ τῆς Ρώμης
εἰς τὴν Κων)πολιν.

Ἀνατραφεὶς ἀπὸ τὴν χριστιανὴν μητέρα του Ἀγίαν Ἐλένην
συνεπάθει τὸν χριστιανισμὸν καὶ μετὰ τὸ δράμα του, χάρις εἰς τὸ
ὅποιον ἐνίκησε τὸν Μαξέντιον διὰ τῶν χριστιανῶν στρατιωτῶν του,
ἐξέδωκε τὸ 313 μετὰ τοῦ Λικινίου τὸ Διάταγμα τῶν Μεδιολάνων,
διὰ τοῦ ὁποῦ ἀπεκαθίστατο ἡ ἐλευθερία καὶ ἰσότης πασῶν τῶν θρη-
σκειῶν. Ὅτε δὲ ἀπέβη μονοκράτωρ ἐκηρύχθη ὑπὲρ τοῦ χριστιανισμοῦ
καταδιώξας τοὺς εἰδωλολάτρας καὶ ὀλίγον πρὸ τοῦ θανάτου του (337)
ἐβαπτίσθη.

Τὴν διοίκησιν ἐβελτίωσεν αὐξήσας τὸν ἀριθμὸν τῶν ὑπαλλήλων
καὶ ἀναδιωργάνωσε τὸ ἀπέραντον κράτος του αὐξήσας τὸν ἀριθμὸν τῶν
ἐπαρχιῶν εἰς 90 καὶ ἀργότερον εἰς 120, ἀφαιρέσας ἀπὸ τοὺς διοικη-
τὰς τῶν τὴν στρατιωτικὴν διοίκησιν καὶ διατηρῶν τὴν ἀμετρον ἐπίβλε-
ψιν τῶν ὑπηρεσιῶν, ὥστε τὸ πολίτευμα ἔγινεν ἀπόλυτος μοναρχία.
Ἐνόμιζεν ἑαυτὸν ἀντιπρόσωπον τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς καὶ εἰ ὑπήκοοί
του τὸν προσεκύνουν. Ἐπενέβαινεν εἰς τὰς ὑποθέσεις τῆς Ἐκκλησίας
παρακαθήμενος μετὰ τῶν ἐπισκόπων, ὡς ἐὰν ἦτο εἷς ἐξ αὐτῶν.

Ἡὔξησε τὴν δύναμιν τοῦ στρατοῦ πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς ἀκεραιό-
τητος τοῦ κράτους καὶ τῆς εἰρήνης. Ὁ ἐκ 500.000 στρατός του ἐκινεί-
το συνεχῶς πρὸς ὑποστήριξιν τῶν συνόρων, ἐπειδὴ ὁμοῦς ἦτο ὡς ἐπὶ τὸ
πλεῖστον μισθοφορικός, εἶχεν ὡς συνέπειαν τὴν βαθμιαίαν εἰσοδὸν τῶν
μισθοφόρων Γερμανῶν εἰς τὴν πολιτικὴν ζωὴν τῆς Αὐτοκρατορίας μὲ
σοβαρὰ ἐπακόλουθα διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς. Ἐχορήγησε γαίλας κατὰ μῆ-
κος τῶν συνόρων εἰς στρατιώτας πρὸς ἐγκατάστασιν εἰς αὐτὰς μετὰ
τῶν οἰκογενειῶν των καὶ τὸ μέτρον τοῦτο μετὰ τῆς στρατολογίας τῶν
βαρβάρων τῶν συνόρων, τοὺς ὁποίους ὠνόμαζον συμμάχους, ἀπέβη
σωτήριον διὰ τὴν ἀμυναν κατὰ τῶν παντοίων ἐπιδρομῶν.

Παρὰ τὰς ὕβρεις, τὰς ὁποίας ἐκτοξεύουν κατ' αὐτοῦ οἱ ἔθνικοι
ἱστορικοί, ὁ Κωνσταντῖνος ὑπῆρξε μέγας αὐτοκράτωρ. Ἡ Ἐκκλησία
τὸν ἀνεκήρυξεν Ἰσαπόστολον καὶ τὸν κατέταξε μετὰ τῆς μητρὸς
του μεταξὺ τῶν Ἀγίων. Ἡ Ἱστορία τὸν ὠνόμασε Μέγαν πολὺ δι-
καίως, διότι ὑπεστήριξε τὸν χριστιανισμὸν καὶ τὸν Ἑλληνισμὸν διὰ
τῆς μεταφορᾶς τῆς ἔδρας τοῦ κράτους εἰς τὴν Κων)πολιν, τὸ κέντρον
τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου τῆς Ἀνατολῆς.

2. Ἡ κτίσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Οἱ λόγοι δι' οὓς ἀπεφάτισε τὴν μεταφορὰν ταύτην ἦσαν οἱ ἑξῆς: 1) Δὲν συνεπάθει τὴν Ρώμην, διότι ἦτο κέντρον τῆς εἰδωλολατρείας καὶ διετήρει τὴν ἀνάμνησιν τοῦ παλαιοῦ πολιτεύματος. 2) Ἡ παλαιὰ Ρώμη ἦτο μακρὰν τῶν πλησίον τοῦ Δουναβέως χωρῶν καὶ τῆς Ἀσίας καὶ ἦτο δύσκολος ἢ ἀπόκρουσις τῶν Γότθων καὶ τῶν Περσῶν. 3) Ἡ θέσις τῆς νέας πόλεως ἦτο ἐξαιρετικὴ ἀπὸ στρατιωτικῆς καὶ οἰκονομικῆς ἀπόψεως, διότι εὕρισκετο εἰς τὸ σημεῖον συναντήσεως Εὐρώπης καὶ Ἀσίας.

Ἡ ἀνοικοδόμησις ἤρχισε τὸ 326. Πρὸς διακόσμησιν τῶν ὀργανικῶν καὶ διακοσμητικῶν κτισμάτων τῆς πόλεως μετέφερον ὁ Μ.Κων)τίνος κατὰλληλα ὕλικὰ καὶ θαυμάσια ἔργα τέχνης ἀπὸ τὴν Ρώμην καὶ τὴν Ἑλλάδα. Περιέβαλε τὴν πόλιν μὲ μέγα τεῖχος καὶ τὴν ἐκόσμησε μὲ ἀνάκτορα, ἀγοράς, στοάς, λουτρά, ὕδραγωγεῖα, ἐκκλησίας καὶ ἵπποδρόμον, ὥστε ἀπετέλεσε θαυμαστὸν δημοῦργημα καὶ τὴν 11ην Μαΐου τοῦ 330, ὅτε ἐτελέσθησαν τὰ ἐπίσημα ἑγκαίνια, διεγράφετο ἤδη ἐλπιδοφόρον τὸ λαμπρὸν μέλλον τῆς καὶ ἡ μακρῶν (μέχρι τοῦ 1453) ἱστορία τῆς.

3. Ὁ Κωνστάντιος (337 - 361) καὶ ὁ Ἰουλιανός (361 - 363).

Ὁ υἱὸς τοῦ Μ. Κων)τίνου Κωνστάντιος συγκρουσθεὶς μὲ τοὺς δύο ἀδελφούς του καὶ ἐξοντώσας αὐτοὺς ἀνεκηρύχθη αὐτοκράτωρ, περιώρισε δὲ εἰς μονὴν τοὺς δύο ἐξαδέλφους του Γάλλον καὶ Ἰουλιανόν. Εἰς τὴν ἐσωτερικὴν του πολιτικὴν ἀπέτυχε μὴ ἀκολουθήσας τὸ θρησκ. δόγμα τοῦ πατρὸς του. Ἐξωτερικῶς ὁμως εἶχεν ἐπιτυχίαν νικῆσας τοὺς Σαρμάτας εἰς τὸν Δούναβιν καὶ τοὺς Πέρσας εἰς τὴν Μεσοποταμίαν. Ἀπέστειλε δὲ τὸν ἐξαδέλφον του Ἰουλιανόν εἰς τὴν Δύσιν κατὰ τῶν Ἀλαμανῶν. Ὁ Ἰουλιανὸς χάρις εἰς τὰ μεγάλα στρατιωτικὰ προσόντα του τοὺς ἐνίκησε καὶ ἀνεκηρύχθη ὑπὸ τοῦ στρατοῦ του αὐτοκράτωρ, ἀπέμεινε δὲ μόνος κύριος τοῦ κράτους (361), διότι ὁ βαδίζων κατ' αὐτοῦ Κωνστάντιος ἀπέθανε καθ' ὁδόν.

Εὐθὺς ὡς ἐγένεν αὐτοκράτωρ προσεπάθησε νὰ ἐπαναφέρῃ ὡς ἐπίσημον θρησκείαν τὴν εἰδωλολατρείαν καταδιώξας τοὺς χριστιανοὺς νομίζων ὅτι θὰ ἐπανήρχιζεν οὕτω ἡ καλλιέργεια τῶν Ἑλλήν. γραμμάτων καὶ ἡ ἀνάπτυξις τῶν καλῶν τεχνῶν. Εἰς τὴν ἐνέργειάν του αὐτὴν τὸν ὤθησεν ὁ θαυμασμὸς καὶ ἡ ἀγάπη του πρὸς τὴν ἀρχαίαν φιλοσοφίαν, τὴν ὅποιαν εἶχε σπουδάσει. Ἄλλ' ἡ ἀρχαία θρησκεία εἶχεν ἀποθάνει

διὰ παντός και τὸ μόνον ἀποτέλεσμα τῶν ἐνεργειῶν του ἦτο νὰ ἐξοργίσῃ τοὺς χριστιανούς, οἱ ὅποιοι τὸν ὠνόμασαν ἀποστάτην και παραβάτην. Εἰς τὴν διοίκησιν και τὰ οἰκονομικὰ ἀνεδείχθη ἐξαίρετος, διότι περιώρισε τὰς δαπάνας και ἐπέφερε σημαντικὰς οἰκονομίας. Πολεμῶν τοὺς Πέρσας ἐπληγώθη βαρῶς και ἀπέθανε (363). Πρὸ τοῦ θανάτου του στρέψας τὸ βλέμμα πρὸς τὸν οὐρανὸν ἀνέκραξε «Νενίκηκας Χριστὲ» και μετὰ τὸν θάνατόν του δριστηκῶς ἐπεκράτησεν ὁ χριστιανισμός.

2. Ο ΘΕΟΔΟΣΙΟΣ Ο ΜΕΓΑΣ, ΟΙ ΔΙΑΔΟΧΟΙ ΤΟΥ ΚΑΙ ΤΟ ΒΑΡΒΑΡΙΚΟΝ ΠΡΟΒΛΗΜΑ

Θεοδόσιος ὁ Μέγας (379 - 395).

Ἀπὸ τοῦ 363 μέχρι τοῦ 379 ἐβασίλευσαν κατὰ σειράν ὁ Ἰοβιανός, ὁ Βαλεντινιανός και ὁ Γρατιανός. Ἐπὶ Βαλεντινιανοῦ ἡ αὐτοκρατορία διηρέθη και τὴν διοίκησιν τοῦ ἀνατολ. τμήματος εἶχεν ὁ ἀδελφός του αὐτοκρατ. Βάλης (364 - 378). Τὸν Βαλεντιανὸν διεδέχθη ὁ υἱός του Γρατιανός (375 - 383), ὁ ὅποιος μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Βάλης (378) διώρισεν Αὐγουστον τοῦ ἀνατολ. κράτους τὸν στρατηγὸν Θεοδόσιον. Οὗτος μετὰ τὴν δολοφονίαν τοῦ Γρατιανοῦ εἰς τὴν Λυὸν ἐκυβέρνησε μόνος δλόκληρον τὸ κράτος ἐπιδείξας ἐξαίρετα πολιτικὰ και στρατηγικὰ προσόντα. Οὕτω, ἐρρύθμισε τὸ διοικητικὸν σύστημα, κατέπνιξε τὰς ἐναντίον του στάσεις, ἐφρόντισε διὰ τὴν ἀμυναν τῶν συνόρων, διωργάνωσε στρατὸν και ὑπεστήριξε τὸν Χριστιανισμὸν καταδιώξας τοὺς εἰδωλολάτρας και αἰρετικούς. Ἦτο ὁμως βίαιος και ἀντεκδικούμενος τὸν φόνον ὀλίγων ἀξιωματικῶν εἰς Θεσσαλονίκην διέταξε τὴν σφαγὴν τῶν εἰς τὸν ἵπποδρομον συνηθροισμένων Θεσσαλονικέων. Ἄνω τῶν 7.000 ἐφονεύθησαν και ὁ Θεοδόσιος μετενόησε δημοσίᾳ ἐντὸς τῆς ἐκκλησίας ἐνώπιον τοῦ ἀρχιεπισκόπου Μεδιολάνων Ἀμβροσίου, διὰ νὰ τοῦ ἐπιτρέψῃ τὴν θείαν κοινωνίαν.

Ἡ ἱστορία τὸν ὠνόμασε Μέγαν διότι, ὡς και ὁ Μ.Κων(στ)ίνος, εἶναι ἰδρυτής του Βυζ. κράτους και θεμελιωτής τῆς Χριστ. θρησκείας. Πρὶν ἀποθάνῃ διένειμε τὸ κράτος εἰς τοὺς υἱούς του, ἐξ ὧν ὁ μὲν Ἀρκάδιος ἔλαβε τὴν Ἀνατολήν, ὁ δὲ Ὀνώριος τὴν Δύσιν. Τὸ Δυτικὸν τμήμα δεχθὲν εἰς ἐπιδρομάς τῶν ἀπὸ Βορρᾶ βαρβάρων ὑπέκυψεν (476) και κατελύθη. Τὸ Ἀνατολικὸν ἐκχριστιανισθὲν και ἐξελληνισθὲν ἐπέζησε μέχρι τοῦ 1453. Διὰ τοῦτο τὸ ἔτος 395 θεωρεῖται ὑπὸ τινων ὡς

ἀρχή τῆς Βυζ. ἱστορίας. Ὅπωςδήποτε τὸ ἔτος 395 τελειώνει ἡ προ-
 βυζαντινὴ περίοδος, ἡ ὁποία οὐσιαστικῶς εἶναι ἡ τελευταία περίοδος
 τῆς Ρωμαϊκῆς Ἱστορίας. Ὁ 4ος αἰὼν ἀποτελεῖ σταθμὸν διὰ τὴν παγκό-
 σμιον ἱστορίαν, διότι κατ' αὐτὸν ἐθριάμβευσε καὶ διεμορφώθη διὰ τῶν
 συνόδων ὁ Χριστιανισμός.

Οἱ διάδοχοι τοῦ Μ. Θεοδοσίου. Τὸ Ἐνατολ. Ρωμαϊ-
 κὸν κράτος.

Ὁ 18ετής Ἀρκάδιος (395—408) ἐπετροπεύετο ὑπὸ τοῦ
 κακοῦ καὶ διεφθαρμένου Εὐτρόπιου, εἰς τοῦ ὁποίου τὴν θέλησιν ὑπή-
 κουε καὶ κατὰ διαταγὴν του ἔλαβε σύζυγον τὴν Εὐδοξίαν κόρην Γερ-
 μανοῦ στρατηγοῦ. Λόγῳ τῶν πολλῶν ἐκβιασμῶν καὶ παρανομιῶν του
 ὁ Εὐτρόπιος κατεδικάσθη εἰς θάνατον. Τὸ κράτος ἐκινδύνευσε ἀπὸ τοὺς
 Γότθους καὶ τοὺς Οὐνους, ἐσώθη δὲ μόνον χάρις εἰς τὸν ἰκανώτατον
 πολιτικὸν Ἀνθέμιον, ὁ ὁποῖος τὰ τελευταία ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ
 Ἀρκαδίου ἀνέλαβεν εἰς χεῖρας του τὴν διακυβέρνησιν τοῦ κράτους καὶ
 ἀντιμετώπισε τοὺς ἐπιδρομείς.

Τὸν Ἀρκάδιον διεδέχθη ὁ Θεοδόσιος Β'. (408—450), ὅστις
 μέχρι τοῦ 414 ἐπετροπεύετο ὑπὸ τοῦ Ἀνθελίου. Ὁ Ἀνθέμιος διακρι-
 νόμενος διὰ τὴν ἐπιδειξιότητα καὶ τὴν σύνεσιν του ἀπεκατέστη-
 σαν ἀγαθὰς σχέσεις μὲ τὴν Δύσιν καὶ τὴν Περσίαν, ἐνίκησε τοὺς
 βορείως τοῦ Δουναβίου Οὐνους, ἐγκατέστησε περιπολίαν εἰς τὸν
 Δούναβιν διὰ νὰ ἐμποδίσῃ τὴν διάβασίν του ὑπὸ τῶν ἐπιδρομῶν, κατε-
 σκεύασε νέον μέγα τεῖχος πέριξ τῆς Κων)πόλεως καὶ ἐν γένει ἐπὶ 14
 ἔτη διέφυξε τὴν αὐτοκρατορίαν λαμπρῶς.

Ἡ ἀνακρουχθεῖσα τὸ 414 αὐγόστα ἀδελφὴ τοῦ αὐτοκράτορος
 Πουλχερία, γυνὴ φιλόδοξος, ἀνεμίχθη ἐνεργῶς εἰς τὴν διοίκησιν,
 στρέψασα τὴν προσοχὴν τοῦ ἀδελφοῦ τῆς εἰς τὰ θρησκευτικὰ, τὰ γράμ-
 ματα καὶ τὴν καλλιτεχνίαν, τοῦ ἔδωκε δὲ σύζυγον τὴν κόρην τοῦ φι-
 λολοσοῦ Λεοντίου Ἀθηναΐδα, ἣτις ἔγινε χριστιανὴ καὶ ὠνομάσθη
 Εὐδοκία. Αὕτη ἦτο πολὺ μορφωμένη καὶ συνετέλεσε νὰ ἰδρυθῇ τὸ
 Πανδιδακτῆριον (425), ὅπου ἐδιδάσκοντο τὰ νομικὰ καὶ ἡ Ἑλλην.
 γλῶσσα, τῆς ὁποίας τὴν ἐπικράτησιν ἠνόησεν. Ἐβοήθει ἐπίσης διὰ
 χρημάτων Ἐκκλησίας, μονὰς, τοὺς πτωχοὺς κλπ. καὶ ἀπέθανε τελικῶς
 εἰς Ἱεροσόλυμα, ἔνθα κατέφυγε λόγῳ τῆς ἐπελθούσης δυσσαρσεκείας με-
 ταξὺ αὐτῆς καὶ τῆς Πουλχερίας.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Θεοδοσίου Β'. ἡ Πουλχερία ἐνυμφεύθη
 τὸν Μαρκιανόν, ὅστις ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ λαβὼν τὸ στέμμα ἐκ

τῶν χειρῶν τοῦ Πατριάρχου, διὰ νὰ τονισθῆ ἡ συνεργασία Κράτους— Ἐκκλησίας. Οὗτος ἐκυβέρνησε (450—457) μὲ σύνεσιν καὶ σθένος καταργήσας τὸν εἰς τοὺς Οὐννοὺς πληρωνόμενον φόρον. Τὸ 453 ἀπέθανεν ἡ Πουλχερία διαθέσασα τὴν περιουσίαν της εἰς φιλανθρωπικοὺς σκοπούς. Μετὰ 3 ἔτη δὲ τὴν ἠκολούθησε καὶ ὁ Μαρκιανὸς ἀφήσας τὸν θρόνον ἄνευ διαδόχου. Διὰ τοῦτο ὁ Γερμανὸς στρατηγὸς Ἄσπαρ ἐξέλεξεν αὐτοκράτορα τὸν Λέοντα Θράκα καὶ οὕτως ἐξέλιπεν ὁ οἶκος τοῦ Μ. Θεοδοσίου.

Τὸ βαρβαρικὸν πρόβλημα.

Ἡ μεγάλη μετανάστευσις τῶν λαῶν.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν τὸ Βυζαντινὸν κράτος διέτρεξε μέγιστον κίνδυνον ἀπὸ τὰς βαρβαρικὰς ἐπιδρομὰς, αἱ ὁποῖαι εἶχον ὡς συνέπειαν τὴν κατάλυσιν τοῦ Δυτικοῦ τμήματός του.

Οὐννοί. Ἡ αὔξησις τοῦ πληθυσμοῦ τῶν Γερμανικῶν φυλῶν καὶ ἡ ἔλλειψις ἐπαρκoῦς ἐδάφους πρὸς καλλιέργειαν τοὺς ἀναγκάζουν νὰ μετακινήθωσιν πρὸς Νότον. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν κατέρχονται ἀπὸ τοῦ Δουνάβειος καὶ τοῦ Ρήνου κατὰ μικρὰς δμάδας ὡς στρατιῶται, εἰς τοὺς ὁποίους ὁ αὐτοκράτωρ παρεχῶρει γαλας πρὸς καλλιέργειαν, σὺν τῇ χρόνῳ δὲ αἱ δμάδες γίνονται πολυαριθμότεραι καὶ καθίστανται ἐπικίνδυνοι, κατὰ τὸν 5ον αἰῶνα δὲ καταλύουσιν τὸ Δυτικὸν Ρωμαϊκὸν κράτος καὶ ἐπιφέρουσιν ἀναστάτῳσιν καὶ προσωρινὴν ἐκβαρβάρωσιν τῆς Δύσεως.

Ἀσιατικοὶ λαοὶ ἐξ ἄλλου εἰσβάλλουσιν εἰς τὴν Εὐρώπην, ἰδρῶσιν κράτη (Βουλγαρία, Οὐγγαρία) καὶ ἐπιφέρουσιν μεγάλας καταστροφάς.

Τὰς ἐπιδρομὰς αὐτὰς τῶν Γερμανῶν καὶ τῶν Ἀσιατῶν, αἱ ὁποῖαι χαρακτηρίζουσιν τὸν 4ον αἰῶνα, ὡς καὶ τὴν περίοδον καθ' ἣν ἔγιναν ὀνομάζομεν εἰς τὴν Ἱστορίαν Μεγάλῃν μετανάστευσιν τῶν λαῶν.

Οἱ Οὐννοί, συγγενεῖς τῶν Τούρκων, δρμηθέντες ἐκ τῶν στεππῶν τῆς Ἀσίας ὑπέταξαν καὶ παρέσυραν κατὰ τὴν πορείαν των πολλοὺς Γερμανοὺς καὶ χάρις εἰς τὰ πολεμικὰ προσόντα των καὶ τὴν στρατιωτικὴν των ὀργάνωσιν ἐπεξέτειναν τὸ κράτος των μέχρι τοῦ Καυκάσου, τοῦ Δουνάβειος καὶ τῆς Οὐγγαρίας. Ἡ Ἀνατολικὴ Αὐτοκρατορία ἀπὸ τοῦ ἔτους 430 τοὺς πληρώνει φόρον, διὰ ν' ἀποφύγῃ τὰς ἐπιδρομὰς. Ὁ τρομερὸς ἀρχηγὸς των Ἀτίλιος (435 - 453) ἀγαγκάζει τὸν αὐτο-

κράτῳ εἰς διπλασιασμὸν τῆς ἐτησίας πληρωμῆς καὶ μὴ ἀρκούμενος εἰς αὐτὴν κάμνει ἐπιδρομὰς μέχρι τῆς Κων)πόλεως καὶ μεταβάλλει εἰς ἐρείπια πολλὰς πόλεις. Ἐξαίρετος πολεμιστῆς, διπλωμάτης καὶ πολιτικός, ἀλλ' ἀγχιος καὶ ὤμδος ἐπεκτείνει τὸ κράτος τοῦ ἀπὸ τοῦ Δὸν ποταμοῦ μέχρι τοῦ Ρήνου. Οἱ Οὐννοι δὲν κατοικοῦν εἰς πόλεις, οὐδὲ καλλιεργοῦν τὴν γῆν, ἀλλ' ἀποζοῦν ἀπὸ τὰς συνεχεῖς ἐπιδρομὰς εἰς τὴν βαλκανικὴν, τὴν λεηλασίαν βυζαντινῶν πόλεων καὶ τὴν ἐτησίαν φορολογίαν τοῦ Βυζαντίου. Τὸ 450 ὁ Αὐτοκρ. Μαρκιανὸς ἀρνεῖται νὰ πληρώσῃ τὸν φόρον καὶ περιέργως ὁ Ἀττίλας στρέφεται πρὸς τὴν Δύσιν, ὅπου ὁ στρατηγὸς τοῦ αὐτοκρ. Βαλεντιανοῦ Γ' Ἀέτιος τὸν νικᾷ παρὰ τὰ Καταλαυνικὰ πεδία (451) εἰς τὴν περιφημὸν μάχην τῶν Ἑθνῶν. Ὁ Ἀττίλας ὑποχωρεῖ, εἰσβάλλει εἰς Ἰταλίαν καὶ καταλαμβάνει τὴν Ἀκυληΐαν, τῆς ὁποίας οἱ κάτοικοι φυγόντες ἰδρύουσι εἰς τὸν μυχὸν τῆς Ἀδριατικῆς τὸ 452 τὴν Βενετίαν.

Ὁ Ἀττίλας ἐτοιμάζεται νὰ βαδίσῃ κατὰ τῆς Ρώμης, ἀλλὰ μεταπίθεται ὑπὸ τοῦ πάπα Λέοντος τοῦ Μεγάλου. Τέλος ἀποθνήσκει τὸ 453 καὶ τὸ κράτος τῶν Οὐννων διαλύεται, ἀφοῦ διὰ τῶν ἐπιδρομῶν τοῦ προεκάλεσε φοβερὰς καταστροφὰς καὶ ἐθνολογικὰς ἀλλοιώσεις εἰς τὰς βορείους ἐπαρχίας τοῦ Βυζ. κράτους.

Οἱ Γερμανοί. Οὗτοι κατέχοντες τὴν Ὀλλανδίαν καὶ Σκανδιναβικὴν χερσόνησον ἐξηπλώθησαν κατὰ τὸν 4ον αἰῶνα μέχρι τοῦ Εὐξεινοῦ Πόντου καὶ ἔκαμναν ἐπιδρομὰς εἰς τὸ Αἰγαῖον. Κυριώτεροι γερμανικοὶ λαοὶ εἶναι οἱ Βησιγότθοι, Ὀστρογότθοι, Βάνδαλοι, Λομβαρδοί, Σάξονες καὶ Φράγκοι.

Οἱ Βησιγότθοι κατὰ τὴν πρώτην ἐπιδρομὴν τῶν Οὐννων διαβάντες τὸν Δούναβιν ἐγκατεστάθησαν εἰς Μοισίαν (σημ. Βουλγαρίαν) κατ' ἀρχὰς μὲν ὡς σύμμαχοι τοῦ αὐτοκράτορος. Ἀργότερον ἐπανεστάτησαν καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Βάλης πολεμῶν κατ' αὐτῶν ἠττήθη καὶ ἐκάη ἐντὸς τῆς σκηνῆς του. Τοὺς κατεδάμασε ὁ Μέγας Θεοδοσίος, ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατόν του οἱ Βησιγότθοι ὑπὸ τὸν Ἀλάρικον ἐπέδραμον κατὰ τῆς Μακεδονίας, ἐληλάτησαν τὴν Θράκην καὶ τὴν κεντρικὴν Ἑλλάδα, κατέστρεψαν τοὺς ναοὺς τῆς Ἐλευσίνας καὶ διεπεραιώθησαν εἰς Πελοπόννησον μέχρι τῆς Σπάρτης μὴ εὐρόντες ἀντίστασιν, διότι τὸ Βυζάντιον ἦτο ἀπησχολημένον μὲ τοὺς Οὐννους. Ἦλθε τότε ἀπὸ τὴν Δύσιν ὁ ἀρχιστράτηγος Στιλίχων μὲ ἀρκετὸν στρατὸν καὶ τοὺς ἐξηνάγκασε νὰ ἀπέλθουν ἐκ τῆς Πελοποννήσου. Ὁ Ἀλάρικος εἰσέβαλε τότε εἰς Ἰταλίαν, ὅπου τελικῶς ἐνίκηθη ὑπὸ τοῦ Στιλίχωνος (402). Μετὰ τὸν θάνατον ὁμοῦ τοῦ Στιλίχωνος ὁ Ἀλάρικος ἐπανελάβε τὰς ἐπιδρο

μας του μέχρι Ρώμης (410), τὴν ὅποιαν ἐλεηλάτησεν ἐπὶ τριήμερον. Ὁ διάδοχος τοῦ Ἀλαρίχου Ἀταούλφος ἀπῆλθεν ἐκ τῆς Ἰταλίας εἰς Ν. Γαλλίαν, ὅπου ἔδρυσεν νέον Βησιγοθηκὸν κράτος ἐπεκταθὲν βραδύτερον καὶ μέχρι τῆς Ἰσπανίας.

Οἱ Βάνδαλοι διαβάντες τὸν Ρῆγον ἐγκατεστάθησαν εἰς Νοτ. Ἰσπανίαν καὶ ὑπὸ τὸν Γιζέριχον (429 - 476) ἐπέρασαν εἰς τὴν Ἀφρικὴν, κατέλαβον τὸ βορ. τμήμα τῆς καὶ ἔδρυσαν κράτος μὲ πρωτεύουσαν τὴν Καρχηδόνα. Διὰ τοῦ στόλου τῶν ἐπεχείρουν ἐπιδρομὰς πειρατικὰς μέχρι τῆς Ἑλλάδος, τὸ δὲ 455 ὁ Γιζέριχος κατέλαβε τὴν Ρώμην, τὴν ὅποιαν ἐλεηλάτησεν ὁ στρατός του συστηματικῶς ἐπὶ δύο ἐβδομάδας μὲ ἀγριότητα (Βανδαλισμός). Οἱ Βησιγόθοι καὶ Βάνδαλοι ἐβλαψαν κυρίως τὸ Δυτ. Ρωμαϊκὸν κράτος, τὸ ὅποιον περιωρίσθη εἰς μόνην τὴν Ἰταλίαν.

Εἰς τὴν Γαλλίαν τὴν Ρωμαϊκὴν κυριαρχίαν ἀντικατέστησαν τὰ Γερμανικὰ κράτη τῶν Βησιγόθων, Βουργουνδίων καὶ Φράγκων. Εἰς τὴν Ἀφρικὴν οἱ Βάνδαλοι καὶ εἰς τὴν Ἰταλίαν οἱ Ὀστρογόθοι. Οὗτοι ἀπαλλαγέντες ἀπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν Οὐννων ἐπετέθησαν κατὰ τοῦ βυζ. κράτους, ὅπερ τοὺς προσέφερε γαλας, χρήματα, δημοσίας θέσεις καὶ τίτλους διὰ ν' ἀπαλλαγῇ ἢ ὑπεκρίνει ἐμφυλίου πολέμου μεταξὺ τῶν ἀρχηγῶν τῶν. Ὁ Θεωδέριχος ὁ νεώτερος ὅμως συνενώσας ἄλλους τοὺς Ὀστρογόθους ἐλεηλάτησε τὴν Μακεδονίαν ἀπειλήσας τὴν Θεσσαλίαν καὶ Κων(σταντι)νοπολιν, ἀλλ' ὑπεχώρησε λαβὼν τὸν τίτλον τοῦ ὑπάτου.

Ἐν τῷ μεταξὺ νέα Γερμανικὰ στίφη κατελθόντα ὑπὸ τὸν Ὀδόακρον ἤλθον εἰς Ἰταλίαν καὶ κατέλυσαν τὸ Δυτ. Ρωμαϊκὸν κράτος (476), ἐνῶ ὁ αὐτοκράτωρ τοῦ ἀνατολικοῦ Ζήνων ἀνεγνώριζε τὸν Ὀδόακρον ὡς πατρίκιον, ἐπίτροπόν του καὶ διοικητὴν τῆς Ἰταλίας.

Ἀργότερον τὸ Βυζάντιον ἀνέθεσεν εἰς τὸν Θεωδέριχον νὰ ἐκδιώξῃ ἐκ τῆς Ἰταλίας τὸν Ὀδόακρον καὶ μετὰ τετραετῆ ἀγῶνα ἐφονεύθη ὁ Ὀδόακρος καὶ ἀνεγνωρίσθη ὁ Θεωδέριχος ὡς ρῆξ (βασιλεὺς) ἄλλων τῶν Γερμανῶν τῆς Ἰταλίας. Ἐκτίσεν εἰς τὴν Ραβένναν τὰ ἀνάκτορά του, ὑπεστήριξε τὰς τέχνας καὶ τὰ γράμματα καὶ ἡ Ἰταλία ἐπὶ τῆς βασιλείας του ἀπέκτησεν ἀσφάλειαν καὶ εἰρήνην καὶ ἤρchiσε ν' ἀναλαμβάνῃ. Ὁ Θεωδέριχος ἐπέβαλε τὸν Ρωμαϊκὸν νόμον, ἐκυβέρνησε μὲ σιδηρᾶν πειθαρχίαν καὶ συμπεριεφέρθη πρὸς τοὺς Ρωμαίους μὲ σεβασμόν.

Ἡ ὁρμὴ τῶν ἐπιδραμόντων Γερμανῶν ὑπῆρξε καταπληκτικὴ. Κατὰ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν καὶ τὴν κατάληψιν τῶν ἀνωτέρω ἀναφερθεισῶν χωρῶν ἀπεδείχθη ἡ στρατιωτικὴ καὶ πολιτικὴ ἰκανότης τῶν.

Παρά τὴν κατακτητικὴν ὁρμὴν των ὅμως ὑπέκυψαν εἰς τὰ ἰθαγενῆ στοιχεῖα τῶν ἐπαρχιῶν, ἀπώλεσαν τὴν γλῶσσαν των καὶ ἐξελατινίσθησαν. Ἄλλὰ μὲ τὴν ζωτικότητά των ἐνίσχυσαν τὸ αἷμα τῶν ἐγχωρῶν.

Μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Παλαιᾶς Ρώμης, ἡ νέα Ρώμη, τῆς σποίας τὸ κράτος παροδικῶς μόνον προσεβλήθη κατὰ μῆκος τῶν συνόρων, παρέμεινε ἐδραία εἰς τὴν θέσιν τῆς καὶ προωθήθη πρὸς ἀνατολὰς εἰς τὴν νὰ μεγαλυνηθῆ καὶ νὰ διαδραματίσῃ τὸν σπουδαιότατον ἱστορικὸν ρόλον τῆς.

3. Ο ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΣ ΚΑΙ Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΟΥ ΕΙΣ ΤΗΝ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΙΝ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Οἱ μέχρι τοῦ Ἰουστινιανοῦ αὐτοκράτορες (457—527). Ὁ Λέων Α' (457—474) ἐστέφθη ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου αὐτοκράτωρ, ἐνῶ δ' Ἄσπαρ συνεχέντρωνε μεγάλην πολιτικὴν ἐξουσίαν λόγῳ τῶν στρατιωτικῶν προσόντων του καὶ τῆς ὑποστηρίξεως ἐκ μέρους τῶν ἐν τῷ στρατῷ Γερμανῶν. Μετὰ ὅμως τὴν ἀνεπιτυχῆ ἐκστρατεῖαν τοῦ ἀδελφοῦ τῆς αὐτοκρατείας Βασιλίσκου κατὰ τῶν Βανδάλων τῆς Ἀφρικῆς καὶ τὴν ὀλοσχερῆ καταστροφὴν τοῦ στόλου, ἐθεωρήθη ὁ Ἄσπαρ ὑπεύθυνος καὶ ἐθανατώθη κατὰ διαταγὴν τοῦ αὐτοκράτορος.

Ὁ διαδεχθεὶς τὸν Λέοντα Α' (474) ἔγγονός του Λέων Β'. ἀπέθανε μετὰ δεκάμηνον βασιλείαν καὶ τὸν θρόνον ἀνέλαβεν ὁ πατὴρ του Ζήνων (474—491), ὁ ὅποιος προσεῖλκυσε τὴν ἀπόλυτον ἀφοσίωσιν τοῦ στρατοῦ.

Τοῦτον θανόντα διεδέχθη ὁ Ἀναστάσιος Α'. (491—518) μέχρι τοῦδε ὑπάλληλος τῆς συγκλήτου διακρινόμενος διὰ τὴν ἀρετὴν καὶ τὸ ἥθος του. Ἐστέφθη ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου, ἀπὸ πρῶτον ἔδωκεν ἔγγραφον ὁμολογίαν διὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ὀρθοδοξίας. Τὰ πολιτικὰ καὶ στρατιωτικὰ προσόντα του ἀπεδείχθησαν κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν καὶ τὴν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν του. Ἐτακτοποίησε τὰ οἰκονομικά, κατήργησε τὴν βαρεῖαν φορολογίαν καὶ τοὺς ἀγῶνας τῶν μονομάχων, ἐφήρμοσε τιμίαν διοίκησιν, ἀνήγειρε πολλὰ κοινωφελῆ κτίσματα, ὀχυρὰ πόλεων καὶ φρούρια εἰς τὰ σύνορα, τέλος δὲ ἔκτισε μέγα τεῖχος ἀπὸ τῆς Προποντίδος μέχρι τῆς πόλεως Δέρκων τοῦ Εὐξείνου, διὰ τὴν ἀσφάλειαν τῆς πόλιν ἀπὸ τὰς Βουλγαρικὰς ἐπιδρομὰς. Τὸ 518 ἀπέθανε χωρὶς νὰ ἀφήσῃ διάδοχον καὶ ἡ σύγκλητος ἐξέλεξε αὐτοκράτορα τὸν γηραιὸν ἀξιωματικὸν τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς Ἰουστινὸν Α'. (518—527), κα-

ταγόμενον ἐκ Μακεδονίας. Οὗτος ἦτο ἀγράμματος καὶ ἀπειρος τῆς πολιτικῆς, ἀλλὰ γενναῖος στρατιώτης. Εἶχεν ὡς σύμβουλον τὸν ἀνεψιὸν τοῦ Ἰουστινιανόν, ὁ ὅποιος τὸν ἐβοήθησε πολὺ εἰς τὴν διακυβέρνησιν τοῦ κράτους προπαρασκευάζων συγχρόνως τὴν ἰδικήν του ἀρχήν. Περὶ τοῦ Ἰουστίνου κακῶς καὶ σκοπίμως ἐλέχθη ὑπὸ τινων ὅτι ἦτο Σλαβικῆς καταγωγῆς, διότι τότε δὲν ὑπῆρχον Σλάβοι εἰς τὴν Βαλκανικὴν. Ἐπ' αὐτοῦ συνέβησαν τὰ ἐξῆς δύο σοβαρὰ γεγονότα α') ἡ ἀποκατάστασις τῆς θρησκευτ. ἐνότητος μετὰ τὴν Ρώμην (519), ἣτις ἐβοήθησε τὴν σχεδιαζομένην ἀνάκτησιν τοῦ δυτ. κράτους καὶ β') ἡ διάδοσις τοῦ χριστιανισμοῦ μεταξὺ τῶν γειτονικῶν εἰδωλολατρικῶν ἐθνῶν.

Ὁ Ἰουστινιανός (527—565). Ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον 45 ἐτῶν. Εἶχε μόρφωσιν Ἑλληνικὴν καὶ χριστιανικὴν, εἰργάζετο πολὺ καὶ εἶχε τὴν ἰκανότητα νὰ ἐκλέγη κατάλληλα πρόσωπα διὰ τοὺς διαφόρους τομεῖς τῆς ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς πολιτικῆς του. Δὲν διεκρίνετο ὁμοῦ δι' ἰσχυρὰν θέλησιν καὶ ἤσκησεν ἐπ' αὐτοῦ μεγίστην ἐπίδρασιν ἡ σύζυγός του Θεοδώρα, ἣτις ἄλλως τε διεκρίνετο διὰ τὴν εὐφυΐαν της καὶ τὴν ἐπιδειξιότητά της εἰς τὰ πολιτικὰ καὶ θρησκευτικὰ πράγματα.

Σχέδιον τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἦτο νὰ ἀνασυστήσῃ τὸ ἀρχαῖον Ρωμαϊκὸν κράτος καὶ νὰ ἐπιβάλλῃ εἰς αὐτὸ τὴν Ὀρθοδοξίαν ὡς καὶ ἐκσυγχρονισμένην καὶ δικαίαν νομοθεσίαν. Ἡ πολιτικὴ του δηλ. ἦτο ἓν κράτος, μία Ἐκκλησία, μία νομοθεσία.

Διὰ τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ σχεδίου του συνεφιλιώθη μετὰ τὸν πάπαν Ἰωάννην, κατεπολέμησε τὰς αἵρέσεις, ἔστρεψε τοὺς εἰς τὰ σύνορα βαρβάρους λαοὺς εἰς πόλεμον μεταξὺ των, ἀνέκτησε τὰ ἀπολεσθέντα ἐδάφη καὶ ἐφήρμοσε νέους νόμους.

Τὸ σχέδιόν του ἐσταμάτησε πρὸς στιγμὴν ἡ Στάσις τοῦ Νίκα ὀφειλομένη εἰς τὴν ἐξέργεσιν τῶν φατριῶν τοῦ ἵπποδρόμου, τῶν δῆμων, δταν ἡ κυβέρνησις προσεπάθησε νὰ τιμωρήσῃ ἀμερολήπτως τὰ κακοποιὰ καὶ ἐνοχλητικὰ στοιχεῖα των. Οὗτοι ἐκήρυξαν ἐπανάστασιν (532), ἐκαυσαν δημόσια κτίρια (ναὸν Ἀγ. Σοφίας, ξενοδοχεῖον τοῦ Σαμφῶν κ.ἄ) καὶ ἐφαίνοντο πρὸς στιγμὴν ὅτι θὰ ὑπερισχύσουν. Ὁ Ἰουστινιανός καὶ οἱ σύμβουλοί του ἐσκέπτοντο περὶ φυγῆς, ἀλλ' ἡ Θεοδώρα τοὺς ἐνεθάρρυνε καὶ ὁ στρατηγὸς Βελισάριος κατέπειξε τὴν ἐπανάστασιν εἰς τὸ αἷμα. Οὕτως ἡ ἐξουσία τοῦ αὐτοκράτορος κατέστη ἀπερίοριτος καὶ ἀπερίσπαστος ὁ Ἰουστινιανός ἐπεδόθη εἰς τὸ ἔργον του.

Πολεμικὸν ἔργον τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Παρὰ τὰς συμβουλὰς πολλῶν καὶ δὴ τοῦ Ἰωάννου Καπαδόκη ὁ Ἰουστινιανός ἐστρά-

φη κατά τῶν Βανδάλων τῆς Ἀφρικής. Τὴν ἐκστρατείαν ἀνέθεσεν εἰς τὸν Βελισάριον, ὁ ὁποῖος μὲ 10.000 πεζῶν καὶ 5.000 ἵππέων, ἐπιβασθεὶς 500 πλοίων ἤλθεν εἰς Ἀφρικὴν καὶ ἐνίκησε τοὺς Βανδάλους. Ὁ ἀρχηγὸς τῶν ἄλλων Γελίμερος λαβὼν ἀπὸ τὸν ἀδελφὸν τοῦ νέου στρατεύματα ἀντιμετώπισε παρὰ τὸ Τρικάμαρον εἰς δευτέραν μάχην τὸν Βελισάριον. Κατ' αὐτὴν ὑπεχώρησε ἐπὶ τῇ προσεγγίσει τοῦ Βελισαρίου καὶ οὕτω τὸ κράτος τοῦ Γεζερύχου κατελύθη (533). Ὁ Βελισάριος κατεδίωξε καὶ συνέλαβε τὸν Γελίμερον, διὰ νὰ κοσμήσῃ τὸν θρόνον τοῦ. Ὁχώρωσε δὲ τὴν Ἀφρικὴν, ἥτις παρέμεινε πιστὴ ὑπήκοος ἐπὶ 150 ἀκόμη ἔτη.

Λαβὼν κατόπιν ἀφορμὴν ἀπὸ τὴν δολοφονίαν τῆς συμμάχου τοῦ βασιλείας τῶν Ὀστρογόθων ἀπέστειλε τὸν Βελισάριον κατ' αὐτῶν (535) μὲ 7.500 ἄνδρας. Οὗτος ἀποβίβασθεὶς εἰς Σικελίαν κατέλαβε μερικὰς πόλεις τῆς χωρὶς ἀντίστασιν. Συνέλαβε κατόπιν αἰχμάλωτον τὸν διάδοχον τοῦ δολοφονηθέντος Θεουδάτου Οὐίτιγιν, ἀλλ' ἀνακληθεὶς διὰ νὰ πολεμήσῃ τοὺς Πέρσας δὲν ἔφερεν εἰς πέρας τὸ ἔργον τοῦ. Διὰ τοῦτο ἐστάλη κατόπιν ὁ στρατηγὸς Ναρσῆς, ὁ ὁποῖος ἐνίκησε τὸν βασιλέα τῶν Βανδάλων Τωτίλαν, κατέλυσε τὸ κράτος τῶν καὶ ἐπὶ 14 ἔτη εἶχε τὴν διοίκησιν τῆς Ἰταλίας ὡς ἀντιβασιλεὺς (ἐξάρχος). Τὰ ἀποτελέσματα ἄλλω τοῦ εἰκασαετοῦς αὐτοῦ πολέμου δὲν ἦσαν μόνιμα, διότι ταχέως ἡ Ἰταλία κατελήφθη ὑπὸ τῶν Λογγοβάρδων.

Μετ' ὀλίγον ἐπετέθη κατὰ τῶν Βησιγόθων τῆς Ἰσπανίας καὶ ἐκυρίευσε τὸ ΝΑ τμήμα αὐτῆς. Ἐπειδὴ ὁ Χοσρόης ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ Βυζαντινοῦ ἀκυρώσας τὴν κατὰ τὸ 532 συναφθεῖσαν «ἀπέραντον εἰρήνην», ἐστάλη κατ' αὐτοῦ ὁ Βελισάριος. Ὁ πόλεμος ἔλαβε μεγάλας διαστάσεις ἀπὸ Κολχίδος μέχρι Μεσοποταμίας καὶ Συρίας καὶ δὲν ἐνίκησε μὲν τελειωτικῶς ὁ Βελισάριος, ἀλλὰ τελικῶς συνήφθη εἰρήνη μὲ τοὺς Πέρσας (562).

Διὰ τῶν κατακτήσεων τοῦ Ἰουστινιανοῦ τὸ κράτος τοῦ ἐδιπλασιάσθη καὶ ἡ Μεσόγειος ἔγινε λίμνη Βυζαντινῆ· τὸ σχέδιόν του λοιπὸν ἐπραγματοποιήθη.

Εἰρηνικὸν ἔργον τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Τοῦτο συνίσταται εἰς τὰ ἑξῆς: α) Ἀνήγειρεν εἰς τὰ κυριώτερα συνοριακὰ σημεῖα πολυάριθμα φρούρια (Ἰουστινιάνεια) β) Ἰδρύσε κατὰ μῆκος τῶν συνόρων σταθμοὺς καὶ ἐγκατέστησεν εἰδικὰ στρατεύματα. γ) Καθώρισεν ὅπως οἱ στρατηγοὶ (=διοικηταὶ θεμάτων) συγκεντρῶνουν στρατιωτικὴν καὶ πολιτικὴν ἐξουσίαν δ) Κατεσκεύασε πλῆθος δημοσίων ἔργων (πόλεις, γεφύρας, ὁδοὺς, λουτρά, ξενοδοχεῖα, ὑδραγωγεῖα, δικαστήρια, μονὰς,

ἐκκλησίας κλπ.). ε) Ἐβελτίωσε τὴν διοίκησιν διὰ τῆς μειώσεως τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ὑπαλλήλων καὶ τῆς αὐξήσεως τῶν μισθῶν. στ) Ἀνέπτυξε τὸ ἐμπόριον (βιομηχανία μεταξύ). ζ) Ἐφῆρμωσε νέαν νομοθεσίαν.

Τὸ κράτος τοιοῦτοτρόπως ἔλαβε μεγίστην ἔκτασιν καὶ αἰγλήν, ἀλλ' ἢ κατακτητικὴ πολιτικὴ του καὶ τὸ μεγαλεπήβολον εἰρηνικὸν ἔργον του ἐξήντησαν τὰς οἰκονομικὰς καὶ στρατιωτικὰς δυνάμεις τοῦ κράτους, ὥστε ὅταν νέοι ἐχθροὶ τὸ ἠπέληξαν ἐξ ἀνατολῶν, δὲν ἦτο εἰς θέσιν ν' ἀμυνθῆ.

Οἱ σύγχρονοι τοῦ Ἰουστ. ἱστορικοὶ καὶ ἰδιαιτέρως ὁ Προκόπιος ἐπήνεσαν τὸ ἔργον του.

Λογγοβάρδοι ἢ Λομβαρδοί. Ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ ἐπέδραμον κατὰ τῆς αὐτοκρατορίας νέοι Γερμανικοὶ λαοὶ οἱ Ἔρουλοι, Γεπίδοι καὶ Λογγοβάρδοι. Ἐκ τούτων οἱ δύο πρῶτοι ἐξεχριστιανίσθησαν καὶ ὑπηρέτησαν ὡς στρατιῶται τοῦ Βυζ. κράτους. Καὶ οἱ Λογγοβάρδοι ἐξεχριστιανίσθησαν καὶ ἐβοήθησαν μάλιστα τὸν Ναρσὴν ὡς μισθοφόροι κατὰ τὸν πόλεμόν του εἰς Ἰταλίαν πρὸς τοὺς Ὀστρογότθους. Βραδύτερον ὁμοῦ οὗτοι ὑπὸ τὴν πίεσιν τῶν Ἀβάρων κατῆλθον καὶ ἐγκατεστάθησαν ὀριστικῶς εἰς Β. Ἰταλίαν, ἣ ὅποια ὠνομάσθη Λομβαρδία, ἐπὶ τῶν διαδόχων δὲ τοῦ Ἰουστινιανοῦ κατῆλθον νοτιώτερον καὶ κατέλαβον δολοκλήρον τὴν Ἰταλίαν πλὴν τῶν ὠχυρωμένων πόλεων Ραβέννης, Ρώμης καὶ Νεαπόλεως. Ἐπειδὴ τὸ Βυζάντιον δὲν ἠδυνήθη νὰ βοηθήσῃ τοὺς Πάπας, οἱ ὅποιοι ἐζήτησαν βοήθειαν, ἐστράφησαν οὗτοι πρὸς τοὺς Φράγκους ὀριστικῶς, ἀφ' οἷου ὁ βασιλεὺς αὐτῶν Χλωδοβίκος ἔγινε χριστιανὸς (496) καὶ οὕτω πλέον ἡ Ἰταλία ἀπωλέσθη ὀριστικῶς.

Σλάβοι. Οὗτοι ὀρμώμενοι ἀπὸ τὸν Δούναβιν ἔκαμνον ἐπιδρομὰς. Ὡς καὶ τὸ ὄνομά των Σκλαβηνοί, Σκλάβοι καὶ Σλάβοι δηλοῖ, δὲν ἦσαν πολεμικὸς λαὸς καὶ δὲν κατῴρθωσαν νὰ ἰδρῦσουν ἴδιον κράτος, ἀλλ' ὑπετάσσοντο εἰς ἄλλους λαοὺς (Σκλάβος = δούλος, αἰχμάλωτος). Κατὰ τὸν 6ον αἰῶνα ἀκολουθοῦντες ἄλλους λαοὺς (Οὐννοὺς καὶ Ἀβάρους) ἐπροχώρησαν μέχρι Θεσσαλονίκης, Ἰσθμοῦ καὶ τὸ 559 ἠπέληξαν τὴν Κων. πόλιν, ἀλλὰ τοὺς ἀπώθησεν ὁ Βελισάριος. Μετὰ τὴν παρακμὴν τῶν Ἀβάρων κατῆλθον μόνοι των εἰς τὴν Βαλκανικὴν καὶ ἐπεδίδοντο εἰς μικροεπιχειρήσεις. Κατὰ τὸν 7ον αἰῶνα εἰσέβαλον εἰς τὴν Βόρειον Βαλκανικὴν καὶ ἀπὸ τοῦ 8ου ἐγκατεστάθησαν μονίμως εἰς τὴν ὑπαιθρον χώραν (πρβλ. τὰς λέξεις γκούσα, κοτέτσι, βελέντζα κλπ.). Ἡ διεσδυσίς των ἔγινεν εἰρηνικῶς καὶ χωρὶς πόλεμον μὲ τὴν

μετακίνησιν τῶν ποιμνίων των. Σπανίως κατήρχοντο εἰς πόλεις. Ἦσαν φόρου ὑποτελεῖς εἰς τὸ Βυζάντιον καὶ δσάκις προεκάλεσαν ἀνταρσίαις κατεπνίγοντο ταχέως αὐταὶ λόγω τοῦ ὀλιγαριθμοῦ καὶ τοῦ ἀπολέμου τῶν Σλάβων. Βραδύτερον ἔγιναν χριστιανοὶ καὶ ἐξελληνίσθησαν, ὥστε κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους τοὺς εὐρίσκομεν μαχομένους παρὰ τὸ πλευρὸν τῶν Ἑλλήνων. Λίαν ἐσφαλμένως, λοιπόν, καὶ διὰ λόγους σκοπιμότητος ὁ Γερμανὸς Φαλλμεράϋερ διετύπωσε τὴν θεωρίαν ὅτι οἱ σημερινοὶ Ἕλληνες εἶναι ἀπόγονοι τῶν Σλάβων. Οὗτος 1) ἐμεγαλοποίησε τὰς τοπικὰς ἐπιμειξίας 2) παρερμήνευσε χωρῖα ἱστορικῶν μὴ λαβῶν ὑπ' ὄψιν ὅτι τὸ ὄνομα Ἑλλάς εἰς τοὺς Βυζαντ. συγγραφεῖς περιλαμβάνει δολόκληρον τὴν μέχρι τοῦ Δουνάβεως Βυζαντινὴν χώραν καὶ 3) ἐξέλαβε μεταγενεστέρας εἰδήσεις περὶ ἐρημώσεως τῆς Ἀττικῆς ὡς ἀναφερομένης εἰς τοὺς χρόνους τῶν Σλάβων. Τὴν θεωρίαν του ἀντέκρουσαν Εὐρωπαῖοι καὶ Ἕλληνες ἱστορικοὶ (Παπαρρηγόπουλος, Ἀμαντος κλπ.), παρὰ ταῦτα τὸ 1944 οἱ Γερμανοὶ διὰ πολιτικούς λόγους τὴν ἐπανεφέραν εἰς φῶς ὅπως σκοπίμως καὶ ἀνοήτως.

Ἄβαροι. Ἐπὶ Ἰουστιν. ὁ μογγολικὸς λαὸς τῶν Ἀβάρων ἐγκατεστάθη εἰς τὴν μεταξὺ Κασπίας θαλάσσης καὶ Εὐξείνου Πόντου χώραν. Κατῶρθωσαν νὰ σχηματίσουν μέγα κράτος πρὸς βάρραν τοῦ Δουνάβεως, διότι δὲν εὗρον ἀντίστασιν ἀπὸ τοὺς Σλάβους καὶ τοὺς Λογγοβάρδους. Κατὰ τὰ ἔτη τοῦ Περσ. πολέμου (578—582) ἐζήτησαν ἀπὸ τὸ Βυζάντιον χρήματα ἔναντι τῆς στρατιωτικῆς βοήθειας, ἣν παρέσχον εἰς τὸν κατὰ τῶν Σλάβων ἀγῶνα. Ἀργότερον ἔκαμαν ἐπιδρομὰς, ἐπολιόρκησαν τὴν Θεσ(ν)ίκην καὶ ἠπειλήσαν τὸ 591 τὴν Κων(σ)πολιν. Τέλος ὁ Βυζ. στόλος τοὺς περιώρισεν ἐκεῖθεν τοῦ Δουνάβεως, τοὺς ἐνίκησε δὲ ὀλοσχερῶς ὁ βασιλεὺς τῶν Φράγκων Κάρολος ὁ Μέγας (796) καὶ ἔσβησε τὸ ὄνομά των ἀπὸ τὴν ἱστορίαν. Πάντως ἀπησχόλησαν τοὺς διαδόχους τοῦ Ἰουστινιανοῦ ὡς καὶ οἱ Σλάβοι.

4. ΟΙ ΔΙΑΔΟΧΟΙ ΤΟΥ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰουστινιανοῦ αὐτοκράτωρ ἀνηγορεύθη ὁ Ἰουστίνος Β' (565—578). Οὗτος περιώρισε τὰς δαπάνας καὶ τὰς χορηγίας πρὸς τοὺς ξένους λαούς. Τὸν διεδέχθη ὁ στρατηγὸς Τιθέριος (578—582) νικητῆς τῶν

Περσῶν, καὶ τοῦτον ὁ Μαυρίκιος (582—602), ἐξαίρετος ἡγεμὼν διασφαλίσας τὰ σύνορα τοῦ κράτους, νικήσας διὰ τοῦ στρατηγοῦ Πρίσκου τοὺς Ἀβάρους (600) καὶ συνάσας μετ' αὐτῶν εἰρήνην, δι' ἧς ὠρίζετο ὁ Δούναβις ὡς σύνορον (μεσσηνίας). Κατόπιν ἐπαναστάσεως ὁ στρατὸς ἀνεβίβασεν εἰς τὸν θρόνον τὸν ἀγνωστον μέχρι τοῦδε μικρὸν ἀξιωματικὸν Φωκᾶν (602—610), ὁ ὁποῖος ἦτο τελείως ἀνίκανος, ἀπάνθρωπος καὶ σκληρὸς. Ἐξώντωσε τοὺς πολιτικοὺς ἀντιπάλους του καὶ ἐπὶ 9 ἔτη ἐκυβέρνησε μὲ τρομοκρατίαν. Διὰ τοῦτο ὁ ἔξαρχος τῆς Καρχηδόνος Ἡράκλειος, ἀφοῦ διὰ τοῦ ἀνεψιοῦ του κατέλαβε τὴν Αἴγυπτον καὶ ἤμπόδισε τὴν ἀποστολὴν αὐτοῦ, ἔστειλεν, εἰς Κων)πολιν τὸν υἱὸν του Ἡράκλειον, ὅστις ἐστέφθη αὐτοκράτωρ, ἀφοῦ ὁ Φωκᾶς συνελήφθη καὶ ἐκάη.

5. ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΜΕΤΑΒΑΤΙΚΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟΝ

Ὁ Βυζαντινὸς πολιτισμὸς τῆς πρώτης περιόδου (330—641) ὑπέστη ἐπίδρασιν ρωμαϊκὴν καὶ ἀνατολικήν. Δύο ὁμως εἶναι τὰ βασικὰ γνωρίσματά του: ὁ ἑλληνισμὸς καὶ ὁ χριστιανισμὸς. Τὸ χάσμα μεταξὺ ἀρχαίου ἐθνικοῦ κόσμου καὶ χριστιανικοῦ τοιοῦτου διευρύνεται συνεχῶς μὲ τὴν ἐξάπλωσιν τοῦ χριστιανισμοῦ, ἀλλὰ παρὰ τὰς ὀξείας ἀρχικὰς ἀντιθέσεις μεταξὺ τῶν δύο τούτων κόσμων τελικῶς ἐπικρατεῖ ὁ χριστιανισμὸς, ἀφοῦ συμπεριέλαβε τὴν τελευταίαν ἀναλαμπὴν τοῦ δύνοντος ἀρχαίου πολιτισμοῦ καὶ ἐδημιουργήθη ὁ ἑλληνοχριστιανικὸς πολιτισμὸς, ὁ ὁποῖος ἐσφράγισε διὰ τῆς λάμπσεως καὶ τοῦ μεγαλείου του τὴν ὑπερχιλιετὴ Βυζαντινὴν Ἱστορίαν.

Εἰς τὸν Βυζαντ. βίον καὶ πολιτισμὸν περιλαμβάνονται τὰ Γράμματα, αἱ Τέχναι, τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα, ἡ πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ ὀργάνωσις τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Ἡ μελέτη δὲ τῶν στοιχείων τούτων ἐνδιαφέρει δλόκληρον τὴν Εὐρώπην λόγῳ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ Βυζαντ. πολιτισμοῦ εἰς τὴν Δύσιν καὶ τῆς ὡς ἐκ ταύτης Παγκοσμίου σημασίας του.

Ἡ Παιδεία. Τὸ Βυζ. κράτος περιλαμβάνον ὡς πολίτας τοῦ Ἑλληνος ἢ ἐξελληνισμένους Ἀσιάτας εἶχεν ὡς ἐπίσημον γλῶσσαν τὴν

Ἑλληνικήν. Τοιοῦτοτρόπως καὶ ἡ Παιδεία ἦτο καὶ εἰς τὰς τρεῖς βαθμίδας Ἑλληνική.

Λόγω τῆς ἐλλείψεως ἐνιαίου σχολικοῦ προγράμματος ἡ φοίτησις εἰς τὸ κατώτερον σχολεῖον ἤρχιζεν τὸ 5ον, 6ον, 7ον ἢ 8ον ἔτος ἀναλόγως τῆς κοινωνικῆς θέσεως τῆς οἰκογενείας καὶ ἄλλων παραγόντων. Εἰς τὸ σχολεῖον αὐτὸ οἱ Βυζαντινοὶ ἐμάνθανον τὰ πρῶτα γράμματα τὰ ἄλλως καλούμενα ἱερά γράμματα ἢ τὰ τῆς παιδείας πρότερα γράμματα. Ταῦτα ἦσαν ἀνάγνωσις καὶ γραφή, ἐκρησιμοποιοῦντο δὲ ὡς ἀναγνωστικὰ θρησκευτικὰ, κυρίως, βιβλία, ἦτοι τὸ Ψαλτήριον, ἡ Παλαιὰ καὶ Καινὴ Διαθήκη κλπ. Συνήθως ἐφαλλον καὶ τεμάχια ἀπὸ τὸ ψαλτήριον. Ἐμάνθανον ὡσαύτως ἀριθμητικήν. Ἐδιδάσκοντο εἰς πτωχὰ δωμάτια, εἰς τοὺς νάρθηκας καὶ τοὺς περιβόλους τῶν Ἐκκλησιῶν ἢ εἰς τὰ κελλία τῶν Μοναστηρίων. Οἱ διδάσκαλοι ἦσαν συνήθως ἱερεῖς ἢ μοναχοί.

Ἐντὸς τῆς αἰθούσης διδασκαλίας ὑπῆρχεν ὁ «διδασκαλικὸς θρόνος», οἱ σκίμποδες ἢ ἀναβάθραι, διὰ νὰ κάθωνται οἱ μαθηταί, οἱ ὅποιοι ἐλλείψει τούτων ἐκάθηντο εἰς τὸ ἔδαφος ἐπάνω εἰς διφθέρας ἢ προθέας (δέρματα ζώων), τὸ ἀναλογεῖον, ἀπὸ τὸ ὅποτον ἐλάμβανον τὰ διὰ τὴν ἀνάγνωσιν βιβλία. Τοὺς τοίχους τῆς αἰθούσης ἐκόσμου διάφορα διδακτικὰ ρητά. Οἱ μαθηταὶ ἔφερον μαζί των εἰς τὸ σχολεῖον: τὸν μάρσιππον ἢ δέρριν (=δερμάτινη σάκκα), τὴν παράγραφον (=κωνὸν, δι' οὗ ἐχάρασσον εὐθείας γραμμὰς) καὶ τὸ πινακίδιον (=ξύλινος πίναξ ἀλειμμένος μὲ κερί, ἀπλοῦς, δίπτυχος ἢ τρίπτυχος) εἰς τὸ ὅποτον ἔγραφον μὲ τὸ γραφεῖον (=αἰχμηρὸν ὄργανον). Ἐντὸς τοῦ μάρσιππου ἔθετον τὴν σμίλην (=μαχαίριδιον) καὶ ψήφους διὰ τὴν ἀρίθμησιν. Διὰ τὴν ἀρίθμησιν εἶχον ἐπίσης τὸ ἀβάκιον (=δριζόντιος πίναξ μὲ περιθώριον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐρριπτον ἄμμοι καὶ μὲ τὸ δάκτυλον ἔκαμνον ὑπολογισμούς). Ἐπίσης ἔφερον μαζί των τὴν δῆκην διὰ τὰ κονδύλια (=γραφίδες ἐκ καλάμου). Ἡ θήκη αὐτῆ ἐλέγετο καλαμάριον.

Ἡ φοίτησις εἰς τὸ κατώτερον σχολεῖον ἦτο τριετῆς καὶ οἱ μαθηταὶ τὸ ἐτελείωναν εἰς ἡλικίαν 9 ἕως 11 ἐτῶν, διὰ νὰ ἐγγραφοῦν ἀμέσως εἰς τὸ ἀνώτερον, ἦτοι τὸ τῆς Μέσης ἐκπαιδεύσεως.

Καὶ εἰς αὐτὸ ἡ φοίτησις διήρκει 3 - 4 ἔτη, ὁ δὲ διδάσκαλος ἐλέγετο γραμματιστῆς ἢ γραματοδιδάσκαλος.

Ἐπειτα ἐφοίτων εἰς ἀνωτέρας σχολάς, αἱ ὅποσαι ὑπῆρχον εἰς

τάς σπουδαιότερας πόλεις τῆς αὐτοκρατορίας. Εἰς αὐτάς ἐδιδάσκοντο ρητορικὴν καὶ φιλοσοφίαν (ἤτοι λογικὴν, ἠθικὴν, δογματικὴν καὶ μεταφυσικὴν), ἐκ δὲ τῶν φιλοσόφων ἐδιδάσκοντο κυρίως ὁ Πλάτων, ὁ Ἀριστοτέλης καὶ οἱ Στωϊκοί. Τὸ πανδιδακτήριον (= πανεπιστήμιον) ἤκμασεν ὅλως ἰδιαιτέρως, ἀφ' οὗτου μάλιστα ἀνεκαινίσθη ὑπὸ τοῦ Θεοδοσίου τοῦ Β' (425). Εἶχε 31 διδασκάλους (15 διὰ τὰ Ἑλληνικά, 13 διὰ τὰ Λατινικά, 2 διὰ τὸ Δίκαιον καὶ 1 διὰ τὴν Φιλοσοφίαν), οἱ ὅποιοι ἦσαν Ἕλληνες καὶ εἶχον τὴν βαθμὸν τοῦ κόμιτος. Οὗτοι ἐλέγοντο οἰκουμενικοὶ διδασκαλοὶ ἢ διδασκαλοὶ τῶν διδασκάλων ἢ ὑπατοὶ τῶν διδασκάλων. Φοιτηταὶ ἤρχοντο ἀπὸ ὅλων τῶν κρατῶν ἀλλὰ καὶ ξένοι (πρβλ. ὁ Ἀρμένιος Μεσρῶβ 441).

Ἡ λογοτεχνία: Αὕτη δὲν εἶχε μεγάλην ἀνάπτυξιν, ὅπως εἰς τοὺς κλασσικοὺς χρόνους 1) διότι δὲν ὑπῆρχεν ἡ ἀπαραίτητος διὰ τὴν ἀνάπτυξιν ὑψηλῶν διανοημάτων εὐκαιρία καὶ 2) διότι ὑπῆρχε μέγα χάσμα μεταξὺ τῆς γραφομένης καὶ ἐμιλουμένης γλώσσης, ὅπερ ἀπέτελλε ἐμπόδιον διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς λογοτεχνίας. Προσκεκολλημένοι οἱ συγγραφεῖς εἰς τὸ λεξιλόγιον καὶ τοὺς κανόνας συντάξεως τῆς ἀττικῆς διαλέκτου ἐπέβζον τὰ διανοήματά των καὶ ἔχανον τὴν φραστικὴν δραστηριότητα καὶ τὴν πηγαίαν ἔμπνευσίν των. Παρὰ ταῦτα πολλοὶ συγγραφεῖς, ὡς οἱ θεολόγοι καὶ οἱ Ἐκκλησι. ποιηταὶ ἀνεδείχθησαν ἀριστοί.

Κατ' ἀρχὰς οἱ ποιηταὶ οὗτοι ἐτήρησαν τὰ μέτρα καὶ τὴν προσφιδίαν τῶν ἀρχαίων, ἐνωρὶς ὅμως ἐστήριξαν τὸ μέτρον τῶν ποιημάτων των εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν συλλαβῶν καὶ ἐνίοτε εἰς τὴν ὁμοιοκαταληξίαν. Τὰ ποιήματά των στηριζόμενα κυρίως εἰς τὴν μουσικὴν ὀνομάζονται ὕμνοι. Οὗτοι ἀποτελοῦνται ἀπὸ τὸ προοίμιον καὶ τὴν κυρίαν στροφὴν, τὴν ὁποίαν ἐπακολουθοῦν ἄλλαι 20 ἢ 30 ὁμοίας μορφῆς στροφαί. Ὁ τελευταῖος στίχος ἐκάστης στροφῆς λέγεται ἐπιπῶδη, ἦτο ὅμοιος καὶ ἐψάλλετο ὑπὸ ὅλων τῶν πιστῶν. Ἀναλόγως, λοιπόν, τοῦ χρησιμοποιουμένου μέτρου οἱ ποιηταὶ διαιροῦνται εἰς Ἐθνικοὺς (ἀρχαία μετρικὴ) καὶ μελωδοὺς (νέον σύστημα μετρικῆς). Εἰς τοὺς πρώτους ἀνήκει ὁ δεξιότεχνος μιμητὴς τῆς ἀρχαίας ποιήσεως Γεώργιος Πισίδης (ποίημα ἐξυμνοῦν τὰ κατορθώματα τοῦ Ἡρακλείου), εἰς δὲ τοὺς δευτέρους ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός.

Ἄλλ' ὁ κυριώτερος ἐκπρόσωπος τῆς β' κατηγορίας ἦτο ὁ Ρωμανός ὁ μελωδός. Κατήγετο ἐκ Συρίας καὶ ἦτο γόνος Ἑβραϊκῆς οἰκο-

γενείας, ἀλλ' ἔλαβεν Ἑλλήν. μόρφωσιν. Ἐξήσεν εἰς Κων)πολιν καὶ ἔγραψεν ἐκεῖ τὰ ποιήματά του, εἰς τὰ ὅποια ἐξυμνεῖ τὸ μεγαλεῖον τοῦ Θεοῦ, τὰς πράξεις τῶν ἁγίων κλπ. Ἡ γλῶσσα του ἔχει πολλὰ στοιχεία τῆς καθομιλουμένης, ἡ διήγησίς του δραματικότητά, δι' ἃ καὶ ὠνομάσθη Πίνδαρος τῆς Ἐκκλησι. ποιήσεως. Ὑμνοὶ του εἶναι: ὁ ἀναφερόμενος εἰς τὴν β' Παρουσίαν, εἰς τὴν προδοσίαν τοῦ Ἰούδα, τὴν Γέννησιν τοῦ Χριστοῦ, πιθανὸν ὁ Ἀκάθιστος ὕμνος καὶ ἄλλοι σωζόμενοι 80 τὸν ἀριθμὸν. Ὁ Ρωμανὸς ἐκηρύχθη ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας Ἅγιος.

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἀνεπτύχθη μὲ τὸ νέον μετρικὸν σύστημα καὶ τὸ ἐπίγραμμα, ἀναφερόμενον εἰς τὴν καθημερινὴν ζωὴν ἢ ἐξυμνοῦν ἀξιόλογα πρόσωπα τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος.

Ὁσαύτως τὸ μυθιστόρημα, ἄγνωστον εἰς τὴν ἀρχαιότητα, ἐμπνεόμενον ἀπὸ περιπετείας τῆς ζωῆς, τοῦ ὁποῦ ὁ ἥρωα καὶ ἡ ἡρώϊς σφύζονται τελικῶς ἀπὸ τὰς δοκιμασίας χάρις εἰς τὴν τύχην ἢ τὴν βοήθειαν ἰσχυρῶν φίλων. Ὑποστὰν τὴν ἐπίδρασιν τοῦ χριστιανισμοῦ ἀκόμη καὶ ὅταν ἐγράφετο ὑπὸ ἐθνικῶν ἐξαίρει τὴν ἠθικὴν τελειότητα τῶν πρωταγωνιστῶν καὶ εἶναι τὸ πλεόν ἀγαπητὸν εἰς τὸν λαὸν εἶδος. Διαπρεπεῖς μυθιστοριογράφοι τῆς περιόδου εἶναι ὁ Ἡλιόδωρος, ὁ Ἀχιλλεύς Τάτιος καὶ ὁ θαυμάσιος διὰ τὴν ψυχολογικὴν ἐμβάθυνσιν τῶν ἡρώων του Λόγγος.

Ἡ ἱστορία. Οἱ μὲ τὴν ἐξιστόρησιν ἱστορικῶν γεγονότων ἀσχολούμενοι διαιροῦνται εἰς δύο κατηγορίας: 1) τοὺς ἱστορικοὺς, οἵτινες μὲ ἀκρίβειαν καὶ παραστατικότητά ἐξιστοροῦν σύγχρονα γεγονότα εἰς γλῶσσαν ἀρχαῖζουσαν καὶ 2) τοὺς χρονογράφους, οἵτινες γράφουν τὴν ἱστορίαν ὄλων τῶν λαῶν ἀπὸ κτίσεως κόσμου μέχρι τῆς ἐποχῆς τῶν εἰς γλῶσσαν δημῶδη μὴ ἀποφεύγοντες τὰ ἱστορικὰ σφάλματα, τὴν σύγχυσιν καὶ τὴν ἀσάφειαν.

Εἰς τοὺς πρώτους ἀνήκει ὁ Προκόπιος, βοηθὸς καὶ σύμβουλος τοῦ στρατηγοῦ Βελισαρίου, τὸν ὅποιον παρηκολούθησεν εἰς ὅλας τὰς ἐκστρατείας καὶ συνέγραψε μὲ ἀκρίβειαν τὰ ἱστορικὰ γεγονότα τῶν. Ἔργα του: Ἱστορίαι, Περὶ κτισμάτων τοῦ Ἰουστινιανοῦ, Ἀνέκδοτα. Τὸ ἔργον του συνεχίζουσιν ὁ Ἀγαθίας, ὁ Μένανδρος καὶ ὁ Θεοφύλακτος Σιμοκάττης. Εἰς τοὺς δευτέρους ἀνήκει ὁ Ἰωάννης Μαλάλας, τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ, τοῦ ὁποῦ ἡ Χρονογραφία ἔχει ἀξίαν μόνον ὅταν ἀναφέρεται εἰς σύγχρονα γεγονότα.

Ἰδιαίτερον εἶδος ἱστοριογραφίας εἶναι οἱ βίοι Ἁγίων συγγραφέντες ὑπὸ μοναχῶν πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς τονώσεως τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος τοῦ λαοῦ καὶ τῆς καταπολεμήσεως τῶν αἱρέσεων. Εἰς τὸ εἶδος τοῦτο διέπρεψεν ὁ Ἰωάννης Μόσχος (τέλη βου αἰῶνος), τοῦ ὁποῦ τοῦ ἔργον *Λειμών ἢ Λειμωνάριον* περιέχει ἀνέκδοτα, ἀξιολόγους πράξεις καὶ θαύματα μοναχῶν. Αἱ βιογραφίαι ἁγίων περιέχουν γενικῶς παραδοξολογίας, στεροῦνται δὲ καὶ φιλολογικῆς ἀξίας.

Ἡ Θεολογία. Λόγῳ τῆς πληθώρας καὶ τῆς σπουδαιότητος τῶν θεολογικῶν προβλημάτων ἀνεπτύχθη εἰς μέγιστον βαθμὸν ἡ θεολογία. Οἱ θεολόγοι συγγραφεῖς τῆς ἐποχῆς διαιροῦνται ἀναλόγως τῶν ἀπόψεων ἅς ὑποστηρίζουν εἰς Ἑθνικοὺς καὶ Χριστιανούς. Εἰς τοὺς πρῶτους ἀνήκει ὁ Λιβάνιος (314—393) καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουλιανός. Ὁ πρῶτος καταγόμενος ἐξ Ἀντιοχείας ἦτο συσπουδαστὴς τοῦ Μ. Βασιλείου καὶ τοῦ Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ εἰς τὴν φιλοσοφ. σχολὴν τῶν Ἀθηνῶν, ἀργότερον δὲ ἔδρασε ρητορικὴν σχολὴν εἰς Ἀντιόχειαν, ἐνθα ἐφοίτησεν ὁ Μ. Βασίλειος, ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος κ. ἄ. Ἐγραφε λόγους, μελέτας καὶ ἐπιστολάς εἰς ὕψος περίτεχνον καὶ ρητορικόν. Ὁ Ἰουλιανός (331—363) ἐσπούδασεν ἐπίσης εἰς τὴν φιλοσοφ. σχολὴν τῶν Ἀθηνῶν. Αἰσθανθεὶς ἀποστροφὴν πρὸς τὸν χριστιανισμόν ἀνέπτυξε τὰς ἀπόψεις του περὶ θρησκείας εἰς ἐπιστολάς καὶ εἰδικὰ συγγράμματα, εἰς τὰ ὁποῖα ἐπιτίθεται κατὰ τοῦ χριστιανισμοῦ μὲ πάθος.

Εἰς τοὺς χριστιανούς ἀνήκουν οἱ: Ἰουστίνος ὁ μάρτυς, ὁ Ὠριγένης, ὁ Ἀθανάσιος ὁ Ἀλεξανδρεὺς, ὁ ἐκκλησ. ἱστοριογράφος Εὐσέβιος ὁ Παμφίλου καὶ ὁ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς. Σταθμὸν ἀποτελεῖ ὁ 4ος αἰὼν ὁ χρυσοῦς τῆς χριστ. θεολογίας, διότι κατ' αὐτὸν α) διεξήχθη ζωηρὸς ἀγὼν κατὰ τῶν ἐθνικῶν συγγραφέων καὶ β) κατεπολεμήθησαν αἱ αἱρέσεις. Κατὰ τὸν χρυσοῦν αἰῶνα ἤχησαν οἱ μεγάλοι πατέρες: Μ. Βασίλειος, Γρηγόριος ὁ Νύσσης, Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός καὶ Ἰωάν. ὁ Χρυσόστομος.

Ὁ Μέγας Βασίλειος (330—379) κατηγετο ἐκ Καισαρείας. Ἐσπούδασεν εἰς Ἀθήνας ἐπεσκέφθη τὴν Συρίαν καὶ Αἴγυπτον καὶ ἐμελέτησε τὸν μοναχικὸν βίον. Ὡς ἀρχιεπίσκοπος Καισαρείας (370) διεκρίθη ὡς ρήτωρ. Συνέγραψεν ἀσκητικὸς κανόνας καὶ ὁμιλίας, αἱ ὁποῖα διακρίνονται διὰ τὸ βάθος των καὶ τὸν λυρισμὸν των, κατέλιπε δὲ πλῆθος δογματικῶν καὶ παιδαγωγικῶν συγγραμμάτων. Ὁ Γρηγόριος ὁ Νύσσης (335—394) νεώτερος ἀδελφὸς τοῦ Βασιλείου ἔγινεν ἐπίσκοπος Νύσσης καὶ ἔγραψε λόγους, ἐπιστολάς, ἀσκητικὰ καὶ δογμα-

τικά συγγράμματα διακρινόμενα διὰ τὸ φιλοσοφικὸν βάθος των. Ἐπολέμησε θερμῶς τὸν Ἀρειανισμόν. Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός (330—390) ἐκ Ναζιανζοῦ τῆς Καπαδοκίας διεκρίθη ὡς ἐκκλησι. ρήτωρ. Ἠγάπα τὴν ἀπομόνωσιν ἐκ τῆς κοινωνίας. Ἔργα του: Λόγοι, ἐπιστολαί, ποιήματα, τὰ ὅποια διακρίνονται διὰ τὴν λεπτὴν συγκίνησιν. Ἀριστοῦργημα εἶναι τὸ Ἐγκώμιον τοῦ Μ. Βασιλείου.

Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος (347—407). Εἶναι ὁ ρητορικώτερος πάντων διακριθεὶς διὰ τὴν εὐγλωττίαν του. Ἐγενήθη εἰς Ἀντιόχειαν καὶ ἐμόνασε κατὰ τὴν νεότητά του εἰς τὰ ὄρη τῆς Συρίας. Τὸ 397 ἐχειροτονήθη πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως. Λόγῳ τῆς αὐστηρότητός του ἐδημιούργησεν ἐχθροὺς καὶ δὴ τὴν αὐτοκράτειραν Εὐδοξίαν, δι' ἧς ἐξέθρονίσθη τὸ 403 καὶ ἐξωρίσθη δις ὑπ' αὐτῆς. Ἀπὸ τὸν τόπον τῆς ἐξορίας του (Καππαδοκίαν) ἐξηκολούθησε τὸν ἀγῶνα κατὰ τῆς Εὐδοξίας, δι' ἧς ἐκτοπίζεται εἰς τὰ ἐνδότερα καὶ ἀποθνήσκει καθ' ὄδον εἰς Ἀρμενίαν. Ἔργα του: Πραγματεῖαι, Ὀμιλῖαι καὶ Ἐπιστολαί. Διακρίνονται διὰ τὸν πλοῦτον τῶν εἰκόνων καὶ τῶν λεκτικῶν σχημάτων, ἔνεκα τῶν ὁποίων ὠνομάσθη Χρυσόστομος.

Μετὰ τὴν ἐξαφάνισιν τῆς εἰδωλολατρίας καὶ τὴν διαμόρφωσιν τοῦ χριστιανισμοῦ εἰς αὐστηρὸν δόγμα παύουν νὰ ὑφίστανται τὰ δύο σπουδαιότερα αἰτία τῆς ἀκμῆς τῆς θεολογίας καὶ δὲν ἔχομεν πλέον πρωτότυπον θεολογικὴν δημιουργίαν. Οἱ μεταγενέστεροι (μετὰ τὸν 4ον αἰῶνα), πατέρες περιορίζονται εἰς κατανόησιν καὶ ἐρμηνείαν τῶν τοῦ χρυσοῦ αἰῶνος. Εἶναι δὲ οἱ σπουδαιότεροι θεολόγοι τοῦ 5ου αἰῶνος οἱ: Ἅγιος Συνέσιος, ἐπίσκοπος Πτολεμαίδος, ὁ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας καὶ ὁ Θεοδώρητος. Τὸν 6ον αἰῶνα ἐκλείπουν τελείως οἱ ἔθνικοι συγγραφεῖς καὶ κυριαρχοῦν οἱ χριστιανοί.

Ἡ Ἀρχιτεκτονική. Λόγῳ τῶν λειτουργικῶν ἀναγκῶν τῆς νέας θρησκείας ἡ ἀρχιτεκτονικὴ ἐκφεύγει τῆς παλαιᾶς παραδόσεως. Ταύτην γνωρίζομεν μόνον ἀπὸ ναοὺς, διότι τὰ παλάτια καὶ τὰ ἰδιωτικὰ κτήρια κατεστράφησαν. Κατ' ἀρχὰς οἱ βυζαντινοὶ ἔκτισαν ναοὺς κατὰ τὸ σχέδιον τῶν ἰδιωτικῶν οἰκιῶν, αἱ ὅποια ἄλλως τε ἀρχικῶς ἐχρησίμευσαν καὶ ὡς τόπος λατρίας. Οἱ ναοὶ οὗτοι ἦσαν μακροὶ ὀρθογώνιοι σηκοὶ μὲ ξυλίνην στέγην. Ἀργότερον ἔκτισαν εὐρυχωροτέρους ναοὺς κατὰ τὸ σχῆμα τῶν δημοσίων ρωμαϊκῶν οἰκοδομημάτων τὰς βασιλικὰς. Ὁ σηκὸς τῶν αἰνῶν εἶναι πλατύτερος καὶ ὑποβασιτάζεται ὑπὸ δύο σειρῶν κίονων. Δι' αὐτῶν ἡ ἐκκλησία χωρίζεται εἰς τρία κλίτη. Πολλὰκις αἱ σειραὶ τῶν κίονων ἦσαν τέσσαρες καὶ αἱ ἐκκλησίαι πεντάκλι-

τοι. Τὸ μεσαῖον κλίτος ἦτο εὐρύτερον καὶ ὑψηλότερον τῶν ἄλλων καὶ εἶχεν εἰς τὰ πλάγια παράθυρα. Τὰ μέρη τοῦ ναοῦ ἦσαν τρία, ὁ νάρθηξ, ὁ κυρίως ναὸς καὶ τὸ ἱερόν καταλήγον εἰς ἡμικυκλικὴν ἀψίδα. Πρὸ τοῦ ναοῦ ὑπῆρχεν αὐλὴ μὲ κρήνην εἰς τὸ μέσον. Τιοῦτοι ναοὶ ὑπῆρχον πολλοὶ εἰς τὴν Δύσειν, τὴν Βαλκανικὴν, τὴν κυρίως Ἑλλάδα, τὴν Παλαιστίνην καὶ λοιπὴν Ἀνατολήν. Ὀνομαστὴ εἶναι ἡ Βασιλικὴ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου εἰς Θεσσαλονίκην, ἡ ὁποία κτισθεῖσα τὸν 5ον αἰῶνα καὶ καεῖσα τὸ 1917 ἐπανιδρῦθη πεντάκλιτος καὶ μὲ δύο νάρθηκας, ὡσαύτως ὁ ναὸς τῆς Θεοτόκου τῆς Ἀχειροποιήτου (Ἁγία Παρασκευὴ) τοῦ 5ου ἢ 6ου αἰῶνος.

Παραλλήλως ἐκτίζοντο καὶ πολυγωνικαὶ καὶ κυκλικαὶ ἐκκλησῖαι (Ἁγιος Γεώργιος Θεσσαλονίκης τοῦ 4ου ἢ 5ου αἰῶνος). Αὐτὴ εἶναι ἡ μεταβατικὴ περίοδος ἀπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου εἰς τὸν Ἰουστινιανόν.

Ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ οἱ ἀρχιτέκτονες τῆς Ἁγ. Σοφίας ἐδημιούργησαν τὸν Βυζαντινὸν ρυθμόν, ὁ ὁποῖος ἀνεπτύχθη εἰς Κιλικίαν καὶ Σύριαν, ἀλλ' ἔλαβε τὴν τελειοτάτην ἔκφρασίν του εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας. Ἐπίσης ὁ Ἰουστινιανὸς ἔκτισε πολλὰς ἐκκλησίας εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τὰς ἐπαρχίας (Ἐφεσον, Ἐλενόπολιν Βιθυνίας, Ἱερουσαλὴμ κ. ἄ.).

Ἡ Ἁγία Σοφία. Τὸ κάλλιστον τῶν κτισμάτων τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἶναι ὁ ναὸς τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας ἢ, ὡς λέγεται, ἡ Ἁγία Σοφία. Τὸν ναὸν εἶχε κτίσει ἀρχικῶς ὁ αὐτοκράτωρ Μ. Κωνσταντῖνος, τὸν ἠῤῥυνε κατόπιν ὁ αὐτοκρ. Κώνστας καὶ ἐπειδὴ ἐκάη ὑπὸ τοῦ ὄχλου, ὅτε ἐξωρίσθη ὁ Ἰωάν. ὁ Χρυσόστομος, ἐπανεκτίσθη ὑπὸ τοῦ Θεοδοσίου Β'. Ἐκάη ὁμοῦ καὶ πάλιν τὸ 532 καὶ ὁ Ἰουστινιανὸς τὸν ἔκτισε λαμπρότερον. Τὸ σχέδιον ἐξεπόνθησαν οἱ ἀρχιτέκτονες Ἀνθέμιος καὶ Ἰσιδωρος, οἱ ὁποῖοι κατὰ θαυμαστὸν τρόπον ἐστήριξαν μέγαν τροῦλλον ἐπὶ ὀρθογωνίου ἐπιφανείας, τῇ βοήθειᾳ τεσσάρων πεσσῶν (τετραγῶνων κίβων), τοὺς ὁποίους συνέδεσαν δι' ἀψίδων. Ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῶν ἀψίδων καὶ τῶν κοίλων σφαιρικῶν τριγῶνων, τὰ ὁποῖα τὰς συνέδεον, ἐπεκάθησεν ὁ θόλος. Ἀνατολικῶς καὶ δυτικῶς τοῦ θόλου κατεσκευάσαν ὡς προέκτασιν τῆς βάσεως δύο ἡμιθόλια. Ὁ ὅλος ναὸς μὲ τὴν κόγχην τοῦ ἱεροῦ, τὸ σταυροειδὲς σχῆμα τῆς στέγης, τοὺς πλαγίους σηκοὺς μὲ τὰ δύο πατώματα, τὴν προσέλευσιν τοῦ βλέμματος πρὸς τὰ ἄνω, τὸν ἀπλετοῦ φωτισμὸν ἐκ τῶν παραθύρων τοῦ θόλου συνδυαζόμενον μὲ τὸν ἀσθενέστερον τῶν πλαγίων κλιτῶν, τοὺς ἐγχρῶ-

μους κίονας, τήν ὀρθομαρμάρωσιν, τὰ μωσαϊκά ἐπὶ χρυσοῦ ἢ βαθυκυάνου ἐδάφους, τὰς εἰκόνας, τὸν χρυσοῦν καὶ τὸν ἄργυρον ἀπετέλει λαμπρότατον καλλιτέχνημα προξενούν καταπληκτικὴν ἐντύπωσιν εἰς τὸν θεατὴν. Διὰ τὴν ἀποπεράτωσίν του ἐργάσθησαν 10.000 ἐργάται ἐπὶ ἑξήτερον περίπου καὶ ἐδαπανήθησαν 320 ἑκατομύρια χρυσοῦν δραχμῶν. Τὰ ἐγκαίνια του ἔγιναν τὸ 537. Ὁ ναὸς συνεκέντρωνε τὸν λαὸν τῆς πρωτεύουσας κατὰ τὰς διαφόρους μεγάλας στιγμὰς τῆς πατρίδος καὶ τῆς θρησκείας καὶ ἀπετέλεσε τὸ ἔθνικόν, θρησκευτικὸν καὶ πολιτικὸν κέντρον τοῦ Βυζαντίου καὶ τὸ σύμβολον τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Μετὰ τὴν ἄλωσιν οἱ Τούρκοι τὸν μετέβαλαν εἰς τζαμί, σήμερον δὲ εἶναι μουσεῖον.

Ζωγραφικὴ καὶ γλυπτικὴ. Ἡ ζωγραφικὴ ἀνεπτύχθη πολὺ, διότι οἱ χριστιανοὶ ἐκόσμουσαν διὰ τοιχογραφιῶν καὶ φορητῶν εἰκόνων τὰς ἐκκλησίας των διὰ σκοπὸν διδασκτικόν. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν φυσικὴν παράστασιν τῆς ἀρχ. ἑλληνικῆς ζωγραφικῆς, οἱ ζωγράφοι τώρα δίδουσι εἰς τὰς στάσεις θρησκευτικὴν αὐστηρότητα, παρατάσσουσι τὰς μορφὰς ἐπὶ ἐπιπέδου ἐπιφανείας ἀφαιροῦντες τὸ βάθος τῆς εἰκόνας, ἀπλοποιοῦν τὸ σχέδιον καὶ ἐξείρουν τὸ διακοσμητικὸν στοιχεῖον. Ὁ νάρθηξ, ὁ κυρίως ναὸς, τὸ ἱερόν, τὸ τέμπλον καὶ ὁ τροῦλλος διακοσμοῦνται κατὰ διάφορον τρόπον ἀλλ' αὐστηρῶς καθωρισμένον καὶ ὅμοιον εἰς ὅλους τοὺς ναοὺς. Εἰς τὸν τροῦλλον ζωγραφίζουσι τὸν Παντοκράτορα, εἰς τὴν κόγχην τοῦ ἱεροῦ τὴν Θεοτόκον ὡς πλατυτέραν τῶν οὐρανῶν, εἰς τὰ λοιπὰ (=τραπαιρικὰ τρίγωνα μεταξὺ τῶν ἀψίδων τοῦ τροῦλλου) τοὺς τέσσαρας εὐαγγελιστὰς κλπ.

Ἰδιαιτέρως ἀναπτύσσεται ἡ ψηφιδογραφία, ἤτοι ἡ ζωγραφικὴ οὐχὶ διὰ χρωμάτων ἀλλὰ δι' ἐγχρώμων λίθων, τοὺς ὁποίους ἐκόλλουσι ἐπὶ λιθοῦ ὑφάσματος σχηματίζοντες τὴν εἰκόνα καὶ κατόπιν μετέφερον εἰς τοὺς τοίχους σχηματίζοντες οὕτω τὰ ψηφιδωτὰ ἢ μωσαϊκά. Περιήφημα τοιαῦτα εἶναι τὰ τῆς Ἀγίας Σοφίας, τοῦ Ἀγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης καὶ τοῦ Ἀγίου Βιταλλίου καὶ Ἀγίου Ἀπολλιναρίου τῆς Ραβέννης. Εἰς αὐτὰ διακρίνεται ὁ συνδυασμὸς τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς τέχνης μὲ τὴν μεγαλοπρέπειαν καὶ θεολογικὴν σοβαρότητα.

Ἡ γλυπτικὴ δὲν ἀνεπτύχθη 1) διότι ὁ χριστιανισμὸς περιεφρόνησε τὴν καλλονὴν τοῦ ἀνθρώπου καὶ δὲν ἠσθάνθη τὴν ἀνάγκην νὰ τὴν παραστήσῃ καὶ 2) διότι ἡ γλυπτικὴ ἦτο περισσότερον συνδεδεμένη μὲ τοὺς εἰδωλολατρικοὺς θεοὺς. Περιωρίσθη λοιπὸν εἰς διακοσμητικὸν ὄρον, ἤτοι τὴν κατασκευὴν κιονοκράνων, ἀναγλύφων, κομψοτεχνημάτων κλπ.

Εἰς μεγίστην τελειότητα ἔφθασαν τὰ κεντήματα ἐπὶ ὑφασμάτων διὰ τὸν στολισμὸν τῶν ἐκκλησιῶν, ἐνδυμασίας αὐτοκρατόρων ἢ μελῶν τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογενείας κλπ.

Ἡ φιλανθρωπία. Ἡ φιλανθρωπία ἀνεπτύχθη εἰς εὐρείαν κλίμακα χάρις εἰς τὴν ἐπίδρασιν τοῦ χριστιανισμοῦ. Ὑπῆρχον πολλὰ εὐαγγῆ ἰδρύματα ὡς νοσοκομεῖα, πτωχοκομεῖα, γηροκομεῖα κλπ. διὰ τοὺς πτωχοὺς καὶ ἀναξιοπαθοῦντας. Ὅλα αὐτὰ ὑπήγοντο εἰς εἰδικὸν ὑπάλληλον τὸν μέγαν ὀρφανοτρόφον, ὅστις κατεῖχε μεγάλην κοινωνικὴν θέσιν. Αὐτοκράτορες καὶ αὐτοκράτειραι ἐφρόντιζον διὰ τοὺς πτωχοὺς προσωπικῶς καὶ τὰ μοναστήρια παρεῖχον καθημερινῶς φιλοξενίαν (Θεόδωρος Στουδίτης). Ὑπῆρχον ξενοδοχεῖα καὶ ξενωνες διὰ τοὺς ξένους, εἰς τοὺς ὁποίους παρείχετο καὶ νοσοκομειακὴ περίθαλψις, ὡσαύτως δὲ καὶ ξενοτάφια διὰ τὴν ταφὴν των.

Ἡ νομοθεσία. Κατ' ἀρχὰς εἰς τὸ Βυζάντιον ἴσχυε τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον. Τὸ 429 ὁμοῦς ἐπιτροπὴ νομοδιδασκάλων ἐπιλαμβάνεται τοῦ ἔργου τῆς συναγωγῆς τῶν ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου ἐκδοθέντων νόμων καὶ τὸ 438 φέρει εἰς φῶς τὸν Θεοδοσιανὸν κώδικα, ὅστις ἴσχυσε μέχρι τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ εἰς τὴν Δύσιν μέχρι τοῦ 12ου αἰῶνος. Ἡ νομοθεσία τώρα ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ χριστιανισμοῦ κατέστη ἡπιωτέρα εὐνοήσασα τὴν ἰσότητά των ἀνθρώπων ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, δούλων καὶ ἐλευθέρων. Ὁ Ἰουστινιανὸς ἀνέθεσεν εἰς ἐπιτροπὴν ὑπὸ τὸν Τριβωνιανὸν τὴν τακτοποίησιν τῶν νόμων. Αὕτη τὸ 529 ἐξέδωκε τὸν Ἰουστινιάνειον κώδικα, περιέχοντα τοὺς ρωμαϊκοὺς νόμους ἀπὸ τοῦ Ἀδριανοῦ μέχρι τοῦ 529, ὀλίγον κατόπιν τὸν Πανδέκτην (Digesta), περιέχοντα τὰς γνώμας τῶν παλαιότερων μεγάλων νομικῶν. Νέα ἐπιτροπὴ ὑπὸ τὸν Τριβωνιανὸν ἐξέδωκε τὰς Εἰσηγήσεις (Institutiones), νομικὸν ἐγχειρίδιον πρὸς μόρφωσιν τῶν νέων νομικῶν. Τέλος ὁ Ἰουστινιανὸς ἐξέδιδε νέους νόμους, τὰς Νεαρὰς (Nouvellae), διὰ νὰ κανονίξῃ τὰ διάφορα ἀναφυόμενα ζητήματα. Τὰ ἔργα αὐτὰ ὠνομάσθησαν Ρωμαϊκὸν Ἀστικὸν δίκαιον, τὸ ὁποῖον ἤσκησε μεγάλην ἐπίδρασιν εἰς τὴν νομοθεσίαν τῶν νεωτέρων λαῶν. Κατὰ τὴν σύνταξιν τῶν νέων νόμων ἐχρησιμοποιήθη ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ προσηρμόσθη τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον πρὸς τὴν χριστιανικὴν ἀντίληψιν.

Ἡ στρατιωτικὴ ὀργάνωσις. Ἀπὸ τοῦ 18ου ἔτους τῆς ἡλικίας του μέχρι τοῦ 40ου ὁ κάθε πολίτης ἦτο ὑποχρεωμένος νὰ ὑπηρέτῃ εἰς τὸν στρατὸν, ὡσάκις προσεκαλεῖτο. Ἀπηλλάσσοντο μόνον οἱ

ἀνήκοντες εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Βασιλέως, οἱ ἄλιεῖς πορφυροῦχων κογχυλίων καὶ οἱ γεωργοί. Οἱ τῆς ἀνωτέρας κοινωνικῆς τάξεως ἐρίνοντο ἀξιωματικοί. Ἡ στρατιωτικὴ ὑποχρέωσις δὲν ἦτο προσωπικὴ. Ἡδύνατο νὰ σταλῆ ἀντικατάστατος.

Μερικαὶ ἐπαρχίαι (Μακεδονία, Θράκη, Ἰσαυρία, Καππαδοκία, Ἀρμενία) παρεῖχον γενναίους στρατιώτας. Ἄλλαι δὲν ἐστρατολογοῦντο, ἀλλ' ἐφορολογοῦντο ἀπὸ τὸ Κράτος ἐξαγοράζουσαι τὴν στρατιωτικὴν θητείαν. Τὸν στρατὸν τῆς ἡ κυβέρνησις ἐνίσχυε μὲ μισθοφόρους ἐκ τῶν γειτονικῶν λαῶν τῶν συνόρων. Οὗτοι ἐλάμβανον μισθὸν καὶ γαίας. Ὁ στρατὸς ἐγυμνάζετο διαρκῶς μὲ σκληρὰς ἀσκήσεις. Ἦτο ἀξιόμαχος καὶ εἶχεν ἀνεπτυγμένον τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα καὶ ἀριστον ἠθικόν. Ὑστέρει ὅμως εἰς ἀριθμὸν ἀναλόγως τῆς ἐκτάσεως τοῦ Κράτους. Οὐδέποτε ὑπερέβη τὰς 200.000 ἀνδρῶν. Ἀπετελεῖτο ἀπὸ πεζικῶν καὶ ἵππικῶν. Οἱ βαρέως ὀπλισμένοι πεζοὶ καὶ ἵππεῖς ἔφερον τὰ ἐξῆς ὄπλα: Λωρικὸν (θώρακα), κασίδα (περικεφαλαία), κνημίδας, σκουτάριον, ἀσπίδα, σπαδίον καὶ κοντάριον (μικρὰ λόγχη). Ὑπῆρχον ὅμως καὶ οἱ ἐλαφρῶς ὀπλισμένοι πεζοὶ καὶ ἵππεῖς, οἱ ὅποιοι ἐλέγοντο Τοξόται.

Ἐκτὸς τοῦ στρατοῦ τούτου, ὁ ὅποιος ἐχρησιμοποιεῖτο διὰ τὴν ἐσωτερικὴν καὶ ἐξωτερικὴν ἀσφάλειαν, ὑπῆρχον κατὰ μῆκος τῶν συνόρων ἐγκατεστημένα σώματα στρατοῦ οἱ ἀκρίται, οἵτινες διαμένοντες ἐκεῖ μετὰ τῶν οἰκογενειῶν των ἀνελάμβανον τὴν ἀμυναν τῶν ἄκρων (μεθοριακῆς γραμμῆς). Οὗτοι κατεῖχον τοὺς πύργους καὶ τὰς ἀκροπόλεις (φρούρια δηλαδὴ τὰ ὅποια ἀπετέλουν ἀδιάκοπον σειρὰν εἰς τὰ σύνορα καὶ ἐντὸς αὐτῶν κατέφευγον οἱ κάτοικοι τῶν περιοχῶν κατὰ τὰς ἐπιδρομάς τῶν βαρβάρων) καὶ ἐξ αὐτῶν ἐπετήρουν καὶ ἀπέκρουον τὰς κινήσεις τῶν ἐχθρῶν. Εἰς τὸ ποίημα τοῦ Βασιλείου Διγενῆ Ἀκρίτα ἐξαίρεται ἡ ἀνδρεία καὶ ὁ πατριωτισμὸς τῶν Ἀκριτῶν.

Διὰ τὴν ἀμυναν ἐντὸς τοῦ Κράτους ὠχυροῦντο αἱ πόλεις δι' ὕψηλῶν Τειχῶν μὲ ἰσχυροὺς πύργους, ἐκτίζοντο δὲ καὶ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν φρούρια, διὰ τὰ ὅποια εἰσепράττετο εἰδικὸς φόρος, ὁ τῆς καστροκτισίας.

Ὁ στόλος τοῦ Βυζαντίου ἦτο ἰσχυρὸς καὶ μέχρι τοῦ 8ου αἰῶνος κυρίαρχος εἰς τὰς ἀνατολικὰς θαλάσσας. Ἀπετελεῖτο ἀπὸ Καράβους (μεγάλαι πολεμικὰ πλοῖα), δρόμωνα (μικρότερα καὶ συνηθέστερα) μὲ πλήρωμα 300 ἀνδρῶν, ἐξ ὧν οἱ 70 στρατιῶται, καὶ ἄλλα ἐλαφρότερα πλοῖα μὲ πλήρωμα 130—160 ἀνδρῶν. Τὰ πληρώματά των

προήρχοντο ἀπὸ τὰ παράλια τῆς Μ Ἀσίας καὶ τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου πελάγους. Κυριώτερον ὄπλον τοῦ ἦτο τὸ ὑγρὸν πῦρ.

Αἱ πόλεις. Οἱ αὐτοκράτορες ἐκτιζον πόλεις, τὰς ὁποίας ἐκόσμουσαν καὶ ὠχύρωνον φιλοτίμως. Πάντας ὑπερέβη ὁ Ἰουστινιανὸς ("Ἐδεσσα, Θεοδοσιούπολις, Ἀντιόχεια, Ἐλενόπολις Βιθυνίας, Καρχηδὼν) εἰς τὰς ὁποίας πλὴν τῶν ὀχυρῶν, τῶν ἐξωραϊστικῶν καὶ κοινωφελῶν ἔργων ἔκαμε καὶ ἔργα ὑδρεύσεως. Ἐξέχουσαι πόλεις τοῦ κράτους ἦσαν ἡ Κων(πολις καὶ ἡ Θεσ)νίκη μὲ μεγάλα τείχη, ἀνάκτορα, πλατείας κλπ. Τῆς Κωνπόλεως τὰ τείχη ἀνεγερεθέντα ὑπὸ τοῦ Θεοδοσίου τοῦ Β' (408—450), ἠδύνατο νὰ περιλάβουν πληθυσμὸν 1.000.000.

Ἐμπόριον—Ναυτιλία—Βιομηχανία. Τὸ ἐμπόριον διεξήγετο κυρίως ὑπὸ Ἑλλήνων. Οὗτοι μετέφερον τὰ προϊόντα τῶν Ἰνδιῶν καὶ τῆς Συρίας εἰς τὴν Εὐρώπην (Γαλλοδρόμοι, Σπανοδρόμοι). Αἱ μεγάλαί ἐπαρχιακαὶ πόλεις ἀπέβησαν ἀξιόλογα ἐμπορικὰ κέντρα ὡς π.χ. ἡ Ἀλεξάνδρεια, Ἀντιόχεια, Ἱερουσαλὴμ, Θεσ)νίκη, Ἀδριανούπολις, Πάτραι κ.ἄ. κυρίως διότι εὗρισκοντο πλησίον μεγάλων ὁδῶν.

Διὰ τῶν λιμένων τῆς Κριμαίας καὶ τῶν ποταμίων ὁδῶν τοῦ Δνειπέρου καὶ Τανάϊδος ἐπεκοινωνεῖ τὸ Βυζάντιον μὲ τὴν μεσημβρινὴν Ἀσίαν, διὰ τῆς Τραπεζοῦντος μὲ τὴν κεντρικὴν, διὰ τῆς Ἐγνατίας ὁδοῦ μὲ τὴν Ἀδριατικὴν καὶ τὴν Δύσιν. Διὰ τοῦ λιμένος τῆς Ἀλεξανδρείας ἐξήγοντο τὰ δημητριακὰ τῆς κοιλάδος τοῦ Νείλου καὶ εἰσήγοντο διὰ τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης τὰ προϊόντα τῆς Αἰθιοπίας, Ἀφρικής, Ἀραβίας, Ἰνδιῶν, Κίνας κλπ. Εἰς τοὺς λιμένας τῆς Συρίας τὰ καραβάνια ἔφερον τὰ προϊόντα τῆς Ἄπω Ἀνατολῆς καὶ παρελάμβανον τὰ τῆς Συριακῆς βιομηχανίας (δάλινα σκεύη, ὑφάσματα, κεντήματα, οἶνους, κοράλλια κλπ.). Εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν ἡ Ταρσός, Ἀττάλεια, Ἐφεσος, Σμύρνη, Φώκαια, εἰς τὸν Εὐξείνιον ἡ Τραπεζοῦς καὶ ἡ Χερσῶν, εἰς τὸ Ἴόνιον ὁ Αὐλὼν, τὸ Δυρράχιον καὶ ἡ Κέρκυρα, εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸ Ναύπλιον, ἡ Κόρινθος, αἱ Ἀθῆναι, ἡ Χαλκίς, αἱ Πάτραι κλπ. ἦσαν κέντρα ἐμπορίου καὶ ἀνταλλαγῆς προϊόντων. Σπουδαῖον κέντρον ἦτο ἡ Θεσ)νίκη δεσπόζουσα τῶν ὁδῶν συγκοινωνίας Ἀνατολῆς—Δύσεως καὶ ἀποτελοῦσα φυσικὴν ὁδὸν ἐξαγωγῆς διὰ τοὺς Σλαβικοὺς λαοὺς. Περὶ τὰ τέλη Ὀκτωβρίου ἐτελεῖτο ἐκεῖ μεγάλη ἐμποροπανήγυρις, εἰς τὴν συμμετείχον ἐμποροὶ Ἕλληνες, Σλάβοι, Ἴταλοί, Ἴσπανοί. Σπουδαιότερον κέντρον ἦτο ἡ Κων)πολις συγκεντροῦσα τὸ ἐμπόριον ὅλου τοῦ κόσμου. Εἰς τὴν Μέσην ὁδὸν ἦσαν συσσωρευμένα παντὸς εἶδους

ΙΣΤΟΡΙΑ ΡΩΜΑ·Ι·ΚΗ - ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ

προϊόντα και ὑπὸ τὰς στοὰς εἰργάζοντο διάφοροι ἐπαγγελματίαι χρυσοχόοι, δερματοπῶλαι, κηροποιοί, ἀρτοποιοί, ἔμποροι ὑφασμάτων, μαλίων, ἱππων, ἰχθύων, ἀρωμάτων κλπ.

Εἰς τὴν μεγάλην ἀνάπτυξιν τοῦ ἔμπορου συνέβαλε τὸ ἔμπορικὸν ναυτικόν, τὸ ὅποιον ἐτέλει ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν καὶ ἐνθάρρυνσιν τοῦ Σεκρέτου τῆς θαλάσσης (Ἵπουργ. Ἐμπορ. Ναυτιλίας). Τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ ἔμπορου διεξήγετο διὰ τῆς θαλάσσης.

Ἡ βιομηχανία ἐπίσης ἤκμαζεν καὶ τὰ προϊόντα τῆς ἦσαν περίφημα καὶ ἀσυναγώνιστα. Θαυμάσια ἦσαν τὰ χρυσὰ καὶ ἀργυρᾶ σκεύη, τὰ μάλλινα, τὰ λινὰ καὶ τὰ γουναρικά, κυρίως δὲ τὰ προϊόντα τῆς χρυσοχοίας καὶ ἐλεφαντουργίας.

Τὸ ἔμπόριον καὶ ἡ βιοτεχνία ἤσχοῦντο ἐλευθέρως πλὴν τῶν ἐπαγγελμάτων τοῦ ὀπλοποιοῦ καὶ νομισματοκόπου. Ἀξιόλογα βιομηχανικὰ κέντρα ἦσαν ἡ Κων(σταντι)νούπολις, ἡ Θεσ(σ)alonίκη, ἡ Ἀδριανούπολις, αἱ Θῆβαι, αἱ Πάτραι, ἡ Κόρινθος, ἡ Καστοριά κ.ἄ. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἀνεπτύχθη καὶ ἡ βιομηχανία τῆς μετᾶξῃς, τὴν ὁποίαν εἰσήγαγον ἐκ Κίνας δύο Ἕλληνες μοναχοί.

Ὅτι τὸ ἔμπόριον, ἡ ναυτιλία καὶ ἡ βιομηχανία ἀπετέλεσαν τὰς κυριωτέρας πηγὰς τῆς ἐθνικῆς οἰκονομίας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους.

Ἡ Γεωργία. Τὴν βάσιν τῆς οἰκονομίας τοῦ Βυζαντίου ἀπέτελεσεν ἡ γεωργία, διότι οἱ πλεῖστοι τῶν κατοίκων τῆς ὑπαίθρου ἠσχολοῦντο μὲ τὴν καλλιέργειαν τῆς γῆς, τὴν κτηνοτροφίαν καὶ τὴν δασοπονίαν. Ἐπεκράτει ὁμως κακὴ κατάστασις εἰς αὐτήν, διότι οἱ μεγάλοι γαιοκτῆμονες οἱ λεγόμενοι Δυνατοί κατεδυνάστευαν τοὺς μικροὺς ἰδιοκτῆτας, ἐσφετερίζοντο ἀλλότρια κτήματα καὶ ἠῤῥξαν τὴν περιουσίαν των εἰς βάρος τῶν μικροῖδιοκτητῶν καὶ τοῦ δημοσίου, ἐναντίον τοῦ ὁποίου πολλὰκις καὶ ἐπανεστάτου ἀποκτιῶντες στρατιωτικῆς δυνάμει. Πρὸ τοῦ κινδύνου τούτου οἱ ἐλεύθεροι χωρικοί (χωρῖται) κατέφευγον εἰς τὰ ἀστικά κέντρα ἢ ἐγίνοντο δουλοπάροικοι τῶν δυνατῶν. Ὡς τοιοῦτοι δὲ ἦσαν προσκεκολλημένοι εἰς τὸ κτήμα καὶ ἠκολούθουν τὴν τύχην του καλλιεργοῦντες αὐτὸ ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν. Ὁ ἀριθμὸς των ἠῤῥξάνετο συνεχῶς, ἀφ' ἑνὸς διότι δὲν ἠδύναντο νὰ πληρῶνουν τοὺς φόρους καὶ ἐπώλουν τὰ κτήματά των καὶ ἀφ' ἑτέρου ἕνεκα τῶν συχνῶν βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν, αἱ ὁποῖαι ἐπέτεινον τὴν δυστυχίαν των. Τὸ κράτος ἀντέδρα εἰς τὴν ἀστυφίαν ἐμποδίζον τὴν ἀναχώρησιν τῶν καλλιεργητῶν ἢ ἐπαναφέρον αὐτοὺς διὰ τῆς βίας εἰς τὴν ὑπαίθρον. Ἐξ ἄλλου ἐλάμβανε μέτρα προστατευτικὰ τῆς μικρᾶς ἰδιο-

κτησίας. Ἀλλὰ αἱ προσπάθειαι τοῦ αὐτοῦ ἔμειναν ἀνευ ἀποτελέσματος καὶ οὕτω κατὰ τὴν βον αἰῶνα οἱ ἀγροὶ ἤρχισαν νὰ ἐρημῶνῳνται καὶ ἡ γεωργία νὰ ἐγκαταλείπεται. Εὐτυχῶς χάρις εἰς τὰς πλουσίας περιοχὰς (Θράκη, Μ. Ἀσία κλπ.) ἐξησφαλιζέτο ἡ ἐπάρκεια καὶ τὸ πλεόνασμα ἀκόμη γεωργικῶν προϊόντων.

Κατοικία—Ἐνδυμασία—Τροφή. Κατοικία τοῦ Ἀυτοκράτορος ἦτο τὸ μέγα Παλάτιον, στόλισμα τῆς πρωτεύουσας καὶ κέντρον τῆς πολιτικῆς ζωῆς τοῦ κράτους. Ἀπετέλει ὁλοκληρὸν συνοικίαν παρὰ τὸν Βόσπορον ἐκτάσεως 400.000 τ.μ. ἦτο δὲ σύμπλεγμα ἐκκλησιῶν, αὐλῶν, πλατειῶν καὶ κήπων, πολυτελέστατον καὶ διακεκοσμημένον μὲ ἀγάλματα, ψηφιδωτὰ κλπ. Τὰ ἰδιαιτέρα διαμερίσματα τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας ἐλέγοντο Ἱερὸν παλάτιον. Αἱ ἰδιωτικαὶ οἰκίαι ἦσαν ἀπλᾶι μονώροφοι ἢ διώροφοι καὶ τὰ δωμάτια τῶν ἐκτίζοντο περίχλειστης αὐλῆς. Τῶν πλουσιῶν εἶχον ἐσωτερικῶς στοὰς καὶ πολυτελεῆ στολισμὸν ὡς τοῦ ἀνακτόρου. Καθίσματα παντὸς εἴδους καὶ βαρύτιμοι τάπητες ὑπῆρχον εἰς τὰ δωμάτια. Ὁ φωτισμὸς ἐγένετο διὰ πολυτελῶν λαμπτήρων πετρελαίου.

Πολυτέλεια παρατηρεῖται καὶ εἰς τὴν ἐνδυμασίαν, ἣτις ἦτο μεταξωτὴ μὲ χτυπητὰ χρώματα καὶ χρυσᾶ κεντήματα. Κατ' ἀρχὰς ἦτο ἀπλή ἦτοι χιτῶν καὶ ἱμάτιον. Εἰς τοὺς πόδας ἐφόρουσαν περικνημίδας καὶ ὑποδήματα ἀπὸ δέρμα. Ἀργότερον ἐγιναν μεταβολαὶ ἐπὶ τὸ πολυτελέστερον. Αἱ γυναῖκες ἐφόρουσαν κοσμήματα (περιδέραια, ἐνώτια, βραχιόλια, δακτυλίδια κλπ.). Ἄνδρες καὶ γυναῖκες ἔτρεφον μακρὰν κόμην.

Πολυτέλεια καὶ κομψότης χαρακτηρίζουσαν τὰς τραπέζας τῶν πλουσιῶν, οἱ ὅποιοι μετεχειρίζοντο χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ σκευὴ καὶ ἐστόλιζον δι' ἀρωμάτων καὶ ἀνθῶν τὴν τράπεζάν των. Ἐτρωγον ἐξηπλωμένοι ἐπὶ κλινῶν, πρὸ τῶν ὁποίων ὑπῆρχον αἱ τράπεζαι. Εἶχον ἀνέκαθεν κοχλιάρια καὶ μαχαίρια, ἀργότερον δὲ καὶ πηρούνια. Τῶν πτωχῶν τὰ συνήθη φαγητὰ ἦσαν: ἄρτος μαῦρος, ὄσπρια, χόρτα, τυρὴς, ἰχθυῆς, ἔλαια κ.ἄ. Ἐπινον οἶνον ἢ τὸ κυμινᾶτον (= ὕδωρ βραστὸν μὲ κύμινον). Οἱ πλούσιοι ἔτρωγον ἄρτον λευκόν, ἰχθυῆς, αὐγοτάραχον, καρὰβιδες, ἀστακούς, στρεῖδια, κρέας, τυρὸν ὡς καὶ γλυκίσματα καὶ νωποὺς καὶ ξηροὺς καρπούς. Ἐπινον καὶ τοὺς ἐκλεκτοὺς οἶνους τῆς Χίου, Κρήτης, Σάμου καὶ Μυτιλήνης.

Αἱ ἐορταί. Γενικῶς οἱ βυζαντινοὶ διεσκέδαζον τὴν ἀνίαν των αἱ μὲν γυναῖκες συναντῶμεναι εἰς τὰ δημόσια λουτρά καὶ τὰς λου-

τροπόμενοι, οἱ δὲ ἄνδρες εἰς τὰ καπηλῆα, τὸν ἱππόδρομον κλπ. ὅπου ἐπαιζον διάφορα παιγνίδια (ζάρια κλπ.) ἢ παρηκολούθουν παραστάσεις γελωτοποιῶν. Ἰδιαίτερον ὁμοῦ σημασίαν εἶχον αἱ ἑορταί, αἱ ὅσαι ἦσαν 4 εἰδῶν: 1) **Θρησκευτικαί**. Αὗται ἐτελοῦντο μὲ μεγάλην λαμπρότητα, φωταγωγίαν, στολισμούς τῶν ναῶν καὶ ἐπίσημα γεύματα εἰς τὰ ἀνάκτορα. Εἰς δὲ τὰ ἐξωκλήσια μετὰ τὴν λειτουργίαν ἔκαμνον συμπόσιον πέριξ τοῦ ναοῦ, ἔψαλλον, ἐτραγουδοῦσαν καὶ ἐχόρευον. 2) **Κοινωνικαί**, ἤτοι γενέθλια, ὀνομαστικαὶ ἑορταί κλπ. ὡς σήμερον. 3) **Λαϊκαί**, τὰς ὁποίας παρέλαβον ἀπὸ τῶν εἰδωλολάτρων (1ῃ ἔτους, 1ῃ Μαρτίου, τὸ γενέθλιον, ἤτοι ἐπέτειος ἐγκαινίων τῆς πόλεως κ.ἄ.). 4) **Ἐπίσημοι τελεταί** ἤτοι γενέθλια καὶ βάπτισις βασιλοπαίδων, ὀνομαστικαὶ ἑορταί βασιλέων (= Βασιλικά θρουμάλια), γάμοι αὐτῶν, ἡ ἡμέρα τῆς αὐτοκρατορίας, καθ' ἣν ἀνηγορεύετο ὁ αὐτοκράτωρ ὑψούμενος ἐπὶ ἀσπίδος, αἱ δημόσιαι ἱλαρίαι, ἤτοι οἱ πανηγυρισμοὶ δι' εὐχάριστα γεγονότα, ἡ νίκη εἰς πόλεμον, ἡ ὑποχώρησις ἐχθρῶν, ἡ ὑποδοχὴ ξένων κλπ. Ἡ λαμπροτέρα τῶν δημοσίων ἱλαριῶν ἦτο ὁ θρίαμβος. Κατὰ τοῦτον ὁ νικητὴς αὐτοκράτωρ ἐν πομπῇ καὶ παρατάξει εἰσῆρχετο εἰς Κων)πολιν διὰ τῆς χρυσοῦς πόρτας, ἐνῶ ἐπροπορεύοντο οἱ αἰχμάλωτοι καὶ τὰ λάφυρα τοῦ πολέμου καὶ ἠκολούθουν οἱ ἐπίσημοι καὶ πλῆθος λαοῦ, αἱ δὲ ὁδοὶ ἦσαν στολισμέναι καὶ ἐστρωμέναι μὲ ἄνθη.

6. ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΩΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΩΝ ΤΗΣ ΜΕΤΑΒΑΤΙΚΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ

Ἀρειανισμός. Καὶ μετὰ τὴν ἀνακλήρουσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ ὡς ἐπισήμου θρησκείας τοῦ κράτους ἡ θρησκευτικὴ ἐνότης δὲν ἐπετεύχθη, διότι ἀνεφάνησαν πολλοὶ ἐρμηνεύοντες τὰ δόγματα τῆς θρησκείας διαφόρως ἀπὸ τὴν ἐπίσημον ἐρμηνείαν τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἐδημιούργησαν τὰς αἱρέσεις.

Πρώτη τοιαύτη αἵρεσις εἶναι ὁ Ἀρειανισμὸς ὀφειλομένη εἰς τὸν ἐξ Ἀλεξανδρείας Ἀρειον, ὅστις ἐδίδασκεν, ὅτι ὁ Χριστὸς δὲν ἦτο ὁμοούσιος τοῦ πατρὸς, ἀλλὰ κτίσμα, τὸ πρῶτον καὶ τελειότατον τοῦ Θεοῦ. Ὁ Ἀρειανισμὸς προὐκάλεσε σάλον εἰς Αἴγυπτον καὶ Ἀνατολίαν καὶ ὁ Μ. Κωνσταντῖνος συνεχάλεσε τὴν Α' ἐν Νικαίᾳ Οἰκουμ. σύνοδον (325), δι' ἧς κατεδικάσθη ὁ Ἀρειανισμὸς καὶ ἀπηγορεύθη ἡ ἐξάπλωσις του. Ἡ σύνοδος, εἰς ἣν διεκρίθη ὁ Μ. Ἀθανάσιος, συνέταξε τὰ ἐπτὰ πρῶτα ἄρθρα τοῦ συμβόλου τῆς Πίστεως.

Ὁ Κωνστάντιος ἀνεγνώρισε τὸν Ἀρειανισμόν καὶ συνεχάλεσε σύνοδον, ἣτις ἠνόνθησε τὴν ἐξάπλωσίν του. Ὁ Ἰουλιανὸς ἀπεκήρυξε τὸν Χριστιανισμόν καὶ προσεπάθησε νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν εἰδωλολατρείαν, ἀλλ' εὐτυχῶς δὲν τὸ κατώρθωσε. Ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου συνεκλήθη ἡ Β' Οἰκουμενικὴ σύνοδος (381), ἡ ὅποια κατεδίκασε τὴν αἵρεσιν τοῦ Μακεδονίου καὶ συνεπλήρωσε τὸ σύμβολον τῆς Πίστεως ἐπενεγκοῦσα τὴν εἰρήνην εἰς τὴν Ἐκκλησίαν.

21. Μονοφυσιτισμός. Μετὰ τὰς αἵρέσεις ταύτας ἀνεφάνη ἡ ὑπὸ τοῦ Νεστορίου αἵρεσις, καθ' ἣν ὁ Χριστὸς δὲν εἶναι Θεὸς καὶ ἡ Παρθένος πρέπει νὰ ὀνομάζεται Χριστοτόκος. Τὴν αἵρεσιν κατεδίκασεν ἡ τρίτη ἐν Ἐφέσῳ Οἰκουμ. σύνοδος (431). Οἱ ἀντίπαλοι τοῦ Νεστορίου με' ἀρχηγὸν τὸν Εὐτυχῆ παρεδέχθησαν ὅτι ὁ Χριστὸς ἦτο μόνον Θεὸς καὶ εἰσήγαγον οὕτω τὸν Μονοφυσιτισμόν. Ἡ Δ' ἐν Χαλκηδόνι Οἰκουμ. σύνοδος (451) τοὺς κατεδίκασεν, ἀλλ' ἡ αἵρεσις ἐξηπλώθη εἰς Συρίαν, Παλαιστίνην καὶ Αἴγυπτον. Οἱ αὐτοκράτορες Ζήνων (474—491) καὶ Ἀναστάσιος (491—518) ἠγωνίσθησαν διὰ τὴν ἔνωσιν Μονοφυσιτῶν καὶ Ὀρθοδόξων, ἀλλὰ δὲν τὴν ἐπέτυχον, ὅπως ἄλλως τε καὶ ὁ Ἰουστινιανός.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΕΡΩΝ ΓΕΓΟΝΟΤΩΝ

- | |
|---|
| 313. Διάταγμα Μεδιολάνων. |
| 330 (11 Μαΐου) Ἐγκαίνια Κωνσταντινουπόλεως. |
| 395. Θάνατος Θεοδοσίου. Ὅριστικὴ διαίρεσις τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους εἰς Ἀνατολικὸν καὶ Δυτικόν. |
| 451. Ἡττα τοῦ Ἀττίλα εἰς τὰ Καταλαυνικὰ πεδία. |
| 476. Κατάλυσις τοῦ Δυτικοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους. |
| 487. Κατάληψις Ἰταλίας ὑπὸ Ὀστρογόθων. |
| 532. Στάσις τοῦ Νίκα. |
| 533. Ἐκδοσις κώδικος Ἀστικοῦ Ρωμαϊκοῦ δικαίου. |
| 533—534. Ἀνακατάληψις Ἀφρικῆς ὑπὸ Βελισσαρίου. |
| 537. Ἐγκαίνια Ἀγίας Σοφίας. |
| 540. Κατάληψις τῆς Συρίας ὑπὸ τοῦ Χοσρόη. |
| 559. Ἐμφάνισις τῶν Οὐννων πρὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως. |
| 562. Εἰρήνην με' τοὺς Πέρσας. |
| 608. Ἐμφάνισις τῶν Περσῶν πρὸς τῆς Χαλκηδόνος. |

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟΝ ΑΠΟ ΤΟΥ 7ου ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ 11ου ΑΙΩΝΟΣ (610 — 1057)

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν ὁ χαρακτήρ τοῦ κράτους μεταμορφώ-
νεται ριζικῶς. Ἡ ἀπώλεια περιφερειῶν κατοικουμένων ἀπὸ ξένα ἔθνη
δίδει τὴν εὐκαιρίαν εἰς τὸ κράτος νὰ συσπειρωθῆ στήριζόμενον εἰς τὸν
Ἑλληνισμόν καὶ τὴν ὀρθοδοξίαν καὶ νὰ ἀντεπεξέλθῃ εἰς τὸν ἐξωτερι-
κὸν κίνδυνον τῶν Ἀράβων καὶ τὸν ἐσωτερικὸν τῆς εἰκονομαχίας. Μετὰ
παροδικὴν στασιμότητα (650—850) εἰς τὴν περιοχὴν τῆς πνευματικῆς
ἀναπτύξεως νέα ἀνθησις τῶν γραμμάτων καὶ τεχνῶν ἀναπτύσσεται καὶ
τὸ Βυζάντιον κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας (867—
1057) γνωρίζει περίοδον ἀκμῆς χάρις εἰς τοὺς πολεμικοὺς θριάμβους
καὶ τὸν λαμπρὸν πολιτισμὸν του, ὁ ὅποιος τώρα διαδίδεται καὶ ἔξω
τῶν συνόρων εἰς τὴν Ρωσίαν, Γερμανίαν κ.λ.π.

1. Ο ΗΡΑΚΛΕΙΟΣ ΚΑΙ Ο ΕΞΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ

ΤΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ

Ἀπὸ τοῦ ἔτους 610 τελειώνει
ὀριστικῶς ἡ Ἑλληνικὴ ἀρχαιότης καὶ ἀρχίζει ἡ ἱστορία τοῦ Μεσαίω-
νος. Ἀπὸ τοῦ Ἡρακλείου τὸ κράτος χάνει πολλὰς περιφερείας κυρίως
κατοικουμένας ἀπὸ ξένα ἔθνη καὶ μειοῦται μὲν εἰς ἕκτασιν, ἀλλ' ἀπο-
τελεῖ ἑνιαίαν ἐθνότητα μὲ μίαν γλῶσσαν, τὴν Ἑλληνικὴν, καὶ μίαν
θρησκείαν, τὴν ὀρθοδοξίαν.

Ὁ Ἡράκλειος εἶχε ν' ἀντιμετώπισῃ τρεῖς ἐχθρούς: τοὺς Σλά-
βους, τοὺς Ἀράβους καὶ τοὺς Πέρσας, οἱ ὅποιοι καταλαβόντες τὴν μίαν
μετὰ τὴν ἄλλην τὰς ἀνατολικὰς ἐπαρχίας καὶ ἀπαγαγόντες τὸν Τίμιον
Σταυρὸν ἔφθασαν εἰς τὰ Ἀνατολικὰ παράλια τοῦ Βοσπόρου ἀπειλοῦν-
τες σοβαρῶς καὶ αὐτὴν τὴν Κων(σταντινού)πολιν.

Τὸ κράτος ἦτο εἰς κατὰστασιν ἀπελπιστικὴν ἀπὸ οἰκονομικῆς
καὶ στρατιωτικῆς πλευρᾶς καὶ ὁ Ἡράκλ. κατ' ἀρχὰς ἀπεθαρρύνθη.
Ἄλλ' ὁ Πατριάρχης Σέργιος ἔθεσεν εἰς τὴν διάθεσίν του τοὺς θησαυ-
ροὺς τῶν Ἐκκλησιῶν. Οὕτω προητοιμάσθη στρατός, τὸν ὅποιον μετὰ

γενομένην συμφωνίαν πρὸς τοὺς Ἀβάρους, ὠδήγησεν ὁ Ἡράκλειος τὸ 622 κατὰ τῶν Περσῶν, ἀφοῦ προηγουμένως ἐψάλη δοξολογία εἰς τὴν Ἀγίαν Σοφίαν. Ἐρθασεν εἰς τὴν Ἀρμενίαν ἐνισχύων συνεχῶς τὸν στρατὸν του καὶ ἠνάγκασεν αὐτῶ τοὺς Πέρσας νὰ ἐκκενώσουν τὴν Μ. Ἀσίαν. Μετὰ τὴν ἐπιτυχή αὐτὴν πρώτην ἐκστρατείαν του (622—623) ἐπέστρεψεν εἰς Κων)πολιν.

Τὸ 624 ἔχων συμμάχους τοὺς Χαζάρους Τούρκους ἐπιχειρεῖ δευτέραν ἐκστρατείαν εἰσβαλὼν εἰς τὸ Περσ. κράτος ἀπὸ τὴν Ἀρμενίαν καὶ ἐνίκησε καὶ πάλιν τὸν βασιλέα τῶν Περσῶν Χοσρόην ἀπελευθερώνων αἰχμαλώτους καὶ καταστρέφων εἰδωλολατρικούς ναοὺς. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐκστρατείας του αὐτῆς οἱ Πέρσαι δι' ἀντιπερισπασμὸν ἀπέκλεισαν μετὰ τῶν Ἀβάρων τὴν Κων)πολιν (626), τὴν ὁποίαν ἔπωσαν ὁ Πατριάρχης Σέργιος καὶ ἑπιρωτοπούργος Βῶνος. Ἐμφυλῶσαντες τοὺς ἀμυνομένους. Ἡ νίκη ἀπεδόθη εἰς τὴν «στρατηγὸν Παρθένον» καὶ ἐποιήθη τότε καὶ ἐψάλη ὁ Ἀκάθιστος ὕμνος.

Τέλος ὁ Περσικὸς στρατὸς ἐνίκηθη ἀποφασιστικῶς ἀπὸ τὸν Ἡράκλειον παρὰ τὴν ἀρχαίαν Νινεβί (12—12—627). Οἱ Πέρσαι ἐδολοφόνησαν τὸν Χοσρόην, καὶ ὁ διάδοχός του Σιρόης ἐκλείσεν εἰρήνην τὸ 628, δι' ἧς οἱ Πέρσαι ἀπέδωσαν τὸν Τίμιον Σταυρὸν καὶ τοὺς αἰχμαλώτους καὶ περιωρίζοντο εἰς τὰ παλαιὰ των σύνορα. Τὸ 629 ἦλθεν ὁ Ἡράκλειος φέρων τὸν Τίμιον Σταυρὸν καὶ ἐτέλεσε θρίαμβον, τὸν μετέφερε δὲ ὁ ἴδιος εἰς Ἱεροσόλυμα καὶ τὸν ἔστησε τὴν 14ην Σεπτεμβρίου ἐπὶ τοῦ Γολγοθᾶ (Ὑψωσις Τιμίου Σταυροῦ). Ὁ Ἡρακλ. ἀπέθανε τὸ 641 ἀφήσας τὸ κράτος του ἐξηντλημένον καὶ ἀγίκανον ν' ἀποκρούσῃ τὸν νέον ἐχθρόν, τοὺς Ἀραβας. Δικαίως θεωρεῖται ὁ Ἡράκλειος ἥρωα καὶ ἱππότηα τοῦ Χριστιανισμοῦ.

2. Οἱ Ἀραβες καὶ ὁ πολιτισμὸς των.

Ἐνφ ὁ Ἡράκλειος διεξῆγε τὸν κατὰ τῶν Περσῶν ἀγῶνα, ἐμφανίζεται νέος μέγας κίνδυνος διὰ τὴν Βυζ. αὐτοκρατορίαν, ὁ Ἰσλαμισμὸς, τοῦ ὁποίου ἡ ἐξάπλωσις εἶχε μεγάλας συνεπειὰς διὰ τὸ Βυζάντιον καὶ τὴν Εὐρώπην γενικώτερον.

Ὁ Ἰσλαμισμὸς ἀποτελεῖ ἓνα θρησκευτικόν, ἔθνικὸν καὶ πολιτικὸν κίνημα τοῦ ἀραβικοῦ λαοῦ, ὁ ὁποῖος ἐξεκίνησεν ἀπὸ τὴν στενὴν εὐφορον λωρίδα τῆς Δυτικῆς Ἀραβίας (Εὐδαίμων καὶ Πετραία Ἀρα-

βία), διὰ τὴν καταλάβῃ μεγάλην ἔκτασιν εἰς τὴν Ἀσίαν, Ἀφρικὴν εἰς τὴν Ἰσπανίαν καὶ τὴν διαδώσῃ τὴν θρησκείαν καὶ τὸν πολιτισμὸν τοῦ εἰς πολλὰ ἑκατομμύρια λαῶν.

Οἱ Ἀραβες ἀνήκουν εἰς τὴν λευκὴν φυλὴν καὶ εἶναι συγγενεῖς τῶν Ἑβραίων. Εἶναι λαὸς γενναῖος, φιλόθενος καὶ συναισθηματικὸς. Κατῴκουν εἰς τὴν Ἀραβίαν, τῆς ὁποίας τὸ μεγαλύτερον μέρος ἦτο ἀμυῶδες καὶ ἄνυδρον καὶ μόνον ὅταν ἔβρεχεν ἦτο δυνατὸν νὰ τραφοῦν καὶ νὰ ζήσουν ἐκεῖ πρόβατα, καμήλες καὶ ἵπποι. Τὰς ἐποχὰς τῆς ξηρασίας οἱ κάτοικοι μετεκινουῦντο, διὰ νὰ εὑρουν τροφήν. Ἦσαν λοιπὸν νομάδες οἱ Ἀραβες μὲ μεγάλην ἀντοχὴν εἰς τὴν πορείαν, τὰς στερήσεις καὶ τὰς κακουχίας.

Μόνον ἓνα μικρὸν τμήμα τῆς Ἀραβίας ἦτο εὐφορον, ἡ Δυτικὴ Ἀραβία, τῆς ὁποίας ἤκμαζαν δύο ἑπαρχίαι ἡ Εὐδαίμων Ἀραβία (σημερινὴ Ἰεμένη) καὶ ἡ Πετραία Ἀραβία. Ἐκεῖ εὕρισκοντο ἡ Μέκκα καὶ ἡ Μεδίνα, πόλεις μὲ ἐμπορικὴν κίνησιν καὶ σχετικὴν ἀνάπτυξιν.

Ἐκάστη φυλὴ τῶν Ἀράβων εἶχεν ἰδικούς της Θεούς, δλοι δμως αἱ φυλαὶ ἐλάτρευον ἓνα μετεωρίτην λίθον μαύρου χρώματος, τὸν Κασβά, ὁ ὁποῖος ἐφυλάσσετο εἰς μεγαλοπρεπὲς τέμενος εἰς τὴν Μέκκαν. Ὡστε ἐπίσημος θρησκεία των ἦτο ἡ λιθολατρεία.

Εἰς τὴν Μέκκαν ἀνεβάνη ὁ Μωάμεθ (570—632), ὁ ὁποῖος κατέρριψε τοὺς παλαιούς Θεούς, ἔδρουσε νέαν θρησκείαν, ἀνεμόρφωσε τὴν κοινωνίαν τῆς πατρίδος του καὶ προεκάλεσεν ἀναστάτωσιν μὲ κοσμοϊστορικὰς συνεπείας.

Γόνος πτωχῆς οἰκογενείας ἤρχισεν εἰς ἡλικίαν 40 ἐτῶν νὰ διδάσκη τὰς ἀρχὰς του παραλαβὼν τὰς γενικὰς γραμμάς τῆς διδασκαλίας του ἀπὸ τὸν Χριστιανισμὸν καὶ τὴν Ἰουδαϊκὴν θρησκείαν, τὰς ὁποίας ἐγνώριζεν ἐκ τῆς ἐπικοινωνίας του μὲ Ἰουδαίους καὶ Χριστιανούς ὡς ἐμπορευόμενος, καὶ ἀπὸ τὴν Ἀραβικὴν εἰδωλολατρείαν

Συνήντησε κατ' ἀρχὰς ἀντίδρασιν καὶ διὰ τοῦτο τὴν 16—7—622 ἀνεχώρησεν ἐκ τῆς Μέκκας εἰς τὴν Μεδίναν (Ἐγίρα), ὅπου ἔγινεν εὐχαρίστως δεκτὸς καὶ ἀπέκτησεν ὀπαδοὺς. Μετ' αὐτῶν ἐπανῆλθεν εἰς Μέκκαν (630) καὶ ἐπέβαλε τὴν θρησκείαν του διὰ τῆς βίας, ἐρχόμενος πολλάκις εἰς σύγκρουσιν μὲ τοὺς Ἀραβας φυλάρχους πρὸς διάδοσιν τῆς ἀληθοῦς πίστεως (ἱερὸς πόλεμος). Ἀπέθανε τὸ 632 ὠρίσας τοποτηρητὴν του καὶ ἀρχηγὸν τῶν πιστῶν (χαλίφην) τὸν Ἀβού Βάκρ.

Τέσσερα είναι τὰ κύρια δόγματα τῆς θρησκείας του: α) Εἰς Θεὸς ὑπάρχει καὶ ὁ Μωάμεθ εἶναι ὁ Προφήτης του. β) Ἡ ψυχὴ εἶναι ἀθάνατος. γ) Αἱ πράξεις τῶν ἀνθρώπων εἶναι ἀμετατρέπτως προωρισμένοι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ (κισμὲτ) καὶ δ) ἀπαγορεύεται ἡ παράστασις τοῦ Θεοῦ δι' εἰκόνων ἢ ἀγκυλμάτων. Ἡ μονοθεϊστικὴ του αὕτη διδασκαλίᾳ προδίδει εὐφυΐαν, εὐλιχρύνειαν καὶ γενναιοῦτητα, ἐφ' ὅσον καταργεῖ τὰς παλαιὰς Ἀραβ. ἀντιλήψεις περὶ λατρείας.

Ἡ ἠθικὴ του διδασκαλίᾳ συνίσταται εἰς τὰ ἑξῆς 5 σημεῖα: α') πρόσευχὴν πεντάκις τῆς ἡμέρας β') νηστείαν κατὰ τὰς ἡμέρας τοῦ Ραμαζάν γ') προσκύνησιν τοῦ Κααβὰ τῆς Μέκκας (Καάβα=τετράγωνον, ὅπου ὡς ἱερώτατον ἀντικείμενον ἐθεωρεῖτο εἰς μέγας μέλας λίθος), τὸν ὅποιον ἐκ πολιτικῶν ὑπολογισμῶν ἢ ἐξ ἐντυπώσεων ἀνεξαλείπτων τῆς παιδικῆς του ἡλικίας ἐκήρυξεν ὁ Μωάμεθ ὡς ἱερόν, διατηρήσας οὕτω τὸ στοιχεῖον τοῦτο τῆς Ἀραβ. εἰδωλολατρείας δ') τὴν ἐλεημοσύνην καὶ ε') τὴν ἐξάπλωσιν τοῦ Ἰσλαμισμοῦ διὰ τῆς βίας.

Ἡ θρησκεία λέγεται Ἰσλαμισμὸς (ἰσλάμ=ἄφρωσις εἰς τὸν Θεόν), Μουσουλμανισμὸς (μουσλίμ=ἄφρωσιμῆτος) ἢ Μωαμεθανισμὸς καὶ ἱερόν βιβλίον τῆς εἶναι τὸ Κοράνιον. Οὕτως ὁ Μωάμεθ ἴδρυσε ὄχι μόνον θρησκείαν, ἀλλὰ καὶ κράτος συνενώσας τελικῶς ὅλας τὰς ἀραβικὰς φυλάς, τὸ ὅποιον ἐπεξετάθη ἀπὸ τοῦ Ἀφγανιστάν μέχρι τῆς Ἰσπανίας. Εἰς τοὺς κατακτηθέντας λαοὺς ἐπέβαλον τὴν Ἀραβ. γλῶσσαν καὶ θρησκείαν. Καὶ συνετέλεσε μὲν ὁ Μωαμεθανισμὸς εἰς τὴν ἐξημέρωσιν τῶν ἠθῶν τῶν Ἀράβων καὶ ἀνύψωσιν τὴν κατάστασιν αὐτῶν, ἀλλ' ἀνεχαίτισε τὴν πρόοδον τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ ἐπέφερε πολλὰς συμφορὰς εἰς τὸν Χριστιανισμὸν καὶ εἰς τὸ Ἑλλήν. Ἔθνος.

Ἡ ἔξοδος τῶν Ἀράβων ἐκ τῆς χώρας των. Μὲ τὴν μέθην καὶ τὴν ὄρμην τῶν νεοφωτίστων οἱ Ἀραβες ἐστράφησαν κατ' ἀρχὰς πρὸς τὴν Περσίαν, τὴν ὅποιαν ὑπέταξαν (637) καὶ ἐπέβαλαν τὴν θρησκείαν των. Ἐπετέθησαν κατόπιν κατὰ τῆς Συρίας, Παλαιστίνης καὶ Αἰγύπτου, τῶν ὁποίων οἱ κάτοικοι δὲν ἀντεστάθησαν, λόγῳ τοῦ ὅτι ἦσαν μονοφυσίται καὶ ἐμίσουν τοὺς ὀρθοδόξους Χριστιανούς. Τὸ Βυζάντιον ἄλλως τε δὲν εἶχεν ἀξιόμαχον στρατόν. Οἱ Βυζαντινοὶ ἀντέταξαν ἀμυναν μὲ 30.000 στρατοῦ νοτίως τῆς λίμνης Τιβεριάδος, ἀλλ' ἐνίκηθησαν, διότι οἱ Ἀραβες ἐπολέμησαν γενναίως. Τοιοῦτοτρόπως ἐλόκληρος ἡ Συρία καὶ ἡ Παλαιστίνη κατελήφθησαν ὀριστικῶς. Ἐντὸς δύο ἐτῶν (640—642) κατέλαβον καὶ τὴν Αἴγυπτον. εἰς τὴν ὅποιαν μόνον

ἡ Ἀλεξάνδρεια διετήρησε θρησκευτικὴν ἐλευθερίαν ἀντὶ ὠρισμένου χρόνου.

Ὄτως ἀπώλεσθη δριστικῶς καὶ ἡ Αἴγυπτος, ὅπου ἐπὶ 1000 ἔτη ἤνθισεν ὁ Ἑλλήν. πολιτισμός. Ἡ εὐκολὸς ἐπωσθήποτε ὑποταγὴ τῆς Αἴγυπτου ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι οἱ Ἰθαγενεῖς Αἰγύπτιοι ἐμίσησαν τοὺς Ἕλληνας, διότι τὸ Βυζάντιον ἐξεμεταλλεύετο τὴν Αἴγυπτον, τὴν ὅποιαν ἤθελε μόνον διὰ νὰ προμηθεύεται σίτον. Οἱ πλεῖστοι Αἰγύπτιοι προσῆλθον εἰς τὸν Ἰσλαμισμὸν, μερικοὶ παρέμειναν πιστοὶ εἰς τὸν Χριστιανισμὸν καὶ ὀνομάζονται Κόπται.

Ὁ Ἀραβικὸς πολιτισμός. Οἱ Ἀραβες συνετέλεσαν εἰς τὴν μεγαλυτέραν ἀνάπτυξιν τοῦ πολιτισμοῦ, τὸν ὅποιον εὔρον εἰς τὰς κατακτηθείσας χώρας. Διετήρησαν τὰς ἐμπορικὰς ὁδοὺς ἐπικοινωνίας Μεσογείου — Ἀπὼ Ἀνατολῆς καὶ δι' αὐτῶν ἀνεδείχθησαν μεγάλαι πόλεις ὡς ἡ Δαμσκός, Κορδοῦνη, Κλίρον, Βαγδάτη εἰς πνευματικὰ, καλλιτεχνικὰ καὶ βιομηχανικὰ κέντρα.

Μετέδωκαν τὴν ἀρδευτικὴν τέχνην τῆς Αἴγυπτου εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ εἰσήγαγον εἰς αὐτὴν διάφορα δένδρα καὶ φυτὰ (ζαχαροκάλαμον, δρυζα, μορέα, βάμβακα κλπ.). Ἀνέπτυξαν σπουδαίαν βιομηχανίαν εἰς τοὺς κλάδους τῆς μεταλλουργίας, τῆς ταπητουργίας, τῆς κατασκευῆς πορσελάνης, τῆς ὑφαντουργίας, τῆς κατεργασίας δερμάτων καὶ προήγαγον τὴν χρυσοχοίαν, ἐλεφαντουργίαν καὶ ξυλουργίαν.

Διεξήγον ἐμπόριον εἰς τὴν ξηρὰν καὶ τὴν θάλασσαν, ὁ στόλος των ἐκυριάρχει εἰς τὴν Μεσόγειον καὶ πολλαὶ πόλεις ὡς ἡ Τύρος, ἡ Ἀλεξάνδρεια, ἡ Βηρυτὸς καὶ ἡ Βαρκελώνη ἀπέβησαν ἀξιόλογοι λιμένες. Εἰς τὴν ξηρὰν τὰ παραβάνια των ἐφθانون μέχρι τῆς Κίνας καὶ τῶν ἐνδοτέρων τῆς Ἀφρικῆς.

Ἐμυθήθησαν εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν ἐκ τῶν μεταφράσεων τῶν ἀρχαίων Ἑλλήν. συγγραμμάτων, τὰς ὁποίας εἶχον κάμει οἱ Σύριοι καὶ προήγαγον περαιτέρω τὰ γράμματα καὶ τὰς ἐπιστήμας εἰς τὴν Βαγδάτην κατὰ τὸν 9ον αἰῶνα καὶ εἰς τὴν Ἰσπανίαν κατὰ τὸν 10ον. Ἠσχολήθησαν μὲ τὴν ποίησιν, τὰ μαθηματικὰ, τὴν Ἰατρικὴν καὶ τὴν ἀλχυμείαν.

Ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς καλὰς τέχνας εἶχον ἐπίδοσιν. Τὰ ἀρχιτεκτονικὰ τῶν μνημεῖα μὲ τοὺς θόλους, τὰ πεταλοειδῆ τόξα, τοὺς λεπτοὺς τῶν κίονας εἶναι θαυμάσια, τὰ ἀνάκτορά των ἦσαν πολυτελῆ μὲ πολλὰ διαμερίσματα, μὲ στοάς, κήπους, κρήνας, πίδακας κλπ. Περιφῆμα

Ήσαν τὰ τῆς Ἀλάμπρας εἰς τὴν Γρανάδαν (13ος αἰών) καὶ τοῦ Ἀλκαζάρ εἰς τὴν Σεβίλλην (14ος). Διὰ λόγους θρησκευτικῶς δὲν ἀναπτύσσεται ἡ γλυπτικὴ καὶ ἡ ζωγραφικὴ. Τεραστίαν ἀνάπτυξιν δμως εἶχεν ἡ διακοσμητικὴ. Ἄξια θαυμασμοῦ εἶναι τὰ Ἀραβουργήματα ἀποτελούμενα ἀπὸ εὐθείας γραμμῶς συμπλεκόμενας κατὰ κανονικὰ σχήματα, αἱ ὁποῖαι ἐγίνοντο ἐπὶ πάσης γυμνῆς ἐπιφανείας ὀροφῶν, τοίχων κλπ. ἀπὸ ποικίλην ὕλην ὡς μάρμαρον, γῦψον, ξύλον, μαρμαροκονίαμα κλπ. Πολλάκις τὰς εὐθείας γραμμῶς ἀντικαθίστων θέματα ἐκ τοῦ φυτικῶς κόσμου ἢ συμπλέγματα μὲ ρητὰ ἐκ τοῦ Κορανοῦ.

Ἡ ἕλη ἀνάπτυξις τοῦ ἀραβικοῦ πολιτισμοῦ ὀφείλεται κυρίως εἰς τοὺς Σύρους, οἱ ὁποῖοι ἐδέχθησαν τὸν Ἰσλαμισμόν καὶ ἔμαθον τὴν ἀραβικὴν γλῶσσαν. Οἱ πλεῖστοι τῶν λαμπρῶν ἐκπροσώπων εἰς τοὺς διαφόρους τομεῖς ἦσαν Σύροι. Διὰ τοῦτο ὀρθότερον θὰ ἦτο νὰ ὠνομάζετο Συριακὸς πολιτισμὸς. Δημιούργημα τῶν Σύρων ἦτο καὶ ὁ περίφημος Ἀραβικὸς στόλος, ὅστις ἐκυριάρχησεν εἰς τὴν Μεσόγειον ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας.

3. ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟΝ ΚΑΤΑ ΤΟ Β' ΗΜΙΣΥ ΤΟΥ 7ου ΑΙΩΝΟΣ

Ὅπως εἶπομεν καὶ ἀνωτέρω τὸ Βυζάντιον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἡρακλείου εἰσέρχεται εἰς τὴν καθ' αὐτὸ βυζαντινὴν περίοδον. Ἀποκτᾷ ἔθνολογικὴν ὁμοιογένειαν, γίνεται δηλαδὴ Ἑλληνικόν, εἰδὼτε οἱ ξένοι λαοὶ ὑπετάγησαν εἰς τοὺς Ἀραβίους (Συρία, Παλαιστίνη, Αἴγυπτος) καὶ εἰς τοὺς Σλάβιους (Γιλλυρία, Θράκες). Ἐχει ἐπίσημον θρησκείαν τὴν Χριστιανικὴν καὶ γλῶσσαν τὴν ἑλληνικὴν, εἰς τὴν ὁποῖαν ἐκδίδονται οἱ νόμοι καὶ τὰ διατάγματα, συντάσσονται τὰ δημόσια ἔγγραφα καὶ ἐμιλεῖται εἰς τὸν στρατὸν καὶ τὴν ἀγοράν.

Τὸ πολίτευμα ἀποκτᾷ σταθερότητα καὶ καθιερώνεται ἡ ἀρχὴ τῆς υἰοθεσίας καὶ τῆς συμβασιλείας εἰς τὴν διαδοχὴν τοῦ θρόνου. Ἀπὸ τοῦ Ἡρακλείου παύει ὁ αὐτοκράτωρ νὰ ὀνομάζεται Ἱμπεράτωρ, Καῖσαρ ἢ Αὐγουστος καὶ καθιεροῦται ὁ τίτλος «πιστὸς ἐν Χριστῷ βασιλεὺς».

Ἐφαρμόζεται ὁ θεσμὸς τῶν θεμάτων εἰς τὰς ἐπαρχίας, ὅπου εἰς τοὺς διοικητὰς τῶν στρατιωτικῶν μονάδων (αἱ ὁποῖαι ὠνομάζοντο θέματα) παραχωρεῖται καὶ ἡ πολιτικὴ διοίκησις τῶν ἐπαρχιῶν.

Ἡ ὀρθοδοξία διακρίνει τοὺς Βυζαντινοὺς ἀπὸ τοὺς Χριστιανοὺς τῆς Δύσεως καὶ τοὺς ἀρετικούς τῆς Ἀνατολῆς, ἡ ἐκκλη

σία αποκτᾶ μεγάλην δύναμιν καὶ ἐπιρροὴν εἰς τὴν πολιτικὴν ζωὴν τοῦ κράτους, ὁ Πατριάρχης παύει σπουδαῖον ρόλον εἰς τὴν διακυβέρνησιν τοῦ κράτους καὶ οἱ πόλεμοι λαμβάνουν τώρα χαρακτῆρα θρησκευτικόν.

Οἱ διάδοχοι τοῦ Ἡρακλείου.

Τὸν Ἡρακλείου διεδέχθη ὁ υἱὸς τοῦ Κωνσταντίνου Β' (641) ἀποθανῶν μετὰ τρίμηνον. Τοῦτον ὁ ἑνδεκαετής υἱὸς τοῦ Κωνσταντίνου Β' (641—668) ἢ Κωνσταντίνος Γ'. Ἐπ' αὐτοῦ ὁ χαλίφης τῶν Ἀράβων Μωαβίας κατέστησε πρωτεύουσαν τοῦ κράτους τὴν Δαμασκὸν καὶ κατεσκεύασεν ἰσχυρὸν στόλον, μὲ τὸν ὅποτον κατέλαβε τὴν Κύπρον (649) καὶ τὴν Ρόδον (654). Τὸν Κωνσταντίνον Γ' διεδέχθη ὁ υἱὸς τοῦ Κωνσταντίνου Δ' Πωγωνάτος (668—685). Ἐπ' αὐτοῦ ὁ Μωαβίας κατέλαβε τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ ἐπροχώρησε μέχρι Χαλκηδόνος (673), ἐνῶ ὁ στόλος τοῦ ἐπολιόρχει τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀπὸ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης. Ἡ πολιορκία διήρκεσε 5 ἔτη (673—678) μὴ συμπεριλαμβανομένων τῶν χειμερινῶν μηνῶν καὶ ἐλύθη χάρις εἰς τὸ ὑγρὸν πῦρ, τὸ ὅποτον ἐφεῦρεν ὁ ἐκ Συρίας μοναχὸς Καλλίνικος. Ὁ Μωαβίας ἔκλεισε ταπεινωτικὴν εἰρήνην, δι' ἧς ἐπλήρωσε φόρον εἰς τὸ Βυζάντιον, ἀλλ' οἱ Ἀραβες κατέκτησαν διαδοχικῶς τὴν Κυρηναϊκὴν, Τρίπολιν, Τύνιδα, Ἀλγέριον καὶ Μαρόκον καὶ ἐφθασαν τελικῶς εἰς τὸν Ἀτλαντικὸν (681).

Τὸν Κωνσταντίνον Δ' διεδέχθη ὁ υἱὸς τοῦ Ἰουστινιανῶς Β' (685—695), τελευταῖος τῆς δυναστείας τοῦ Ἡρακλείου, ὁ ὅποιος ἦτο ἀληθῶς παράφρων, διέπραξε δὲ ἄπειρα σφάλματα καὶ αὐθαιρεσίας. Διὰ τοῦτο ὁ λαὸς τὸν ἐφόνευσε. Μετ' αὐτὸν εἰς τὸν θρόνον ἀνήλθον οἱ ἐξῆς 5 αὐτοκράτορες: Λεόντιος, Τιβέριος Α', Φιλιππικός, Ἀναστάσιος Β' καὶ Θεοδόσιος Γ'. Τὴν ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν ἀκαταστασίαν καὶ ἀναστατώσεων ἐπλήρωσε ἀκριβὰ ἡ αὐτοκρατορία, τὴν ὅποιαν τελικῶς ἔσωσεν ἀπὸ τὸν ὄλεθρον ὁ ἱκανὸς στρατηγὸς τῶν στρατευμάτων τῆς Μ. Ἀσίας Λέων Γ' ὁ Ἰσαυρος, ὁ ὅποιος ἱδρυσεν τὴν ὀνομαστὴν Δυναστείαν τῶν Ἰσαύρων.

Οἱ Βούλγαροι.

Ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πωγωνάτου ἐγκατεστάθη εἰς τὴν κάτω Μοισίαν, τὴν σημερινὴν δηλαδή Βαρ. Βουλγαρίαν, τὴν ὅποιαν ἕως τότε κατέκουν Σλάβοι, ἕως νέος λαὸς, οἱ Βούλγαροι.

Οἱ Βούλγαροι εἶναι λαὸς τουρκικῆς ἢ κατ' ἄλλους Φινο—Ούγγρικῆς φυλῆς. Ἐγκαταστάθέντες εἰς τὴν μετὰ τὸ Δνειστέρου καὶ Δου-

νάβειος χώραν ἐλεηλάτουν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἡγεμόνος τῶν Ἀσπαροῦχ τὰς Βυζαντινὰς ἐπαρχίας. Τὸν Ἀσπαροῦχ ἀντιμετώπισεν ὁ Πωγωνάτος εἰς τὸν Κάτω Δουναβίον (679), ἀλλ' ἠσθένησε, ὑπεχώρησε καὶ τοῦ παρεχώρησε τὴν μεταξὺ Δουναβείως καὶ Ἀΐμου χώραν, ὅπου ἔδρυσεν τὸ κράτος τοῦ Ἀσπαροῦχ ὑποτάξας εἰς αὐτὰ Σλαβικὰ φύλα, τὰ ὅποια ἀνemeίχθησαν μὲ τοὺς κατακτητὰς καὶ ἀπετέλεσε τὸ Βουλγαρικὸν ἔθνος μὲ γλώσσαν σλαβικὴν.

Οἱ Βούλγαροι γρήγορα συνεκρότησαν κράτος μὲ ἰσχυρὸν στρατόν, τὸ ὅποσον ἐμελλε νὰ ἀπαρχολήσῃ εἰς τὸ μέλλον τὸ Βυζαντινὸν κράτος, διότι εἶχον ἐπεκτατικὰ σχέδια. Ὁ Πωγωνάτος δὲν προεῖδε τὸν κίνδυνον καὶ ἐπέτρεψε τὴν ἐγκατάστασίν των. Οἱ Ἕλληνες τοιοῦτοτρόπως ἠναγκάσθησαν κατοπίει νὰ ἀγωνισθοῦν σκληρῶς καὶ ἐπὶ σειράν ἐτών, διὰ νὰ ἐμποδίσουν τὴν ἐπέκτασιν τῶν Βουλγάρων πρὸς Νότον.

Ἡ θρησκευτικὴ πολιτικὴ τοῦ Ἡρακλείου καὶ τῶν διαδόχων του

Εἶδομεν προηγουμένως ὅτι οὔτε ὁ Ἰουστινιανὸς οὔτε οἱ διάδοχοί του ἠδυνήθησαν νὰ ἐπιτύχουν τὴν ἔνωσιν μονοφυσιτῶν καὶ ὀρθοδόξων. Ἐπὶ Ἡρακλείου ὁ ἐκ Συρίας καταγόμενος Πατριάρχης Σέργιος προσπαθῶν νὰ ἐπιτύχῃ προσέγγισιν ὀρθοδόξων καὶ μονοφυσιτῶν συνέταξε τὴν Ἐκθεσίον, δηλαδὴ τὴν διατύπωσιν τῆς θεωρίας περὶ μιᾶς θελήσεως τοῦ Χριστοῦ καὶ τοιοῦτοτρόπως προὐκάλεσε τὸν Μονοθελητισμὸν, ὁ ὅποιος δὲν ἐπέφερε τὴν ποθητὴν προσέγγισιν.

Μετὰ τὴν ματαίαν προσπάθειαν τοῦ Ἡρακλείου νὰ συνδιαλλάξῃ τοὺς ὀρθοδόξους καὶ μονοφυσίτας διὰ τοῦ ὑπὸ τοῦ Σεργίου εἰσαχθέντος Μονοθελητισμοῦ ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῆ Β' (641—668) προσεπάθησε νὰ ἐπιτύχῃ συνδιαλλαγὴν πρὸς τὴν Δύσιν καὶ ἐξέδωκε τὸ 648 διάταγμα, τὸν Τύπον, δι' οὗ ἀπηγόρευε τὰς συζητήσεις περὶ τῶν δύο ἐνεργειῶν ἢ θελήσεων τοῦ Χριστοῦ. Ὁ υἱὸς τοῦ Κωνσταντίνου Δ' ὁ Πωγωνάτος πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν συνεχάλεσε νέαν σύνοδον τὴν ἕκτην, ἣ ὅποια ὀνομάζεται ἐκ τῆς αἰθούσης εἰς ἣν συνεκλήθη, ἣ ἐν Τρούλλῳ (680—681). Εἰς ταύτην ἔλαβον μέρος καὶ ἀπεσταλμένοι τοῦ Πάπα, κατεδικάσθη δὲ ὁ Μονοθελητισμὸς καὶ ἐπῆλθε προσέγγισις Ἀνατολ. καὶ Δυτ. Ἐκκλησίας.

Ἡ Δυναστεία τῶν Ἰσαύρων (717 — 802)

Λέων ὁ Γ' (717—740). Ἰκανὸς στρατηγός, εὐστροφὸς διπλωμάτης καὶ ὀργανωτικὸς νοῦς ὁ Λέων κατήγετο ἀπὸ τὴν Ἰσαυρίαν, ἀλλ' εἶχε γεννηθῆ εἰς τὴν Συρίαν καὶ λέγεται Συρογενής. Ἀνελθὼν εἰς τὸν θρόνον κατέπειξε τὰ κινήματα, ἐπανέφερε τάξιν εἰς τὸ κράτος καὶ ἀπέκρουσεν ἐπιτυχῶς τοὺς Ἀραβας.

Ὀλίγους μῆνας μετὰ τὴν ἀνάρρησίν του εἰς τὸν θρόνον οἱ Ἀραβες ἐπολιόρησαν τὴν Κων)πολιν ἀπὸ τὴν ξηρὰν μὲ 80.000 στρατοῦ καὶ τὴν θάλασσαν μὲ 1.800 πλοῖα ἐπὶ ἓν ἔτος, καθ' ὃ ἤρχοντο ἐκ τῆς Ἀφρικῆς νέαι ἐνισχύσεις. Ὁ Λέων προεκάλεσε τὴν λιποταξίαν τῶν Χριστιανῶν τῶν ὑπηρετούντων εἰς τὸν Ἀραβικὸν στόλον, μὲ τὸ ὑγρὸν δὲ πῦρ κατέκαυσε τὰ περισσότερα πλοῖα των. Ἐνίκησεν ἐπίσης καὶ τὸν Ἀραβικὸν στρατὸν καὶ οὕτως οἱ Ἀραβες ἀπεχώρησαν. Τὴν ἀπόκρουσιν ταύτην τῶν Ἀράβων παραβάλλουσι οἱ ἱστορικοὶ ὡς πρὸς τὴν σημασίαν πρὸς τὴν ἐν Μαραθῶνι μάχην, διότι ὄχι μόνον τὸ Βυζαντινὸν κράτος, ἀλλ' ὀλόκληρος ἡ Εὐρώπη ἐσώθη ἀπὸ τὸν Ἰσλαμισμὸν. Ἡ νίκη τοῦ Λέοντος εἶναι ἴσης σημασίας πρὸς τὴν νίκην τοῦ ἡγεμόνος τῶν Φράγκων Καρόλου Μαρτέλου, ὅστις τὸ 732 ἐνίκησε παρὰ τὸ Πουατιὲ τοὺς ἐξ Ἰσπανίας ἐπελθόντας Ἀραβας καὶ ἀνέκοψεν οὕτω καὶ ἐκ Δυσμῶν τὴν διεσδυσίαν των εἰς τὴν Κεντρικὴν Εὐρώπην. Διὰ τοῦτο σήμερον ἡ Ἐκκλησία ψάλλουσα τὸν Ἀκάθιστον Ὑμνον τιμᾷ τὸν Λέοντα Γ' μετὰ τοῦ Ἡρακλείου καὶ Κων)τίνου Δ' ὡς σωτῆρων τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Μετὰ τὴν νίκην τοῦ Λέοντος οἱ Ἀραβες ἀρκοῦνται μόνον εἰς ἐπιδρομὰς εἰς Μ. Ἀσίαν καὶ τὴν Μεσόγειον διὰ λαφυραγωγίαν. Καὶ εἰς μὲν τὴν θάλασσαν τοὺς κατεδίωκεν ὁ Βυζαντ. στόλος, κατὰ ξηρὰν δὲ τοὺς ἐνίκησεν ὁ Λέων ἐκστρατεύσας μετὰ τοῦ υἱοῦ του Κων)τίνου Ε' εἰς Μ. Ἀσίαν καὶ τοὺς ἐξεδίωξεν ἐκεῖθεν.

Οὕτως ἀπερίσπατος ἐπεδόθη ὁ Λέων εἰς τὴν ἀναδιοργάνωσιν τοῦ κράτους του. Διὰ τὴν μείωσιν τὴν δύναμιν τῶν στρατηγῶν τῶν θεμάτων, περιώρισε τὴν ἔκτασιν τῶν διοικητικῶν αὐτῶν περιφερειῶν καὶ ἠύξησε τὸν ἀριθμὸν των, τὸν στρατὸν ἐβελτίωσε, τὰ οἰκονομικὰ ἐτακτοποίησε καὶ τὴν νομοθεσίαν διερρύθμισεν ἐπὶ τὸ χριστιανικώτερον. Ἀναμιχθεὶς δμως εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἐκκλησίας ἐγένετο ὁ εἰσηγη-

της θρησκ. μεταρρυθμίσεως και προεκάλεσε την εχθραν των μοναχών, εις τρόπον ὥστε οἱ σύγχρονοί του ιστοριογράφοι ἐμεγαλοποίησαν τὰ σφάλματά του και ἠμαύρωσαν τὴν εἰκόνα του, ἐνῶ ἦτο μέγας στρατιωτικὸς και πολιτικὸς ἀνὴρ.

Κωνσταντῖνος Ε' (740—775). Οὗτος ἦτο ἀπὸ τοῦ 720 συμβασιλεύς. Διεδέχθη τὸν Λέοντα μετὰ τὸν θάνατόν του και ἐκδιώξας τὸν ἐπ' ἀδελφῇ γαμβρόν του, ὅστις ἐπαναστατήσας κατέλαβεν ἐν ἀπουσίᾳ τοῦ Κων)τίνου τὸν θρόνον ἐπὶ ἓν ἔτος, ἐκυβέρνησεν καλῶς καταπολεμήσας νικηφόρως τοὺς Ἀραβας και τοὺς Βουλγάρους.

Ἦττηθέντες εἰς Κων)πολιν (718) και Πουατιῆ (732) οἱ Ἀραβες περιωρίσθησαν εἰς τὴν Ἰσπανίαν, ὅπου κατώρθωσαν νὰ ἐξισλαμίσουν τοὺς περισσοτέρους Χριστιανούς. Ἐνωρὶς ἤρχισαν αἱ ἔριδες μεταξὺ των, εἰς τρόπον ὥστε ἐσχηματίσθησαν τρία Ἀραβικὰ κράτη 1) τὸ τῆς Ἰσπανίας 2) τὸ τῆς Ἀνατολῆς μὲ πρωτεύουσαν τὴν Βαγδάτην και 3) τὸ τοῦ Καῖρου. Ἐπωφεληθεὶς τῶν ἀνωμαλιῶν ὁ Κων)τίνος Ε' ἐπετέθη εἰς τὴν Ἀνατολὴν και ἐκυρίευσεν μέρος τῆς Συρίας και τὴν Κύπρον προχωρήσας μέχρι τοῦ Εὐφράτου διαλύων τὰ ἐπικίνδυνα στρατιωτικὰ σημεῖα και ἐξασφαλίζων τὰ σύνορα τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἀπὸ ἐπιδρομᾶς. (τέλος πολέμου 756).

Ἐπὶ τῆς βασιλείας του οἱ μέχρι τοῦδε φιλικῶς προσκειμένοι Βούλγαροι ἤρχισαν ἐπιδρομὰς κατὰ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους και ληστείας. Ὁ Κων)τίνος εἰς μακρὸν πόλεμον (755—775), καθ' ὃν ἐξεστράτευσεν 9 φορές, τοὺς ἐνίκησεν ἐπανειλημμένως. Σπουδαιότεραι νίκαι του εἶναι ἡ παρὰ τῆς Μαρκέλλας (759), τὴν Ἀγχιάλον (762) κ.ἄ. Εἰς τὴν τελευταίαν ἐστρατείαν (775) ἐφρονεῦθη. Θὰ ἠδύνατο νὰ ὀνομασθῇ και οὗτος Βουλγαροκτόνος.

Ὁ Λέων Δ' (775—780) υἱὸς του, δὲν εἶχε τὰ προτερήματα τοῦ πατρός του. Ἐνυμφεῦθη τὴν Εἰρήνην τὴν Ἀθηναίαν, ἡ ὅποια εἶχε πολλὰ προτερήματα και φιλοδοξίαν (Ἰδ. εἰκονομαχίαν). Ὁ Λέων ἀπέθανεν αἰφνιδίως τὸ 780, ἀφοῦ εἶχεν ἀνακηρύξει τὸν υἱόν του Κων)τίνον ΣΤ' συμβασιλέα.

Κων)ταντῖνος ὁ ΣΤ'. Ἐγεννήθη βασιλεύοντας τοῦ πατρός του και λόγῳ τῆς ἀνηλικιότητός του ἐπετροπεύετο ὑπὸ τῆς μητρός του Εἰρήνης μέχρι τοῦ 790. Ἡ φιλόδοξος και φιλαρχος Εἰρήνη ἀντικατέστησε τοὺς παλαιμάχους στρατιώτας μὲ νεοσυλλέκτους ἀφωσιωμένους εἰς αὐτήν.

Τὴν ἔλλειψιν ἀξιωμαχοῦ στρατοῦ και τὴν ὑπὸ γυναικὸς διακυβέρ-

νησιν τοῦ κράτους ἐξεμεταλλεύθησαν οἱ Ἄραβες, οἱ ὅποιοι λεηλατοῦν-
τες καὶ φθάσαντες μέχρι τῆς Χρυσουπόλεως ἠνάγκασαν τὴν Εἰρήνην
νὰ συνάψῃ ταπεινωτικὴν εἰρήνην καὶ νὰ πληρώσῃ ἐτήσιον φόρον (783).
Ὡσαύτως οἱ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐγκατεστημένοι Σλάβοι ἐπαναστατοῦν,
ἀλλὰ τοὺς ὑποτάσσει ὁ στρατηγὸς Σταυράκιος. Τὸ γεγονός τοῦτο
ἀποτελεῖ καὶ ἀπόδειξιν τοῦ ὅτι ἦσαν ὀλιγάριθμοι. Ἄνανεοῦνται αἱ ἐπι-
δρομαὶ τῶν Ἀράβων καὶ τῶν Βουλγάρων ὑπὸ τὸν ἱκανὸν βασιλέα Κάρ-
δαμον. Ἡ Εἰρήνη τότε δι' ἀπεσταλμένων προτείνει εἰς τὸν ἰσχυρότα-
τον βασιλέα τῶν Φράγκων Κάρολον τὸν Μέγαν μνηστειὰν τοῦ υἱοῦ τῆς
Κωνσταντίνου μὲ τὴν κόρην τοῦ Ἐρυθρῶ. Ταύτην ἐδέχθη ὁ Κάρολος,
ἀλλ' ἐματαίωσεν ἡ Εἰρήνη φοβηθεῖσα μήπως ὁ Κωνσταντῖνος διὰ τοῦ
γάμου τούτου ἀποβῆ ἰσχυρός.

Αἱ ἀποτυχίαι αὗται κατὰ τῶν Ἀράβων καὶ Βουλγάρων συνετέ-
λεσαν εἰς τὸ νὰ στασιάσῃ ὁ στρατὸς καὶ ν' ἀνακηρύξῃ αὐτοκράτορα
τὸν Κωνσταντῖνον ΣΤ' (790), ὅστις ἐκστρατεύσας κατὰ τῶν Βουλγάρων
τοὺς συνέτριψεν εἰς τὰς Μαρκέλλας (792). Ἐδέχθη ὁμοῦς εἰς τὰ
ἀνάκτορα τὴν μητέρα του, ἣτις ἐξεμεταλλεύθη τὴν ἐναντίον τοῦ ἐπα-
νάστασιν μὲ ἀποτέλεσμα νὰ τυφλωθῇ οὗτος εἰς τὴν Πορφύραν καὶ
ν' ἀναλάβῃ αὕτη πάλιν τὴν ἀρχήν. Τέλος ὁ Κάρολος ὁ Μέγας στερθεῖς
τὸ 800 αὐτοκράτωρ τῶν Ρωμαίων τὴν ἐζήτησεν εἰς γάμον, διὰ νὰ ἐνώσῃ
οὕτω τὴν Ἀνατολὴν μετὰ τῆς Δύσεως. Τὴν ἀποδοχὴν τοῦ γάμου τούτου,
ὁ ὅποιος θὰ ὑπέτασσε τὴν Ἀνατολὴν εἰς τὴν Δύσιν, ὑπὸ τῆς
φοβηθέντες οἱ πολιτικοὶ καὶ στρατιωτικοὶ τὴν καθήρεσαν καὶ ἐξώρισαν
εἰς Λέσβον, ὅπου ἀπέθανεν ἀδόξως τὸ 802 καὶ μετ' αὐτῆς ἐξέλιπεν ἡ
ἐνδοξος δυναστεία τῶν Ἰσαύρων.

Οἱ ἀπὸ τοῦ 802 — 867 Αὐτοκράτορες.

Οἱ ἀπὸ τοῦ 802—813 αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου.
Ἀπὸ τοῦ 802—867 ἐβασίλευσαν ἐξ βασιλεῖς μὴ ἀνήκοντες εἰς καμ-
μίαν δυναστείαν. Οἱ ἐκθρονίσαντες τὴν Εἰρήνην ἀνεβίβασαν αὐτοκράτο-
ρα τὸν λογοθέτην τοῦ Γενικοῦ Νικηφόρον. Οὗτος (802—811) ἦτο
ἡγεμὼν εὐφυῆς καὶ δραστήριος καὶ μὲ κατάλληλα οἰκονομικὰ μέτρα
ἠύξησε τὸν πλοῦτον τῆς χώρας. Λόγῳ τῆς φορολογίας τῶν ἐκκλησια-
στικῶν κτημάτων ἐπέσυρε τὸ μῖσος τῶν μοναχῶν, οἵτινες μὲ ἀρχηγὸν
τὸν ἡγούμενον τῆς μονῆς Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Στουδίτου Θεόδωρον, ἔν-
δρα μεγάλου κύρους ἐδημιούργησαν ἀναρχίαν. Τοὺς μοναχοὺς τῆς μο-
νῆς διεσχόρπισεν ὁ Νικηφόρος καὶ τὸν ἡγούμενον ἐξώρισεν.

Μετὰ τὰ μέτρα ταῦτα ὁ Νικηφόρος ἡρνήθη νὰ πληρώσῃ εἰς τοὺς Ἄραβας τὸν ὑπὸ τῆς Εἰρήνης συμφωνηθέντα φόρον καὶ εἰς τὸν ἕνεκα τούτου ἐπακολουθήσαντα πόλεμον ἠτύχησε καὶ ἐδέχθη εἰρήνην μὲ ἄλλους περισσότερον ταπεινωτικούς, τοὺς ὁποίους ἑμῶς δὲν ἐξεπλήρωσεν, διότι ἀπέθανεν ὁ χαλίφης Ἄρουν (809).

Τὸ 805 γίνεται λόγος περὶ ἀνταρσίας Σλάβων εἰς τὴν Πελοπόννησον, οἱ ὅποιοι ἀπέκλεισαν μετὰ τῶν Σαρακηνῶν τὰς Πάτρας ἀπὸ τῆς ἡμετέρας καὶ θαλάσσης, ἠττήθησαν ἑμῶς ἀπὸ τοὺς ἐξεληθόντας κατοίκους τῶν Πατρῶν.

Ἐπιτεθεὶς κατὰ τῶν Βουλγάρων, οἱ ὅποιοι ὑπὸ τὸν Κροῦμον εἶχον ἐπεκτείνει τὸ κράτος των, ὑπεχώρησε (809) μὲ σημαντικὴν ἀπώλειαν στρατοῦ, δι' ἣ ἐπετέθη καὶ πάλιν τὸ 811 συμπαραλαβὼν τὸν γαμβρὸν τοῦ Μιχαὴλ Ραγκαβέν, τὸν υἱὸν τοῦ Σταυράκιον καὶ τὰ τέκνα τῶν ἀρχόντων ἀπὸ 15 ἔτων καὶ ἄνω ὡς σωματοφυλακὴν τοῦ υἱοῦ του μὲ τὸ ὄνομα Ἰκανάτοι. Οὕτω ἐνίκησεν εἰς τὴν μάχην, ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ στρατὸς ἐξετράπη εἰς λεηλασίας, ὑπέστη ἐπίθεσιν τοῦ Κροῦμου καὶ ἐφρονεῦθη ὁ ἴδιος, ἐπληρώθη δὲ καὶ ὁ υἱὸς του. Ἡ καταστροφὴ προὐκάλεσεν ἀγανάκτησιν εἰς τὸν λαὸν καὶ ὁ Πατριάρχης ἐβοήθησε νὰ ἐκλεγῆ αὐτοκράτωρ ὁ Μιχαὴλ Α' Ραγκαβές, ἀπὸ ἑλᾶβεν ἀπ' αὐτὸν ἐγγυήσεις ὀρθῆς πίστεως καὶ σεβασμοῦ τῶν κληρικῶν. Ὁ Μιχαὴλ ἦτο ἀνίκανος νὰ ἀποκρούσῃ τὸν Κροῦμον, ὁ ὅποιος ἐφθασεν εἰς τὴν Βερσινικίαν πλησίον τῆς Ἀδριανουπόλεως (813) καὶ ἐνίκησεν τὸν Μιχαὴλ. Ὁ Μιχαὴλ τότε ἀπεσύρθη εἰς μοναστήριον καὶ ἀνέθεσεν εἰς τὸν στρατηγὸν Λέοντα νὰ ἀναχαιτίσῃ τὸν Κροῦμον βαδίζοντα κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Λέων Ε' ὁ Ἀρμένιος (813—820). Ὁ Λέων ἀνασυνέταξε τότε τὸν στρατὸν καὶ διέλυσε τὸν πρὸ τῆς πρωτεύουσας ἐλθόντα στρατὸν τῶν Βουλγάρων μετ' ὀδυνητικὴν δὲ ἐπίθεσιν κατέλαβε τὴν Μεσημβρίαν μετὰ νικηφόρον μάχην (813). Ὁ Κροῦμος ἐπληρώθη καὶ ἀπέθανεν, δολοκλήρον δὲ τὸ στρατόπεδόν του περιήλθεν εἰς τοὺς Ἕλληνας.

Τὸ 814 ὁ Λέων συνήψε μετὰ τοῦ διαδόχου τοῦ Κροῦμου τριακονταετῆ εἰρήνην καὶ ἐπεδέθη εἰς τὴν ἀναδιοργάνωσιν τοῦ κράτους του φροντίσας διὰ τὰ οἰκονομικὰ καὶ τὴν δικαιοσύνην.

Ἀνεμείχθη ἑμῶς ὁ ἐξαιρετος οὗτος κυβερνήτης εἰς τὸ ζήτημα τῶν εἰκότων καὶ τὴν κατ' αὐτοῦ ἀντίδρασιν ἐξεμεταλλεύθη ὁ Μιχαὴλ Τραυλός, τοῦ ὁποίου οἱ φίλοι ἐφρόνευσαν τὸν Λέοντα ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας τῶν ἀνακτόρων φάλλοντα κατὰ τὴν ἡμέραν τῶν Χριστουγέννων.

Αυτοκράτωρ ἀνηγορευθή ὁ Μιχαήλ Β΄ ὁ Τραυλὸς (820—829), ὁ ὁποῖος ἦτο καλὸς στρατηγός, ἀλλ' ἀστάτου χαρακτήρος καὶ χωρὶς ἠθικῆς ἀρχῆς. Τότε ὁ Θωμᾶς Καππαδόκης ἀναπαιτητὴς τοῦ θρόνου ὠργάνωσε κίνημα συνεννοηθεὶς μὲ τὸν χαλίφην τῶν Ἀράβων καὶ ἐπέμφθη αὐτοκράτωρ ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου εἰς τὴν Ἀντιόχειαν. Ἐβάδισε κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὴν ὁποίαν ἐπολιόρκησεν ἀπὸ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης. Ἀλλὰ τοῦ ἐπετέθη ἐκ τῶν νῶτων ὁ ἠγεμὼν τῶν Βουλγάρων καὶ ἀπὸ θαλάσσης τὸ ναυτικὸν τοῦ Μιχαήλ καὶ συλληφθεὶς ἐφονεύθη εἰς τὴν φυλακὴν. Ἡ διετὴς αὕτη στάσις τοῦ Θωμᾶ (821—823) ἐβλάψε μεγάλως τὸ κράτος καὶ ἐκ τῆς κατατροφῆς τοῦ στόλου ἐπωφελήθησαν οἱ Ἀραβες τῆς Ἰσπανίας, οἱ ἄλλως λεγόμενοι Σαρακηνοὶ ἢ Ἀγαρηνοὶ.

Ὅτω τὸ 827 15.000 περίπου Σαρακηνοὶ ἦλθον εἰς Αἴγυπτον καὶ ἐκδιωχθέντες ἐκείθεν κατέλαβον τὴν Κρήτην ἀμαχητεὶ, ἔδρυσαν ἀνεξάρτητον κράτος, ἔκτισαν τὴν πρωτεύουσαν Χάνδακα (σημερ. Ἡράκλειον) καὶ ἐκράτησαν τὴν νῆσον μέχρι τοῦ 961, ὅτε τὴν ἀνακατέλαβε ὁ στρατηγὸς τοῦ Ρωμανοῦ Β΄ Νικηφόρος Φωκᾶς. Ἐξισλάμισαν πολλοὺς χριστιανοὺς καὶ ἐκ Κρήτης δρμώμενοι κατέστησαν μὲ τὰ πειρατικά τῶν πλοῖα ὁ φόβος καὶ ὁ τρόμος τοῦ Αἰγαίου. Ὁ Μιχαήλ ἔστειλεν εἰς Κρήτην τὸν στρατηγὸν Δαμιανὸν καὶ πάλιν τὸν στρατηγὸν Κρατερόν, ἀλλ' οὔτοι οὐδὲν ἐπέτυχον. Ἄλλοι δὲ Ἀραβες ἐκ Β. Ἀφρικῆς κατέλαβον μέγα μέρος τῆς Σικελίας καὶ ἐπέδραμον κατὰ τῆς Ν. Ἰταλίας καὶ Ρώμης.

Ὁ Θεόφιλος καὶ οἱ διάδοχοί του. Τὸν Μιχαήλ θανόντα διεδέχθη ὁ Θεόφιλος (829—842), ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐξυγιάνθη ἡ δικαιοσύνη, ἠνωρθώθησαν τὰ οἰκονομικὰ καὶ ἤκμασε τὸ ἐμπόριον καὶ ἡ βιομηχανία. Οὗτος ἐπροστάτευσεν τὰ γράμματα καὶ ἀναδιωργάνωσε τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Μαγναύρας. Εἰς τὴν διακρίνουσαν αὐτὸν ἰδιορρυθμίαν ὀφείλεται ὁ τρόπος ἐκλογῆς τῆς συζύγου του καὶ τὸ γνωστὸν ἐπεισόδιον τῆς Κασσιανῆς.

Ἐπωφεληθεὶς τῆς κοινωνικῆς ἐπαναστάσεως τῶν Χουραμιτῶν ἐξεστράτευσεν δις κατὰ τῶν Ἀράβων, κατέλαβε πολλὰς πόλεις τῶν καὶ ἐτέλεσε θρίαμβον ἐν Κωνσταντινουπόλει. Προελαύνων δὲ ἐντὸς τῆς Ἀραβίας κατέστρεψε τὴν γενέθλιον πόλιν τοῦ χαλίφου Σωζόπετραν καὶ οὕτως ἐξῆψε τὸν φανατισμὸν τῶν Ἀράβων, οἱ ὁποῖοι κατέστρεψαν τὴν γενέθλιον πόλιν τοῦ Θεοφίλου Ἀμόριον τῆς Φρυγίας. Ἡ ἄλωσις τούτου καὶ ἡ ἐκ ταύτης ἀγανάκτησις εἰς τὸ Βυζάντιον ἐστενοχώρησαν πολὺ

τὸν Θεόφιλον, ὅστις ἠρθένησε καὶ ἀπέθανεν. Πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ εἶχεν ἐπιτεθῆ καὶ κατὰ τῶν Ἀράβων τῆς Σικελίας, Κρήτης καὶ Ἀφρικῆς, τοῦ λοιποῦ δὲ οὗτοι ἔνεκα καὶ τῶν ἐσωτερικῶν ἀγώνων τῶν ἔπαυσαν ν' ἀποτελοῦν κίνδυνον διὰ τὸ Βυζάντιον.

Τὸν Θεόφιλον διεδέχθη ὁ υἱὸς τοῦ Μιχαὴλ ἐπιτροπευόμενος κατ' ἀρχὰς ὑπὸ τῆς μητρὸς τοῦ Θεοδώρας, δταν δ' ἀπεσύρθη αὐτὴ εἰς μοναστήριον, τὴν διεύθυνσιν τῶν πραγμάτων ἀνέλαβεν ὁ ἀδελφὸς τῆς Θεοδώρας Βάρδας, χάρις δὲ καὶ εἰς τοὺς ἐξαιρέτους στρατηγούς Πετρωνᾶν καὶ Νικήταν Ὠορύφαν, τοὺς ἱκανοὺς πολιτικούς, τοὺς ἀνθρώπους τῶν γραμμάτων καὶ τοὺς ἀποστόλους τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἡ βασιλεία τοῦ Μιχαὴλ ὑπῆρξε περίοδος ἀξιολόγων γεγονότων παρὰ τὰς κατηγορίας τῶν βυζαντινῶν ἱστοριογράφων ὅτι ὁ Μιχαὴλ ἦτο μέθυσος. Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ συνεχίσθησαν οἱ ἀγῶνες κατὰ τῶν Ἀράβων τῆς Κρήτης, Σικελίας καὶ Ἀφρικῆς, τοὺς ὁποίους δριστικῶς ἐνίκησεν ὁ Πετρωνᾶς τὸ 863, ἀδελφὸς τῆς Θεοδώρας.

Οἱ Ρῶσοι ἐξ ἄλλου προερχόμενοι ἐκ Σκανδιναβίας καὶ καταλαβόντες τὴν περὶ τὸ Κίεβον χώραν κατήλθον τὸ 860 μὲ 20] πλοιάρια πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλ' ἀπεκρούσθησαν χάρις καὶ εἰς τὴν βοήθειαν τοῦ Πατριάρχου Σεργίου.

Ἡ θρησκευτικὴ πολιτικὴ τῶν Αὐτοκρατόρων

ἀπὸ τοῦ 717 — 867.

Μετὰ τὴν ἀπόσπασιν τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, εἰς τὰς ὁποίας εἶχον διαδοθῆ αἱ αἱρέσεις, Ὁρθοδοξία καὶ Βυζάντιον συμβαδίζουσι ὁμαλῶς, διότι ἐξέλιπον αἱ ἐστὶναι τῶν ἀτελευτήτων θρησκευτικῶν συζητήσεων καὶ αἱρέσεων, αἱ ὁποῖαι ἐχώριζον τὸν λαὸν εἰς ἀντιμαχομένους μερίδας καὶ ἐτάρασσον τὴν γαλήνην τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Κράτους.

Ἡ καταπολέμησις τῶν αἱρέσεων συνετέλεσεν εἰς τὴν διατύπωσιν τῶν δογμάτων τῆς πίστεως.

Δυστυχῶς μετὰ τὸν σάλον τῶν αἱρέσεων ἐδημιουργήθη νέος τοιοῦτος ἐξ αἰτίας τῆς εἰκονομαχίας (727—843), ἣτις προεκλήθη ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Λέοντος Γ' καὶ προεκάλεσε στάσεις, κινήματα καὶ νέαν διαίρεσιν τοῦ λαοῦ.

Ἡ εἰκονομαχία (727—787). Πολεμῶν τοὺς Ἀραβίας ὁ Λέων διεπίστωσεν ὅτι οἱ Ἕλληνες ὑπελείποντο ἐκείνων εἰς θρησκευτικὸν ἐνθουσιασμόν. Ἐξ ἄλλου οἱ Χριστιανοὶ ἀπέδιδον εἰς τὰς εἰκόνας

θείαν δύναμιν και ἐλάτρευον αὐτὰς μεταχειριζόμενοι τὰ χρώματά των ὡς φάρμακα ἢ ἀναμειγνύοντες αὐτὰ μετὰ τῆς θείας εὐχαριστίας. Ὡσαύτως τὰ μοναστήρια εἶχον ἀυξηθῆ καταπληκτικῶς και ὁ ἀριθμὸς τῶν μοναχῶν ἀνήρχετο εἰς 100.000. Οὕτω παρὰ τὴν ἀξιόλογον πολιτιστικὴν και θρησκευτικὴν σημασίαν των κατήντησαν ἐπιβλαβῆ ἀπὸ πολιτικῆς ἀπόψεως, διότι συντελοῦν εἰς τὴν ἐλάττωσιν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐργατῶν, τῶν στρατιωτῶν, τῶν κρατικῶν ἐσόδων ἐκ τῆς φορολογίας και διότι ἀπετέλουν ὑπολογίσιμον ἀντιδραστικὸν παράγοντα κατὰ τῶν ἀποφάσεων τῆς Κυβερνήσεως.

Διὰ τοὺς λόγους αὐτοὺς ὁ Λέων ἀπὸ τοῦ ἔτους 726 ἤρχισε νὰ ἐφαρμόζῃ τὸ μεταρρυθμιστικὸν σχέδιόν του και ἐξέδωκε διάταγμα κατὰ τῶν εἰκόνων. Εἰς τὸ σχέδιόν του ἀντέδρασαν ὁ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Γερμανὸς και ὁ Πάπας Γρηγόριος Β', ἐνφ' εἰς τὴν Ἑλλάδα και τὰς νήσους ἐξεδηλώθη ἐπανάστασις, ἣ ὅποια ὁμως κατεστάλη εὐκόλως. Τὸ 730 ἐξέδωκεν ἄλλο διάταγμα και ἐφρόντισε νὰ συγκαλέσῃ εἶδος Συνόδου, διὰ νὰ τὸ ἐπισφραγίσῃ μετὰ τὴν ὑπογραφήν της. Ὁ Πατριάρχης Γερμανὸς ἀρνηθεὶς νὰ ὑπογράψῃ ἀντικατεστάθη ὑπὸ τοῦ φίλου τῆς μεταρρυθμίσεως Ἀναστασίου. Ὁ λαὸς τότε διηρέθη εἰς δύο μερίδας, αἱ ὅποσαι ὠνόμαζον τοὺς ἀντιπάλους των Εἰκονολάτραις και Εἰκονοκλάσταις ἢ Εἰκονομάχοις, τὰ πάθη ὧς ὑβλήθησαν και ἡ εἰκονομαχικὴ ἔρις ἀπησχόλησε τὸ βυζάντιον ἐπὶ ἕνα και πλέον αἰῶνα.

Ἡ κατάστασις περιεπλάκη, δταν τὸν Γρηγόριον Β' εἰς τὴν Ρώμην ἀντικατέστησεν ὁ Πάπας Γρηγόριος Γ', ὁ ὅποιος συνεκάλεσε σύνοδον και ἀνεθεμάτισε τοὺς Εἰκονομάχοις, ἐξήγειρε δὲ εἰς στάσιν τὴν μέσῃν Ἰταλίαν, ἣτις ἀπεσπάρθη ἀπὸ τὴν βυζαντ. αὐτοκρατορίαν. Εἰς ἀντιπερισπασμὸν ὁ Λέων ἀφήρесе τὰ κτήματα τοῦ Πάπα τὰ εὐρισκόμενα εἰς τὴν κάτω Ἰταλίαν, ἣτις μετὰ τῆς Σικελίας ὑπήχθη ἐκκλησιαστικῶς εἰς τὴν Κων/πολιν. Πιθανὸν νὰ ἐξήγειρεν οὗτος και τὰς ὑπαγομένης ἐκκλησιαστικῶς εἰς τὴν Ρώμην χώρας τῆς κυρίως Ἑλλάδος, αἵτινες μετὰ ἀρχηγὸν τὸν Ἀγαλλιανὸν ἐπανεστάτησαν, ἀνηγόρευσαν αὐτοκράτορα τὸν Κοσμᾶν και ἔπλευσαν μετὰ στόλον κατὰ τῆς Κων/πόλεως, ὅπου ὁ Λέων τοὺς ἐνίκησεν διὰ τοῦ ὑγροῦ πυρός και ἐφόνευσε τὸν Κοσμᾶν. Ὁ Ἀγαλλιανὸς ἠτύοκτόνησε. Ἄλλος σφοδρὸς ἀντίπαλος τοῦ Λέοντος ἦτο ὁ περίφημος Θεολόγος μοναχὸς Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, ὅστις ἔγραψεν τρεῖς πραγματείας κατὰ τῶν εἰκονομάχων και ἐδίδασκεν ὅτι αἱ εἰκόνες βοηθοῦν τὸν ἀμόρφωτον νὰ ἐπικοινωνήσῃ μετὰ τὸ

θειον. Παρὰ τὰς παικίλας ταύτας ἀντιδράσεις ὁ Λέων ἐπέμεινεν εἰς τὸ σχεδιδόν του ἐπιβαλὼν εἰσφοράς εἰς τὰς ἐκκλησίας, θέσας τοὺς μοναχοὺς καὶ τὰς μονὰς ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν του καὶ τὴν χειροτονίαν τῶν ἐπισκόπων ὑπὸ τὴν ἔγκρισίν του. Οἱ βυζαντινοὶ συγγραφεῖς τὸν ὀνομάζουσι διὰ τοῦτο «δυσσεβῆ» καὶ «Σαρακηνόφρονα», ἀλλ' εἶναι γερονδὸς ὅτι πάντα ταῦτα ὁ Λέων τὰ ἀπετόλμησε ἐνδιαφερόμενος διὰ πολιτικὸν συμφέρον τοῦ κράτους. Ἐπεθύμει δηλ. εἶναι αἱ ἐπαρχίαι τοῦ κράτους νὰ ἔχουν πολιτικὴν καὶ ἐκκλησιαστικὴν βυζ. διοίκησιν, διὰ τοῦτο ἀπέσπασε τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὴν ἐκκλ. διοίκησιν τοῦ Πάπα καὶ τὴν Ἰσαυρίαν ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖον Ἀντιοχείας. Τὸ νομοθετικὸν καὶ διοικητικὸν του ἔργον ἄλλως τε προδίδει τὴν εὐσέβειαν καὶ τὸν βαθὺν χριστιανισμόν του.

Ἐπί τῆς ἐποπτείας τοῦ Κωνσταντίνου Ε' (741—775) ἐφάνη αὐστηρότερος ἐκείνου. Διὰ τῆς συνόδου τῆς Ἱερείας (754) κατεδίκασε τὴν λατρείαν καὶ προσκύνησιν τῶν εἰκόνων, κατεδίωξεν αὐστηρῶς τοὺς παραβάτας τῶν κανόνων τῆς καὶ μὲ βίαια μέτρα, ἔκλειε τὰς μονὰς ἢ κατέστρεφεν ἔργα τέχνης, εἰκόνας καὶ ψηφιδωτά. Πολλοὶ μοναχοὶ τότε κατέφυγον εἰς Νότ. Ἰταλίαν καὶ Σικελίαν, ὅπου διέδωκαν τὴν Βυζαντινὴν ζωγραφικὴν. Τὰ μέτρα του προεκάλεσαν ἰσχυρὰν ἀντίδρασιν καὶ ἐματαίωσαν τὸ μεταρρυθμιστικὸν ἔργον τοῦ πατρὸς του.

Ἐπί τῆς ἐποπτείας τοῦ Λέων (715—780) ἦτο μετριοπαθέστερος καταργήσας ἢ μὴ ἐκτελέσας πολλὰ αὐστηρὰ διατάγματα τοῦ πατρὸς του. Μετὰ τὸν θάνατόν του δὲ ἡ σύζυγός του Εἰρήνη ἀφήκεν ἐλευθέραν τὴν θρησκευτικὴν συνείδησιν, ἐπανάφερε τοὺς ἐξοριστοὺς εἰκονολάτρας καὶ τῇ βοήθειᾳ τοῦ φίλου τῶν εἰκόνων πατριάρχου Ταρασίου συνεκάλεσε τὸ 787 τὴν σύνοδον τῆς Νικαίας, ἣτις ἐθέσπισεν τὰ περὶ προσκυνήσεως καὶ οὐχὶ λατρείας τῶν εἰκόνων δόξασα ὅτι ἡ τιμητικὴ προσκύνησις δὲν ἀποδίδεται εἰς τὸ ξύλον καὶ τὸ χρῶμα, ἀλλ' εἰς τὸν παριστώμενον Ἄγιον. Οὕτως ἐπῆλθε γαλήνη ἐντὸς τοῦ κράτους, προσέγγισις πρὸς τοὺς λοιποὺς Πατριάρχας καὶ τὸν Πάπαν καὶ ἡ Εἰρήνη ὠνομάσθη «Νέα Ἐλένη».

Ἐπί τῆς ἐποπτείας τοῦ Λέων Β' (813—46) ἐφάνη αὐστηρότερος ἐκείνου. Ἐπί τῆς ἐποπτείας τοῦ Λέων Β' (813—846) διὰ τῆς συνόδου τῶν Βλαχερνῶν (815) ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ φίλου τῆς μεταρρυθμίσεως Πατριάρχου Θεοδοῦτου ἀνεκίνησε τὸ ζήτημα τῶν εἰκόνων. Ἡ σύνοδος αὕτη ἠκύρωσε τὰς ἀποφάσεις τῆς συνόδου τῆς Νικαίας, ἐθεώρησε τὰς εἰκόνας «ἀποβλήτους», διωγμοὶ δὲ καὶ ἐξορίαι τῶν εἰκονοφίλων ἐπηκολούθησαν. Σπου-

δαιότερος υποστηρικτής τῶν εικόνων κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ὑπῆρξεν ὁ Θεόδωρος Στουδίτης, ὁ ὁποῖος καίτοι ἐξορισθεὶς ὑπεστήριξε μέχρι τοῦ θανάτου του τὰς εἰκόνας. Οἱ διαδεχθέντες τὸν Λέοντα Ε' Μιχαὴλ Β' ὁ Τραυλός (820—829) καὶ Θεόφιλος (829—842) ὑπῆρξαν εἰκονομάχοι, ὁ Θεόφιλος μάλιστα καὶ διὰ συνόδου συγκληθείσης εἰς Κωνσταντινούπολιν κατεδίκασε τὰς εἰκόνας καὶ κατήργησε τὴν ἐπίκλησιν τῶν Ἀγίων τῆς Ἐκκλησίας. Ἐπὶ τοῦ Μιχαὴλ Γ' (842—867 ἡ εἰκονόφιλος Θεοδώρα ὡς ἐπίτροπος τοῦ υἱοῦ της συνεκάλεσε σύνοδον τὸ 843, ἣτις ἀνεστήλωσε τὰς εἰκόνας. Μεγάλῃ τελετῇ ἐγένε τὴν πρώτην Κυριακὴν τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς τοῦ 843 καὶ ἔκτοτε ἡ ἡμέρα αὕτη ἐορτάζεται ὡς Κυριακὴ τῆς Ὁρθοδοξίας. Οὕτως ἐληξεν ὀριστικῶς τὸ θέμα τῆς εἰκονομαχίας καὶ ἐκόπασαν τὰ πάθη καὶ τὰ μίση. Τὸ μεταρρυθμιστικὸν σχέδιον τῶν Ἰσαύρων ἐπέτυχεν ἕν μέρει, ἀφοῦ τὸ κράτος ὑπέστη καταστροφὰς ἐκ τῶν ταραχῶν. Σημασίαν ἔχει τὸ γεγονός ὅτι τὴν τελικὴν λύσιν ἔδωσε τὸ κράτος καὶ περιωρίσθη ἡ ἰσχὺς τῶν ὀπαδῶν τῆς ἐλευθερίας τῆς Ἐκκλησίας.

Ἡ διάδοσις τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ αἱ σχέσεις τῆς Ἐκκλησίας μὲ τὴν Δύσιν. Ἐπὶ Μιχαὴλ Γ' ἐδέχθησαν τὸν χριστιανισμὸν οἱ Σλάβοι τῆς Πελοποννήσου (849) καὶ ἀφωμιώθησαν καθ' ὁλοκληρίαν μὲ τοὺς Ἕλληνας. Ὡσαύτως οἱ σλαβικοὶ πληθυσμοὶ τῆς Βουλγαρίας, Ρουμανίας, Βοημίας καὶ Οὐγγαρίας. Τὸ ἔδαφος εἶχον προπαρασκευάσει προηγουμένως αὐτοκράτορες, μοναχοὶ καὶ αἰχμάλωτοι. Ἦδη δὲ οἱ ἐκ Θεσσαλονίκης ἀδελφοὶ Μεθόδιος καὶ Κύριλλος μετ' ἄλλων συνεργατῶν ἦλθον εἰς Μοραβίαν (Τσεχοσλοβακίαν) καὶ χάρις εἰς τὴν διοικητικὴν ἱκανότητά των, τὴν θεολογικὴν των κατάρτισιν καὶ τὸν πρακτικὸν νοῦν των διέδωσαν τὸν χριστιανισμὸν. Καταρτίσαντες τὸ σλαβικὸν ἀλφάβητον βάσει τῆς μεγαλογραμμάτου ἑλλην. γραφῆς, μεταφράσαντες τὸ Εὐαγγέλιον εἰς τὴν σλαβωνικὴν καὶ χρησιμοποιοῦσαντες τὴν ἐγγῶριον γλῶσσαν εἰς τὴν λατρείαν ἀπέσπασαν τὴν ἀγάπην τοῦ λαοῦ πρὸς τὴν νέαν θρησκείαν καὶ τὸν Βυζαντ. πολιτισμὸν καὶ ἔθεσαν συγχρόνως τὰς βάσεις τῆς σλαβικῆς φιλολογίας. Μαθηταὶ των συνέχισαν τὸ ἔργον των εἰς Βουλγαρίαν καὶ Σερβίαν.

Οἱ αὐτοὶ ἀδελφοὶ εἶχον προηγουμένως (860) ἀποσταλῆ εἰς Κριμαίαν διὰ πολιτικὰς ὑποθέσεις καὶ πρὸς διάδοσιν τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ ἐπέτυχαν σύμφιξιν τῶν μεταξὺ Χαζάρων καὶ Βυζαντιοῦ σχέσεων. Οἱ Αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντιοῦ γενικῶς ἐπεδίωκον τὸν προσηλυτισμὸν τῶν ἀλλοθρήσκων καὶ διὰ τὸν πρόσθετον λόγον ὅτι οἱ προσηλυτιζόμενοι

έγίνοντο σύμμαχοι και γενικώτερον ύφίσταντο την έπιρροήν του Βυζαντίου και έπί άλλων τομέων τής ζωής των.

Έπί Μιχαήλ Γ' έγινε σοβαρόν έπεισόδιον μεταξύ Οικουμενικού Πατριάρχου και Πάπα τής Ρώμης. Ο πανίσχυρος Βάρδας έμποδισθείς διά την άνηθικότητά του ύπό του Πατριάρχου Ίγνατίου να κοινωνήση τών άχράντων μυστηρίων καθήρσε τόν Ίγνάτιον και διώρισε Πατριάρχην (858) τόν Φώτιον διελθόντα έντός έβδομάδος πάντα τά εκκλησιαστικά αξιώματα. Τόν διορισμόν έθεώρησαν άντικανονικόν αρκετοί λαϊκοί και κληρικοί ώς και ο φιλόδοξος Πάπας τής Ρώμης Νικόλαος ο Α', ο όποιος δέν άνεγνώρισε τόν Φώτιον. Η άρχή αυτή τής ψυχρότητος είχε την συνέχειάν της, όταν ή Ρώμη άνεμείχθη εις τά πράγματα τής Βουλγαρίας άποστείλασα εις την Βουλγαρίαν έπισκόπους, όστινες εισήγαγον την Λατινικήν εις την λειτουργίαν, έπεξέτειναν δέ τά δικαιώματα του Πάπα εις την Βουλγαρίαν (866), ήτις μέχρι τουδε εκκριστιανισθείσα ύπό του Βυζαντίου έξηρτάτο άπ' αυτό. Ο Φώτιος τότε (867) απέστειλεν έγκύκλιον έπιστολήν, εις την εξέθετε τάς περι έκπορεύσεως του Άγίου Πνεύματος και τάς περι την λειτουργικήν τάξιν διαφοράς τών δύο εκκλησιών και κατήγγελε τάς περι πρωτείου αξιώσεις του Πάπα ώς και τάς έπεμβάσεις του εις την Έκκλησίαν τής Ανατολής άποβλέπων ούτω εις την άπελευθέρωσιν του Έλλην. Έθνους άπό τών εκκλ. πρωτείων τής Ρώμης. Πράγματι έπετεύχθη εκκλησιαστική χειραφέτησις (ή πολιτική τοιαύτη είχεν ήδη έπιτευχθή πρό πολλού), ή Έκκλησία τής Κων)πόλεως διά συνόδου καθήρσε τόν Πάπαν Νικόλαον Α', ούτος δέ πάλιν διά τοπικής συνόδου τόν Φώτιον (867) και τό γεγονός τουτο άποτελει την άρχήν του σχίσματος.

5. Η ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗ ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ (867 — 1057)

Η έποχή τής Μακεδονικής δυναστείας άποτελει περίοδον άκμής και δόξης διά τό Βυζάντιον. Πολεμικοί θρίαμβοι εις τά πεδία τών μαχών διακόπτουν την όρμήν τών Άράβων, άπό τούς όποιους άποσπούν πολλάς περιοχάς, και διαλύουν τό κράτος τών Βουλγάρων. Η τέχνη άκμάζει, καλλιεργούνται τά γράμματα και τώρα άκριβώς αναπτύσσεται ή δημοτική ποίησις, τής όποιας δείγμα εξαίρετον είναι τό έπος του Διγενή Ακρίτα.

Πρός τό τέλος, όμως, τής έποχής (άπό του 1025 κ. έ.) αρχίζει περίοδος παρακμής λόγω τής άνικανότητος τών αυτοκρατόρων και τής

ἐμφανίσεως ἐξωτερικῶν ἐχθρῶν, τῶν Νορμανδῶν καὶ τῶν Σελτζούκων Τούρκων.

Βασίλειος Α' ὁ Μακεδῶν (867—886). Κατὰ τὰ 190 ἔτη τῆς Μακεδον. δυναστείας ἀνήλθον εἰς τὸν θρόνον 17 βασιλεῖς, οἵ τινες διὰ τῶν στρατιωτικῶν ἀρετῶν των, τῆς διπλωματικῆς εὐστροφίας των καὶ τοῦ διοικητικοῦ πνεύματός των κατέστησαν τὴν αὐτοκρατορίαν πλουσίαν, ἀκμάζουσαν καὶ ἰσχυράν. Τὸ ὄνομα ἔλαβεν ἡ δυναστεία ἐκ τοῦ Βασιλείου Α' καταγομένου ἐκ Χαριουπόλεως τοῦ θέματος τῆς Μακεδονίας.

Ὁ Βασίλειος ἐλθὼν τὸ 856 εἰς τὰ ἀνάκτορα ὡς ἱπποκόμος τοῦ Μιχαὴλ Γ', ἀνήλθεν εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ Καίσαρος χάρις εἰς τὰ σωματικά καὶ πνευματικά του προσόντα, δολοφονήσας δὲ τὸν βασιλέα Μιχαὴλ Γ' ἔγινεν αὐτοκράτωρ. Ὡς τοιοῦτος ἐπέδειξε πολιτικὰς καὶ διοικητικὰς ἀρετὰς καὶ ἀνταπεκρίθη εἰς τὸ δύσκολον ἔργον τοῦ ἀποκαταστήσας τὴν τάξιν εἰς τὸ ἐσωτερικόν καὶ τὸ κύρος τοῦ κράτους εἰς τὸ ἐξωτερικόν.

Οὕτω, εἰς τὸν Ἐρηκοεὺς. τομέα ἐπέτυχε 1) ν' ἀποκαταστήσῃ τὰς φιλικὰς σχέσεις μεταξὺ Ἀνατολ. καὶ Δυτ. Ἐκκλησίας ἀντικαταστήσας τὸν Φώτιον διὰ τοῦ Ἰγνατίου εἰς τὸν Πατριαρχικὸν θρόνον καὶ ἀποκαταστήσας τοῦτον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰγνατίου. 2) Νὰ διαδοθῇ ὁ Χριστιανισμὸς εἰς τοὺς κατοίκους τῆς Μάνης καὶ τοὺς Σλάβους τῆς Δαλματίας. 3) Νὰ ἀνακαινίσῃ καὶ ἰδρύσῃ πολλὰς ἐκκλησίας, τῶν ὁποίων σπουδαιότερα ἀπέβη ἡ ἐντὸς τῶν ἀνακτόρων κτισθεῖσα Νέα Ἐκκλησία.

Εἰς τὴν Ἐξωτερικὴν πολιτικὴν του, διὰ τοῦ ναυάρχου Νικήτα Ὁρούφα ἐνίκησε τοὺς Σαρακηνοὺς εἰς τὴν Ἀδριατικὴν, τοὺς Ἀραβὰς τῆς Κρήτης εἰς τὴν Μεσόγειον καὶ τὸν Κορινθιακόν, διὰ δὲ τοῦ Σύρου ναυάρχου Νάσαρ ἐνίκησε τοὺς Ἀραβὰς εἰς Μεθώνην, Ζακυνθον καὶ κάτω Ἰταλίαν. Τέλος ἐκμεταλλεόμενος τὰς ἐριδας τῶν Ἀράβων προώθησε τὰ ἀνατολικά σύνορα τοῦ κράτους πολεμήσας ἐπὶ δεκαετίαν καὶ ἐκστρατεύσας ὁ ἴδιος δις.

Εἰς τὴν Διοίκησιν ἐπέφερε σημαντικὴν βελτίωσιν ἀμείβων τοὺς καλοὺς ὑπαλλήλους, τιμωρῶν τοὺς ἀνικάνους καὶ ἐκλέγων ὡς βοηθοὺς τοὺς ἰκανωτέρους ἔστω καὶ ἂν ἦσαν πολιτικοὶ τοῦ ἀντίπαλοι.

Ἀποθνήσκων τὸ 886 ἄφηγε τὸ κράτος εἰς ἀρίστην κατάστασιν ἀπὸ τε τῆς ἐσωτερικῆς (οἰκονομικῆς, διοικητικῆς) καὶ ἐξωτερικῆς (στρατιωτικῆς) ἀπόψεως.

Λέων ΣΤ' ὁ Σοφός (886—912). Υἱὸς τοῦ Βασιλείου Α' λόγῳ τῆς μορφώσεώς του ὠνομάσθη Σοφός. Ἀπέτυχεν καὶ εἰς τὴν ἑσωτερικὴν καὶ εἰς τὴν ἔξωτερικὴν του πολιτικὴν. Ἐπ' αὐτοῦ προσέβαλον τὴν αὐτοκρατορίαν τρεῖς ἔχθροί· οἱ Βούλγαροι, οἱ Σαρακηνοὶ καὶ οἱ Ρῶσοι.

Οἱ Βούλγαροι ἐπὶ Βογόριδος ἐτήρησαν φιλικὰς σχέσεις πρὸς τὸ Βυζάντιον λαβόντες ἐξ αὐτοῦ τὴν τέχνην οἰκοδομῆς ἐκκλησιῶν, ἀναπτύξαντες ἐμπορικὰς σχέσεις καὶ χρησιμοποίησαντες εὐρέως τὰ μεταφρασμένα εὐαγγέλια καὶ λοιπὰ θρησκ. βιβλία τῶν Χριστιανῶν, δι' ὧν ἐτέθησαν αἱ βάσεις τῆς σλαβικῆς φιλολογίας καὶ συνετελέσθη ὁ πλήρης ἐκσλαβισμὸς των (διότι ἦσαν Τουρκικῆς καταγωγῆς). Ἐπὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ Βογόριδος Συμεῶν, ὅμως, ἀπαγορεύεται ἡ χρῆσις ἑλληνικῶν βιβλίων καὶ γλώσσης μὲ ἀποτέλεσμα νὰ μεταφερθῇ τὸ τελων. κέντρον τῶν Βουλγάρων ἀπὸ τῆς Κων)πόλεως εἰς Θεσ)νίκην. Οὕτω ὁ Συμεῶν ἤρchiσε τὸ 893 ἐπιδρομὰς, αἱ ὅποιαι δὲν ἐτελεσφόρησαν, διότι οἱ εἰσβαλόντες εἰς Βουλγαρίαν Οὐγγροι ἐνίκησαν τοὺς Βουλγάρους. Οὕτω συνήφθη εἰρήνη μὲ τὸ Βυζάντιον (895), τὰς διαπραγματεύσεις τῆς ὁποίας διεξήγαγε ὁ Λέων ὁ χειροσφάκτης. Ὁ Συμεῶν ὅμως καὶ μετὰ ταῦτα ἐπανάλαβε τὰς ἐπιδρομὰς.

Οἱ Σαρακηνοὶ ὑπὸ τὸν ἀρνησίθρησκον Λέοντα Τριπολίτην ἐπετέθησαν καὶ κατέλαβον τὸ 904 τὴν Θεσ)νίκην, τὴν ὁποίαν ἐλεηλάτησαν φρικωδῶς. Ἐκτοτε δὲ ἐλεηλάτουν ὅλα τὰ Ἑλληνικὰ παράλια κατακτῆσαντες τὴν Σικελίαν καὶ φθάνοντες μέχρι τῆς Ρώμης.

Οἱ Ρῶσοι ὑπὸ τὸν ἡγεμόνα των Ὀλέγ ἐστρατεύουον μὲ μονόξυλα τὸ 907 κατὰ τῆς Κων)πόλεως, ἀλλὰ οἱ Βυζαντινοὶ ἐκλείσαν μὲ ἀλυσίδα τὸν Κεράτιον κόλπον καὶ οὕτω ἐπετεύχθη συμφωνία, καθ' ἣν ἐπιτρέπετο νὰ ἐμπορεύωνται οἱ Ρῶσοι ἐν Κων)πόλει ἐρχόμενοι ἄοπλοι, διαμένοντες εἰς ὠρισμένην συνοικίαν καὶ μὴ ὄντες περισσότεροι τῶν 50.

Προσπαθῆσας νὰ ἐξασφαλίσῃ νόμιμον διάδοχον εἰς τὸ κράτος ὁ Λέων συνῆψε καὶ τέταρτον γάμον προκαλέσας σχόλια εἰς βάρος του καὶ ἐριδας πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν. Τελικῶς αἱ ἀπόψεις του ὑπερίσχυσαν, ὁ γάμος ἀνεγνωρίσθη, ἐφάνη καὶ πάλιν ὅτι τὸ κράτος ἔδωκε τὴν τελικὴν λύσιν εἰς τὴν μεταξὺ πολιτείας καὶ Ἐκκλησίας διαφορὰν καὶ ἐπαγίωτο ἡ δυναστεία καὶ ἡ ἰδέα τῆς νομίμου διαδοχῆς. Τὸ 912 ἀποθνήσκων ὁ Λέων ἄφηγε διάδοχον τὸν υἱόν του Κων)τινον τὸν Πορφυρογέννητον.

Κωνσταντίνος Ζ' ὁ Πορφυρογέννητος (912—959).

Ἐστέφθη ἑπταετής καὶ ἐπετροπεύετο ἀρχικῶς ὑπὸ τοῦ θεοῦ τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ ἔπειτα ὑπὸ τῆς μητρὸς του Ζωῆς. Τὸ 920 ἀνεκηρύχθη συμβασιλεὺς ὁ ναύαρχος Ρωμανὸς Λεκαπηνός, ὅστις ἔστειψε συναυτοκράτορας τοὺς τρεῖς υἱοὺς του, ὥστε ὑπῆρχον πέντε βασιλεῖς μέχρι τοῦ 945, ὅτε ὁ Κωνσταντίνος τοὺς ἀπεμάκρυνε καὶ ἐβασίλευσε μόνος. Ἐκτοτε ἡ βασιλεία του ἀπέβη ἰσχυρὰ καὶ ἔνδοξος, τὸ δὲ γόητρον τῆς αὐτοκρατορίας ἀνυψώθη.

Ἐπ' αὐτοῦ ὁ Συμεὼν τὸ 913 ἐπεχείρησε νὰ καταλάβῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀλλὰ πεισθεὶς ὑπὸ τοῦ πατριάρχου ἀπεσύρθη ὑποσχεθεὶς εἰρήνην καὶ φιλίαν. Πᾶρέβη ἔμως τὴν ὑπόσχεσίν του καὶ ἐπεχείρησε νέας ἐπιδρομὰς, νικήσας δὲ τὸν Λέοντα Φωκᾶν (947) παρὰ τὴν Ἀγγιλαὸν ἔφθασε μέχρι Μακεδονίας, κεντρικῆς Ἑλλάδος καὶ Ἰσθμοῦ. Συνεννοηθεὶς μὲ τοὺς Ἀραβας, οἱ ὅποιοι εἶχον στόλον, ἀπέκλεισε τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἀπὸ θαλάσσης (924), ἀλλ' ἀπεσύρθη δεχθεὶς τὰ πλοῦσια δῶρα τοῦ Λεκαπηνοῦ. Ἐκτοτε ὀνομάζεται «Τσάρος Βουλγάρων καὶ Ρωμαίων» χωρὶς τὸ Βυζάντιον ν' ἀναγνωρίσῃ ποτὲ τὸν τίτλον του. Τελικῶς τὸ Βυζάντιον τὸν ἐνίκησε μὲ τὴν βοήθειαν τῶν Οὐγγρων καὶ Κροατῶν, μετὰ δὲ τὸν θάνατόν του (927) τὸ βουλγαρικὸν κράτος ἐξησθένησε καὶ ἠκολούθησε φιλικὴν πολιτικὴν.

Κατὰ τοῦ Βυζαντίου ἐκινήθησαν καὶ οἱ Ἀραβες τῆς Ἀσίας, τοὺς ἐνίκησεν ἔμως ὁ Ἰωάννης Κουρκούας (919—942) καὶ ἐπεξέτεινε τὰ σύνορα τοῦ κράτους μέχρι τοῦ Εὐφράτου καὶ Τίγρητος. Ἐπίσης οἱ Οὐγγροι ὑπὸ τὴν πείσιν τῶν Παταινακῶν ἔφθασαν εἰς τὴν ἀρχαίαν Πανονίαν, ὅπουθεν ἐπεχειροῦν ἐπιδρομὰς νοτίως τοῦ Δουναβέως μέχρι τῆς Θράκης. Τὸ Βυζάντιον τοὺς ἐκράτει μακρὰν διὰ χρημάτων, τοὺς ἐξεχριστιάνισε δι' ἱεραποστόλων καὶ τελικῶς τοὺς ἐνίκησεν ὁ στρατηγὸς Μαρριανὸς Ἀργυρὸς (961).

Οἱ Ρῶσοι τέλος τὸ 941 ἐπέδραμον ὑπὸ τὸν Ἰγῶρ καὶ ἐλεηλάτησαν τὰ παράλια τοῦ Βοσπόρου. Τοὺς κατεναυμάχησαν οἱ Ἰωάν. Κουρκούας καὶ Βάρδας Φωκᾶς, ὁ δὲ πατρικίος Θεοφάνης κατέκαυσε διὰ τοῦ ὑγροῦ πυρὸς τὸν στόλον των, ἀπὸ τὸν ὅποιον ἀπέμειναν μόνον δέκα πλοῖα ἐπὶ συνόλου χιλίων. Τὸ 944 ἐπανήλθον, ἀλλὰ καὶ πάλιν ἠττήθησαν καὶ συνῆψαν εἰρήνην. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰγῶρ ἡ χήρα βασίλισσα Ὀλγα ἐδέχθη τὸν χριστιανισμὸν εἰς τὸ Κίεβον καὶ διετήρησε φιλικὰς σχέσεις πρὸς τὸ Βυζάντιον ἐπισκεφθεῖσα μάλιστα τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Ἐξ ἄλλου εἰς τὴν νότιον Ἰταλίαν ὑπεστηρίχθη ὁ Ἑλληνισμὸς καὶ οὕτω ἡ βασιλεία τοῦ Κωνσταντίνου Ζ' ἔληξε μὲ λαμπρὰς ἐξωτερικὰς ἐπιτυχίας. Ἐκ παραλλήλου ἤχησαν τὰ γράμματα (διότι καὶ ὁ ἴδιος ἦτο συγγραφεὺς καὶ ἄλλους ὑπεκίνησεν εἰς συγγραφὴν φιλολογικῶν, θεολογικῶν, ἱστορικῶν καὶ ἱατρικῶν ἔργων) ἀνεκαινίσθησαν διάφορα κτίρια, ἤσκηθη κοινωνικὴ πρόνοια καὶ ἐσημειώθη πρόοδος εἰς τὸν τομέα τῆς νομοθεσίας καὶ διπλωματίας.

Ρωμανὸς Β' (959—963). Ὁ υἱὸς τοῦ Ρωμανοῦ ἀναλαβὼν τὴν βασιλείαν εἰς ἡλικίαν 21 ἐτῶν ἠτύχησε νὰ ἔχη ἐξόχους στρατηγούς τοὺς υἱούς τοῦ Βάρδα Φωκᾶ Νικηφόρον καὶ Λέοντα. Οὕτω ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς μὲ πολυάριθμον στόλον, πολεμικὸν ὕλικόν καὶ τροφίμα ἐξεκίνησε τὸ 960 ἐναντίον τῶν Σαρακηνῶν τῆς Κρήτης καὶ μετὰ ὀκτάμηνον πολιορκίαν κατέλαβε τὴν πρωτεύουσαν Χάνδακα (νεωτ. Ἡράκλειον) καὶ ἀπελευθέρωσεν οὕτω τὴν Κρήτην μετὰ δουλείαν 134 ἐτῶν μετενεγκῶν εἰς Κωνσταντινούπολιν πλῆθος αἰχμαλώτων καὶ λαφύρων. Εἰς Κρήτην ἐστάλη ὁ ἱεραπόστολος Νίκων, ὁ ἐπικληθεὶς **ΜΕΤΑΝΟΕΪΤΕ**, ὅστις ἐστερέωσε τὴν ὀρθοδοξίαν διὰ τοῦ κηρύγματος καὶ ἔκτισε πολλὰς ἐκκλησίας. Διὰ τῆς μετοικεσίας δὲ Ἑλλήνων ἐκ Θράκης καὶ Μ. Ἀσίας ἐνισχύθη ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς μεγαλονήσου, ὁ ὁποῖος ἔδωσεν εἰς τοὺς μετέπειτα χρόνους ἀξιόλογα δείγματα ἀνδρείας καὶ ἡρωϊσμοῦ.

Ὁ Λέων Φωκᾶς ἐπίσης ἐνίκησε τοὺς Ἀραβὰς τῆς Ἀσίας, ὁλοσχερῶς ὁμοῦ τοὺς συνέντριψεν καὶ τούτους ὁ Νικηφόρος πλησίον τοῦ Εὐφράτου (962)

Ὁ Ρωμανὸς ἀπέθανε ἀφήσας δύο ἀνηλικίους υἱούς τὸν Βασίλειον καὶ τὸν Κωνσταντίνον, διὰ τοῦτο ὁ λαὸς ἐκάλεσε τὸν Νικηφόρον Φωκᾶν ν' ἀναλάβῃ τὴν διακυβέρνησιν τοῦ κράτους ὡς ἐπίτροπος τούτων.

Νικηφόρος Β' Φωκᾶς (963—969). Οὗτος ἐνουμφεύθη τὴν χήραν τοῦ Ρωμανοῦ καὶ ἐστέφθη αὐτοκράτωρ. Τὸν βίον του διήλθεν εἰς τὸ στρατόπεδον καὶ ἐνδόξους ἐκστρατείας, θεωρεῖται δὲ ὡς εἰς τῶν μεγαλυτέρων στρατιωτικῶν ὀργανωτῶν τοῦ κόσμου. Εἶναι ὁ κατ' ἐξοχὴν Ἀραβομάχος βασιλεὺς. Μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Λέοντος καὶ τοῦ ἀνεψιοῦ του Ἰωάννου Τσιμισκῆ ἐνίκησε τοὺς Ἀραβὰς εἰς Κιλικίαν καὶ ἐκυρίευσεν τὴν Ταρσὸν (965) διαλύσας τὸ κράτος τῆς Ταρσοῦ καὶ ἀπαλλάξας τὴν Μ. Ἀσίαν ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς των. Ἐπροχώρησεν εἰς Συρίαν καὶ ἐκυρίευσεν τὴν Ἀντιόχειαν, μετὰ δὲ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Κρήτης, Κιλικίας καὶ Συρίας ἀπηλευθερώθη καὶ ἡ Κύπρος διὰ τοῦ στρατηγοῦ Νικήτα Χαλκούση.

Ἐπ' αὐτοῦ ὁ βασιλεὺς τῶν Βουλγάρων Πέτρος παραβαίνων τὴν συνθήκην φιλίας ἐπέτρεπεν εἰς τοὺς Οὐγγρους νὰ διέρχωνται διὰ τῆς Βουλγαρίας καὶ νὰ λεηλατοῦν τὰς Βυζ. ἐπαρχίας. Ὁ Νικηφόρος τὸν προειδοποίησε νὰ σεβασθῇ τὴν φιλίαν ἀλλὰ ματαίως, διὰ τοῦτο ἐξεστράτευσε κατ' αὐτοῦ καλέσας εἰς βοήθειαν τὸν ἡγεμόνα τῶν Ρώσων Σφενδοσλάβον, ὅστις ἐνίκησε μὲν τοὺς Βουλγάρους, ἀλλ' ἤρχισεν ὁ ἴδιος ἐπιδρομὰς κατὰ τοῦ Βυζαντίου.

Τὸν ἀπεσταλμένον τοῦ βασιλέως τῆς «Ἀγίας Ρωμαϊκῆς αυτοκρατορίας τοῦ Γερμανικοῦ ἔθνους» Ὁθωνος Α' (936—973) Λιουπράνδον ζητοῦντα ἀναγνώρισιν τοῦ τίτλου τοῦ Ὁθωνος κακῶς ἐδέχθη καὶ ἀπέπεμψε, εἰς τρόπον ὥστε ἔγραψε πολλὰς συκοφαντίας κατὰ τῶν Ἑλλήνων.

Ὁ Νικηφόρος ἐβεβλίωσε τὰ οἰκονομικὰ καὶ τὴν στρατιωτικὴν νομοθεσίαν, περιώρισε τὰς δαπάνας καὶ ἐφορολόγησε τοὺς πλουσίους καὶ τὴν Ἐκκλησίαν, διὰ τοῦτο θεωρεῖται εἰς τῶν καλλιτέρων αυτοκρατόρων, δυστυχῶς ὅμως ἐδόλοφονήθη, ἐνῶ ἐκοιμᾶτο, ὑπὸ τοῦ ἀνεψιοῦ του Ἰωάν. Τσιμισκῆ συνεννοηθέντος μετὰ τῆς συζύγου του Θεοφανοῦς, τὸ δὲ τέλος τοῦ συνεκίνησε τὸν λαόν.

Ἰωάννης Τσιμισκῆς (969—976). Ἡ βασιλεία του ὑπῆρξεν ἐνδοξος. Κατ' ἀρχὰς ἐνίκησε τοὺς Ρώσους διὰ τῶν στρατηγῶν Βάρδα Σκληροῦ καὶ Πέτρου Φωκᾶ, τὴν ἀνοιξιν δὲ τοῦ 971 ἐξεστράτευσεν ὁ ἴδιος συμπαραλαβὼν τὸ ἐκλεκτὸν σῶμα τῶν ἀθανάτων, 30.000 στρατῶν, πολὺ ἵππικὸν καὶ πολιορκητικὰς μηχανάς, ἐνῶ στόλος 300 πλοίων ἀνέπλεε τὸν Δούναβιν. Ἐντὸς ἐβδομάδος ἐνίκησε τοὺς Ρώσους εἰς Πρεσλάβαν (σημερ. Τύρνοβον) καὶ Δορύστολον (σημερ. Σιλίτριαν), ὅπου τῇ βοήθειᾳ καὶ τῶν Βουλγάρων τοὺς συνέτριψε καὶ ὁ Σφενδοσλάβος ἐζήτησεν εἰρήνην καὶ ἐπέστρεψεν εἰς τὴν πατρίδα του. Καθ' ὅδον ὅμως τοῦ ἐπετέθησαν οἱ Πατινάκται, οἱ ὅποιοι ἐφόνευσαν τοῦτον ὡς καὶ πολλοὺς Ρώσους στρατιώτας. Κατόπιν ὁ Τσιμισκῆς ἠνάγκασε τὸν βασιλέα τῶν Βουλγάρων Βόριν νὰ παραιτηθῇ, διέλυσε τὸ βουλγ. κράτος διαιρέσας τὴν Βουλγαρίαν εἰς 7 διαμερίσματα μὲ ἐγχωρίους διοικητὰς τοὺς Βοεβόδας καὶ ὑπέγαγε τὴν Βουλγαρίαν ἐκκλησιαστικῶς εἰς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον. Ἐπανελθὼν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀτέλεσε θρόμβον.

Κατόπιν ἐπολέμησε τοὺς Ἀραβας τῆς Συρίας, τοὺς ὅποιους ἐνίκησεν (974) εἰς Ἄνω Τίγρητα καὶ ἐκυρίευσεν τὴν Δαμασκὸν καὶ Βηρυτόν, θὰ κατελάμβανε δὲ καὶ τὴν Ἱερουσαλήμ, ἐὰν λόγῳ ἀσθενείας δὲν ἐπέστρε-

φεν εἰς Κων)πολιν. Πρὶν ἢ ἐπιτεθῆ κατατῶν Ἀράβων εἶχε ρυθμίσει τὸ ζήτημα τῆς Ἰταλίας δώσας τὴν κέρην τοῦ Κων)νου Πορφυρογεννήτου Θεοφανῶ ὡς σύζυγον εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Ὁθωνος Α', Ὁθωνα Β. Ἐλαβεν ἐπίσης μέτρα καταργήτας τὴν φορολογίαν τοῦ καπνικοῦ. Ἐπιστρέψας εἰς Κων)πολιν ἀπέθανεν ἐκ τῆς ἀσθενείας ἣ κατ' ἄλλους δηλητηριασθεὶς ὑπὸ τοῦ παρακοιμωμένου Βασιλείου. Ἀφῆκε ζωηρὰν ἀνάμνησιν εἰς τοὺς μεταγενεστέρους διὰ τὸν ἡρωϊσμόν του.

Βασιλεῖος Β' ὁ Βουλγαροκτόνος. (976—1025). Ἦτο υἱὸς τοῦ Ρωμανοῦ Β' καὶ νόμιμος διάδοχος τοῦ θρόνου. Κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς βασιλείας του ἐνίκησε τοὺς ἐπαναστατήσαντας στρατηγούς Σκληρὸν καὶ Βάρδαν Φωκᾶν καὶ ἀποκατέστησε τὴν ἡσυχίαν εἰς τὸ κράτος, ἀφοῦ ὁμως ἐδαπανήθη χρῆμα καὶ ἐφονεύθησαν περίφημοι στρατηγοί.

Ἐπωφεληθεὶς τῶν στάσεων καὶ τῆς ἐξ αὐτῶν ἀναρχίας ὁ ἡγεμὼν τῶν Βουλγάρων Σαμουήλ ἀνεκηρύχθη τσάρος, ἀνασυνεκρότησε τὴν Βουλγαρίαν καὶ ἐπεχείρει ἐπιδρομὰς μέχρι καὶ τῆς Πελοποννήσου. Κατ' αὐτοῦ ἤρχισεν σκληρὸν ἀγῶνα ὁ Βασιλεῖος Β', ὅστις μετὰ διακοπῶν διήρκεσε 42 ἔτη.

Καθ' ὅν χρόνον ὁ Σαμουήλ εὗρίσκετο εἰς Πελοπόννησον, ὁ στρατηγὸς Νικηφόρος Οὐρανὸς μέσῳ Θεσσαλονίκης καὶ Λαρίσσης ἐφθάσεν εἰς τὸν Σπερχειὸν καὶ προσέβαλεν αἰφνιδιαστικῶς τοὺς ἐπιστρέφοντας Βουλγάρους. Πολλοὶ Βούλγαροι ἐσφάγησαν, ἐπληγῶθη δὲ ὁ Σαμουήλ καὶ ὁ υἱὸς του καὶ μετὰ κόπου διεσώθησαν εἰς Βουλγαρίαν μέσῳ τῶν ὄρεων (996). Ἐκτοτε ὁ Βασιλεῖος κατ' ἔτος ἐξεστράτευσεν κατὰ τῶν Βουλγάρων καὶ ἐτοποθέτει φρουροὺς εἰς τὰ ἀπελευθερούμενα φρούρια (Βέροικαν, Σέρβια, Βοδενά κλπ.), ἀπωθῶν δὲ συνεχῶς τὸν Σαμουήλ τὸν ἠνάγκασε νὰ δώσῃ τελειωτικὴν μάχην τὸ 1014 εἰς τὸ Κλειδίον. Ἐκεῖ τοὺς ἀνθισταμένους Βουλγάρους προσέβαλεν ἐκ τῶν νῶτων ὁ στρατηγὸς Νικηφόρος Ξιφίας καὶ τοιοῦτοτρόπως ἐγκλωβισθέντες εἰς τὸ στενὸν μεταξύ Σερρῶν—Μελενίκου συνελήφθησαν πολλοὶ αἰχμάλωτοι καὶ ὁ Σαμουήλ μόλις διεσώθη ἔφιππος. Ἐπὶ 4 ἀκόμη ἔτη ἐξηκολούθησεν ὁ πόλεμος καὶ τὸ 1018 ἡ Βουλγαρία ὑπετάγη καὶ ἔγινεν ἐπαρχία Βυζαντινῆ διοικουμένη ἀπὸ ἀπεσταλμένου τοῦ αὐτοκράτορος. Ὁ Βασιλεῖος ἐδείχθη μεγαλόφρων καὶ διετήρησε τὴν εἰς εἶδος φορολογίαν, ἣτις διηνοκλόυε τὸν γεωργικὸν βουλγαρικὸν λαόν.

Μετὰ ταῦτα περιώδευσεν ἐπευφημούμενος τὰς κατακτηθείσας χώρας κατεδαφίζων καὶ ἀνεγείρων φρούρια καὶ ἀφοῦ ἀνέπεμφε δέησιν

εις τὸν ναὸν τῆς Παναγίας τῆς Ἀθηνιώτισσας (ἀρχ. Παρθενῶν) εἰς Ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν, ἐπέστρεψεν εἰς Κων(σταντι)νοπολιν καὶ ἐτέλεσε θρίαμβον ἐπευφημηθεὶς ὡς Βουλγαροκτόνος.

Ἐπ' αὐτοῦ οἱ Ρῶσοι ἠσπάσθησαν τὸν χριστιανισμόν καὶ κατὰ χιλιάδας ἐβαπτίσθησαν εἰς τὸν ποταμὸν Βορουσθένην (σημ. Δνεΐπερ). Τὴν Ρωσ. ἐκκλησίαν ἐκυβέρνησα μητροπολίτης διοριζόμενος ἀπὸ τοῦ Πατριαρχείου τῆς Κων(σταντι)νόλεως ἐδρεύων εἰς Κιέβον. Διὰ τοῦ ἐχριστιανισμοῦ ἐπῆλθεν ἐξημέρωσις τοῦ Ρωσ. λαοῦ καὶ διεδόθη ὁ Βυζ. πολιτισμὸς εἰς Ρωσίαν. Ὁ προσηλυτισμὸς τῶν Ρώσων ὡς καὶ τῶν Δαλματῶν, Σέρβων καὶ Κροατῶν προσέδωκε μεγάλην δύναμιν καὶ δόξαν εἰς τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν.

Ὁ Βασίλειος ἐπολέμησε καὶ κατὰ τῶν Ἀράβων καὶ ἐστερέωσε τὴν κατοχὴν τῆς Συρίας, κατέλαβε δὲ τὴν Ἀρμενίαν καὶ Γεωργίαν μέχρι τῆς Κασπίας θαλάσσης (1022). Ἐπίσης ἀνέκτησε τὸ μεγαλύτερον τμήμα τῆς Κάτω Ἰταλίας διὰ τοῦ ἱκανοῦ στρατηγοῦ Βασιλείου Βοϊωάννου (1018). Ἐσφαλεν ὁμως παραχωρήσας εἰς Ἐνετοὺς οἰκονομικὰς εὐκολίας λόγιφ τῆς βοήθειας, ἣν προσέφερον εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν κατὰ τοὺς ἀγῶνας τῆς ἐναντίον τῶν Σαρακηνῶν, διότι πιέζοντες τὸ Βυζάντιον συνεχῶς οἱ Ἐνετοὶ ἀπέκτησαν τεραστίαν οἰκονομικὴν καὶ ναυτικὴν δύναμιν συγκεντρώσαντες εἰς χεῖρας τῶν τὸ μονοπώλιον τοῦ ἐμπορίου κατὰ θάλασσαν.

Οὕτω ἡ Βυζ. αὐτοκρατορία ἐπὶ Βασιλείου ἐξετείνετο ἀπὸ τοῦ Δουνάβειος μέχρι τοῦ Τίγρητος καὶ ἀπὸ τῆς Κασπίας θαλάσσης καὶ Ἀρμενίας μέχρι τῆς Ἰταλίας, ἡ περίοδος δὲ τοῦ Βουλγαροκτόνου εἶναι ἀπὸ τὰς λαμπροτέρας τῆς Βυζ. ἱστορίας. Ὁ Βασίλειος θεωρεῖται ὁ ἐνδοξότερος αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου. Χάρις εἰς τὰ προσόντα του (ἦτο ἐνεργητικὸς, ἀποφασιστικὸς, αὐστηρὸς, λιτός, οἰκονόμος, ἀπλοὺς κλπ.) ἠγαπάτο ὑπὸ τοῦ λαοῦ του. Δὲν ἐφρόντισεν ὁμως νὰ ἐξασφαλίσῃ διάδοχον ἀντάξιόν του.

Τελευταῖοι Μακεδόνες αὐτοκράτορες. Οἱ διαδεχθέντες τὸν Βασίλειον ἕξι αὐτοκράτορες μέχρι τοῦ 1056 ὑπῆρξαν ἀνίκανοι καὶ ἀπειροί. Οὗτοι ἦσαν οἱ: Κων(σταντίν)ος Η' (1025—1028), ἡ θυγάτηρ του Ζωή, ἡ ὁποία ἀνεβίβασεν εἰς τὸν θρόνον τοὺς συζύγους τῆς Ρωμανόν Γ' Ἀργυρόν (1028—1034) καὶ μετὰ τὸν θάνατόν του τὸν Μιχαήλ Δ' Παφλαγόνα (1034—1041) καὶ τὸν θετὸν υἱόν τῆς Μιχαήλ Ε' Καλαφάτην (1041—1042), ὅστις τὴν ἀπεμάκρυνεν εἰς μοναστήριον. Ὁ λαὸς ὁμως τὸν ἐτύφλωσε καὶ τὸν ἐξώρισεν, ἐπανέφερε δὲ τὴν

Ζωήν, ἣτις ἔλαβεν τρίτον σύζυγον καὶ τὸν ἀνεβίβασεν ἐπὶ τοῦ θρόνου τὸν Κων(τι)νον Θ' τὸν Μονομάχον (1042—1055). Οὗτος μετὰ τὸν θάνατόν της (1053) ἐβασίλευσε μόνος, περιεφρονεῖτο ὁμοῦς ὑπὸ πάντων ὡς ἄμαχος, ἐπειδὴ δὲ ἠλάττωσε τὸν στρατὸν καὶ τὴν διεύθυνσιν τῶν θεμάτων ἀνέθεσεν εἰς Πραιτόρας ἀντὶ τῶν στρατηγῶν. Ἐφερε τὸ κρᾶτος εἰς κακὴν κατάστασιν. Ὁ γενναῖος στρατηγὸς Γεώργιος Μανιάκης συνέλεξε στρατόν, ἀνεκνήρυχθη αὐτοκράτωρ καὶ ἐβάδιζεν ἐκ Κάτω Ἰταλίας πρὸς Κων(τι)πολιν διὰ τῆς Ἐγνατίας ὁδοῦ, ἐπληγώθη ὁμοῦς εἰς μάχην καὶ ἀπέθανε καὶ τὸ σχέδιόν του ἐματαιώθη.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κωνσταντίνου Θ' ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ἡ ἀδελφὴ τῆς Ζωῆς Θεοδώρα (1055—1056). Τρία σημαντικὰ γεγονότα συνέβησαν ἐπὶ τῶν τελευταίων αὐτοκρατόρων τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας ἦτοι: 1) Ἡ ἐπιδρομὴ τῶν Ρώσων ὑπὸ τὸν Ἰαροσλάβον. Τὸν στόλον τούτων κατέκαυσε διὰ τοῦ ὕγρου πυρὸς ὁ μάγιστρος Βασίλειος Θεοδωροκάνος, τὸν δὲ στρατὸν ἐπιστρέφοντα εἰς τὴν χώραν του κατέκαψε παρὰ τὴν Βάρναν ὁ στρατηγὸς Κατακαλὼν Κεκαυμένος (1043). Ἐκτοτε οἱ Ρῶσοι δὲν ἀπασχολοῦν τὸ Βυζάντιον.

2) Οἱ Πατιναῖοι συγγενεῖς τῶν Τούρκων ἐπεχείρουν ἐκ Ρουμανίας ἐπιδρομὰς καὶ ἐπὶ Κων(τι)νίου Μονομάχου ἐφθασαν μέχρι Μακεδονίας. Ἀρχικῶς ἐνίκηθησαν εἰς μάχην, ἀλλ' ἐπροχώρησαν μέχρι πλησίον τῆς Κων(τι)πόλεως ἔνθα τοὺς ἀντιμετώπισεν ὁ Κατακαλὼν Κεκαυμένος καὶ ἐφονεύθη ἡρωϊκῶς. Τελικῶς ἀπεσύρθησαν λαβόντες χρηματικὰ δῶρα καὶ τιμητικοὺς τίτλους (1053).

3) Τὸ ὀριστικὸν σχίσμα Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Ἐκκλησίας (1054) διὰ λόγους δογματικοὺς καὶ διότι ὁ Πάπας προέβαλεν ἀξιώσεις περὶ πρωτείας, εἰς ἃς ὁ Πατριάρχης ἀντέταξε τὴν ἰσότητά ὄλων τῶν ἐκκλησιῶν. Τὸ ὀριστικὸν σχίσμα ὀφείλεται καθ' ὁμολογίαν πολλῶν Ρωμαιοκαθολικῶν συγγραφέων εἰς τὴν ἀδιαλλαξίαν καὶ ἐμμονὴν τῶν παπικῶν ἀντιπροσώπων, οἵτινες ἄνευ ἐξουσιοδοτήσεως τοῦ πρὸς τριμήνου ἄλλως τε θανόντος Πάπα Λέοντος Θ' (13 Ἀπριλίου 1054) ἀνεθέματίσαν ἐπὶ τῆς Ἁγίας Τραπέζης τῆς Ἁγίας Σοφίας τὴν 16 Ἰουλίου 1054 τοὺς Ἀνατολικούς, παρὰ τὴν ἀνεκτικότητά καὶ τὴν μετριοπάθειαν, ἣν εἶχον ἐπιδείξει οὗτοι. Οὕτως ἢ ἄλλως πάντως τὸ σχίσμα ἐβλάψε τὸν Χριστιανισμὸν γενικῶς καὶ τὸ Βυζάντιον ἀπὸ πολιτικῆς πλευρᾶς, διότι ὁ Πάπας καὶ γενικῶς ἡ Δύσις διέκειτο ἔκτοτε ἐχθρικῶς πρὸς αὐτό, τὸ δὲ μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως χάσμα ἠῶρυναν κατόπιν αἱ σταυροφορίαι.

Ἐκτοτε ἔγιναν προσπάθειαι ἐνώσεως τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, ἀλλ' ἀπέβησαν ἀκαρποὶ καὶ ὅταν τὸ Βυζάντιον εὐρέθη πρὸ τοῦ τουρκ. κινδύνου δὲν ἠδύνατο νὰ ὑπολογίζη εἰς τὴν βοήθειαν τῆς Δύσεως καὶ ὑπέκυψεν εὐκολώτερον.

Σημ. Ἡ ἀνάγκη προσεγγίσεως τῶν δύο ἐκκλησιῶν διεπιστώθη ἀπὸ τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην Ἀθηναγόραν καὶ τὸν Πάπαν Παῦλον ΣΤ' καὶ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1964 ἤρχισαν συνεννοήσεις ἐπὶ θεωρητικοῦ ἐπιπέδου μὲ προοπτικὴν ἀποκηρύξεως ἐκ μέρους τοῦ Βατικανοῦ τοῦ «λιβέλλου» ἐναντίον τῆς Ὁρθοδοξίας, τὸν ὁποῖον ἀπέθεσεν τὴν 13-4-1964 ἐπὶ τῆς Ἁγίας Τραπέζης τῆς Ἁγίας Σοφίας ὁ ἐκπρόσωπος τοῦ Πάπα Λέοντος Θ' καρδινάλιος Οὐμβέρτος. Ἡ χειρονομία αὐτὴ ἔγινε τὴν 7.12.1965. Καὶ θὰ ἀποτελέσῃ ἓν ἐν καλὸν βῆμα διὰ τὴν ἄρσιν τοῦ σχίσματος.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΕΡΩΝ ΓΕΓΟΝΟΤΩΝ

- | | |
|---------|--|
| 622 | Ἐγίρα |
| 622—628 | Πόλεμος Ἡρακλείου πρὸς τοὺς Πέρσας |
| 626 | Πολιορκία Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ Περσῶν καὶ Ἀράβων |
| 634 | Κατάληψις τῆς Συρίας ὑπὸ τῶν Ἀράβων |
| 637 | Παράδοσις τῆς Ἱερουσαλὴμ εἰς τοὺς Ἀραβας |
| 640—642 | Κατάκτησις τῆς Αἰγύπτου ὑπὸ τῶν Ἀράβων |
| 673—678 | α' Πολιορκία Κων(σταντινου)πόλεως ὑπὸ τῶν Ἀράβων |
| 717—718 | β' » » » » » |
| 732 | Ὁ Κάρολος Μαρτέλ νικᾷ τοὺς Ἀραβας εἰς Πουατιέ |
| 762 | Ἡττα τῶν Βουλγάρων ἐν Ἀγχιάλφ |
| 787 | Σύνοδος Νικαίας. Ἀναστήλωσις τῶν εἰκόνων |
| 817 | Ἡττα τῶν Βουλγάρων ἐν Μεσημβριά |
| 826 | Κατάκτησις Κρήτης ὑπὸ Ἀράβων |
| 832 | Διάταγμα Θεοφίλου κατὰ τῶν εἰκόνων |
| 843 | Ἀποκατάστασις τῆς ὀρθοδοξίας διὰ συνόδου |
| 867 | Διάρρηξις σχέσεων Ἀνατολ. καὶ Δυτ. Ἐκκλησίας |
| 904 | Κατάληψις Θεσσαλονίκης ὑπὸ Σαρακηνῶν |
| 961 | Ἀνακατάληψις Κρήτης ὑπὸ τοῦ Φωκᾶ |
| 1018 | Ὑποταγὴ τῆς Βουλγαρίας εἰς τὸ Βυζάντιον |
| 1054 | Ὄριστικὸν σχίσμα τῶν Ἐκκλησιῶν |

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄

ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΔΙΑΣΠΑΣΙΝ ΤΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ

(1057 — 1204)

Ἡ κακή κατάσταση, εἰς τὴν ὁποίαν εἶχε περιέλθει τὸ Βυζάντιον ἐπὶ τῶν τελευταίων αὐτοκρατόρων τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας (1025—1057), ἐβελτιώθη ἐπὶ τῆς δυναστείας τῶν Κομνηνῶν (1057—1185).

Οἱ Κομνηνοὶ ὑπῆρξαν ἀξιόλογοι αὐτοκράτορες καὶ συνεκράτησαν τὴν αὐτοκρατορίαν ἐπὶ ἓνα αἰῶνα. Οἱ διάφοροι ὅμως ἐχθροί, οἱ ἑπῆσοι παρουσιάζονται κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, ἦτοι οἱ Σελτζούκοι Τούρκοι, οἱ Νορμανδοὶ καὶ οἱ σταυροφόροι τῆς Δύσεως, ἐπιφέρουν σοβαρὰ πλήγματα κατὰ τοῦ κράτους (ἦττα Μάτζικερτ, ἄλωσις Ἱερουσαλήμ ὑπὸ Σταυροφόρων, ἦττα Μυριοκεφάλου) καὶ τοῦ ἀποσποῦν μεγάλα τμήματα καὶ τελικῶς, κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δυναστείας τῶν Ἀγγέλων, καταλαμβάνουσι καὶ αὐτὴν τὴν Κωνσταντινούπολιν (1204).

Ὡστε ἡ περίοδος 1057—1204 εἶναι περίοδος διασπάσεως καὶ βαθμιαίας παρακμῆς τῆς αὐτοκρατορίας.

1. Η ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΩΝ ΔΟΥΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΜΝΗΝΩΝ (1057—1185)

Ἰσαάκιος Α' Κομνηνός (1057—1059). Τὴν Θεοδώραν διεδέχθη ὁ Μιχαὴλ ΣΤ' ὁ Στρατιωτικὸς (1056—57), ὁ ὅποιος συμπεριεφέρθη κακῶς πρὸς τὸν στρατὸν καὶ τοὺς κατωτέρους πολιτικούς καὶ διὰ τοῦτο ἀνετράπη ταχέως. Τὴν βασιλείαν ἀνέλαβεν ὁ Ἰσαάκιος Κομνηνός ὁ ἀρχηγέτης τῆς μεγάλης δυναστείας τῶν Κομνηνῶν. Οὗτος εἶχε πολλὰς ἀρετάς. Προσεπάθησε νὰ τακτοποιήσῃ τὰ οἰκονομικὰ περιορίσας τὰς δαπάνας καὶ τὰς δωρεάς, ἀντικαταστήσας μάλιστα τὸν διαφωνήσαντα Πατριάρχην Κηρουλάριον διὰ τοῦ ἱκανωτάτου Κων)τίνου Λειχοῦδη. Τὴν προσπάθειάν του ταύτην ἀνέκοψεν ἡ ἀσθένειά του, ἐξ αἰτίας τῆς ὁποίας ἀπεσύρθη εἰς τὴν μονὴν τοῦ Στουδίου, ἀφοῦ ἀνεβίβασεν εἰς τὸν θρόνον τὸν φίλον του Κων)τίνον Δούκαν (1059—1067). Οὗτος ἦτο ἀνίκανος καὶ τελείως ἀκατάλληλος νὰ ἀποκρούσῃ τὸν νέον ἐχθρὸν τοῦ Βυζαντίου τοὺς Σελτσοῦκος Τούρκους, τὸν ἐκ τῶν ὁποίων κίνδυνον δὲν διέγνωνε καλῶς.

Σελτσοῦκοι Τούρκοι. Ἡ ἐξάτμισις τοῦ θρησκευτ. φανατισμοῦ τῶν Ἀράβων, ἡ μεγάλη ἔκτασις τοῦ κράτους των, τὸ πλῆθος τῶν ὑποτελῶν λαῶν καὶ ἡ θρησκευτικὴ διαίρεσις των εἰς Σουνίτας καὶ Σχιίτας ἦσαν οἱ κυριώτεροι λόγοι τῆς παρακμῆς των. Ἦδη κατὰ τὸν 10ον αἰῶνα νέος λαὸς μογγολικῆς καταγωγῆς ἐξεχύθη ἀπὸ τὰς ἀνατολικῶς τῆς Κασπίας θαλάσσης πεδιάδας πρὸς τὴν Ν.Δ. Ἀσίαν καὶ κατέστη ἀπειλητικὸς διὰ τὸ Βυζαντινὸν κράτος. Ὁ λαὸς οὗτος εἶναι οἱ Τούρκοι, οἵτινες δεχθέντες τὸν Ἰσλαμισμόν ἤρχισαν μὲ τὴν ὁρμὴν νεοφυτίστων τὰς ἐπιδρομὰς των.

Πρῶτοι Τούρκοι οἵτινες ἦλθον εἰς ἐπαφὴν μὲ τὸ Βυζάντιον εἶναι οἱ Σελτσοῦκοι ὀνομασθέντες οὕτω ἐκ τοῦ ἀρχηγοῦ των Σελτσοῦκ. Τούτους ἐκάλεσεν ὡς μισθοφόρους ὁ Χαλίφης τῆς Βαγδάτης διὰ τὸν στρατὸν του. Ἄλλ' ὁ διάδοχος τοῦ Σελτσοῦκ Τογρούλ κατέλαβε τὴν Βαγδάτην, περιώρισεν τὸν Χαλίφην εἰς τὰ θρησκευτικὰ του καθήκοντα καὶ ἔλαβεν τὸν τίτλον τοῦ Βασιλέως (σουλτάν). Τότε ἤρχισαν αἱ φοβεραὶ ἐπιδρομαὶ εἰς τὰς ἀνατολικὰς ἐπαρχίας τῆς Βυζ. Αὐτοκρατορίας, τῶν ὁποίων οἱ φρουροὶ δὲν ἀνθίστανται μὴ ἀμειβόμενοι καλῶς. Οὕτω οἱ Σελτσοῦκοι διαλύσαντες τὸ Ἀραβικὸν καὶ Περσικὸν κράτος ἤρχισαν νὰ προελαύνουν πρὸς τὴν Μ. Ἀσίαν.

Ρωμανός Δ. Διογένης (1067—71). Μετά τὸν θάνατον τοῦ Κων)τίνου Δούκα ἡ σύζυγός του ἔλαβε σύζυγον τὸν Ρωμανὸν τὸν Διογένη. Οὗτος ἀντελήφθη τὸν ἕκ τῶν Τούρκων κίνδυνον καὶ ὀργανώσας τὸν στρατὸν ἐξεστράτευσεν δις εἰς Μ. Ἀσίαν περιορίσας αὐτῷ τὰς ἐπιδρομὰς των, βελτιώσας τὰ ὄχυρά καὶ ἐνθαρρύνσας τὰς φρουράς. Ἀνεδείχθη εἰς ἕκ τῶν ἀνδρειοτέρων αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου, ἔκαμεν ὁμως τὸ σφάλμα νὰ ἐκστρατεύσῃ καὶ τρίτην φοράν ἐναντὶον τῶν Τούρκων καὶ νὰ προκαλέσῃ τὸν διάδοχον τοῦ Τογρούλ Ἄλπ - Ἄρολάν εἰς μάχην παρὰ τὸ ὅτι ἐκεῖνος προέτεινεν εἰρήνην. Οὕτω εἰς τὴν παρὰ τὸ **Ματζικέρτ** (πλησίον τῆς λίμνης Βάν) τῆς Ἀρμενίας μάχην πληγωθεὶς συνελήφθη αἰχμάλωτος καὶ ὁ στρατὸς του ἠττήθη. Καὶ ὁ μὲν Ἄλπ - Ἄρολάν ἀπλευθέρωσε καὶ αὐτὸν καὶ τὸν στρατὸν του λαβῶν χρήματα, ἡ ἤττα ὁμως τοῦ Ματζικέρτ ἀπετέλεσε καταστροφὴν διὰ τὸ Βυζάντιον, διότι ἕκτοτε οἱ Σελτσούκοι εἰσῆλθον εἰς Μ. Ἀσίαν, ἀπὸ τὴν ὅποιαν οὐδέποτε πλέον ἐξεδιώχθησαν.

Ἡ ἤττα ἔφερεν τὴν πτώσιν τοῦ Ρωμανοῦ Δ' καὶ αὐτοκράτωρ ἀνεκηρύχθη ὁ **Μιχαὴλ Ζ' Δούκας** (1071—78), υἱὸς τοῦ Κων)τίνου Δούκα τελείως ἀνίκανος καὶ ἀκατάλληλος διὰ τὰς περιστάσεις. Ἐπ' αὐτοῦ οἱ Σελτσούκοι κατέλαβον τὴν Μεσοποταμίαν, Συρίαν καὶ Παλαιστίνην καὶ εἰσέβαλον ἐκ νέου εἰς Μ. Ἀσίαν. Ὁ διαδεχθεὶς δὲ τὸν Ἄλπ - Ἄρολάν **Μαλέκ - Σάχ** κατέλαβε τὸ Ἰκόνιον, τὴν Νίκαιαν καὶ τὸ 1079 τὴν Χρυσούπολιν ἰδρύσας ἀπέραντον κράτος ἀπὸ τοῦ Ὠξοῦ μέχρι τῆς Αἰγύπτου καὶ τῶν προθύρων τῆς Κων)πόλεως μὲ πρωτεύουσαν τὴν Νίκαιαν. Οἱ Βυζαντινοὶ ἔχασαν χώρας, ἐξ ὧν ἐλάμβανον τοὺς καλλιτέρους στρατιώτας καὶ στρατηγούς καὶ πολλοὺς φόρους.

Ἀνώτεροι στρατιωτικοὶ στασιάζσαντες ἀνεβίβασαν ἐπὶ τοῦ θρόνου τὸν γηραιὸν στρατηγὸν **Νικηφόρον Βοτανειάτην** (1078—1081), ὅστις, ὁμως, οὐδὲν κατώρθωσεν. Ἐπετάχυνε μάλιστα τὴν κατάπτωσιν τοῦ κράτους, διότι ἐξήθρωσε τὰ οἰκονομικὰ διὰ τῆς διανομῆς χρημάτων καὶ ἀξιομάτων καὶ τῆς κιβδηλεύσεως τοῦ νομίσματος. Πολλοὶ στρατηγοὶ προσεπάθησαν νὰ τὸν ἀνατρέψουν, ἀλλὰ τοὺς ἐνίκησεν ὁ ἱκανὸς στρατηγός του Ἄλέξιος Κομνηνός. Ἐνῶ δὲ οἱ στρατηγοὶ τοῦ Βυζαντίου κατετριβόντο εἰς ἔριδας καὶ σπατάλην χρημάτων καὶ χρόνου, οἱ Τούρκοι ὑπὸ τὸν **Σουλεῖμάν** ἐστερέωσαν τὴν ἀρχὴν των εἰς Βιθυνίαν. Ὁ Σουλεῖμάν ὠνομάσθη Σουλτάνος, συνῆψε συνθήκην μὲ τὸ Βυζάντιον καὶ κατέστη νόμιμος κύριος τοῦ κράτους του, τοῦ ὁποῦ τοὺς κατοίκους ὄντας μέχρι τῆς στιγμῆς δουλοπαροίκους τῶν ἀρχόντων

τοῦ Βυζαντίου ἀπληλευθέρωσε καὶ ἀπέκτησεν οὕτω πιστοὺς ὑπηκόους.

Ἀλέξιος Α΄ Κομνηνός (1081—1118). Διεκρίνετο διὰ τὴν τόλμην, τὴν σύνεσιν καὶ τὴν πολεμικὴν του δεξιότητα. Ὑπεχρέωσε τὸν Βοτανειάτην ν' ἀποσυρθῆ εἰς μοναστήριον καὶ ἐστέφθη αὐτοκράτωρ εἰς τὴν Ἀγίαν Σοφίαν, γενόμενος οὕτω ὁ κατ' οὐσίαν ἀρχηγέτης τῆς δυναστείας τῶν Κομνηνῶν. Γόνος στρατιωτικῆς οἰκογενείας ἀπὸ τὴν Κέμην τῆς Θράκης ὑπερέβαλε πάντας τοὺς συγγενεῖς του εἰς χαρίσματα καὶ ἀπεκατέστησεν ἐντὸς ὀλίγου χρόνου τὴν τάξιν εἰς τὸ κράτος τοῦ ἀπωθήσας ἐκ παραλλήλου καὶ τοὺς ἐξωτερικοὺς ἐχθροὺς.

Ἀφοῦ συνήψε συνθήκην μετὰ τοῦ Σουλεϊμάν, ὁ ὁποῖος ἔκαμνεν ἤδη πρωτεύουσαν τοῦ κράτους του τὴν Νίκαιαν, ἐστράφη κατὰ τῶν Νορμανδῶν, οἱ ὁποῖοι ὑποστηριζόμενοι ὑπὸ τοῦ Πάπα κατέλαβον τὰς τελευταίας κτήσεις τοῦ Βυζαντίου εἰς τὴν κάτω Ἰταλίαν ὑπὸ τὸν ἀρχηγόν των Ροβέρτον Γυϊσκάρδον (1071) καὶ διεπεραιώθησαν εἰς Σικελίαν. Σκεπτόμενοι δὲ διάλυσιν τοῦ Βυζ. κράτους ἀπεβιβάσθησαν τὸ 1081 εἰς Ἡπειρον. Ὁ Ἀλέξιος συμμαχήσας μὲ τοὺς Ἐνετοὺς ἔναντι πολλῶν οἰκονομικῶν ἀνταλλαγμάτων ἀντιμετώπισεν ἀρχικῶς τοὺς Νορμανδοὺς εἰς Βουδρωτὸν τῆς Ἡπέρου καὶ ἐνῶ οἱ Ἐνετοὶ τοὺς ἐνίκησαν κατὰ θάλασσαν παρὰ τὸ Δυρράχιον, ὁ Ἀλέξιος εἰς δευτέραν μάχην παρὰ τὸ Δυρράχιον ἠττήθη καὶ διελύθη ὁ στρατός του (Ὀκτ. 1081). Οἱ Νορμανδοὶ ὑπὸ τὸν υἱὸν τοῦ Ροβέρτου (ὅστις ἐπέστρεψεν εἰς Ἰταλίαν λόγῳ στάσεως) Βοημοῦνδον ἐπροχώρησαν ληστεύοντες μέχρι Θεσσαλίας καὶ ἐπολιορκήσαν τὴν Λάρισαν. Ὁ Ἀλέξιος διὰ κλεφτοπολέμου ἔλυσε τὴν πολιορκίαν, διέλυσε τὸν στρατὸν τοῦ Βοημοῦνδου διὰ χρημάτων καὶ ἀπήλλαξε τὴν Βαλκανικὴν ἀπὸ τοὺς Νορμανδοὺς, οἱ ὁποῖοι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ροβέρτου (1085) ἐξεκένωσαν τὰς Ἑλλήν. χώρας.

Θαυμαστὴ εἶναι ἡ σύνεσις, ἡ γενναιότης καὶ ἡ διπλωματικότης τοῦ Ἀλεξίου κατὰ τὸν πρὸς τοὺς Νορμανδοὺς ἀγῶνα καὶ σφάλμα του ἢ παραχώρησις τῶν οἰκονομικῶν προνομίων εἰς τοὺς Ἐνετοὺς, οἱ ὁποῖοι ἔλαβον οὕτως εἰς χεῖρας των τὸ ἐμπόριον τῆς Ἀνατολῆς καὶ ὑπέσκαφαν τὰ οἰκονομικὰ θεμέλια τοῦ Βυζαντίου.

Ἐπιτεθεὶς κατὰ τῶν ἐπιδραμόντων Πατσηνακῶν ἠττήθη παρὰ τὸν Δούναβιν, ἀλλ' ἔστρεψεν ἔναντιον των τοὺς Κομάνους, οἱ ὁποῖοι τὸ 1091 τοὺς ἐνίκησαν ὀλοσχερῶς.

Ἐνῶ ἠτοιμάζετο νὰ ἐπιτεθῆ κατὰ τῶν Τούρκων ἐνεφανίσθησαν οἱ σταυροφόροι τῆς α' σταυροφορίας (1096—1099) καὶ ἐν συνεργασίᾳ

μετ' αὐτῶν χάρις εἰς τὴν διπλωματικὴν ἱκανότητά του ἀνέκτησε τὴν Νίκαιαν καὶ τὰ Δυτικὰ παράλια τῆς Μ. Ἀσίας, βραδύτερον δὲ τὴν παραλλαν τοῦ Βοσπόρου καὶ τὴν Νοτ. παραλλαν τῆς Μ. Ἀσίας μέχρις Ἀντιοχείας, ὥστε μέχρι τοῦ θανάτου του (1118) ἡ αὐτοκρατορία εἶχεν ἀνακτήσει σημαντικὸν μέρος ἐκ τῶν Ἀσιατικῶν κτήσεών της.

Ἰωάννης Β' Κομνηνός (1118—1143). Υἱὸς τοῦ Ἀλεξίου προσείλκυσε λόγῳ τῆς μορφώσεως καὶ τοῦ ἠπίου ὕφους του τὴν ἀγάπην τῶν ὑπηκόων του, οἵτινες τὸν ὠνόμαζον Καλοῖωάννην. Συνεδύαζε πνευματικὴν ὑπεροχὴν, ἰσχυρὰν θέλησιν, στρατιωτικὰς ἀρετὰς καὶ ἀπλότητα. Ἐξεστράτευσεν κατὰ τῶν Τούρκων καὶ ἀπληθεύρωσεν τὴν Λαοδίκειαν, τὴν Σωζόπολιν καὶ ἄλλα ὄχυρά (1119—1120). Ἐπέστρεψε καὶ ἐνίκησε τοὺς ἐπιδραμόντας Πατσινάκας παρὰ τὴν Βερόην (σημ. Στάρα Ζαγορά) ὀλοσχερῶς, ὥστε δὲν ἀναφαίνονται πλέον εἰς τὴν Ἱστορίαν (1122). Κατόπιν ἐνίκησε τοὺς Οὐγγυροὺς (1128). Ἐπανήλθεν εἰς Ἀσίαν κατὰ τῶν Τούρκων, Ἀρμενίων καὶ Φράγκων τῆς Συρίας σχεδιάζων ἀπελευθερώσιν τῆς Ἱερουσαλήμ, ἀλλ' ἀπέθανεν εἰς Κιλικίαν (1143) εἰς ἡλικίαν 55 ἐτῶν κατὰ τὴν διάρκειαν κυνηγίου. Ἡ σορὸς του μετεφέρθη εἰς Κων.πολιν. Μοναδικὸν σφάλμα του, ὅπως ἄλλως τε καὶ ἄλλης τῆς δυναστείας τῶν Κομνηνῶν, εἶναι ἡ παραμέλησις τοῦ ναυτικοῦ, ἣτις ὠφέλησε τοὺς Ἴταλοὺς, Ἑνετοὺς καὶ Πισάτας. Ἡναγκάσθη ἐπίσης νὰ ἀνανεώσῃ τὰ προνόμια τῶν Ἑνετῶν, διότι εἰς ἀπόπειράν του νὰ τὰ καταργήσῃ οὗτοι ἐπανεστάτησαν καὶ ἐπετέθησαν ἐναντίον τῶν νήσων καὶ τῶν παραλλίων τοῦ κράτους.

Μανουὴλ Α' Κομνηνός (1143—1180). Ἦτο ὁ μικρότερος υἱὸς τοῦ Ἰωάννου καὶ εἶχεν ὀριθθῆ διάδοχος λόγῳ τῶν ἀρετῶν του. Αἰσιόδοξος καὶ δυναμικὸς ἀπέβη εἰς τῶν γενναιοτέρων αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου καὶ ἐσχεδιάζε νὰ ἀνασυστήσῃ τὴν παλαιὰν αὐτοκρατορίαν ἐξαντλήσας ὁμως διὰ τῶν πολέμων τὰ οἰκονομικὰ τοῦ κράτους. Ἠγάπα τὰ ἵπποτικά ἔθιμα τῆς Δύσεως καὶ ἐπεχείρησεν νὰ τὰ εἰσαγάγῃ εἰς τὸ κράτος του.

Ἐπ' αὐτοῦ οἱ Νορμανδοὶ ὑπὸ τὸν Ρογῆρον Β' κατέλαβον τὴν Κέρκυραν (1147), ἠρήμωσαν τὴν Ἀττικὴν, τὴν Εὐβοίαν καὶ ἐλεηλάτησαν τὰς Θήβας, ὅπου κατέστρεψαν τὴν ταπητουργίαν καὶ βιομηχανίαν τῆς μετάξης συμπαραλαβόντες αἰχμαλώτους εἰς Σικελίαν τοὺς ἐργάτας τῶν μεταξουργείων. Τὰ αὐτὰ ἔκαμαν καὶ εἰς Κέρνιθον, τὸ δεύτερον τοῦτο βιομηχ. κέντρον μετάξης εἰς Ἑλλάδα. Ὁ Μανουὴλ, ἀφοῦ ἐνίκησε τοὺς Οὐγγυροὺς καὶ τοὺς ἐπαναστατήσαντας τῆ ὑποκινήσει τοῦ

Ρογήρου Σέρβου, ἐστράφη κατὰ τῶν Νορμανδῶν, ἔχων βοηθοὺς τοὺς Ἑνετοὺς, ἀνακατέλαβε τὴν Κέρκυραν (1148) καί, ἀφοῦ τοὺς ἐξεδίωξεν ἐκ τῆς Ἑλλάδος, τοὺς ἐπολέμησε εἰς Ἴταλιαν, ὅπου κατέλαβε τὸ Μπάρι, ἀλλ' ἠττήθη εἰς τὸ Πρίντζι. Τέλος συνήψεν εἰρήνην καὶ ἐγκατέλειψε τὴν Ἴταλιαν (1158), ἀφοῦ παρεχώρησε πολλὰ προνόμια εἰς τοὺς Γενουάτας καὶ Πισάτας.

*Ἦλθεν ὡσαύτως εἰς σύγκρουσιν μὲ τοὺς σταυροφόρους τῆς β' σταυροφορίας (1147—1149) καὶ διὰ τὴν ἀποφύγη τὰς λεηλασίας τῶν τοὺς διεπεραίωσε ταχέως εἰς Μ. Ἀσίαν.

Τοὺς Τούρκους ἐνίκησεν καὶ ἀπώθησε μέχρι τοῦ Ἰκονίου, ὑπέστη ὅμως τὴν τρομερὰν ἤτταν τοῦ Μυριοκεφάλου (1176), ὅπου κατεστράφη ὁ στρατὸς του καὶ ὁ ἴδιος ἐτραυματίσθη. Κατόπιν τῆς ἤττης ταύτης, ἣτις συνεπλήρωσε τὴν τοῦ Ματζικέρτ (1071) ἢ Μ. Ἀσία παρεδόθη ὀριστικῶς εἰς τοὺς Τούρκους. Πάντως ὁ Μανουὴλ ἐξηκολούθησε πολεμῶν τοὺς Τούρκους μέχρι τοῦ θανάτου του (1180), αἱ ἀνδραγαθίαι του δὲ ἐπηνέθησαν ὑπὸ πολλῶν ἀν καὶ αἱ ρομαντικαὶ καὶ ἱπποτικά ὑπερβολαὶ του ὑπῆρξαν οἱ πρόδρομοὶ τῆς μετέπειτα καταρρεύσεως τοῦ κράτους.

Οἱ τελευταῖοι Κομνηνοὶ (1180—1185), τὸν Μανουὴλ διεδέχθη ὁ δευτερότοκος υἱὸς του Ἀλέξιος Β', (1180—1183), ὅστις ἐπετροπεύετο ὑπὸ τῆς μητρὸς του Μαρίας, γαλλίδος καθολικῆς, ἣτις ὑπεστήριζε τοὺς Λατίνους. Διὰ τοῦτο ὁ ἐξάδελφος τοῦ Μανουὴλ Ἀνδρόνικος Α' Κομνηνὸς ἐξεθρόνισε τὸν Ἀλέξιον καὶ κατέλαβε τὸν θρόνον εἰς ἡλικίαν 63 ἐτῶν (1183—85). Οὗτος εἶχε πολλὰς ἐτάς, ἀλλὰ καὶ πολλὰ ἐλαττώματα κυρίως δὲ σκληρότητα. Ὁ φόνος τῆς Μαρίας καὶ τοῦ Ἀλεξίου, ἡ σφαγὴ τῶν Λατίνων κλπ. προὐκάλεσαν ἀντίδρασιν καὶ στάσεις εἰς τὰς ἐπαρχίας, ἐζητήθη δὲ ἡ βοήθεια τοῦ βασιλέως τῶν Νορμανδῶν Γουλιέλμου Β', (1166—89), ὅστις ἀπεβιβάσθη εἰς Δυρράχιον καὶ διὰ τῆς Ἠπείρου καὶ Μακεδονίας ἐφθασεν εἰς Θεσσαλονίκην, ὅπου ἦλθε καὶ ὁ ἐκ 200 πλοίων στόλος του. Ἡ Θεσσαλονίκη ἐκυριεύθη καὶ ἐλεηλατήθη συστηματικῶς. Τίποτε δὲν ἔμεινεν ὀρθιον. Τὴν καταστροφὴν περιγράφει ὁ ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος, ὅστις ὕβρισθη καὶ ἐταλαιπωρήθη, ἀλλὰ τελικῶς ἀφέθη ἐλεύθερος.

Οἱ Νορμανδοὶ ἐβάδιζον ἤδη κατὰ τῆς Κων/πόλεως, ἀλλ' ὁ λαὸς ἀγανακτήσας ἦλθεν εἰς τὰ ἀνάκτορα, συνέλαβε, διεπόμπευσεν καὶ ἐκρέμασεν εἰς τὸν Ἰππόδρομον τὸν Ἀνδρόνικον. καὶ ἐπευφήμησεν αὐτό-

κράτορα τὸν Ἰσαάκιον Ἄγγελον, ἀρχηγέτην τῆς δυναστείας τῶν Ἀγγέλων.

Ὁ Ἀνδρόνικος εἶχε φυσικὰ προσόντα, ἀλλ' ἐστερεῖτο ἠθικῶν προτερημάτων, δι' ὃ καὶ ἡ κιβέρνησις τοῦ ὑπῆρξεν ἀθλία. Πάντως ἐπέτυχεν οἰκονομίας, ἐμείωσε τὴν φορολογίαν καὶ ἐβελτίωσε τὴν δικαιοσύνην καὶ τὴν λειτουργίαν τῆς διοικητικῆς μηχανῆς.

2. Αἱ Πρῶται Σταυροφορίαι

Σταυροφορίαι λέγονται αἱ ἐκστρατεῖαι, τὰς ὁποίας ἀνέλαβον οἱ λαοὶ τῆς Δύσεως, φανερώς μὲν διὰ νὰ ἐλευθερώσουν τοὺς Ἅγιους τόπους ἀπὸ τοὺς μουσουλμάνους, κρυφίως δὲ διὰ νὰ σφετερισθοῦν τὸ παγκόσμιον ἐμπόριον καὶ νὰ ὑποτάξουν τὴν ὀρθόδοξον Ἑλλην. Ἐκκλησίαν. Ἀπὸ τοῦ 1096 μέχρι τοῦ 1270 ἔγιναν πολλαί, ἀλλ' αἱ σπουδαιότεραι ἦσαν μόνον 8.

Αἴτια: α) Ἡ δίωξις τῶν Χριστιανῶν τῆς Ἱερουσαλήμ ὑπὸ τῶν Σελτσούκων Τούρκων ἀπὸ τοῦ 1078 β) ἡ ταλαιπωρία τῶν προσκυνητῶν καὶ τελικῶς ἡ ἀπαγόρευσις τῆς μεταβάσεως εἰς Ἁγ. τόπους διὰ προσκύνημα γ) ἡ ὑπὸ τῶν κληρικῶν, ἱπποτῶν καὶ εὐγενῶν ἀναζήτησις νέων ἐπαρχιῶν καὶ τιμαριῶν.

Ἡ πρώτη σταυροφορία.

Αὕτη ἀπεφασίσθη εἰς τὴν σύνοδον τοῦ Κλερμόν τῆς Γαλλίας καὶ διὰ ἐγκυκλίων καὶ περιοδείας τοῦ πάπα καὶ τοῦ μοναχοῦ Πέτρου Ἐρημίτου ἔγινεν ἡ δέουσα προεργασία, ὥστε νὰ συγκεντρωθοῦν ἐντὸς τριμήνου 50 χιλ. ἄνθρωποι, οἱ ὅποιοι ἐξεκίνησαν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Πέτρου τοῦ Ἐρημίτου. Διαβάντες τὸν Ῥήνον ἔφθασαν διὰ τῆς Οὐγγαρίας, Σερβίας, Βουλγαρίας καὶ Θράκης εἰς Κων)πολιν λεηλατοῦντες καὶ ἐρημοῦντες τὰ πάντα. Διὰ τοῦτο ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξιος Κομνηνὸς τοὺς διεβίβασεν εἰς Μ. Ἀσίαν, ὅπου πέραξ τῆς Νικαίας ἀπεδεκατίσθησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ μόνον 3 χιλιάδες ἐζώθησαν.

Τὸ κύριον μέρος τῶν σταυροφόρων ἀνερχομένων εἰς 500 χιλιάδας, ἐξ ὧν μόνον αἱ 300 ἦσαν μάχιμοι, ἐξεκίνησεν ἀπὸ διάφορα σημεῖα ὑπὸ διαφόρους ἀρχηγούς. Οὕτω οἱ Νοτ. Γάλλοι ὑπὸ τὸν Ραϋμόνδον τῆς Τουλούζης ἐπέρασαν ἀπὸ τὴν Βορ. Ἰταλίαν, Κροατίαν, Σερβίαν καὶ Βουλγαρίαν. Οἱ Βορ. Γάλλοι ὑπὸ τὸν Γοδεφρείδον ντὲ

Μπουγιόν και τὸν ἀδελφόν του Βαλδουΐνον τῆς Φλάνδρας διήλθον ἀπὸ τὴν Γερμανίαν καὶ Οὐγγαρίαν. Οἱ Νορμανδοὶ τῆς Ἰταλίας ὑπὸ τὸν Βοημούνδον καὶ τὸν Ταγκρέδον διήλθον διὰ τῆς Ἠπείρου καὶ Μακεδονίας. Ὅταν ἐφθάσαν τὰ τμήματα ταῦτα πρὸς τῆς Κων)πόλεως ὁ Ἀλέξιος τοὺς διεπεραίωσεν εἰς Μ. Ἀσίαν ὑπὸ τὸν ἔρον ὅτι θὰ παρέδιδον εἰς αὐτὸν τὰ τμήματα τῆς αὐτοκρατορίας, τὰ ὅποια θὰ ἀπηλευθέρωνον ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Κατέλαβον οἱ σταυροφόροι τὴν Νίκαιαν, διέσχισαν τὴν Μ. Ἀσίαν ἀπὸ Β.Δ. πρὸς Ν.Α. ἀποδεκατισθέντες ὑπὸ τοῦ καύσωνος, τῆς ἀνυδρίας, τῆς ἐλλείψεως τροφῶν καὶ τῶν ἐπιθέσεων τῶν Τούρκων καὶ ἐφθάσαν παρὰ τὸ Δορύλαιον, ὅπου ἐνίκησαν (Ἰούλιος 1097) τοὺς Τούρκους. Διαβάντες τὴν ὄρσειράν τοῦ Ταύρου ἐκυρίευσαν μετὰ ὀκτάμηνον πολιορκίαν τὴν Ἀντιόχειαν καὶ πολιορκηθέντες μετὰ τὴν σειρὰν τῶν ὑπὸ τοῦ Τούρκου ἡγεμόνος τῆς Μοσσοῦλης καὶ 200.000 στρατοῦ ἐντὸς αὐτῆς, ἐσώθησαν κατόπιν ἡρωϊκῆς ἐξόδου. Βαδίζοντες πρὸς Ἱερουσόλυμα εἶδον κατὰ τὴν 1ην Ἰουλίου 1099 τὴν Ἄγλαν πόλιν μικρόθεν. Κλαίοντες ἀπὸ χαρὰν ἐβάδιζαν κατ' αὐτῆς καὶ τὴν 10)7)1099 εἰσῆρχοντο εἰς αὐτὴν μετ' ἀπεγνωσμένην ἐφοδον. Ἀφοῦ ἔσφαξαν πολλοὺς Τούρκους προσεκύνησαν τὸν Πανάγιον τάφον.

Οἱ εἰσελθόντες ἦσαν 40 μόνον χιλιάδες. Ἰδρύθησαν τότε πολλὰ φεουδαρχικὰ κράτη εἰς Συρίαν καὶ Παλαιστίνην. Τὰ σπουδαιότερα ἦσαν: α') τὸ βασίλειον τῆς Ἱερουσαλήμ ὑπὸ τὸν Γοδεφρείδον ντέ Μπουγιόν. β') τὸ πριγκιπάτον τῆς Ἀντιοχείας ὑπὸ τὸν Βοημούνδον. γ') ἡ ἡγεμονία τῆς Ἐδέσσης ὑπὸ τὸν Βαλδουΐνον καὶ δ') ἡ τῆς Τριπόλεως ὑπὸ τὸν Ραϋμόνδον τῆς Τουλούζης.

Ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ πάπα διωρίσθη πατριάρχης τῆς Ἄγλης Πόλεως. Πολλοὶ ἔμποροι ἐκ Γαλλίας καὶ Ἰταλίας ἐβοήθησαν τοὺς ἰππότας νὰ καταλάβουν τὴν Ἰόππην (Γιάφαν), Πτολεμαῖδα, Βηρυττὸν καὶ ἀπεκατεστάθη ἡ μετὰ τῆς Δυτ. Εὐρώπης ἐπικοινωνία. Διὰ τὴν ἀμυναν τῶν κατακτηθεισῶν χωρῶν ἰδρύθησαν τρία τάγματα: α') τὸ τάγμα τῶν Ἱπποτῶν τοῦ Ἀγ. Ἰωάννου τῆς Ἱερουσαλήμ β') τὸ τῶν Ἱπποτῶν τοῦ Ναοῦ καὶ γ') τὸ τῶν Τευτόνων, τῶν ὁποίων οἱ μοναχοὶ εἶχον τὰς ὑποχρεώσεις στρατιωτῶν. Βαθμηδὸν οἱ σταυροφόροι ἤλθον εἰς οἰκονομικὰς καὶ οἰκογενειακὰς σχέσεις μετὰ τοὺς μουσουλμάνους.

Ἡ α' σταυροφορία εἶχε 500.000 νεκροὺς χριστιανοὺς καὶ 500.000 μουσουλμάνους.

Ἡ δευτέρα καὶ ἡ τρίτη σταυροφορία.

Τὴν β' σταυρ (1147—1149) ὠργάνωσαν ὁ αὐτοκρ. τῆς Γερμανίας Κορράδος Γ' καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Λουδοβίκος Ζ' διὰ νὰ ἐλευθερώσουν τὴν ἡγεμονίαν τῆς Ἑδέσσης ἀπὸ τὸν τούρκον ἡγεμόνα τῆς Μοσσοῦλης. Διέβησαν τὰς Εὐρώπ. ἐπικρατίας τοῦ Βυζαντινοῦ λεηλατοῦντες καὶ τελικῶς ὁ Μανουὴλ τοὺς διεπεραίωσεν εἰς Μ. Ἀσίαν. Ἄλλ' ἐκεῖθεν ἐπέστρεψαν ἀπρακτοὶ καὶ ἡ σταυροφορία ἀπέτυχεν.

Τὴν γ' σταυρ. (1189—1190) ὠργάνωσαν ὁ αὐτοκρ. τῆς Γερμανίας Φρειδερίκος Βαρβαρόσσας, ὁ βασ. τῆς Γαλλίας Φίλιππος Αὐγουστος καὶ ὁ βασ. τῆς Ἀγγλίας Ριχάρδος ὁ Λεοντόκαρδος, διὰ νὰ ἐκδιώξουν ἀπὸ τὴν Ἱερουσαλήμ τὸν κατὰ τὸ 1187 εἰσβαλόντα εἰς αὐτὴν σουλτάνον τῆς Αἰγύπτου Σαλαδίν.

Ὁ Βαρβαρόσσας ἐκκινήσας πρῶτος ἔφθασε διὰ Σηράς εἰς Μ. Ἀσίαν, ἐνίκησε παρὰ τὸ Ἰκόνιον τοὺς Τούρκους καὶ τελικῶς ἐπνίγη ἐνφ' ἑλοῦετο εἰς τὸν Κύδνον ποταμόν. Ὁ στρατὸς του ἐπέστρεψεν εἰς Γερμανίαν πλὴν μικροῦ τμήματος, τὸ ὁποῖον συνηνώθη εἰς Συρίαν μὲ τοὺς Ἄγγλους καὶ Γάλλους.

Οἱ Φίλιππος καὶ Ριχάρδος ἔφθασαν διὰ θαλάσσης εἰς Σικελίαν καὶ μετὰ ἐξάμηνον παραμονὴν ἀνεχώρησαν καὶ ἦλθαν εἰς Κύπρον, τὴν ἐποίαν ὁ Ριχάρδος ἀφαιρέσας ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας παρεχώρησεν (1192) εἰς τὸν Γάλλον βασιλέα τῆς Ἱερουσαλήμ Λουζινιάν, τοῦ ὁποῦο ἡ Δυναστεία τὴν ἐκράτησε μέχρι τοῦ 1480. Ἐκτοτε ἡ νῆσος ἤλλαξε πολλοὺς κυρίους, ἦτοι: 1480—1521 Ἑνετοί. 1521—1878 Τούρκοι. 1878—1959 Ἄγγλοι. Τέλος διὰ τῆς συμφωνίας τῆς Ζυρίχης (Φεβρ. 1959) ἡ Κύπρος ἔγινεν ἀνεξάρτητος δημοκρατία ἀπὸ τοῦ Αὐγούστου 1960. Οἱ τρεῖς στρατοὶ ἐπολιορκήσαν τὴν Πτολεμαΐδα τῆς Φοινίκης, ἧς ἡ φρουρά παρεδόθη καὶ κατεσφάγη, διότι ὁ Σαλαδίν δὲν κατώρθωσε νὰ ἐξεύρη τὰ συμφωνηθέντα λύτρα. Εἰς τὴν πολιορκίαν ἐφρονεῦθησαν 190 χιλ. μουσουλμάνοι καὶ 120 χιλ. Χριστιανοί. Ἡ Ἱερουσαλήμ δὲν ἀνεκτήθη καὶ τὸ βασιλ. τῆς Ἱερουσαλήμ περιωρίσθη εἰς τὰ παράλια τῆς Φοινίκης καὶ διετηρήθη ἐπὶ ἓνα αἰῶνα μὲ πρωτεύουσαν τὴν Πτολεμαΐδα.

3. Ἡ ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΩΝ ΑΓΓΕΛΩΝ (1185 — 1204)

Ἰσαάκιος Ἄγγελος (1185—1195). Τρεῖς αὐτοκράτορες

της βασιλευσαν μέχρι τοῦ 1204. Ἐπειδὴ δ' Ἰσαάκιος εἶχε σύζυγον τὴν κόρην τοῦ βασιλέως τῆς Οὐγγαρίας ἐπῆλθε σύσφυξις τῆς Οὐγγροελληνικῆς συμμαχίας. Τοὺς ἐπερχομένους Νορμανδοὺς ἐνίκησεν ὁ στρατηγὸς Βρανᾶς παρὰ τὸ Δημητρίτσι τῶν Σερρῶν καὶ οὕτω οἱ Νορμανδοὶ ἐξεκένωσαν τὴν Θεσ)νίκην καὶ τὸ Δυρράχιον. Ὁ Ἰσαάκιος ὠνομάσθη ἐλευθερωτὴς καὶ Τυραννοκτόνος.

Οἱ Βούλγαροι ἡγεμόνες ἀδελφοὶ Πέτρος καὶ Ἀσάν ἐπανεστάτησαν καὶ κατέλαβον τὴν Πρεσλάβαν. Ὁ Ἰσαάκος ἐπετέθη, ἀλλ' ἐκεῖνοι ἀπέφυγον τὴν κατὰ μέτωπον μάχην καὶ ἔκαμον κλεφτοπόλεμον. Διὰ τοῦτο συνήφθη εἰρήνη, δι' ἧς ἀνεγνωρίσθη ἀνεξάρτητος ἡ ἀπὸ τοῦ Αἵμου μέχρι τοῦ Δουνάβεως Βουλγαρία μὲ πρωτεύουσαν τὸ Τύρνοβον, μετήχθη δὲ ὡς ἑμῆρος εἰς Κων)πολιν ὁ ἀδελφὸς τῶν Βουλγάρων ἡγεμόνων Ἰωάννης (1188). Μετὰ τῶν Βουλγάρων ἠνώθησαν αἱ πέραν τοῦ Δουνάβεως Σλαυκαὶ φυλαὶ καὶ κατέκτησαν μέρος τῆς Θεσσαλίας, τὰ περὶ τὸν Ὀλυμπον ὄρεινά, τὸ ὅποιον ὠνόμασαν Μεγαλοβλαχίαν. Ὁ Ἰσαάκιος ἦτο ἀνίκανος νὰ ἐπιβληθῆ εἰς τοὺς Βουλγαροβλάχους.

Τὸν κίνδυνον ἐκ τῆς Γ' σταυροφορίας παρέκαμψε διὰ τῆς συμφωνίας τῆς Ἀνδριανουπόλεως (1190).

Οἱ Σέρβοι βοηθούμενοι ὑπὸ τῶν Βουλγάρων, Οὐγγρων καὶ σταυροφόρων κατέλαβον τὴν Ἐργεγοβίνην, τὸ Μαυροβούνιον καὶ τὴν Παραδουνάβειον Σερβίαν. Ὁ Ἰσαάκιος τοὺς ἐνίκησε τὸ 1190, μετριοπαθῶς ὁμῶς φερόμενος ἀνεγνώρισε τὴν αὐτονομίαν των καὶ ἀπένευμε τὸν τίτλον τοῦ Σεβαστοκράτορος εἰς τὸν ἀρχηγόν των Στέφανον Νεμάνια.

Παρὰ τὰς στρατιωτικὰς ἐπιτυχίας ἡ ἀποτυχία του εἰς τὸν οικονομικὸν τομέα (σπατάλαι αὐλῆς, προνόμια Ἐνετῶν κλπ.) ἐπετάχυνε τὴν παρακμὴν τοῦ κράτους, τὴν ὅποιαν ἐπέτειναν αἱ συχναὶ ἐπαναστάσεις φιλοδόξων στρατιωτικῶν ὡς εἶναι ἡ τοῦ ἀδελφοῦ του Ἀλεξίου, ὅστις τὸν ἐξεθρόνισε, τὸν ἐτύφλωσεν καὶ ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ὡς Ἀλέξιος Γ'.

Ἀλέξιος Γ' Ἀγγελος (1195—1203). Σπάταλος καὶ ἀδέξιος κυβερνήτης διέλυσε τὸν στρατὸν καὶ δὲν ἤδυνήθη νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Βουλγάρων, οἱ ὅποιοι ὑπὸ τὸν βασιλέα των Ἰωαννίτην (1197—1207) ἢ Σκυλογιάννην, παρηνώχλουν συνεχῶς τὸ κράτος. Ὁ Σκυλογιάννης συνεννοηθεὶς μὲ τὸν Πάπαν Ἰννοκέντιον Γ' ἐστέφθη ὑπὸ καρδινάλιου Τσάρου (1204) καὶ ἔφθασε μέχρι τῶν τειχῶν τῆς Κων)πόλεως. Καταπολεμηθεὶς ὑπὸ Λατίνων καὶ Ἑλλήνων

θμοῦ ἀπεχώρησε συμπαραλαβῶν 20.000 γυναϊκόπαιδα καὶ πολλὰ λάφυρα. Ἀπέθανε τὸ 1207 πολιρκῶν τὴν Θεσ)νίκην. Ἐξ ἄλλου τὸ Βυ. ζάντιον ἀπώλεσεν ἐλοσχερῶς τὴν ἐπίδρασίν του εἰς τὴν Σερβίαν.

Τὸ 1198 ὁ Ἀλέξιος ἀπήλλαξε παντὸς φόρου τοὺς Ἐνετοὺς καὶ ἐπῆλθεν οὕτω ἐξάντησις τῶν οἰκονομικῶν πόρων τοῦ κράτους.

Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν φιλόδοξοι ἄρχοντες ἐκηρύχθησαν ἀνεξάρτητοι ὡς ὁ Γαβρᾶς εἰς Τραπεζοῦντα, ὁ Ἰσαάκιος Κομνηνὸς εἰς Πόντον καὶ Παφλαγονίαν, ὁ Λέων Σγουρὸς εἰς Ναύπλιον, Ἄργος καὶ Κόρινθον κ.ἄ.

Ὁ τυφλωθεὶς Ἰσαάκιος ἀπέστειλε τὸν υἱὸν του Ἀλέξιον εἰς τὴν Δύσιν καὶ τῇ ἐνεργείᾳ τούτου οἱ σταυροφόροι τῆς Δ' σταυροφορίας ἀπεκατέστησαν τὸν Ἰσαάκιον καὶ τὸν υἱὸν του εἰς τὸν θρόνον (1203—1204) ὡς Ἀλέξιον Δ' Ἄγγελον, μὴ λαβόντες ὁμῶς τὰ ὑποσημμένα προσέβαλον τὴν Κων)πολιν, ἐνῶ αὐτοκράτωρ ἀνεκηρύσσεται ὁ Ἀλέξιος Ε' ὁ Μούρτζουφλος, καὶ τὴν κατέλαβον (1204).

Οὕτω λόγῳ τῆς ἀνικανότητος τῶν Ἀγγέλων, οἱ ὅποιοι δὲν ἐξήρθησαν εἰς τὸ ὕψος τῶν περιστάσεων οὐδ' εἶχον σαφῆ ἀντίληψιν τῆς πραγματικότητος, ἐπῆλθε θανάσιμον πλῆγμα κατὰ τῆς Αὐτοκρατορίας ἐκ μέρους τῶν χριστιανικῶν κρατῶν τῆς Δύσεως καὶ ἐκόπη τὸ νῆμα τῆς χιλιετοῦς ἐνδόξου ἱστορίας τῆς.

4. Η ΤΕΤΑΡΤΗ ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΑ

Τὴν ἐκήρυξεν ὁ πάπας Ἰννοκέντιος Γ', διὰ νὰ ἐξουσιάσῃ τὴν ἀνατολήν. Ἀρχηγοὶ τῆς ἦσαν ὁ Ἴταλὸς Βονιφάτιος Μομφερατικός, ὁ κόμισ τῆς Φλάνδρας Βαλδουῖνος καὶ ὁ Γάλλος εὐγενὴς Γοδεφρείδος Βιλλεαρδουῖνος. Μὴ ἔχοντες στόλον διὰ τὴν διαπεραίωσιν τοῦ στρατοῦ των συνεφώνησαν μὲ τοὺς Ἐνετοὺς ὑπέρογκον χρηματικὴν ἀμοιβὴν διὰ τὴν μεταφοράν, τὸ ἥμισυ τῶν λαφύρων καὶ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς πόλεως Ζάρας, τὴν ὅποιαν εἶχεν ἀφαιρέσει ἀπὸ τοὺς Ἐνετοὺς ὁ βασιλεὺς τῆς Οὐγγαρίας. Ἐνῶ προσεπάθουν νὰ συγκεντρώσουν τὰ χρήματα, παρουσιάσθη ἡ υἷς τοῦ ἐκπτώτου Ἰσαακίου Ἀλέξιος προσφέρων χρηματικὴν ἀμοιβὴν, τὴν ὑποταγὴν τῆς Ἀνατολ. Ἐκκλησίας εἰς τὴν Δυτικὴν καὶ στρατιωτικὴν βοήθειαν κατὰ τῶν Μωαμεθανῶν ζητῶν ὡς ἀντάλλαγμα τὴν ἀποκατάστασιν του εἰς τὸν θρόνον τοῦ πατρὸς του. Παρὰ τὰς διαμαρτυρίας τοῦ πάπα ὁ δόγης τῶν Ἐνετῶν Δάνδολος κατώρθωσεν, ὥστε νὰ ὑπογραφῇ συμφωνία μετὰ τῶν σταυροφόρων καὶ Ἀλεξίου καὶ οὕτω τὴν 27)7)1203

δ στόλος τῶν σταυροφόρων ενεφανίσθη πρὸ τῆς Κωνπόλεως μὲ 40.000 μαχητὰς καὶ τὴν ἐπολιόρκησεν. Μετὰ πολλὰς ἡμέρας ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξιος Γ' ἐγκατέλειψε τὴν πόλιν καὶ οἱ σταυροφόροι ἀποκατέστησαν εἰς τὸν θρόνον τὸν Ἰσαάκιον καὶ τὸν υἱὸν τοῦ Ἀλέξιον Δ', οἵτινες ἐπέβαλον φορολογία, διὰ νὰ πληρώσουν τοὺς Ἑνετούς, ὠμολόγησαν δὲ καὶ πίστιν πρὸς τὸν πάπαν. Ταῦτα ἐξώργισαν τὸν λαόν, ὁ ὁποῖος τοὺς ἀνέτρεψε καὶ ἀνέδειξεν αὐτοκράτορα τὸν Ἀλέξιον Ε' τὸν Μούρτζουφλον. Οὗτος ἐκάλεσε τοὺς σταυροφόρους νὰ φύγουν ἐντὸς 8 ἡμερῶν, ἀλλ' αὐτοὶ προσέβαλον διὰ δευτέραν φοράν τὴν Κωνπολιν. Ὁ Ἀλέξιος Ε' φεύγει καὶ αὐτοκράτωρ ἀνακηρύσσεται ὁ Θεόδωρος Λάσκαρης, ὅστις παρὰ τὴν ἰκανότητά του δὲν ἠδυνήθη νὰ σώσῃ τὴν Πόλιν καὶ ἔφυγεν μετὰ τοῦ Πατριάρχου. Οὕτω τὴν 12—4—1204 οἱ Φράγκοι εἰσήλθον εἰς τὴν Πόλιν καὶ προέβησαν εἰς ἀνηκούστους λεηλασίας καὶ καταστροφὰς μὴ σεβασθέντες οὐδ' αὐτὴν τὴν Ἁγίαν Σοφίαν.

Ἔγιναν ἄλλαι 4 σταυροφορίαι. Τὰ ἀποτελέσματα ὄλων ἦσαν: α') ἀνάπτυξις ἐμπορίου μεταξὺ Ἀνατολῆς—Δύσεως. β') Καταστροφή τῶν εὐγενῶν τῆς Δύσεως καὶ ἀνάπτυξις τῆς μεσαιᾶς τάξεως, τῆς ἀστικῆς. γ') Ἐξημέρωσις τῶν Εὐρωπαίων ἐκ τῆς ἐπαφῆς των μὲ τὸν πολιτισμὸν τῆς Ἀνατολῆς καὶ δ') Ἐξασθένησις καὶ τελικῶς ὑποταγὴ τοῦ Ἀνατολικοῦ κράτους.

5 Ο ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ

(ἀπὸ τοῦ 7ου — 12ου αἰῶνος) (610 — 1204)

Μετὰ τὴν παροδικὴν στασιμότητα κατὰ τὰ ἔτη 680—850 ὁ πολιτισμὸς τῶν Βυζαντινῶν ἐφθασεν εἰς μεγίστην ἀκμὴν κατὰ τὰ ἔτη τῆς Μακεδονικῆς Δυναστείας (867—1057) χάρις εἰς τὴν ἐπιτυχημένην ἐσωτερικὴν πολιτικὴν τῶν αὐτοκρατόρων τῆς Δυναστείας καὶ τὰ ἡρωϊκὰ κατορθώματα εἰς τοὺς κατὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς αὐτοκρατορίας πολέμους. Καὶ ὁ πολιτισμὸς αὐτὸς ἐξακολουθεῖ νὰ υφίσταται καὶ περὶ τὸ τέλος τῆς περιόδου παρὰ τὰς δυσμενεῖς συνθήκας, τὰς ὁποίας ἀντιμετώπιζε τὸ κράτος.

Νομοθεσία καὶ Διοικήσεις. Ἐπὶ Ἰσαύρων ἐδημοσιεύθη ὁ Ἀστικὸς κώδιξ ὀνομαζόμενος Ἐκλογή, προσηρμοσμένος εἰς τὸ νέον πνεῦμα ἀνθρωπισμοῦ. Κατήργει τὴν ποινὴν τοῦ θανάτου καὶ τὴν διακρίσιν τῶν πλουσίων καὶ πτωχῶν ὡς πρὸς τὰς ποινάς. Ὡσαύτως ἐδημο-

σιεύθη ὁ στρατιωτικὸς κώδικς, ὁ ναυτικὸς καὶ ὁ γεωργικὸς ρυθμίζοντες τοὺς ἀναλόγους τομεῖς. Οἱ εἰκονομάχοι βασιλεῖς ἐφρόντισαν καὶ διὰ τὰς ἐργαζομένας τάξεις τῶν τεχνιτῶν καὶ ἐμπόρων, οἱ ὅποιοι ἦσαν ὀργανωμένοι εἰς συντεχνίας. Καθώρισαν τὰ ἡμερομίσθια καὶ τὰς τιμὰς προϊόντων καὶ ἐπάταξαν τὴν αἰσχροκέρδειαν. Ὑπῆρχεν ὀργανωμένον σύστημα μονοπωλίων μὲ σπουδαιότερον τὸ τῆς μετάξης.

Οἱ Μακεδόνες ἐτροποποίησαν τὴν ἰσχύουσαν νομοθεσίαν, ἐπροστάτευσαν τὴν γεωργίαν διὰ τῆς διανομῆς κτημάτων εἰς τοὺς ἀκτῆμονας, οἵτινες ὡς κύριοι τῆς γῆς ἀπέβησαν καλοὶ στρατιῶται καὶ γεωργοί, καὶ ἐβελτίωσαν τὴν διοίκησιν. Τοιοῦτοτρόπως τὰ δημόσια οἰκονομικὰ ἐφθασαν εἰς ἀνθηρὰν κατάστασιν ἀπὸ τοῦ 850—1050 καὶ μόνον μετὰ τὰς σταυροφορίας καὶ τὰ ἐμπορικὰ προνόμια τῶν Ἐνετῶν, Πισατῶν καὶ Γενουατῶν παρατηρεῖται αἰσθητὴ μείωσις τῶν ἐσόδων.

Ὁ αὐτοκράτωρ ἦτο ἀπόλυτος μονάρχης μὲ ἀπεριόριστον ἐξουσίαν εἰς ὅλας τὰς ἐκδηλώσεις τῆς κρατικῆς μηχανῆς ἤτοι διοίκησιν, δικαιοσύνην, νομοθεσίαν, στρατὸν. Τὸν περιεστοίχιζον οἱ λογοθέται (= ὑπουργοί). Τὴν διοίκησιν τῆς Πρωτευούσης εἶχεν ὁ ἑπαρχος. Ὑπῆρχον δύο συμβούλια ἢ σύγκλητος καὶ τὸ σιλεντιάριον. Διὰ τῆς διπλωματίας, τοῦ χρήματος, τῶν ἐμπορικῶν διευκολύνσεων, τῆς παροχῆς τίτλων καὶ τῶν πολυτελῶν ἐορτῶν κατὰ τὴν ὑποδοχὴν ξένων ἐπετυγχάνετο ἡ διατήρησις φιλικῶν σχέσεων μὲ τοὺς γειτονικοὺς λαοὺς.

Ἡ παιδεία. Μέγα ὑπῆρξε τὸ ἐνδιαφέρον διὰ τὴν παιδείαν. Ὁ Καίσαρ Βάρδας, ἀδελφὸς τῆς Θεοδώρας ἀναδιοργάνωσε τὸ 860 τὸ Πανδιδασκῆριον. Ἐδιδάσκοντο ἡ γραμματικὴ, φιλολογία, φιλοσοφία, Μαθηματικὰ καὶ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι. Τὸ 950 ἐπὶ Πορφυρογεννήτου αἱ ἀνώτεροι σχολαὶ ἐφθασαν εἰς ὑψηλὴν περιωπὴν καὶ ἠυξήθη τὸ κύρος τῶν φοιτητῶν καὶ τῶν καθηγητῶν. Τὸ 1050 ἐπὶ Μονομάχου ὁ Μιχαὴλ Ψελλὸς, ὑπουργὸς καὶ καθηγητῆς ἀναδιοργάνωνει τὸ Πανεπιστήμιον ὀνομασθεὶς ὑπάτος τῶν φιλοσόφων καὶ προσελκύνων μαθητὰς καὶ ξένων λαῶν.

Τὴν ἐκπαιδευτικὴν κίνησιν συμπληρώνουν αἱ ἰδιωτικαὶ συγκεντρώσεις, αἱ διαλέξεις καὶ αἱ συζητήσεις ἐπὶ θεολογικῶν καὶ φιλοσοφικῶν ζητημάτων. Τέλος διὰ τῆς χρησιμοποίησεως τοῦ παπύρου καὶ ἰδίως τῆς περγαμνῆς καὶ διὰ τῆς ἀόκνου ἐργασίας τῶν μοναχῶν εἰς τὰ μοναστήρια ἀντεγράφοντο τὰ ἔργα τῶν ἀρχαίων καὶ διεδίδοντο εὐχερέστερον τὰ βιβλία εἰς χειρόγραφα, τὰ ὅποια πάντως ἐκόστιζον ἀκριβὰ καὶ ὁ καταρτισμὸς βιβλιοθήκης ἦτο δύσκολος. Σπουδαιότεραι

βιβλιοθήκαι ἦσαν αἱ τοῦ Παλατίου καὶ τοῦ Πανεπιστημίου.

Τὰ γράμματα. Ἀπὸ τοῦ 650 ἕως τὸ 850 δὲν ὑπάρχει σπουδαία πνευματικὴ ἀνάπτυξις, διότι τὴν διανοητικὴν δραστηριότητα ἀπερρόφησεν ἡ εἰκονομαχία καὶ ἡ μέριμνα διὰ τὴν στρατιωτικὴν καὶ πολιτικὴν ὀργάνωσιν. Πάντως ἐγράφησαν ἔργα θεολογικά, φιλολογικά, ἱστορικά, ποιητικά καὶ ἐγκυκλοπαιδικά.

Ὁ Ἰωάννης Δαμασκηνὸς γεννηθεὶς καὶ δράσας εἰς Συρίαν ὑπῆρξε μέγας θεολόγος καὶ φιλόσοφος. Ἐγράφη «Πηγὴν γνώσεως», ἥτοι ἐγχειρίδιον Δογματικῆς, Ἀπολογητικούς λόγους, δι' ὧν ὑποστηρίζει τὴν προσκύνησιν τῶν εἰκόνων, τὴν Ὀκτώηχον, κανόνας καὶ ὕμνους εἰς Δεσποτικὰς ἑορτὰς καὶ Ἀγίων, νεκρώσιμα Ἰδιόμελα καὶ ἄλλα, ὠνομάσθη Χρυσορρόας.

Ἡ ἱστορία ἀντιπροσωπεύεται μὲ ἱστοριογράφους καὶ χρονογράφους. Ἱστοριογράφοι εἶναι οἱ Λέων Διάκονος ἐπὶ Μακεδονικῆς δυναστείας, ἡ Ἄννα ἢ Κομνηνὴ, ἥτις ἔγραψε τὴν ἱστορίαν τοῦ πατρὸς τῆς Ἀλεξίου Α' Κομνηνοῦ, τὴν Ἀλεξιάδα, ὁ Ἰωάννης Κίναμος καὶ ὁ Νικήτας Χωνιάτης, ὁ ὁποῖος ἔγραψε τὴν ἱστορίαν ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Ἀλεξίου Α' μέχρι τοῦ 1204. Χρονογράφοι ἦσαν οἱ Θεοφάνης ὁ ὁμολογητὴς, Γεώργιος Ἀμαρτωλὸς καὶ Γεώργιος Κεδρηνός, ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῆς εἰκονομαχίας, ἐπὶ Κομνηνῶν δὲ οἱ Ἰωάννης Ζωναρὰς καὶ Κωνσταντῖνος Μανασσῆς.

Ἐπὶ Κομνηνῶν ἐκαλλιεργήθη καὶ ἡ ποίησις μὲ ἀντιπροσώπους τὸν Ἰωάννην Τζέτζην, ὁ ὁποῖος ἔγραψε ποιήματα ἱστορικά, φιλολογικά καὶ φιλοσοφικά, τὸν Νικήταν, τὸν Ἰωάννην Κυπριώτην, τὸν Χριστόφορον Μυτιληναῖον, Ἰωάννην Μαυρόποδα καὶ κυρίως τὸν Θεόδωρον Πρόδρομον ἢ πτωχοπρόδρομον, ὅστις εἰς τὰ εὐτράπελα ποιήματά του ἐμιμήθη τὸν Λουκιανόν, παρέχει δὲ πολυτίμους λαογραφικὰς εἰδήσεις.

Σημαντικὸν γεγονός ἐστὶν ἡ ἀνάπτυξις τῆς δημῶδους ποιήσεως εἰς στίχον δεκαπεντασύλλαβον (πολιτικόν), ἡ ὁποία διὰ τῶν ἀκριτικῶν ἀσμάτων ὕμνει τὰ κατορθώματα τῶν ἀκριτῶν (=φρουρῶν τῶν συνόρων) καὶ τῆς ὁποίας ἀντιπροσωπευτικὸν δείγμα εἶναι τὸ κατὰ τὸν 12ον αἰῶνα συντεθὲν ἔπος τοῦ Διγενῆ Ἀκρίτα, ὁ ὁποῖος μάχεται κατὰ τῶν ἀπελατῶν διὰ νὰ ὑπερασπισθῇ τὴν «Ρωμανίαν» καὶ τὴν Ὀρθοδοξίαν καὶ ἀπέβη ὁ ἐθνικὸς ἥρως τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Αἱ ἐγκυκλοπαιδεῖται. Αὗται ἐδημιουργήθησαν διὰ τῆς τακτοποιήσεως καὶ συστηματοποιήσεως τῶν γνώσεων καὶ τῆς διασώσεως

ἀποσπασμάτων τῶν ἀρχαίων ἔργων ἐσχολιασμένων καὶ ἐρμηνευμένων εἰς ἰδιαίτερα βιβλία. Εἰς τὸ εἶδος τοῦτο διεκρίθησαν ὁ Θεο)νίκης Εὐστάθιος, ὁ μέγας Φώτιος (τοῦ ὁποίου τὸ ἔργον Μυριόβιβλος περιέχει ἀναλύσεις καὶ κριτικὴν 280 συγγραμμάτων), οἱ μαθηταὶ τοῦ Νικόλαος Μυστικός καὶ Καισαρείας Ἀρέθας καὶ τέλος ὁ πολυγραφήτατος καὶ πολυμερέστατος Μιχαὴλ Ψελλός.

Ἰδιαίτερον εἶδος ἀποτελοῦν οἱ Βίοι Ἀγίων ἢ Συναξάρια. Κυριώτερος συναξαριστὴς εἶναι ὁ κατὰ τὸν 10ον αἰῶνα ἀκμάσας Συμεὼν ὁ Μεταφραστής.

Ἡ τέχνη. Ἡ Ἀρχιτεκτονικὴ ἤκμασεν. Ἐκτίσθησαν ἢ διασκευάσθησαν ἀνάκτορα καὶ ναοὶ κατὰ τὸ σχέδιον τῆς Ἀγίας Σοφίας. Ἐπὶ Μακεδόνων ἐδημιουργήθη νέος ρυθμὸς ὁ σταυροειδῆς μετὰ τροῦλλου, ὁ ὁποῖος ἐπεκράτησεν εἰς ἄλλην τὴν Αὐτοκρατορίαν μέχρι τοῦ 1453 (πρβλ. Ἅγιοι Θεόδωροι, Καπνικαρέα, Καισαριανὴ εἰς Ἀθήνας, ναὸς τοῦ Σωτήρος εἰς Ἀμφισσαν κ.ἄ.). Κτίζονται ἐπίσης ναοὶ Ὀκταγωνικοῦ τύπου, εἰς τοὺς ὁποίους ὁ τροῦλλος καλύπτει δλόκληρον τὸν κυρίως ναόν. Τοιοῦτοι εἶναι ὁ ναὸς τοῦ ὁσίου Λουκά παρὰ τὴν Λεβάνειαν καὶ τοῦ Δαφνίου εἰς Ἀθήνας τοῦ 11ου αἰῶνος.

Εἰς τὴν Μακεδονίαν ἀνεπτύχθη ἰδιαίτερα σχολή, εἰς τὴν ὁποίαν διασταυρῶνται αἱ τάσεις τῆς Κων)πόλεως καὶ τῆς κυρίως Ἑλλάδος. Τοιοῦτοι ναοὶ εἶναι ὁ τῆς Θεοτόκου τῶν Χαλκῆων καὶ τοῦ Ἀγίου Παντελεήμονος εἰς Θεο)νίκην καὶ οἱ ναοὶ πολλῶν μονῶν τοῦ Ἀγίου Ὁρους (Λαύρας, Ἰβήρων, Βατοπεδίου κ.ἄ.).

Ἡ ζωγραφικὴ ἐσταμάτησε προσωρινῶς λόγῳ τῆς εἰκονομαχίας, ἀλλ' ἤκμασε παλιν ἐπὶ Μακεδόνων συνδυάζουσα τὴν ἑλληνικὴν πλαστικότητα καὶ φυσικότητα μὲ τὴν θρησκευτικὴν αὐστηρότητα καὶ τὸ λιτὸν σχέδιον. Δείγματα τῆς τεχνοτροπίας αὐτῆς εἶναι τὰ μωσαϊκὰ τῶν μονῶν Δαφνίου καὶ ὁσίου Λουκά. Ἀπὸ τοῦ 9ου αἰῶνος ἐγκαταλείπεται ἡ ἱστορικὴ εἰκονογραφία (βίος Χριστοῦ, Θεοτόκου κλπ.) καὶ ἐπικρατεῖ ἡ δογματικὴ καὶ θεολογικὴ (Χριστὸς ὡς Παντοκράτωρ, Θεοτόκος ὡς πλατυτέρα οὐρανῶν, χοροὶ ἀγγέλων, προφητῶν, μαρτύρων κλπ.). Ἰδιαίτεράν σημασίαν ἔχουν τὰ ἱστορημένα χειρόγραφα, τὰ ὁποῖα ἔχουν διὰ θαυμαστῆς λεπτοτάτης τέχνης διακοσμημένα τὰ ἀρχικὰ γράμματα ἢ καὶ ὄλοσελίδους εἰκόνας μὲ λαμπρὰ χρώματα καὶ πλῆθος ἐμπνεύσεων. Ἡ τέχνη αὕτη λέγεται μικρογραφία ἢ μινυογραφία καὶ παρουσιάζει δύο τάσεις. Κατὰ τὴν μίαν διδεται προσοχὴ περισσότερον εἰς τὴν εἰκονογραφικὴν παράστασιν τοῦ κειμένου

παρά εις τὸ κάλλος τῆς εἰκόνας καὶ ἐκπληροῦται οὕτω ὁ διδακτικὸς σκοπὸς τῆς εἰκόνας. Κατὰ τὴν ἄλλην συμβάλει τὸ ἀντίθετον καὶ παρατηρεῖται προτίμησις τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς τέχνης. Περίφημον εἶναι τὸ ἱστορημένον χειρόγραφον τῆς βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων τοῦ 10ου αἰῶνος μὲ 14 ὄλοσελίδους μικρογραφίας, ὡς καὶ δύο τοῦ Ἁγ. Ὁρους τῶν Μονῶν Πάντοκράτορος καὶ Βατοπεδίου.

Ἡ μικροτεχνία ἀντικαθιστᾷ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην τὴν γλυπτικὴν καὶ διακρίνεται εἰς τὴν ἔλεφαντουργίαν (συγκόλλησις πλακιδίων ἔλεφαντοστοῦ εἰς ἀντικείμενα πολυτελείας, ὑπατικά δίπτυχα κ. ἄ.) χρυσοχοΐαν, ἀργυροχοΐαν, σμαλτουργίαν (διάφρακτοι οὐμάλοι τοῦ 10ου καὶ 11ου αἰῶνος, σταυροί, ἐγκόλπια, λειψανοθήκαι κλπ.) καὶ ποικιλτικὴν (τάπητες, ὑφανταὶ διακοσμῆσεις ἐκ μετᾶξης εἰς ἐπιταφίους, καλύμματα ἱερῶν σκευῶν, ἀρχιερατικοὶ σάκκοι κλπ.).

6. Η ΕΠΟΧΗ ΤΗΣ ΦΡΑΓΚΟΚΡΑΤΙΑΣ

Ἡ Φραγκοκρατία. Μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς Κων)πόλεως τὸ 1204 οἱ σταυροφόροι ἔδρυσαν ἐν αὐτῇ τὴν Λατινικὴν αὐτοκρατορίαν μὲ αὐτοκράτορα τὸν κόμισα τῆς Φλάνδρας Βαλδουῖνον. Αἱ κτήσεις τῆς αὐτοκρατορίας διαιροῦντο εἰς τοὺς σταυροφόρους καὶ τοὺς Ἑνετούς, εἰς τρόπον ὥστε νὰ δημιουργηθοῦν κράτη ὑποτελῆ εἰς τὸν αὐτοκράτορα. Οἱ Ἑνετοὶ ἐδημιούργησαν σπουδαῖον ἀποικιακὸν κράτος περιλαμβάνον τὰς ἀκτᾶς τῆς Μ. Ἀσίας, τὴν Κρήτην, τὴν Εὐβοίαν, τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου καὶ παραλίους θέσεις εἰς Πελονησον, Ἡπειρον καὶ Θράκην. Εἶχον ἐπίσης τὸ προνόμιον νὰ ἐκλέγεται πατριάρχης Ἑνετός.

Ὁ βασιλεὺς τῆς Θεσ)νίκης Βονιφάτιος ἔγινε κύριος τῆς χώρας μέχρι τοῦ Ἰσθμοῦ, ἀφοῦ ἐνίκησε τὸν ἀνισταθέντα εἰς τὰς Θερμοπύλας δυνάστην τοῦ Ἄργους—Ναυπλίου καὶ Κορίνθου Λέοντα Σγουρόν. Ἰδρυσε δὲ τρεῖς κράτη τὴν μαρκιωνίαν τῆς Βοδονίτισης (νοτ. τῶν Θερμοπυλῶν), τὴν Βαρωνίαν τῶν Σαλώνων (Ἀμφίσης) καὶ τὸ δουκάτον τῆς Ἀνατ. Ἑλλάδος (Ἀθηνῶν καὶ Θηβῶν), τὸ ὁποῖον ἐδόθη εἰς τὸν Γάλλον Ὁθωνα δὲ λά Ρός. Μέγα τμήμα τῆς Πελονησου κατέλαβον καὶ ἔδρυσαν τὸ πριγκιπάτον τῆς Ἀχαΐας οἱ Γάλλοι Γοδ. Βιλλεαρδουῖνος καὶ Γουλ. Σαμπλίτης. Εἰς τὸ Αἶγαίον ἱδρυθῆ ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν τὸ δουκάτον τοῦ Αἰγαίου μὲ πρωτεύουσαν τὴν Νάξον. Ἐπίσης οἱ Ἑνετοὶ κατέλαβον τὴν Κέρκυραν (1206) καὶ Κρήτην

(1210). Τὸ 1311 οἱ Καταλανοὶ ἐνίκησαν τὸν στρατὸν τοῦ Δουκάτου τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἔδρυσαν Καταλανικὸν κράτος.

Τὸ πριγκιπάτον τῆς Ἀχαΐας μὲ πρωτεύουσαν τὴν Ἀνδραβίδα διηρθεῖτο εἰς 12 βαρωνίας (σπουδαιότεραι αἱ τῶν Πατρῶν, Καλαμάτας, Καρυαίνης). Ἀφοῦ ἐξήσεν εἰρηνικῶς ἐπὶ Γοδ. Βιλλεαρδουίνου (1209—1218) καὶ τοῦ υἱοῦ του Γοδεφρείδου Β' (1218—1246) ἐπεξετάθη κατόπιν πολέμου ἐπὶ τοῦ Γουλιέλμου Βιλλεαρδουίνου (1246—1278) εἰς τὴν Τσακωνίαν καὶ τὴν περὶ τὸν Ταῦγετον χώραν. Ὁ Γουλιέλμος νυμφευθεὶς τὸ 1250 τὴν θυγατέρα τοῦ Δεσπότη τῆς Ἠπείρου Μιχαὴλ Β' καὶ ἐλθὼν εἰς βοήθειαν αὐτοῦ πολεμοῦντος κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Νικαίας Μιχαὴλ Η' Παλαιολόγου, ἠχμαλωτίσθη (1259) καὶ ἀπηλευθερώθη τὸ 1262, ἀφοῦ παρεχώρησεν εἰς τὸν αὐτοκράτορα τὰ φρούρια τῆς Μονεμβασιάς, τῆς Μάνης καὶ τοῦ Μυστρά. Τοιοῦτοτρόπως οἱ Ἕλληνες ἔδρυσαν ἐκεῖ ἀργότερον τὸ Δεσποτάτον τοῦ Μορέως (1348) μὲ πρωτεύουσαν τὸν Μυστράν.

Ἐπὶ τοῦ Γουλιέλμου καὶ τῶν διαδόχων του ἡ Πελοπόννησος ἤχμασε, τὸ ἐμπόριον ἀνεπτύχθη καὶ ἐκτίσθησαν πολλὰ ὄχυρά.

Ἄλλ' ἡ Λατινικὴ αὐτοκρατορία δὲν εἶχεν στερεὰν ὀργάνωσιν. Οἱ Ἐνετοὶ ἐφρόντιζον μόνον διὰ τὴν αὐξήσασθαι τὰ κέρδη των, οἱ Ἕλληνες ἐμίσησαν τοὺς Φράγκους, τὸ δεσποτάτον τῆς Ἠπείρου καὶ ἡ αὐτοκρατορία τῆς Νικαίας ἐβαλλον κατ' αὐτῆς καὶ οἱ Βούλγαροι παρὰ τὴν Ἀδριανούπολιν ἐνίκησαν τοὺς ὑπὸ τὸν Βαλδουῖνον Λατίνους καὶ ἐφόνευσαν τὸν Βαλδουῖνον. Ὁ ἀδελφὸς καὶ διάδοχός του Ἐρρίκος τῆς Φλάνδρας (1205—1216) ἔσωσε τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους, ἀλλ' οἱ Βούλγαροι ὑπὸ τὸν Ἰωαννίτην (Σκυλογιάννην) ἐληλάτησαν τὰς ἑλληνικὰς χώρας μεχρι τοῦ 1207, διὲ ἐφονεύθη οὗτος. Ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Ἐρρίκου ἡ κατάστασις τῆς Λατιν. αὐτοκρατορίας ἔχειροτέρευεν καὶ ἡ ἐξουσία τοῦ Λατίνου αὐτοκράτορος περιωρίζετο μόνον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, διότι ὁ δεσπότης τῆς Ἠπείρου Θεόδωρος (1214—1230) εἶχε καταλάβει τὴν Μακεδονίαν, τὴν Θεσσαλίαν καὶ μέρος τῆς Θράκης.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΞ

1096—1099 Πρώτη Σταυροφορία 1099 Ἄλωσις Ἱερουσαλήμ

1147—1149 Β' Σταυροφορία

1176 Ἡττα Βυζαντινῶν εἰς Μυριοκέφαλον

1185 Ἄλωσις Θεσσαλονίκης ὑπὸ Νορμανδῶν

1189—1190 Γ' Σταυροφορία

1204 Δ' Σταυροφορία. Ἄλωσις Κωνσταντινέως ὑπὸ τῶν Φράγκων

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'

Ο ΜΕΣΑΙΩΝ ΤΗΣ ΔΥΣΕΩΣ.— Α' ΠΕΡΙΟΔΟΣ (5ος — 11ος αἰών)

1. ΓΕΝΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ

Μετὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ Δυτ. Ρωμαϊκοῦ κράτους, ἐνῶ εἰς τὴν Ανατολὴν διεμορφώθη τὸ Βυζαντινὸν κράτος μὲ βάσιν τὸν Ἑλληνισμὸν καὶ τὸν Χριστιανισμὸν, εἰς τὴν Δύσειν, ὅπου ἐξετείνεται ἡ Ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία, ἰδρύθησαν διάφορα Γερμανικὰ κράτη τῶν Βουργουνδίων, Βησιγόθων, Ὀστρογόθων, Βανδάλων, Λομβαρδῶν, Ἀγγλοσαξόνων, Βυαρῶν, Σαξόνων καὶ Φράγκων, τὰ περισσότερα ὁμοῦς κατελήφθησαν ἐνωρὶς ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν καὶ Ἀράβων.

Μὲ τὴν ἐγκατάστασιν τῶν Γερμανῶν ἐπεκράτησε κατ' ἀρχὰς βαρβαρότης εἰς τὴν Εὐρώπην, τὰ γράμματα καὶ αἱ τέχναι παρημελήθησαν καὶ τραχύτερα ἦθη ἐπεκράτησαν, βαθμηδὸν ὁμοῦς οἱ Γερμανοὶ συνεχωνεύθησαν μὲ τοὺς παλαιοὺς κατοίκους καὶ ἐκ τῆς ἐπιμειξίας αὐτῆς προήλθον οἱ Νεολατινικοὶ λεγόμενοι λαοὶ ὁμιλοῦντες γλώσσας προερχομένας ἀπὸ τὴν λατινικὴν (Γαλλικὴν, Ἰσπανικὴν, Ἰταλικὴν). Ὅθεν τοὺς λαοὺς τῆς Εὐρώπης δυνάμεθα νὰ ὑπαγάγωμεν εἰς τρεῖς ὁμοειδῆς 1) τὴν Νεολατινικὴν, 2) τὴν Γερμανικὴν καὶ 3) τὴν Σλαβικὴν.

Περισσότερον διετηρήθη τὸ βασιλεῖον τῶν Φράγκων, οἱ ὅποιοι προσεπάθησαν νὰ ἐνώσουν τὸν βαρβαρικὸν κόσμον τῆς Δύσεως εἰς ἰσχυρὸν κράτος ἡ προσπάθειά των ἐστῆθη ὑπὸ ἐπιτυχίας ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Καρόλου τοῦ Μεγάλου, ὁ ὅποιος ὑπὸ τὴν εὐλογίαν τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας ἐδημιούργησε μεγάλην αὐτοκρατορίαν.

Τὸ φεουδαρχικὸν σύστημα, τὸ ὅποιον διεμορφώθη εἰς τὴν Εὐρώπην κατὰ τὸν μεσαίωνα δὲν ἦτο εὐνοϊκὸν διὰ τὴν διατήρησιν τῆς ἐνότητος τῆς Εὐρώπης καὶ τοιοῦτοτρόπως τὰ κράτη τῆς Εὐρώπης ἀπὸ τοῦ 9ου μέχρι τοῦ 11ου αἰῶνος εἶναι κατατεμαχισμένα εἰς μικρότερα κρατίδια ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν φεουδαρχῶν, ἐνῶ οἱ αὐτοκράτορες ἔχουν ἀπλῶς τὴν ἐπικυριαρχίαν.

Ὅτι ὁμοῦς δὲν ἐπέτυχεν ἡ πολιτικὴ δύναμις, τὸ ἐπέτυχεν ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία, ἡ ὅποια ἀνέπτυξεν ἀξιόλογον φιλανθρωπικὴν, ἐκπο-

λιτιστικήν και προσηλυτιστικήν δράσιν, απέκτησε τὴν ἐμπιστοσύνην τῶν λαῶν καὶ ἀφοῦ συνεκρούσθη μὲ τοὺς βασιλεῖς τῶν κρατῶν, ἀπέκτησε καὶ κοσμικὴν ἐξουσίαν καὶ ἀπετέλεσε πολιτικὴν δύναμιν.

Ἐπὶ τὸ διάστημα, περὶ τὸ τέλος τῆς περιόδου, ὁ Πάπας ἦτο παντοδύναμος, οἱ βασιλεῖς ὑπεχώρουν πρὸς τῆς δυνάμεώς του καὶ ἡ Ρώμη ἦτο πρωτεύουσα βλοκλήρου τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου τῆς Δύσεως.

Τὸ Φραγκικὸν κράτος μέχρι τοῦ Καρόλου τοῦ Μεγάλου (481—768).

Τὸ Φραγκικὸν κράτος ἐβρῆθη ὑπὸ τοῦ Χλωδοβίκου (481—511) καὶ ἐπεξετάθη ἐπὶ τοῦ βασιλέως Δαγοβέρτου (628—638) εἰς ἕλην περίπου τὴν σημερινὴν Γαλλίαν ἐπὶ δὲ τῶν διαδόχων του καὶ πέραν τοῦ Ρήνου. Οἱ διάδοχοί του ὅμως ἔστεροῦντο προτερημάτων, δὲν ἀνεμειγνύοντο εἰς τὴν διοίκησιν καὶ τὸ κράτος ἐκυβερνήθη ὑπὸ τῶν αὐλαρχῶν, οἱ ὅποιοι ὠνομάζοντο μαγιорδόμοι (Major domus).

Διὰ τὴν ἱστορίαν ἔχει μεγίστην σημασίαν τὸ γεγονός, ὅτι μετὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους ἠδραιώθη ἰσχυρὸν χριστιανικὸν κράτος εἰς τὴν Δύσιν.

Ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Δαγοβέρτου ὀνομαστότερος μαγιорδόμος ὑπῆρξεν ὁ Κάρολος Μαρτέλος (714—941), ὅστις νικήσας τοὺς Ἀραβας παρὰ τὸ Πουατιέ (732) διέσωσε τὸν χριστιανικὸν κόσμον τῆς Δύσεως ἀπὸ τὸν Ἀραβικὸν κίνδυνον καὶ ἀπέβη πραγματικὸς ἡγεμὼν τοῦ κράτους. Ὁ υἱὸς του Πιπίνος ὁ Βραχύς (741—768) ἔδρασε τὴν δυνατείαν τῶν Καρολιδῶν. Ὁ Πιπίνος ἐπέτυχεν ἀπὸ τὸν πάπαν Ζαχαρίαν τὴν ἀναγνώρισίν του ὡς βασιλέως τῶν Φράγκων, τὸ δὲ 754 ἐστέφθη ὑπὸ τοῦ πάπα Στεφάνου Β' εἰς Γαλιτὶαν βασιλεὺς. Ἐκστρατεύσας εἰς Ἰταλίαν ὑπεχρέωσε τοὺς Λομβαρδοὺς ν' ἀποδώσουν εἰς τὸν πάπαν πολλὰς πόλεις καὶ ν' ἀναγνωρίσουν τὸ κράτος τοῦ Ἀγίου Πέτρου, ὅπερ ἔκτοτε (755) ἔχει τὴν ἀρχὴν του.

2. Ἡ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΚΑΡΟΛΟΥ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ

Τὸ κράτος τοῦ Καρόλου.

Ὁ υἱὸς τοῦ Πιπίνου Κάρολος Μέγας ἔδρασε ἰσχυρὸν κράτος (768—814) πολεμῶν συνεχῶς καὶ ὁ διενεργήσας 53 ἐκστρατείας κατὰ τὰ 46 ἔτη τῆς βασιλείας του. Τοιοῦτοτρόπως διέλυσε τὸ Λομβαρδικὸν

κράτος τῆς βορ. Ἰταλίας καὶ τὸ προσήρτησεν εἰς τὸ ἰδικόν του (773). Τότε ἐπεσκέφθη τὴν Ρώμην, ὅπου ἔγινε δεκτὸς μὲ μεγάλας τιμὰς.

Ἐπολέμησε τοὺς Ἀραβίους τῆς Ἰσπανίας κατόπιν σκληρῶν μαχῶν τοὺς ἐνίκησε καὶ προσήρτησεν εἰς τὸ κράτος του τὴν μεταξὺ τῶν Πυρηναίων καὶ τοῦ Ἰβηρος ποταμοῦ χώραν. Ἀπήχησιν τῶν ἡρωϊκῶν μαχῶν τοῦ Καρόλου ἔχομεν εἰς τὸ γαλλικὸν ἐπικὸν ποίμα Ἔσσμα τοῦ Ρολάνδου (Ghansons de Roland)

Κατέκτησε τὴν Γερμανίαν μέχρι τοῦ ποταμοῦ Ἐλβα καὶ ἐξεχριστιάνισε τοὺς Σάξονας, οἱ ὅποιοι κατόικουν ἐκεῖ διηρημένοι κατὰ φυλάς. Διὰ τὸ ἐπιτύχη αὐτὸ ἐπολέμησεν ἐπὶ 30 ἔτη κάμων συνεχεῖς ἐκστρατείας, διότι, ἐνῶ τοὺς ἐνίκησε καὶ τοὺς ἠνάγκαζε νὰ βαπτίζωνται ὁμαδικῶς εἰς τοὺς μεγάλους Ποταμούς, ὅταν ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Γαλλίαν, οἱ Γερμανοὶ ἐξεγείροντο καὶ ἐφόνησαν τοὺς ἱερεῖς. Τελικῶς ὁμως ὑπερίσχυεν.

Τέλος διέλυσε τὸ κράτος τῶν Ἀβάρων εἰς Αὐστρίαν καὶ Οὐγγαρίαν.

Διὰ τῶν κατακτήσεων αὐτῶν τὸ κράτος του ἐπέξετάθη εἰς ὅλην τὴν Κεντρικὴν καὶ Δυτικὴν Εὐρώπην δηλ. τὴν σημερινὴν Γερμανίαν, Γαλλίαν Ἰσπανίαν, Αὐστρίαν καὶ Ἰταλίαν. Πρωτεύουσάν εἶχε τὸ Ἀκουίσγρανον (Γαλ. Αἴξ—λα—Σαπέλ, Γερμ. Ἀαχεν).

Κατὰ τὰ Χριστούγεννα τοῦ ἔτους 800 μετέβη εἰς τὴν Ρώμην καὶ ἐκεῖ ὁ πάπας πρὸ τῆς Ἁγίας Τραπέζης τὸν ἔστεψεν αὐτοκράτωρα τῶν Ρωμαίων. Ἐκτοτε ἐπιτιλοφορεῖτο αὐτοκράτωρ ἢ Αὐγουστος καί, ἐπειδὴ τὸν τίτλον τοῦ αὐτοκράτορος τῶν Ρωμαίων εἶχεν ὁ βασιλεὺς τοῦ Βυζαντίου, ὁ Κάρολος προσεπάθησε νὰ ἀναγνωρισθῆ καὶ ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων. Ἀρχικῶς εὗρεν ἀντίδρασιν (ἐξωρίσθη τότε ἡ Εἰρήνη ἢ Ἀθηναία ἀπὸ φόβου μήπως δεχθῆ τὰς προτάσεις τοῦ Καρόλου διὰ γάμου), ἀλλὰ τελικῶς ὁ Μιχαὴλ Α' (811—813) τὸν ἀνεγνώρισεν.

Τὸ κράτος ὠργάνωσεν συμφώνως πρὸς τὴν Φραγκικὴν παράδοσιν καὶ ὄχι τὴν Ρωμαϊκὴν. Ἔδειξεν ἐνδιαφέρον διὰ τὰ γράμματα καὶ τὰς τέχνας (μετέφερον ἀπὸ τὴν Ραβένναν εἰκόνας διὰ νὰ κοσμήσῃ τὸν ναὸν εἰς τὸ Ἀαχεν) καὶ ἐδημιουργήθη ἐπ' αὐτοῦ ἡ λεγομένη Πρῶτη Ἀναγέννησις τοῦ Καρλομάγνου.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Καρόλου (814) τὸ κράτος του διελύθη. Οἱ τρεῖς ἔγγονοὶ του διὰ τῆς συνθήκης τοῦ Βερντέν (843), διεμοίρασαν τὰς κτήσεις του ὡς ἑξῆς: ὁ Κάρολος ὁ Φαλακρὸς ἔλαβε τὰ 2)3

τῆς σημερινῆς Γαλλίας· ὁ Λουδοβίκος τὴν Ἀνατολικῶς τοῦ Ρήνου χώραν, δηλ. τὴν σημερινὴν Γερμανίαν καὶ ὁ Λοθάριος τὸ μεταξὺ τῶν δύο χωρῶν τμήμα, τὸ ὁποῖον ἤρχιζεν ἀπὸ τὸ Βέλγιον καὶ ἔφθανε εἰς τὴν μέστην Ἰταλίαν. Οὕτω δημιουργοῦνται τὰ πρῶτα ἔθνικὰ κράτη, διότι ἕκαστον αὐτῶν ἀνταπεκρίνετο εἰς μίαν ἐθνότητα.

Ἐπιδρομαὶ κατὰ τῆς Εὐρώπης.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν (9ος — 11ος αἰὼν) νέοι ἐπιδρομεῖς ἦλθον νὰ διαταράξουν τὴν κατάστασιν εἰς τὴν Δυτικὴν Εὐρώπην καὶ νὰ προσδώσουν εἰς αὐτὴν κατὰ τὸν 11ον αἰῶνα τὴν μορφήν τὴν ὁποῖαν περὶ-που ἔχει καὶ σήμερον. Οἱ λαοὶ αὐτοὶ εἶναι οἱ ἑξῆς:

1. Σαρακηνοὶ πειραταὶ ἐκ τῶν βορ. ἀκτῶν τῆς Ἀφρικής, οἵτινες ἐληηλάτουσαν τὰ παράλια Ἰταλίας καὶ Γαλλίας.

2. Σλάβοι, οἱ ὁποῖοι διὰ τῆς ἐπαφῆς τῶν μὲ τὸν Βυζάντιον ἀφυπνίσθησαν πνευματικῶς καὶ ἐθνικῶς.

3. Οὐγγροὶ, Τουρανικῆς καταγωγῆς, οἵτινες τελικῶς ἐξεχριστιανίσθησαν, ἀλλὰ διετήρησαν τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν ἐθνικὴν τῶν συνειδησιν καὶ 4. Νορμανδοὶ προερχόμενοι ἐκ Σκανδιναβικῆς Χερσονήσου, οἵτινες διὰ τῶν ποταμῶν εἰσέδυσαν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῶν χωρῶν, ἐληηλάτουσαν πόλεις καὶ μονὰς συστηματικῶς καὶ ἀνεχώρουν. Τινὲς τούτων ἐγκατεστάθησαν μονίμως εἰς τὴν Ἀγγλίαν καὶ ἄλλοι εἰς τὴν Γαλλίαν (περιοχὴ Νορμανδίας). Οἱ τελευταῖοι ἔγιναν Χριστιανοὶ καὶ Γάλλοι καὶ ἐκεῖθεν ὀρμώμενοι κατέλαβον τὴν κάτω Ἰταλίαν καὶ Σικελίαν καὶ ἔδρυσαν τὸ βασιλεῖον τῶν δύο Σικελιῶν. Ἄλλοι τέλος Νορμανδοί, οἱ Βαράγγοι εἰσέδυσαν εἰς Ρωσίαν καὶ ἀπετέλεσαν τὴν στρατιωτικὴν ἀριστοκρατίαν τοῦ Ρωσ. κράτους.

Ἄπὸ τοῦ 9ου αἰῶνος εἶχον ἀρχίσει ἐπιδρομαὶ τῶν Δανῶν εἰς Ἀγγλίαν. Τέλος ὁ βασιλεὺς τῶν Δανῶν Κανούτος ὁ Μέγας (1017 — 1035) συνήνησεν ὑπὸ τὸ σκῆπτρον τοῦ τὴν Ἀγγλίαν, Νορβηγίαν καὶ Δανίαν καὶ ἔδρυσεν τὴν Μεγάλην αὐτοκρατορίαν τοῦ Βορρᾶ. Βραδύτερον ὁ δούξ τῆς Νορμανδίας Γουλιέλμος ὁ κατακτητῆς ἀπεβιβάσθη εἰς Ἀγγλίαν μὲ Νορμανδικὸν στρατόν, ἐνίκησε τοὺς Ἀγγλοσάξονας καὶ ἔδρυσεν δυναστείαν, ἣτις ἀρχει μέχρι σήμερον.

Περὶ τὸ 1.000 μ.Χ. διεμορφώθησαν εἰς Εὐρώπην τὰ ἑξῆς κράτη: Ἀγγλίας, Γερμανίας, Γαλλίας, Ἰταλίας, Νορβηγίας, Σουηδίας Πολωνίας καὶ Βοημίας.

3. Η ΙΔΡΥΣΙΣ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΡΩΜΑΪΚΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ ΤΟΥ ΓΕΡΜΑΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ

Εἰς τὴν Γερμανίαν ἐπεκράτει ἀναρχία ἐξ αἰτίας τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Σλάβων καὶ Οὐγγρων. Ἡ χώρα ἦτο διηρημένη εἰς πολλὰ κρατίδια καὶ ἦτο δύσκολον νὰ ἀποκρούσῃ τοὺς ἐπιδρομείς, διότι ἐπεκράτει ἀναρχία εἰς τὴν χώραν. Κατὰ τὸ ἔτος 919 ὁ δούξ τῆς Σαξωνίας Ἐρρίκος ὁ Α', ἐπεβλήθη εἰς τὰς Γερμανικὰς φυλάς. Ὅλοι οἱ ἡγεμόνες τῆς Γερμανίας τὸν ἀνεγνώρισαν ὡς ἀνώτατον ἄρχοντα καὶ τοῦ ἀνέθεσαν τὸν κατὰ τῶν Οὐγγρων πόλεμον. Τούτους δὲ καὶ κατενίκησεν ἐν τέλει. Ἀπέθανε τὸ 936. Ὁ ἰσχυρὸς βασιλεὺς Ὁθων Α' (936—973) συνέτριψε τοὺς Οὐγγρους καὶ ἐφιλοδόκησε νὰ γίνῃ ὁ Καρλομάγνος τῶν Γερμανῶν. Ὑπέταξε τοὺς φεουδάρχας, κατῆλθεν εἰς Ἰταλίαν καὶ ἐστέφθη ὑπὸ τοῦ πάπα αὐτοκράτωρ τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους. Τοιοῦτοτρόπως ἐδημιουργήθη ἡ «Ἁγία Ρωμαϊκὴ Αὐτοκρατορία τοῦ Γερμανικοῦ Ἔθνους».

Σκοπὸς τοῦ Ὁθωνος ἦτο νὰ προσαρτήσῃ τὴν Ἰταλίαν καὶ τὴν Ἁγίαν Ἐδραν, ὅπως ὠνομάζετο τὸ κράτος τοῦ πάπα.

Μιμούμενος τὸν Καρλομάγνον ἐζήτησεν ἀπὸ τὸ Βυζάντιον νὰ τοῦ ἀναγνωρίσῃ τὸν τίτλον καὶ ἔστειλε πρὸς τοῦτο τὸν ἐπίσκοπον Κρεμώνης Λουϊτπράνδον, τὸν ὅποιον ὁ τότε αὐτοκράτωρ Νικηφόρος Φωκᾶς ὑπεδέχθη κακῶς. Ἀργότερον (972) ὁ Τσιμισκῆς ἔδωκεν εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Ὁθωνος Α' Ὁθωνα Β' ὡς σύζυγον τὴν θυγατέρα τοῦ Ρωμανοῦ Β' Θεοφανῶ καὶ διεδόθη ὁ Βυζαντινὸς πολιτισμὸς εἰς τὴν αὐλήν τῶν Γερμανῶν καὶ εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἀπὸ τὴν ὅποιαν ἐξεδίωξεν ὁ Ὁθων Β' τοὺς Σαρακηνοὺς.

4. ΤΟ ΦΕΟΥΔΑΡΙΚΟΝ ΚΑΘΕΣΤΩΣ

Εἰς τὴν Εὐρώπην κατὰ τὸν Μεσαίωνα ἀναπτύσσεται νέον κοινωνικὸν καθεστῶς, τὸ ὅποιον καλεῖται τιμαριωτισμὸς ἢ φεουδαλισμὸς. Τὴν ὀνομασίαν ἔλαβεν ἀπὸ τὴν λέξιν τιμάριον ἢ φέουδον, ἢ ὅποια ἐσῆμα:νε τμήμα γῆς παραχωρούμενον εἰς εὐγενεῖς εἰς ἀμοιβὴν ἐκδουλεύσεων πρὸς τοὺς ἡγεμόνας.

Τὸ σύστημα ἐδημιουργήθη ἐκ τῆς ἀνάγκης νὰ ἐξασφαλισθοῦν οἱ πλεόν ἀδύνατοι ἀπὸ τὰς ἐπιθέσεις τῶν ἰσχυροτέρων. Ὁρισμένοι δηλαδὴ ἰσχυροὶ ἄρχοντες ἐδημιούργουν στρατόν, κατέκτων τμήματα γῆς καὶ ἐκτιζαν εἰς αὐτὰ τὸν Πύργον των, τὸν ὅποιον ὠχύρωνον, διὰ νὰ ἀντέ-

χι, εἰς τυχὸν ἐπιδρομὰς ἄλλων ἰσχυρῶν. Ἐκ τούτων ἐξήτουν προστασίαν οἱ ἀδύνατοι μικροκτηματῖαι τῆς περιοχῆς παραχωροῦντες τὰ κτήματά των εἰς τὸν ἰσχυρὸν, πρὸς χάριν τοῦ ὁποίου τὰ ἐκαλλιέργουν τοῦ λοιποῦ δίδοντες εἰς αὐτὸν ἕνα μέρος τῶν εἰσοδημάτων.

Ἄλλὰ καὶ οἱ ἄρχοντες αὐτοὶ διὰ τὸν ἴδιον λόγον ἀνεγνώριζον τὴν ἐπικυριαρχίαν ἄλλων ἰσχυροτέρων, εἰς τοὺς ὁποίους ὑπετάσσοντο μὲ τὸν στρατὸν των, διὰ νὰ ἀπολαμβάνουν τῆς προστασίας των.

Μὲ τὸν καιρὸν ἐδημιουργήθησαν αἱ ἐξῆς τάξεις: 1) Οἱ **Βασάλοι** δηλ. ἄρχοντες ὑποτελεῖς εἰς ἄλλους ὀνομαζόμενοι βαρῶνοι, δοῦκες, μαρκήσιοι, κόμιτες. Αὐτοὶ εἶναι κάτοχοι τιμαρίου, καταρτίζουν στρατὸν ἐκ τῶν ὑπηκόων των, ἀλλ' ἀναγνωρίζουν τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ βασιλέως. Ἐκ τῶ 10ου αἰῶνος εἶναι κληρονομικοί, ἀλλὰ δίδουν ἕρκον πίστεως εἰς τοὺς ἀνωτέρους των εἰς ἐπίσημον τελετὴν, ἣ ὁποία λέγεται περιβολή. Κατ' αὐτὴν ἔδιδον τὴν ὑπόσχεσιν, ὅτι θὰ μείνουν πιστοὶ εἰς τὸν ἀνώτερον ἄρχοντα, ὃ ὁποῖος εἰς ἀντάλλαγμα τοὺς παρεχώρει φεῦδον. Εἰς τοὺς ἐπικυρίαρχους των ἔδιδον χρηματικὴν καὶ στρατιωτικὴν βοήθειαν καὶ ἐλάμβανον μέρος εἰς τὰ συμβούλια καὶ τὰς δίκας του. Κυριωτέρα ἀσχολία των ἦτο ὁ πόλεμος, αἱ μονομαχίαι καὶ τὸ κυνήγιον.

2) Οἱ **Ἰππόται**. Εἶναι ἡ τάξις τῶν πολεμιστῶν. Τὸ ὄνομα ἔλαβον, διότι ἐπολέμουν ἐφιπποὶ μὲ βαρὺν ὄπλισμόν. Δὲν ἐργάζονται, ἀλλὰ συντηροῦνται ἀπὸ τὸ κτήμα, τὸ ὁποῖον τοὺς δίδει ὁ φεουδάρχης. Εἶναι δηλαδὴ κατώτεροι φεουδάρχαι. Διακρίνοντο διὰ τὴν ἀνδρείαν των, τὴν ὑποστήριξιν τῶν ἀδυνάτων καὶ τὴν ἐν γένει ἀφοσίωσίν των εἰς τὰ ἰδεώδη τῆς ἐποχῆς. Ἀνύψωσαν εἰς ὑπέρτατον βαθμὸν τὸ αἶσθημα τῆς τιμῆς (ἵπποτικὴ τιμὴ). Τὰ τέκνα των ἠσκούοντο εἰς τὰ ὄπλα καὶ εἰς ἡλικίαν 20 ἐτῶν ἐκρίνοντο ἵπποται εἰς ἐπίσημον τελετὴν.

Ἡ Ἐκκλησία τοὺς ὑπεστήριξε, ἐπεζήτησε νὰ ἔχη τὴν ὑποστήριξιν των, βραδύτερον δὲ ἴδρυσεν ἵπποτικά μοναχικά τάγματα, τὰ ὁποῖα διέδωσαν τὸν χριστιανισμόν εἰς νέους λαοὺς καὶ συνέβαλον εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ πολιτισμοῦ.

3) Οἱ χωρικοὶ ἀνήκουν εἰς τὴν τάξιν τῶν ὑποτελῶν. Ἀσχολοῦνται ἀποκλειστικῶς μὲ τὴν γεωργικὴν ἐργασίαν καὶ διακρίνονται εἰς δύο κατηγορίας: τοὺς δουλοπαροίκους, οἱ ὁποῖοι δὲν ἔχουν προσωπικὴν ἐλευθερίαν, ἀλλὰ πωλοῦνται μὲ τὰ κτήματα τοῦ κυρίου των καὶ τοὺς ἐλευθέρους, οἱ ὁποῖοι νομφεύονται χωρὶς τὴν ἄδειαν τοῦ κυρίου των καὶ ἔχουν δικαίωμα νὰ ἐγκαταλείψουν τὰ κτήματά των ἢ νὰ

τὰ κληροδοτήσουν εἰς τὰ τέκνα των.

Ὑπὸ τὰς περιστάσεις αὐτὰς εἶναι φυσικὸν ὅτι οὔτε ἡ ἐθνότης οὔτε τὸ κράτος ἦτο δυνατόν νὰ ἀποτελέσουν συνεκτικὸν δεσμὸν μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων τῆς ἐποχῆς. Ἡ μόνη δύναμις, ἡ ὁποία ἐπέδρα εἰς τὴν ζωὴν των ἦτο ἡ Ἐκκλησία.

Ἡ Ἐκκλησία καὶ ἡ πολιτικὴ ἐξουσία.

Δι' ὅλους αὐτοὺς τοὺς λόγους ἡ Ἐκκλησία ἐν τῇ Δύσει εὐρίσκετο ὑπεράνω πάντων συγκεντρώνουσα πολιτικὴν, δικαστικὴν καὶ ἐκπαιδευτικὴν ἐξουσίαν ὡς καὶ κοινωνικὴν πρόνοιαν ἀποκτήσασα τὴν ἐμπιστοσύνη τοῦ λαοῦ λόγῳ τῆς ἐπιεικειᾶς, τῆς οικονομικῆς δυνατότητος καὶ τῆς ἰδιαζούσης γενικῶς θέσεώς της. Ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ἐκκλησίας ἦτο ὁ Πάπας. Μετ' αὐτὸν ἤρχοντο οἱ ἐπίσκοποι καὶ ἡγούμενοι τῶν μοναστηρίων, οἵτινες ἔζων ὡς αὐθένται. Γενικῶς δὲ κληρὸς δὲν εἶχεν ἐξημερωμένα ἦθη καὶ ὁ πάπας Γρηγόριος Ζ' (1076—1085) ἐπεχείρησε νὰ βελτιώσῃ τὴν κρατοῦσαν κατάστασιν ὁρίσας νὰ γίνεται ἡ ἐκλογή τοῦ Πάπα ὑπὸ τῶν καρδινάλιων, δηλ. τῶν ἐπιφανεστέρων κληρικῶν τῆς Ρώμης.

Τοιοτοτρόπως ἐδημιούργησε τὸ ζήτημα τῆς Περιβολῆς. Ἐπειδὴ δηλαδή οἱ ἡγεμόνες εἶχον ἀποκτήσει τὸ δικαίωμα νὰ ἐκλέγουν ἐπισκόπους, ὁ Γρηγόριος : διεκήρυξε τὸ 1075, ὅτι θὰ ἀφορίζεται ὁ ἄρχων, ὁ ὁποῖος θὰ δώσῃ περιβολὴν εἰς ἐπίσκοπον, ὁ δὲ ἐπίσκοπος θὰ ἀπολύεται. Ἐκ τῆς διακηρύξεως αὐτῆς τοῦ Πάπα ἐδημιουργήθη ἡ ἔρις τῆς Περιβολῆς.

Κατὰ ταύτην ὁ Ἑρρίκος Δ' διορίζει τρεῖς ἐπισκόπους εἰς Ἰταλίαν. Ὁ Πάπας τότε τὸν ἀφώρισε καὶ οἱ ὑπῆκοοί του φοβούμενοι τὴν ἁμαρτίαν, ἐὰν σχετίζωνται μαζύ του, τὸν ἐγκατέλειψαν. Τότε ὁ Ἑρρίκος ταπεινῶς ἐνδεδυμένος μετέβη μὲ μικρὰν ἀκολουθίαν τὸ 1077 εἰς τὸ φρούριον Κανόσσα ἐπὶ τῶν Ἀπεννίνων, διὰ νὰ ζητήσῃ συγχώρησιν ἀπὸ τὸν Πάπαν. Ὁ Πάπας ὁμῶς τὸν ἄφησεν ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας νὰ περιμένη ἔξω ἀπὸ τὸ φρούριον ὑπὸ βαρύτατον ψῆχος, τελικῶς τὸν ἐδέχθη καὶ τὸν ἀπήλλαξε τοῦ ἀναθήματος.

Ἡ σύγκρουσις συνεχίσθη (διήρκεσε συνολικῶς 50 ἔτη) καὶ ἐπὶ τοῦ Ἑρρίκου καὶ τῶν διαδόχων του, τελικῶς δὲ ἔληξε τὸ 1122 μὲ συμφωνίαν, δι' ἧς ἀνεγνωρίζετο τὸ δικαίωμα εἰς τὸν Πάπαν νὰ διορίζῃ τοὺς ἐπισκόπους τῆς Γερμανίας καὶ Ἰταλίας καὶ εἰς τὸν αὐτοκράτορα νὰ τοὺς παραχωρῇ φέουδα, ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ τοῦ κληρώνουν τοὺς φόρους τῆς ὑποτελείας.

Ουσιαστικῶς ἐνίκησεν ἡ Ἐκκλησία, ὁ πάπας ἀπέβη παντοδύναμος. Τὴν ἰσχυρὰν τῶν δυνάμιν αἱ πάπαι μετεχειρίσθησαν πρὸς ἐκπλήρωσιν πολιτικῶν σκοπῶν, ἤτοι τὴν ὑποταγὴν τῆς κοσμικῆς ἐξουσίας εἰς αὐτούς.

Τὸ ὄνειρον τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ πάπα διέλυσεν ἀργότερον, ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Φίλιππος ὁ ὠραῖος τὸ 1309.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΕΡΩΝ ΓΕΓΟΝΟΤΩΝ

- 481 Ἰδρυσις Φραγκικοῦ κράτους ὑπὸ τοῦ Χλοδοβίκου
732 Ὁ Κάρλος Μαρτέλ νικᾷ τοὺς Ἀραβὰς εἰς Πουατιέ
768—814 Ὁ Κάρλος Μέγας ἱδρύει τὴν αὐτοκρατορίαν του
800 Ὁ Πάπας στέφει τὸν Κάρλον Αὐτοκράτορα εἰς Ρώμην
936—973 Ὁθων Α' Ἀγία Ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία τοῦ Γερμανικοῦ
Ἑθνους
1075—1122 Ἑρρις τῆς Περιβολῆς

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'

Ο ΜΕΣΑΙΩΝ ΤΗΣ ΔΥΣΙΩΣ.—Β' ΠΕΡΙΟΔΟΣ

(12ος — 15ος αἰών)

1. ΑΙ ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΑΙ

Ἡ δύναμις τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας παρουσιάζεται ἀνάγλυφος εἰς τὰς Σταυροφορίας, τὰς ὁποίας ὑπεκίνησε καὶ ἐκήρυξεν ὁ Πάπας.

Σταυροφορίαὶ λέγονται αἱ ἐκστρατείαὶ, τὰς ὁποίας ἀνέλαβον οἱ λαοὶ τῆς Δύσεως μὲ πρόσχημα τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν Ἁγίων Τόπων ἀπὸ τοῦ Μουσουλμάνου, οὐσιαστικῶς ὁμοῦ διὰ νὰ δώσουν διέξοδον εἰς τὰς ἀνησυχίας των, νὰ σφετερισθοῦν τὸ παγκόσμιον ἐμπόριον, νὰ ἐκμεταλλευσθοῦν τὰς πλουσίας χώρας τῆς Ἀνατολῆς, καὶ νὰ ὑποτάξουν τὴν Ὁρθόδοξον Ἑλληνικὴν Ἐκκλησίαν.

Τὴν πρωτοβουλίαν διὰ τὴν ὀργάνωσιν καὶ διεξαγωγὴν τῶν Σταυροφοριῶν ἀνέλαβεν ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία, ἡ ὁποία, ἄλλως τε, ἦτο ἡ μόνη ἰσχυρὰ δύναμις τῆς Εὐρώπης. Ἐξ ἄλλου αἱ Σταυροφορίαὶ εἶχον χαρακτῆρα θρησκευτικόν.

Ὡνομάσθησαν τοιοῦτοτρόπως, διότι οἱ μετέχοντες εἰς τὰς ἐκστρατείας αὐτὰς ἔφερον εἰς τὸν ὦμον τοῦ φορέματος ἓνα σταυρὸν ἀπὸ ὑφασμα. Τὸ ἱερὸν τοῦτο σῆμα ἐτόνιζε τὸν θρησκευτικὸν χαρακτῆρα τῶν Σταυροφοριῶν, αἱ ὁποῖαι εἶχον τὴν ἔννοιαν ἱεροῦ πολέμου τῶν χριστιανῶν κατὰ τῶν μουσουλμάνων. Διὰ τοῦτο μετέσχον εἰς αὐτοὺς ἀνθρωποὶ ὅλων τῶν κοινωνικῶν τάξεων, τοὺς ὁποίους ἤγωνε ὁ ἴδιος ἱερός πόθος.

Ἀπὸ τοῦ 1096 μέχρι τοῦ 1270 ἐγίναν πολλαί, ἀλλὰ σπουδαιότεραι ἦσαν μόνον ὀκτώ.

Ἐξετάζοντες τὴν Βυζαντινὴν ἱστορίαν τῶν χρόνων τῶν Κομνηνῶν καὶ Ἀγγέλων ἀναφέραμεν (σελ. 103) διεξοδικῶς τὰς τέσσαρας πρώτας σταυροφορίας ὡς καὶ τὰ ἀποτελέσματά των. Ἐδῶ προσθέτομεν ὅτι μόνον αἱ τρεῖς πρώται εἶχον θρησκευτικὸν χαρακτῆρα, ἐνῶ αἱ μεταγενέστεραι ἐξυπηρέτησαν κυρίως σκοποὺς πολιτικοὺς καὶ οικονομικοὺς.

Παραθέτομεν πίνακα τῶν σπουδαιότερων Σταυροφοριῶν.

A'	1096—1099	E'	1217—1221
B'	1147—1149	ΣΤ'	1228—1229
Γ'	1189—1190	Z'	1248—1254
Δ'	1204		

2. ΑΡΧΗ ΑΝΑΠΤΥΞΕΩΣ ΤΩΝ ΠΟΛΕΩΝ ΚΑΙ ΑΣΤΙΚΗΣ ΤΑΞΕΩΣ

Κατὰ τὴν προηγουμένην περίοδον (5ος—11ος αἰών) ἐξ αἰτίας τῆς κακῆς διοικητικῆς καὶ κοινωνικῆς ὀργανώσεως δὲν ὑπῆρχε ἀνεπτυγμένη οἰκονομία εἰς τὴν Εὐρώπην.

Ἡ βιομηχανία καὶ βιοτεχνία ἦσαν εἰς τὰ σπάργανα, τὸ ἐσωτερικὸν ἐμπόριον περιωρισμένον καὶ τὸ ἐξωτερικὸν λόγῳ πολλῶν αἰτίων (διαμετακομιστικοὶ φόροι, ποικιλία νομισμάτων, ἔλλειψις μέσων συγκοινωνίας, ληστεία κ.λ.π.) διεξήγετο μετὰ μεγάλης δυσκολίας.

Τὴν πενιχρὰν οἰκονομικὴν κατάστασιν ἀποδεικνύει καὶ ἡ μορφή τῶν πόλεων. Πόλεις ὑπῆρχον μόνον εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ Γαλλίαν. Περιβάλλοντο μὲ τεῖχος, εἶχον μικρὰν ἔκτασιν, πολὺ στενοὺς δρόμους σκοτεινοὺς καὶ ἀκαθάρτους. Αἱ οἰκίαι ἦσαν ξύλιναι. Διὰ τοὺς λόγους αὐτοὺς αἱ ἐπιδημίαι καὶ ἡ πυρκαϊὰ ἐμάστιζον τὰς πόλεις. Τὴν μορφήν αὐτὴν διετήρησαν αἱ πόλεις καὶ κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς Β' περιόδου τοῦ Μεσαίωνος (12ος—15ος αἰών), σὺν τῷ χρόνῳ ὅμως ἤρχισαν ν' ἀναπτύσσονται.

Ἐπειδὴ ἡ καλλιέργεια τῆς γῆς δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς τὰς ἀνάγκας διατροφῆς τοῦ ἠῤῥημένου πληθυσμοῦ, οἱ ἄνθρωποι ἐστράφησαν πρὸς τὸ ἐμπόριον, τὴν βιομηχανίαν καὶ τὰ διάφορα ἐπαγγέλματα. Διὰ τοῦτο συνεκεντρῶνοντο εἰς τὰς πόλεις, αἱ ὁποῖαι ἀπὸ τοῦ 12ου αἰῶνος ἀρχίζουν νὰ γίνωνται περισσότεροι, μεγαλύτεροι καὶ μὲ ζωηροτέραν κίνησιν.

Αἱ σπουδαιότεραι πόλεις ἦσαν εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἡ ὁποία συνεχέντρωνε τὴν ἐμπορικὴν κίνησιν τῆς Μεσογείου. Ἡ Ἰταλία ἦτο διηρημένη εἰς μικρὰ κράτη. Πρὸς νότον ὑπῆρχε τὸ βασίλειον τῆς Νεαπόλεως, εἰς τὸ μέσον τὸ κράτος τῆς Ἐκκλησίας καὶ πρὸς βορρᾶν διάφοροι

μικραὶ πολιτεῖται ὅπως ἡ Πίζα, ἡ Φλωρεντία, ἡ Γένουα, τὸ Μιλᾶνον, ἡ Ἑνετία. Αὐταὶ ἀπετέλουν δημοκρατίας κατὰ τὸ πρότυπον τῶν ἀρχαίων Ἀθηναίων καὶ ἔγιναν πλούσιαι, διότι τὸ πλεῖστον τῶν κατοίκων τῶν κατεγγίνετο μὲ τὴν βιομηχανίαν ἢ τὸ ἐμπόριον. Ἡ Φλωρεντία ἔγινε πρότυπον βιομηχανικῆς πόλεως καὶ ὑπὸ τὴν κυβέρνησιν τῶν Μεδίκων ἐγνώρισε μεγάλην ἀκμὴν. Ἐπίσης ἡ Βενετία ὑπὸ ἀριστοκρατικὸν πολίτευμα (χρυσὴ βίβλος ἀριστοκρατῶν μετεχόντων εἰς τὴν διοίκησιν) ἐπλούτισεν ἐκ τοῦ ἐμπορίου καὶ μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως (1204) ἀπέκτησεν ἐκτεταμένον κράτος εἰς τὰ παράλια τῆς Ἀδριατικῆς, τῆς Ἑπτανήσου, Πελοποννήσου, Αἰγαίου πελάγους κλπ.

Εἰς τὰς πόλεις αὐτάς ἀνεπτύχθη ἡ ἀστική τάξις, ἡ ὁποία ἦτο ζωηροτέρα καὶ περισσότερον προοδευτικὴ ἀπὸ τὴν γεωργικὴν. Οἱ ἄνθρωποι τῆς τάξεως αὐτῆς εἶναι ὀργανωμένοι εἰς κοινότητας, σωματεῖα, συντεχνίας κλπ. καὶ διακρίνονται διὰ τὴν ἐξάρτησίν των ἀπὸ αὐτάς.

Ἀλλὰ περὶ τὸ τέλος τῆς περιόδου ὁ ἄνθρωπος ἀρχίζει νὰ ἀπελευθερώνεται ἀπὸ τὴν ἐξάρτησιν αὐτὴν καὶ νὰ ἀποκτῇ ἐλευθερίαν πνεύματος. Τὸν ἀσκητισμὸν, τὴν φυγὴν ἀπὸ τὸν κόσμον καὶ τὸν πόθον τῆς λυτρώσεως ἀντικαθιστᾷ ἡ χαρὰ, ὁ πόθος τῆς ἰσχύος καὶ τῆς κοσμικῆς ἀκολούσεως καὶ προπαρασκευάζεται τοιοῦτοτρόπως ἡ Ἀναγέννησις τῶν γραμμάτων καὶ τεχνῶν.

3. Ο ΕΚΑΤΟΝΤΑΕΤΗΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

Ἡ κατάστασις εἰς Ἑυρώπην πρὸ τοῦ πολέμου.

Ἀπὸ τοῦ 13ου αἰῶνος παρουσιάζεται εἰς τὰ κράτη τῆς Ἑυρώπης ἡ τάσις συγκεντρώσεως τῆς ἐξουσίας εἰς χεῖρας μεγάλων ἀρχόντων, οἱ ὅποιοι προσπαθοῦν νὰ συγκροτήσουν μεγάλα καὶ ἰσχυρὰ κράτη.

Εἰς τὴν Γαλλίαν ὁ ἰσχυρὸς βασιλεὺς Φίλιππος Β' Αὐγουστος (1180—1223) ἀπηλλάγη τῆς ἐπιρροῆς τῶν εὐγενῶν καὶ ἀφῆρεσεν ἀπὸ τὸν βασιλεῖα Ἰωάννην Ἀκτῆμονα τῆς Ἀγγλίας τὰς εἰς τὴν Γαλλίαν κτήσεις του. Ἰσχυρὸς ὑπῆρξεν καὶ ὁ Λουδοβίκος Θ' ὁ Ἅγιος, ὁ ὅποιος ὠδήγησε τὰς δύο τελευταίας Σταυροφορίας.

Ἀλλ' ἡ Γαλλία ἀπέκτησε μεγάλην δύναμιν ἐπὶ βασιλέως Φιλίππου Δ' τοῦ ὠραίου (1285—1314) ὁ ὅποιος λόγῳ τῆς ἐπιβολῆς φόρου εἰς τὸν κληρὸν ἤλθεν εἰς ρῆξιν πρὸς τὸν πάπαν Βονιφάτιον Η', τὸν ὅποιον τελικῶς ἐφυλάκισεν κατόπιν

ἀποφάσεως συνελεύσεως, εἰς τὴν ὁποῖαν μετέσχον καὶ ἀντιπρόσωποι τῆς τρίτης τάξεως. Ἐκτοτε εἰς σπουδαίας περιστάσεις συγκαλοῦνται ἀντιπρόσωποι καὶ τῶν τριῶν τάξεων αἱ γενικαὶ τάξεις.

Μετὰ τὴν φυλάκισιν καὶ τὸν θάνατον τοῦ Βονιφατίου Η' πάπας διορίζεται ὁ υἱὸς τοῦ Βασιλέως, ὅστις ὡς Κλήμης Ε' ἐγκαθίσταται εἰς τὴν Ἀθινιόν, ὅπου διέμειναν ὅλοι οἱ πάπαι ἀπὸ τοῦ 1309—1377.

Ἀπὸ τοῦ 1328 εἰς τὸν θρόνον τῆς Γαλλίας ἀνῆλθεν ὁ οἶκος τῶν Βαλουά, ὁ ὅποτος ἔμεινεν εἰς τὴν ἀρχὴν μέχρι τοῦ 1589. Βραδύτερον ἡ Γαλλία περιπλέκεται εἰς τὸν ἑκατονταετῆ πόλεμον μετὰ τὴν Ἀγγλίαν, καθ' ἃν ὁ Κάρολος Ζ' (1422—1461) ἐνίκησε τοὺς Ἀγγλοὺς καὶ τοὺς περιώρισεν εἰς τὸ Καλαί. Ὁ υἱὸς του Λουδοβίκος ΙΑ' (1461—1483) συνέτριψε τοὺς εὐγενεῖς καὶ προήγαγε τὰς τέχνας καὶ τὸ ἐμπόριον. Ὁ Κάρολος Η' προέβη εἰς ἐξωτερικὰς κατακτήσεις, ἀπέτυχεν ὅμως νὰ καταλάβῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Εἰς τὴν Ἀγγλίαν ἀπὸ τὰ μέσῃ τοῦ 12ου αἰῶνος ἐβασίλευσεν ὁ κλάδος τῆς οἰκογενείας τοῦ Γουλιέλμου καλούμενος τοῦ Πλανταγενέ. Εἰς τοῦτον ἀνήκον ὁ Ριχάρδος ὁ Λεοντόκαρδος (1189—1199) καὶ ὁ Ἰωάννης Ἀκτῆμων (1199—1215), ὅστις πολεμήσας πρὸς τοὺς Γάλλους ἔχασε τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν εἰς Γαλλίαν κτήσεων.

Εἰς τὴν Ἀγγλίαν οἱ εὐγενεῖς κόμιτες καὶ βαρῶνοι (ὀνομασθέντες ἀργότερον λόρδοι) οὐδέποτε εἶχον ἐκτεταμένας γαίας καὶ δικαιώματα, ἀλλὰ καὶ ὁ βασιλεὺς δὲν ἦτο ἀπόλυτος μονάρχης καὶ ἤρκειτο εἰς τὴν εἰσπραξίν φόρων. Τέλος τὸ 1215 ὁ Ἰωάν. Ἀκτῆμων ὑπέγραψεν εἰς τοὺς εὐγενεῖς τὸν μέγαν χάρτην τῶν ἐλευθεριῶν (Magna charta) περιλαμβάνοντα τὰς συνταγματικὰς ἐλευθερίας τοῦ Ἀγγλικοῦ λαοῦ. (Προσ. ἐλευθερία, ἔγκρισις φορολογίας κλπ.).

Οὕτω ὁ βασιλεὺς ἐτέθη ὑπὸ τὸν νόμον καὶ ὑπὸ τὸν ἔλεγχον τοῦ μεγάλου συμβουλίου (ἀποτελουμένου ἀπὸ ἀρχιεπισκόπους, ἐπισκόπους, κόμιτας, βαρῶνους), ὅπερ ὠνομάσθη Κοινοβούλιον (Parlement). Πρὸς ἀντιπερισπασμὸν ἐκάλεσεν ὁ βασιλεὺς δύο ἱππότας ἐξ ἐκάστης κομιτείας καὶ ἀντιπροσώπους τοῦ λαοῦ τῶν πόλεων. Οὕτως εἰς τὴν βουλήν τῶν λόρδων (Ἄνω Βουλὴ), ὡς ὠνομάσθη τὸ παλαιὸν κοινοβούλιον, προσετέθη καὶ ἡ Βουλὴ τῶν Κοινοτήτων (κάτω Βουλὴ) ἀπὸ τοῦ 13ου αἰῶνος καὶ ἐδημιουργήθη τὸ κοινοβουλευτικὸν πολίτευμα.

Ο ἑκατονταετής πόλεμος. (*)

Κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν αἱ σχέσεις Γαλλίας— Ἀγγλίας δὲν ἦσαν ἀγαθαί, διότι οἱ βασιλεῖς τῆς Ἀγγλίας ἐθεώρουν ὡς πραγματικὸν πυρῆνα τοῦ κράτους τῶν τῆν Νορμανδίαν. Διὰ τοῦτο ἐγίναν πόλεμοι μεταξύ τῶν δύο λαῶν. Τὸ 1328 ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας Ἐδουάρδος Γ' ἤγειρεν ἀξιώσεις ἐπὶ τῆς Γαλλίας καὶ ἤρχισε μακρὰ πάλη μεταξύ τῶν δύο κρατῶν, ἡ ὁποία διήρκεσεν ἐκ διαλειμμάτων 100 ἔτη (1338—1453) καὶ ὀνομάζεται Ἐκατονταετής πόλεμος.

Θέατρον τοῦ πολέμου ἦτο ἡ Γαλλία. Ἀρχικῶς οἱ Ἀγγλοὶ ἐσημείωσαν πολλὰς ἐπιτυχίας. Ἐνίκησαν εἰς τὸ Κρεσὺ τὸ 1346, κατέλαβον τὸ Καλαί (1347) καὶ ἐθριάμβευσαν εἰς τὸ Πουατιέ (1356) ὑποχρεώσαντες τοὺς Γάλλους νὰ συνάψουν τὴν ἐπαχθὴ εἰρήνην τοῦ Μπρεντινὺ (1360), δι' ἧς παρεχώρησαν μεγάλην ἔκτασιν τῆς Δυτ. Γαλλίας εἰς τὴν Ἀγγλίαν.

Ὅταν ἐπανελήφθη ὁ πόλεμος ἐπὶ τοῦ Καρόλου Ε', οἱ Γάλλοι ἐσημείωσαν ἐπιτυχίας, ἐπὶ τοῦ διαδόχου τοῦ ὅμως Καρόλου ΣΤ' οἱ Ἀγγλοὶ ἐνίκησαν εἰς τὴν μεγάλην μάχην τοῦ Ἀζενκούρ (1445) καὶ ἐπέβαλον εἰς τοὺς Γάλλους τὴν ταπεινωτικὴν συνθήκην τοῦ Τρουά (1420), διὰ τῆς ὁποίας ὅλη ἡ βορείως τοῦ ποταμοῦ Λήγγηρος Γαλλία περιήλθεν εἰς τοὺς Ἀγγλοὺς. Τότε ἡ ἐθνικὴ ἡρώϊς τῶν Γάλλων Ἰωάννα ντ' Ἀρκ κατόπιν ὀραματισμοῦ ἐνεψύχωσε τοὺς Γάλλους καὶ ἀπηλευθέρωσαν τὴν Ὀρλεάνην. Κατὰ τὴν πολιορκίαν ὅμως τῆς Κομπιένης συνελήφθη ὑπὸ τῶν Ἀγγλων καὶ ἐκάη ὡς αἰρετικὴ (1431).

Ἐκτοτε ὁ πόλεμος ἔλαβε νέαν τροπὴν ὑπὲρ τῶν Γάλλων, οἱ ὅποιοι ἐνίκησαν εἰς Φορμινὺ (1450) καὶ Καστιγιόν (1453) καὶ ἐξεδίωξαν τοὺς Ἀγγλοὺς ἀπὸ τὴν Γαλλίαν πλὴν τοῦ Καλαί, τὸ ὁποῖον διετήρησαν μέχρι τοῦ 1558.

4. Ο ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ

Β' ΠΕΡΙΟΔΟΝ ΤΟΥ ΜΕΣΑΙΩΝΟΣ

Ἡ παιδεία καὶ αἱ ἐπιστῆμαι. Τὴν μεγάλην μετανάστευσιν τῶν βαρβάρων ἐπηκολούθησεν ἀμάθεια εἰς Εὐρώπην. Βαθμηδὸν ὅμως ὑπὸ τὴν καθοδήγησιν τῆς Ἐκκλησίας καὶ κατόπιν τῆς προστασίας ἰδίως τοῦ Καρόλου τοῦ Μεγάλου ἀρχίζει ἀνάπτυξις τῆς παιδείας καὶ ἀναγέννησις τῆς Δύσεως. Ἡ ἐκπαίδευσις παρέρχεται δωρεάν. Εἰς τὸ πρῶτον σχολεῖον ἐδιδάσκετο ἀνάγνωσις, γραφὴ, ἀριθμητικὴ, γραμ-

(*) Τὸ κεφάλαιον τοῦτο δὲν περιλαμβάνεται εἰς τὸ ἀναλυτικὸν πρόγραμμα, εἶναι ὅμως ἀπαραίτητον πρὸς διαμόρφωσιν πλήρους εἰκόνας τῆς ἐποχῆς. Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

ματική και κατήχησις ὑπὸ ἱερέων. Εἰς τὰς πόλεις ὑπῆρχε τὸ Μέγα Σχολεῖον. Γλῶσσα καὶ τῶν δύο ἦτο ἡ Λατινική καὶ ἡ διδασκαλία ἐγένετο προφορικῶς λόγῳ τῆς ἀκριβείας τοῦ χάρτου. Ἀπὸ τοῦ 12ου αἰῶνος ἤρχισεν ἡ διδασκαλία τοῦ δικαίου, τῆς ἱατρικῆς κλπ. ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν δὲ τῶν Ἀράβων τὰ σχολεῖα ἐπληθύνθησαν καὶ ἰδρύθησαν τὰ πρῶτα Πανεπιστήμια (Universitas). Οἱ φοιτηταὶ διηροῦντο εἰς 4 κλάδους: τὸν προκαταρκτικὸν (γενικὸν δι' ὅλους) καὶ τοὺς τῆς Θεολογίας, Νομικῆς καὶ Ἱατρικῆς. Ἐκαστος τούτων ἀπετέλει ἰδιαιτέραν δύναμιν, σχολὴν (Facultas). Σπουδαίαν θέσιν κατεῖχεν ἡ Θεολογία (Αὐγουστίνος). Εἰς τὴν Ἰσπανίαν ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν Ἀράβων ἐκαλλιεργήθη ἡ φιλοσοφία στηριζομένη εἰς τὸν Ἀριστοτέλην. Περί τὸ 1200 δὲ αἱ μεταφράσεις τῆς Φυσικῆς καὶ μεταφυσικῆς τοῦ Ἀριστοτέλους εἰσέδυσαν εἰς Γαλλίαν καὶ ἔφεραν ἐπανάστασιν. Τὴν φιλοσοφίαν τούτου συνεβίβασαν μὲ τὸ δόγμα τῆς Ἐκκλησίας οἱ Βοναβεντούρας (1221—1274), Ἀλβέρτος ὁ Μέγας (1193—1280) καὶ ὁ Ἰταλὸς Θωμᾶς ὁ Ἀκινάτης. Οὕτω ἐδημιουργήθη ἡ σχολαστικὴ φιλοσοφία (διότι ἐδιδάσκετο εἰς τὰς σχολάς). Αὕτη παρεδέχετο διὸ ἡ Γραφή ἦτο ἀλάνθαστος καὶ ὁ Ἀριστοτέλης αὐθεντία. Κατ' ἀκολουθίαν εἶναι περιττὴ ἢ περαιτέρω ἔρευνα. Ἀπὸ τοῦ 13ου ἔμως αἰῶνος οἱ σοφοὶ κατανοοῦν τὴν ἀξίαν τῆς ἐμπειρίας καὶ ἀποκοτῶν αὐτοτέλειαν καὶ ἀνεξαρτησίαν.

Ἡ λογοτεχνία καὶ αἱ τέχναι. Ἐνῶ ἡ γλῶσσα τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς ἐπιστήμης ἦτο ἡ λατινική, οἱ λαοὶ τῆς Δύσεως ἔγραψαν εἰς τὰς ἐθνικὰς τῶν γλῶσσας πεζὰ καὶ ποιητικὰ ἔργα εἰς τὰ ὅποια ἐξέφρασαν τὰ συναισθήματά των. Ἐδημιούργησαν οὕτω τὴν δημώδη λογοτεχνίαν των. Εἰς τὴν Γαλλίαν ἐδημιουργήθη τὸ ἔπος τοῦ Ρολάνδου τὸν 12ον αἰῶνα, εἰς τὴν Γερμανίαν τὸ ἔπος τῶν Niebelungen περὶ τὸ 1200 καὶ εἰς τὴν Ἀγγλίαν ὁ ἐπικὸς κύκλος τοῦ Ἀρθούρου καὶ τῶν ἵπποτῶν τῆς στρογγύλης τραπέζης.

Τὰ θρησκευτικὰ δράματα (= μυστήρια) ἐπαίζοντο εἰς τὸν περίβολον τῶν ἐκκλησιῶν, αἱ δὲ φάρσαι κατὰ τὰς πανηγύρεις.

Κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας τῶν μέσων χρόνων ἀνεπτύχθησαν αἱ πόλεις τῆς Ἰταλίας εἰς σπουδαῖα πνευματικὰ κέντρα καὶ ἀνεφάνθησαν σπουδαῖοι ποιηταὶ καὶ πεζογράφοι ὡς ὁ Δάντης (Σονέτα, Θεία Κωμῳδία), Πετράρχης (Africa, βίοι μεγάλων ἀνδρῶν, ἠθοπλαστικαὶ πραγματεῖαι κλπ.) καὶ ὁ Βοκκάκιος (Δεκαήμερος).

Εἰς τὴν τέχνην κατ' ἀρχὰς παρατηρεῖται παρακμὴ λόγῳ τῆς μεταναστεύσεως τῶν λαῶν, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ 10ου αἰῶνος ἀρχίζει ἡ ἀναγέννησις τῆς τέχνης εἰς τὴν Ἰαλλίαν κυρίως ὑπὸ τὴν ἐμπνευσιν καὶ τὴν προστασίαν τῆς Ἐκκλησίας. Εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν ἀναπτύσσονται δύο ρυθμοὶ ὁ ρωμανικὸς καὶ ὁ γοτθικὸς. Ὁ πρῶτος εἶναι μίμησις τοῦ σχεδίου τῶν παλαιῶν βασιλικῶν τῆς Ρωμ. ἀρχιτεκτονικῆς. Μεταχειρίζεται θόλους καὶ τόξα στηριζόμενα ἐπὶ βραχέων καὶ παχέων στύλων καταληγόντων εἰς κιονόκρανα καὶ ἔχει κωδωνοστάσια πολλάκις μέχρι πέντε. Ἐφθασεν εἰς ἀκμὴν ἀπὸ τὸ 1060 ἕως τὸ 1150. Ὁ γοτθικὸς χαρακτηρίζεται ἐκ τῆς διασταυρώσεως τῶν τόξων, τὸ κολοσσιαῖον ὕψος, τοὺς λεπτοὺς στύλους, τὰ τεραστίων διαστάσεων παράθυρα. Περιφημοὶ ναοὶ εἶναι ἡ Παναγία τῶν Παρισίων, ὁ καθεδρικὸς τῆς Reims, τῆς Ἀμιένης, τοῦ Στρασβούργου, τῆς Κολωνίας, ὁ Ἅγιος Στέφανος τῆς Βιέννης κ. ἄ.

Ἡ διακόσμησις τῶν ναῶν γενικῶς ἦτο πλουσία. Ἡ ζωγραφικὴ καὶ ἡ γλυπτικὴ τίθεται εἰς τὴν διάθεσιν τῆς θρησκείας διὰ τὴν διακόσμησιν τῶν ναῶν. Περιφήμα εἶναι τὰ vitraux (ζωγραφικὴ ἐπὶ τῆς ὑάλου τῶν παραθύρων) καὶ τὰ ἀνάγλυφα μὲ σκηνὰς ἀπὸ τὸν βίον τοῦ Χριστοῦ.

Ἡ ζωγραφικὴ ἀκμάζει κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους τοῦ Μεσαίωνος καὶ εἶναι προπαρασκευαστικὴ τῆς Ἀναγεννήσεως, διὰ τοῦτο καὶ οἱ ζωγράφοι τῆς ὀνομάσθησαν primitif (=πρόδρομοι). Ἡ τέχνη αὕτη ἤκμασεν εἰς Φλάνδραν, Βέλγιον, Ὀλλανδίαν καὶ Ἰταλίαν, ἐνθα κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 14ου αἰῶνος ἤκμασεν ὁ Giotto ὡς ζωγράφος, γλύπτης καὶ ἀρχιτέκτων ἀπαλύνας τὴν τέχνην τοῦ Μεσαίωνος καὶ δημιουργήσας νέαν τεχνικὴν παράδοσιν. Τὸ ἔργον του συνέχισαν κατὰ τὸν 14ον καὶ 15ον αἰῶνα ὁ γλύπτης Bellini καὶ ὁ ζωγράφος Boticelli

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΞ

ΤῶΝ ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΕΡΩΝ ΓΕΓΟΝΟΤΩΝ

1204. Δ' σταυροφορία. Κατάληψις Κων)πόλεως ὑπὸ σταυροφόρων.

1215. Ὁ Ἰωάν. Ἀκτῆμων ὑπογράφει τὸν Μέγαν χάρτην τῶν ἐλευθεριῶν (Magna charta libertatum).

1338—1453. Ἐκατονταετῆς πόλεμος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'

ΑΝΑΣΥΣΤΑΣΙΣ ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ Η ΠΤΩΣΙΣ

1. ΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΚΡΑΤΗ ΚΑΙ Η ΑΝΑΚΤΗΣΙΣ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

Κατὰ τὸ διάστημα τῆς Φραγκοκρατίας ἰδρύθησαν τὰ ἐξῆς ἑλλη-
νικά κράτη :

α) ἡ αὐτοκρατορία τῆς Τραπεζοῦντος· ἰδρύθη ὑπὸ 'Αλε-
ξίου Α' τοῦ Μεγάλου Κομνηνοῦ περιλαμβάνουσα τὴν παραλίαν τοῦ
Εὐξείνου ἕως τὸν Καύκασον. Κατελύθη τὸ 1461 ὑπὸ τῶν Τούρκων,
ἀφ' οὗ ἐβασίλευσαν εἰς αὐτὴν 20 αὐτοκράτορες ὀνομασθέντες Μεγάλοι
Κομνηνοί. Ἡ πρωτεύουσά της Τραπεζοῦς κατέστη λαμπρὸν κέντρον
γραμματῶν καὶ τεχνῶν.

β) Τὸ δεσποτᾶτον τῆς Ἠπείρου. Ἰδρύθη τὸ 1204 ὑπὸ
Μιχαὴλ Α' Ἀγγέλου Δούκα Κομνηνοῦ (1204—1214) ἐκτεινόμενον ἀπὸ
Ναυπάκτου μέχρι Δυρραχίου. Ὁ ἀδελφός του Θεόδωρος (1214—1230)
κατέλαβε τὴν Ἀχρίδα, τὸν Περλεπέν, τὴν Κέρκυραν καὶ κατέστησε
φόρου ὑποτελῆ τὸν ἡγεμόνα τῶν Βουλγάρων. Διέλυσε τὸ 1222 τὸ
Φραγκικὸν κράτος τῆς Θεσσαλονίκης, ἐστέφθη ἐπισήμως « βασιλεὺς καὶ
αὐτοκράτωρ τῶν Ῥωμαίων » γενόμενος τοιοιτοτρόπως ἀδιάλλακτος ἐχ-
θρὸς τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Νικαίας.

Τὸ 1225 ἐφθασε μέχρις Ἀδριανουπόλεως ἀπειλήσας καὶ αὐτὴν
τὴν Κων(σταντι)νούπολιν. Τελικῶς, ἐπιχειρήσας νὰ ὑποτάξῃ τοὺς Βουλγάρους,
ἠττήθη τὸ 1230 παρὰ τὸ Semitje (μεταξὺ Ἀδριανουπόλεως—Φιλιπ-
πουπόλεως), ἠχμαλωτίσθη καὶ ἐτυφλώθη. Οἱ Βούλγαροι ἐκυρίευσαν
τὴν Ἀδριανούπολιν καὶ μέγα μέρος τῆς Μακεδονίας.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Θεοδώρου τὸ κράτος του διηρέθη εἰς δύο
τμήματα. Τὸ ἐν ὑπὸ τὸν ἀδελφόν του Μανουὴλ περιλαμβάνον τμήμα-
τα τῆς Μακεδονίας περιήλθεν εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν τῆς Νικαίας
(1240). Τὸ ἄλλο περιλαμβάνον μέρος τῆς Θεσσαλίας, τὴν Ἠπειρον καὶ
Ἀιτωλοακαρνανίαν ἰδρύθη ὑπὸ τοῦ ἀνεψιοῦ του Μιχαὴλ Β' (1236—
1271), ὠνομάσθη νέον Δεσποτᾶτον τῆς Ἠπείρου καὶ διετηρήθη
μέχρι τοῦ 1318, ὅτε περιήλθεν εἰς τοὺς Ἴταλοὺς καὶ κατόπιν τοὺς
Γέρβους καὶ Τούρκους.

γ) Ἡ αὐτοκρατορία τῆς Νικαίας. Ἰδρύθη ὑπὸ Θεοδώρου Λασκάρως (1204—1222), ὁ ὁποῖος, νικήσας τοὺς Σελτζούκους Τούρκους, ἐπεξέτεινε τὸ κράτος του εἰς τὸ Δυτ. μέρος τῆς Ἀσίας. Ἐπὶ τοῦ διαδόχου του Ἰωάννου Γ' Δούκα Βατάτζη (1222—1254) διελύθη τὸ βασίλειον τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τὸ δεσποτάτον τῆς Ἠπείρου ἀνεγνώρισε τὴν ἐπικυριαρχίαν τῆς αὐτοκρατορίας. Ἐπὶ τοῦ υἱοῦ του Θεοδώρου Β' (1254—1258) ἐξεδιώχθησαν οἱ Βούλγαροι ἀπὸ τῆς Μακεδονίας.

Τέλος ὁ ἀναλαβὼν τὴν ἐπιτροπείαν τοῦ ἀγγλικοῦ Ἰωάννου Δ' αὐτοκράτωρ Μιχαὴλ Η' Παλαιολόγος (1259—1261) ἐπεκτείνας τὸ κράτος του εἰς Ἀσίαν καὶ Εὐρώπην καὶ περιορίσας τοὺς Φράγκους εἰς Κων)πολιν συνήψεν συνθήκην μὲ τοὺς Γενουάτας, δι' ἧς ἀνελάμβανον νὰ τὸν βοηθήσουν πρὸς ἀνάκτησιν τῆς Κων)πόλεως. Ἀπέστειλε δὲ τὸν στρατηγὸν Στρατηγόπουλον νὰ ἐπιτηρῇ τοὺς Βουλγάρους καὶ νὰ ἐξακριβώσῃ τὴν κατάστασιν εἰς Κων)πολιν. Οὗτος, πληροφορηθεὶς δτι δὲν ὑπῆρχε στρατὸς ἐντὸς αὐτῆς, τὴν κατέλαβε τὴν 25ην Ἰουλίου 1261. Τὴν 15ην Αὐγούστου εἰσῆρχετο εἰς αὐτὴν θριαμβευτικῶς ὁ Μιχαὴλ καὶ ἐστέφετο αὐτοκράτωρ τῆς ἀνασυσταθείσης αὐτοκρατορίας.

2. Η ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΟΙ ΕΧΘΡΟΙ ΤΗΣ

Τοιοῦτοτρόπως ὁ Μιχαὴλ Η' ἔγινεν ὁ ἀρχηγὸς τῆς Δυναστείας τῶν Παλαιολόγων, τῆς τελευταίας τοῦ Βυζαντίου. Ἡ ἀνασυσταθεῖσα αὐτοκρατορία περιελάμβανε τὰς εἰς Ἀσίαν κτήσεις τῆς αὐτοκρ. τῆς Νικαίας, τὴν Θράκην, μικρὸν μέρος τῆς Μακεδονίας μὲ τὴν Θεσ)νίκην καὶ τὰς νήσους Ρόδον, Λέσβον, Σαμοθράκην καὶ Ἴμβρον. Γύρω τῆς ὑπῆρχον πολλοὶ ἐχθροὶ ὡς οἱ Βούλγαροι, οἱ ὁποῖοι συχνὰ ἔκαμνον ἐπιδρομὰς, οἱ Σέρβοι, οἱ Φράγκοι, οἱ ὁποῖοι κατεῖχον τὰς Ἑλληνικὰς χώρας, οἱ Γενουάται καὶ Ἐνετοί, οἱ ὁποῖοι εἰσερχόμενοι μέχρι τοῦ Κερατίου κόλπου προεκάλλουν ταραχὰς, οἱ Ἰωαννῖται ἱππῶται, οἱ ὁποῖοι ἔδρυσαν κράτος εἰς Ρόδον (1310—1522), δι' ὃ καὶ ὠνομάσθησαν ἱππῶται τῆς Ρόδου καὶ οἱ Σέρβοι, οἱ ὁποῖοι ὑπὸ τὸν ἡγεμόνα των Στέφανον Α' Νεμάνια (1113—1199) εἶχον ἰδρῦσει κράτος καὶ ὑπὸ τοὺς διαδόχους του τὸ ἐπεξέτειναν εἰς βάρος τοῦ Βυζαντίου. Ὁ ἡγεμὼν τῶν Σέρβων Στέφανος Δουσάν ἐστέφθη τὸ 1346 εἰς Σκόπια Τσάρος τῶν Σέρβων καὶ Ρωμαίων. Οὗτος εἰσῆλθεν εἰς Θράκην, ἔφθασεν μέχρι τοῦ Ἐβρου, ἔδρυσεν τὸ Σερβικὸν πατριαρχεῖον τοῦ Ἰπέκ καὶ ἐπεχείρησε τὸ 1355 νὰ κυριεύσῃ τὴν Κων)πολιν, ἀλλ' ἀπέθανε κατὰ

τάς ἐπιχειρήσεις καί τὸ κράτος τοῦ διεσπάσθη εἰς κρατίδια, ἅτινα κατελήφθησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων.

Κατὰ τὸν 14ον αἰῶνα ἤρχισαν νὰ κατέρχωνται νοτίως καὶ εἰς Ἄλβανολ, οἱ ὁποῖοι ἐγκατεστάθησαν εἰς ὄρεινὰς περιοχὰς τῆς Ἀττικῆς, Βοιωτίας, Πελοποννήσου καὶ τινῶν νήσων καὶ σὺν τῇ χρόνῳ ἀφωμοιώθησαν ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας.

3. Η ΠΤΩΣΙΣ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Οἱ Παλαιολόγοι.

Ἐπειδὴ εἶχον νὰ ἀντιμετωπίσουν τόσους πολλοὺς ἐχθροὺς οἱ τελευταῖοι αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου ἐπολέμησαν διαρκῶς διὰ νὰ παρατείνουν τὴν ζωὴν τοῦ κράτους. Ὁ Μιχαὴλ Η' ὁ Παλαιολόγος (1261—1282) ἐπολέμησε κατὰ τοῦ πριγκιπάτου τῆς Ἀχαΐας καὶ ἐγκατεστάθη εἰς τὴν Πελονησον. Ἀπὸ τοὺς Ἑνετοὺς ἀπέσπασε τὰς περισσοτέρας νήσους τοῦ Αἰγαίου Πελάγους. Ἀνέκτησε μέρος τῆς Μακεδονίας ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους (1264) καὶ ἀφῆρσεν ἀπὸ τὸ δεσποτάτον τῆς Ἡπείρου τὰ Ἰωάννινα. Ἀνεστήλωσεν οὕτω τὸ κράτος. Ἄλλ' ὁ ἡγεμὸν τοῦ πριγκιπάτου τῆς Ἀχαΐας Κάρολος ὁ Ἀνδεγαβικὸς ἠγόρασεν ἀπὸ τὴν λατ. αὐτοκρ. τοῦ Βυζαντίου Βαλδουίνον Β' τὰ ἐπὶ τοῦ θρόνου δικκνώματα καὶ συνενώσας τοὺς ἰσχυροτέρους λαοὺς τῆς Δύσεως ἐβάδισε κατὰ τοῦ Βυζαντίου.

Ἐκυρίευσε τὴν Κέρκυραν, τὸ Δυρράχιον καὶ ἀνηγορεύθη βασιλεὺς τῆς Ἀλβανίας συμμαχήσας μάλιστα μὲ τοὺς Βουλγάρους καὶ Σέρβους. Ὁ Μιχαὴλ τότε συνετάχθη μὲ τὸν πάπαν Γρηγόριον Γ', ὑπέταξε τὴν Ἑλλην. Ἐκκλήσιαν εἰς τὴν παπικὴν παρὰ τὴν ἀντίδρασιν τοῦ λαοῦ καὶ ἐπέτυχε νὰ ὑποστηριχθῇ ὑπὸ τοῦ Γρηγορίου καὶ τῶν διαδόχων του. Ὁ πάπας ἔμως Μαρτίνος Ε' (1281) ὑπεστήριξε τὸν Κάρολον καὶ οὕτω φραγκικὸς στρατὸς ἀπεβιβάσθη εἰς Ἡπειρον κατευθυνόμενος πρὸς Κων/πολιν, ὁ ὁποῖος ἔμως κατεστράφη ὑπὸ τοῦ Μιχαὴλ πλησίον τοῦ Βελιγραδίου (1281). Τέλος ὁ Μιχαὴλ Η' ἐξήγειρε τοὺς Σικελοὺς κατὰ τῶν Γάλλων κατακτητῶν καὶ κατὰ τὸν ἑσπερινὸν τῆς Δευτέρας τοῦ Πάσχα (30—3—1282) οἱ Σικελοὶ ἔσφαξαν τοὺς Γάλλους ἱππότες (Σικελικὸς ἑσπερινός). Ὁ Κάρολος μετὰ ταῦτα ἀπέθανεν. Τὸ 1282 ἀπέθανε καὶ ὁ Μιχαὴλ καὶ τὸν διεδέχθη ὁ υἱὸς του Ἀνδρόνικος Β' (1282—1328), ὅστις παρέλαβε συνάρχοντα τὸν υἱὸν του Μιχαὴλ Θ' (1295—1320) καὶ μετὰ τὸν θάνατον τούτου τὸν ἐγγονὸν του Ἀνδρόνικον. Οἱ δύο οὗτοι περιήλθον εἰς ρῆξιν καὶ προὐκάλεσαν τὸν διχασμὸν τοῦ Βυζαντίου, τοῦ ἐγγονοῦ ἐγκατασταθέντος εἰς Ἀδριανούπολιν

καὶ ἀνακηρυχθέντος τελικῶς αὐτοκράτορος (μετὰ τὴν παραίτησιν τοῦ πάππου του) ὡς Ἀνδρόνικος Γ' (1328—1341). Τοῦτον διεδέχθη ὁ υἱὸς του Ἰωάννης Ε' (1341—1391), ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ ὁποῖου ἔγινεν αὐτοκράτωρ εἰς τὸ Διδυμότειχον ὁ Ἰωάν. Καντακουζηνὸς ὡς Ἰωάννης ΣΤ' (1341—1355) ἐξουσιάζων τὴν Θράκην. Οὗτος ἦτο πεπαιδευμένος καὶ συγγραφεύς, ἀλλὰ συνεμάχησε μὲ τοὺς Τούρκους. Τὸ ἴδιο ἔκαμε καὶ ὁ Ἰωάννης Ε'. Τελικῶς ὁ Καντακουζηνὸς παρεμερίσθη, ἀλλὰ εἰς υἱὸς καὶ εἰς ἔγγονοὺς τοῦ Ἰωάννου Ε' ἐστασίασαν καὶ ἔγιναν προσωρινῶς αὐτοκράτορες γνωστοὶ ὡς Ἀνδρόνικος Δ' (1376—1379) καὶ Ἰωάννης Ζ' (1390) Ὁ Μανουὴλ Β' (1391—1425) υἱὸς τοῦ Ἰωάννου Ε' παρὰ τὰς ἀρετάς του δὲν ἠδυνήθη νὰ σώσῃ τὴν αὐτοκρατορίαν. Τὸν διεδέχθη ὁ ἀνεμιὸς του Ἰωάννης Η' (1425—1448) καὶ τοῦτον ὁ Κων)τίνος ΙΑ' ὁ Παλαιολόγος.

Οἱ Ὀθωμανοὶ Τούρκοι.

Ἐπὶ τῆς δυναστείας τῶν Παλαιολόγων ἀρχίζουσι νὰ δροῦν οἱ ἀπὸ τοῦ 13ου αἰ. ἰδρύσαντες κράτος εἰς Μ. Ἀσίαν Ὀθωμανοί. Τοῦτο ἔγινεν, ὅτε ὁ σελτζούκος σουλτάνος τοῦ Ἰκονίου προσέλαβεν ὡς μισθοφόρον τὸν ἠγεμόνα τῶν Τούρκων Ἐρτογρούλ (ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Μιχαὴλ Η') μετὰ τοῦ στρατοῦ του. Τὸ 1289 ὁ Ὀσμάν ἢ Ὀθωμάν διαδεχθεὶς τὸν Ἐρτογρούλ ἔκαμε νέας κατακτήσεις καὶ μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Μογγόλων διάλυσιν τοῦ κράτους τῶν Σελτζούκων ἔγινεν ἀνεξάρτητος καταλαβὼν τὴν Προῦσαν. Τὸ κράτος του ἐπέξετάθη ταχέως διὰ λόγους γεωγραφικοὺς, θρησκευτικοὺς καὶ στρατιωτικοὺς (περιοχὴ Μ. Ἀσίας—πίστις εἰς τὸν ἰσλαμισμόν καὶ πόλεμος διὰ τὴν θρησκείαν—ἐπαγγελματικά: πολεμισταὶ φεουδάρχαι ἀφωσιωμένοι εἰς τὸν σουλτάνον).

Ἐἶχον ἱππικὸν ἐλαφρὸν (= ἀκιντζὶ) καὶ βαρύτερον (= σπαχήδες). Ἐπίσης πεζικὸν τὸ ὁποῖον διωργάνωσεν ὁ Καρὰ Χαλίλ Τσεντερλή καὶ τὸ ὠνόμασε νέον στρατὸν (= Γενί - τσερί). Τοὺς στρατιώτας του ἐστρατολόγει κυρίως μετὰξὺ τῶν χριστιανοπαίδων, ἔξω δὲ διαρκῶς εἰς τοὺς στρατιῶνας καὶ ἀνετρέφοντο ὑπὸ Μουσουλμάνων ἱερέων, ὥστε νὰ εἶναι φανατικοὶ ὁπαδοὶ τοῦ Ἰσλάμ πειθαρχικοὶ καὶ ἱκανοὶ πολεμισταὶ (παῖδομαζωμα).

Ἡ ἄμυνα τοῦ Κράτους μέχρι τοῦ 1402.

Ἐνῶ οἱ Τούρκοι καθίσταντο ἀπειλητικώτεροι, διάφοροι περιηγηταὶ ἐμείνων τὴν δυναμικότητα τῆς Βυζ. αὐτοκρατορίας. Ὁ Ἀνδρονι-

κος Β' (1282—1328) ἐκάλεσεν εἰς βοήθειαν ἐναντίον τῶν Τούρκων τοὺς Καταλανούς· οὗτοι ἐνίκησαν τοὺς Τούρκους εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, ἀλλ' ἔδρυσαν ἴδιον κράτος εἰς Καλλίπολιν καὶ ἀφοῦ μετὰ διέτιαν οἱ Βυζαντινοὶ τοὺς ἐξεδίωξαν, ἤλθον νοτιώτερον καὶ νικήσαντες παρὰ τὴν Κωπαΐδα τοὺς Γάλλους τῆς Ἀττικῆς ἔδρυσαν τὸ ἰσπανικὸν δουκάτον τῶν Ἀθηνῶν. Ἐπὶ Ἀνδρονίκου Γ' (1328—1341) ὁ σουλτάνος τῶν Τούρκων Οὐρχάν (1326—1359) ἐκυρίευσεν τὴν ἑλλην. Μ. Ἀσίαν πλὴν τῆς Σμύρνης καὶ Φιλαδελφείας, ἀλλὰ δὲν διεπεραιώθη εἰς Εὐρώπην ἀποκρουσθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἀνδρονίκου. Ἡ ἐπέκτασις τῶν Σέρβων εἰς Θεσσαλίαν καὶ Ἡπειρον καὶ ὁ ἐμφύλιος πόλεμος μεταξὺ Ἰωάν. Καντακουζηνοῦ καὶ Ἰωάν. Ε' Παλαιολόγου (1341—1391) ἔδωκε τὴν εὐκαιρίαν εἰς τοὺς Τούρκους, νὰ ἔλθουν εἰς Εὐρώπην, διὰ νὰ βοηθήσουν τὸν Καντακουζηνὸν καὶ νὰ καταλάβουν τὴν Καλλίπολιν (1356), τὸ Διδυμότειχον (1357) καὶ τὴν Τυρολόην. Ὁ Μουράτ Α' (1359—1389) κατέλαβε τὴν Ἀνδριανούπολιν καὶ Φιλιππούπολιν καὶ ἠνάγκασε τὸν Ἰωάννην Ε' νὰ συνθηκολογήσῃ ὑπὸ τὸν ὄρον πληρωμῆς ἑτησίου φόρου. Ἐν συνεχείᾳ ὁ Μουράτ κατέλαβε τὴν Κρόϊαν τῆς Ἀλβανίας, τὴν Σόφιαν τῆς Βουλγαρίας (1382), κατέστησε φόρου ὑποτελῆ τὸν βασιλέα τῶν Σέρβων καὶ παρὰ τὴν μετὰ τοῦ Βυζαντίου συνθήκην κατέλαβε τὴν Θεσ/νίκην καὶ τὸ 1388 συνεπλήρωσε τὴν κτράκτησιν τῆς Βουλγαρίας καὶ τὴν κατέστησε τμήμα τοῦ κράτους του. Οἱ Σέρβοι, Κροᾶται, Βόσνιοι, Πολωνοὶ ὑποστηριζόμενοι ὑπὸ τῶν Οὐγγρων καὶ Ἀλβανῶν ἀντιμετωπίσαντες τοὺς Τούρκους ἠττήθησαν εἰς τὸ Κοσσυφοπέδιον τῆς Σερβίας (1389) καὶ οἱ Τούρκοι ἔγιναν κύριοι τῆς Βαλκανικῆς καὶ ἔφθασαν μέχρι τοῦ Δουνάβους.

Τὰς κατακτήσεις τοῦ Μουράτ συνέχισεν ὁ υἱὸς του Βαγιαζήτ Α' (1389—1402) ὁ ἐπονομαζόμενος Κεραυνός. Οὗτος διαλύσας τὸν συνασπισμὸν τούρκων ἡγεμόνων ἐπεξέτεινε τὸ κράτος του εἰς μέγα μέρος τοῦ βασιλείου τῆς Καραμανίας (Ἰκονίου) καὶ τὸ 1390 ἐκυρίευσεν τὴν Φιλαδέλφειαν, τὴν τελευταίαν κτῆσιν τῶν Ἑλλήνων. Τὸ 1391 ἀπέκλεισε τὴν Κων/πολιν.

Ὁ αὐτοκράτωρ Μανουὴλ μετέβη εἰς Εὐρώπην διὰ βοήθειαν καὶ ἔγινε δεκτὸς εὐχαρίστως. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς τῆς Οὐγγαρίας ὀδηγῶν εὐρωπαϊκοὺς πολεμιστὰς ἠττήθη ὑπὸ τοῦ Βαγιαζήτ παρὰ τὴν Νικόπολιν τῆς Βουλγαρίας (1396) καὶ ὑπεχώρησεν. Μετὰ τοῦτο ὁ ἡγεμὼν τῆς Βλαχίας ἀνεγνώρισε τὴν ἐπικυριαρχίαν τῶν Ὀθωμανῶν, ὁ δὲ στρατηγὸς τοῦ Βαγιαζήτ Ἐβρενός Βέης εἰσήλασεν εἰς Πελονησον καὶ ἠνάγκασε

τὸν δεσπότην τοῦ Μυστρᾶ Θεόδωρον Παλαιολόγον ν' ἀναγνωρίσῃ τὴν τουρκικὴν κυριαρχίαν.

Τὴν πρόδον τοῦ Βαγιαζίτ ἀνέκοψεν ἡ ἐπιδρομὴ τοῦ Ταμερλάνου, ὅστις ἐπὶ κεφαλῆς 800 χιλ. εἰσήλθεν εἰς Μ. Ἀσίαν. Ὁ Βαγιαζίτ τὸν ἀντιμετώπισεν μὲ 500 χιλ. εἰς τὴν πεδιάδα τῆς Ἀγκύρας τὸ 1402, ἀλλ' ἠττήθη καὶ ἠχμαλωτίσθη. Ὁ Ταμερλάνος κατέστρεψε πολλὰς Μικρασιατικὰς πόλεις (Σμύρνην, Νίκαιαν, Σάρδεϊς, Ἐφεσον κλπ.), ἀποκατέστησε τοὺς Τούρκους ἡγεμόνας εἰς τὰ κρατίδια τῶν καὶ ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Σαμαρκάνδην (Τουρκεστάν).

Τὸ Βυζαντινὸν κράτος μέχρι τῆς ἀλώσεως.

Ὁ αὐτοκρ. Μανουὴλ ἀνέκτησε τὴν Θεσπλίαν καὶ πολλὰς πόλεις εἰς Προποντίδα, Εὐξείνιον καὶ Θεσσαλίαν, ἔστειλεν ἀντιπρόσωπόν του εἰς τὸ Δεσποτάτον τοῦ Μυστρᾶ, διὰ νὰ τὸ ἀναδιοργανώσῃ, ἀνεκαίνισεν τὸ τεῖχος τοῦ Ἰσθμοῦ καὶ συγκαλέσας τοὺς ἄρχοντας τοῦ Μορέως ἐξεφώνησε λόγον διὰ νὰ τοὺς ἐμψυχώσῃ.

Τὸν Βαγιαζίτ διεδέχθησαν οἱ Μωάμεθ Α' (1402—1421) καὶ Μουράτ Β' (1421—1451), ὁ ὁποῖος ἐπολιόρκησε τὴν Κων)πολιν, ἀλλὰ δὲν τὴν ἐκυρίευσεν. Τὸ 1423 ὁ στρατηγὸς τοῦ Τουραχάν ἐλεηλάτησε τὴν Πελο)νησον, ὁ ἴδιος δὲ ἐξεστράτευσεν εἰς Βοσνίαν καὶ Ἀλβανίαν. Ἐπολιόρκησε τὴν Θεσπλίαν καὶ τὴν κατέλαβε τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1430 μετὰ ἡρωϊκὴν ἀμυναν τῶν ὀλίγων ὑπερασπιστῶν τῆς. Ὁσαύτως τὰ μοναστήρια τοῦ Ἄθω ἀνεγνώρισαν τὴν ἐπικυριαρχίαν του. Τὸ 1431 ἔγινε κύριος τῶν Ἰωαννίνων.

Τὴν Κων)πολιν δὲν κατέλαβεν ὁμοῦς, διότι ὁ στρατηγὸς τῶν Οὐγγρων Ἰωάννης Οὐνυάδης ἐνίκησε τρεῖς στρατοὺς τῶν Τούρκων καὶ ἠνάγκασε τὸν Μουράτ νὰ ἀνακόψῃ τὴν ὁρμὴν του, ὁ δὲ Ἀλβανὸς Γεώργ. Καστριώτης ἢ Σκεντέρμπεης (ὁ ὁποῖος εἶχε συλληφθῆ νεαρὸς ὡς ὁμηρὸς καὶ εἶχε δραπετεύσει) καταλαβὼν τὴν Κρόϊαν κατεκερμάτισε τέσσαρας στρατοὺς τοῦ Μουράτ. Τέλος ὁ Κων)τινὸς Παλαιολόγος περιέλαβεν εἰς τὸ δεσποτάτον τοῦ Μυστρᾶ δλοκλήρον τὴν Πελο)νησον καὶ καθυποτάξας τὸ δουκάτον τῶν Ἀθηνῶν ἐσχεδίαζε νὰ ἐνωθῇ μὲ τὸν Σκεν)έρμπεην. Ὁ Μουράτ ἐπετέθη καὶ μετὰ τριήμερον μάχην εἰς τὸ Ἐξαμίλιον ἀναγκάζει τὸν Κων)τινον νὰ ὑποχωρήσῃ, ἀλλ' οἱ κάτοικοι τῶν Πατρῶν ἀντεστάθησαν γενναίως καὶ τὸν ἠνάγκασαν ν' ἀποσυρθῇ ἀπὸ τὴν Πελο)νησον (1447).

Ἡ ἄλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως (1453).

Ἀπὸ τοῦ ἔτους 1451 ἤρχισεν ἡ ἀγωνία τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Οἱ Τούρκοι ἐπλησίαζον συνεχῶς καὶ ἐφαίνετο ὅτι τὸ τέλος τῆς πρωτεύουσας ἐπλησίαζεν. Μὴ βοήθεια ἠδύνατο νὰ δοθῇ ἀπὸ τὴν Δύσιν. Οἱ Ἰωάν. Ε', Μανουὴλ Β' καὶ Ἰωάννης Η' μετέβησαν ἐκεῖ καὶ ἔλαβον μόνον ὑποσχέσεις. Τὸ 1450 εἰς τὴν σύνοδον τῆς Φλωρεντίας ἀπέφασίσθη ἡ ἔνωσις τῶν Ἐκκλησιῶν. Ἐπειδὴ ὁμοῦς ἀνεγνωρίσθη τὸ πρωτεῖον τοῦ πάπα, ὁ λαὸς εἰς Κων)πολιν διηρέθη εἰς ἐνωτικούς καὶ ἀνθενωτικούς.

Τὸ 1449 τὸν Ἰωάν. Η' διεδέχθη ὁ ἀδελφός του δεσπότης τοῦ Μυστρᾶ Κων)τίνος ΙΑ' ὁ Παλαιολόγος καὶ ἠτοιμάσθη ν' ἀντιμετωπίσῃ τὴν πολιορκίαν τῆς Κων)πόλεως, ἡ ὁποία ἐφαίνετο λίαν προσεχῆς. προσεῖλκυσε δὲ ἐθελοντὰς ἀπὸ τὴν Δύσιν. Τὸ 1451 ὁ υἱὸς τοῦ Μουράτ Μωάμεθ Β' ἔγινε Σουλτάνος. Νέος 21 ἐτῶν, ὀρμητικὸς καὶ μὲ διοικητικὴν πείραν ἔστρεψε τὴν προσοχὴν του εἰς τὴν κατάληψιν τῆς Κων)πόλεως καὶ ἔκτισεν εἰς τὴν εὐρωπ. ἀκτὴν τοῦ Βοσπόρου τὸ φρούριον Ροῦμελη Χισάρ, ἔστειλε δὲ εἰς Πελλήνησον τὸν στρατηγὸν Τουραχάν, διὰ νὰ ἐμποδίσῃ τοὺς δεσπότης τῆς Δημήτριον καὶ Θωμᾶν νὰ στείλουν βοήθειαν εἰς Κων)πολιν.

Πολλοὶ τῶν Ἑλλήνων προβλέποντες τὴν καταστροφὴν κατέφευγον εἰς Δύσιν. Τέλος ὁ αὐτοκράτωρ διέταξε νὰ κλεισθοῦν τὰ τεῖχη τῆς πόλεως καὶ τὴν 5)4)1453 ὁ Μωάμεθ μὲ 250 χιλ. στρατοῦ ἀπέκλεισε τὴν πόλιν ἀπὸ ξηρᾶς καὶ μὲ 400 πλοῖα ἀπὸ θαλάσσης. Ἰσχυρὸν πυροβολικὸν ὑπεστήριξε τὸν στρατόν. Ὁ αὐτοκράτωρ εἶχεν 9.000 μαχητάς, ἐξ ὧν 4.000 ξένοι μισθοφόροι, καὶ 25 πλοῖα, ἐξ ὧν τὰ 10 ἦσαν κλεισμένα ἐντὸς τοῦ Κερατίου κόλπου.

Ὁ αὐτ. ἔστησε τὸ στρατηγεῖον του πρὸ τῆς πύλης τοῦ Ἁγ. Ρωμανοῦ καὶ ἀνέθεσε τὴν ἀμυναν εἰς τὸν Ἰενοῦάτην στρατηγὸν Ἰωάννην Ἰουστινιάνην. Τὴν 20ην Ἀπριλίου 4 πλοῖα ἀπέπλευσαν ἐκ Κων)πόλεως εἰς Αἶγατον πρὸς ἐπισιτισμὸν καὶ ὑπὸ τὸν πλοίαρχον Φλαντανελᾶν, ἐβύθισαν πολλὰ τουρκικὰ, διέσπασαν τὸν ἀποκλεισμόν, ἀνέσυραν τὴν ἄλυσον καὶ εἰσῆλθον εἰς τὸν Κεράτιον.

Ἡ ἔφοδος τῆς 18)4ου ἀπεκρούσθη καὶ ὁ Μωάμεθ διεβίβασε διὰ ξηρᾶς 70 πλοῖα, διὰ νὰ γίνῃ κύριος τοῦ Κερατίου. Καὶ ἡ ἔφοδος τῆς 7ης Μαΐου ἀπεκρούσθη ὡσαύτως ἡ πρότασις τοῦ Μωάμεθ κατὰ τὴν 16ην Μαΐου πρὸς τὸν Κων)τίνον, ὅπως ἐγκαταλείψῃ τὴν πόλιν καὶ μεταβῇ εἰς Πελλήνησον ὡς ἀνεξάρτητος ἡγεμὼν, ἀπερρίφθη διὰ γεν-

ναιοτάτης ἀπαντήσεως.

Μετὰ τὰς ἐκατέρωθεν προετοιμασίας διὰ τὴν τελικὴν ἔφοδον, ἔγινεν τὰ ἐξημερώματα τῆς 29ης Μαΐου ἡ τελικὴ ἐπίθεσις καὶ μετὰ δραματικὴν πάλην πρὸ τῆς πύλης τοῦ Ρωμανοῦ, τραυματισμὸν τοῦ Ἰουστινιάνη καὶ παραβίασιν τῆς Ἐυλόπορτας οἱ Τούρκοι εἰσῆλθον εἰς τὴν πόλιν καὶ ἐπεδόθησαν εἰς σφαγὰς καὶ λεηλασίας. Ὅσοι ἀπὸ τοῦς κατοίκους δὲν ἐθανατώθησαν, ἐξηναγκάσθησαν νὰ ἐξομώσουν ἢ κατέφυγον εἰς τὴν Δύσιν.

Ὁ Μωάμεθ εἰσῆλθεν τὴν 8ην πρωϊνὴν καὶ ἀπὸ τὴν Ἀγίαν Σοφίαν ἠὺχαρίστησε τὸν Ἀλλάχ, τὴν ἐπομένην δὲ ἔλαβε τὸν τίτλον «Ἀμηνρᾶς Τουρκορωμαίων» καὶ προσέλαβεν Ἑλληνας εἰς τὴν ὑπηρεσίαν του. Τὸ 1460 κατελύθη τὸ δεσποτάτον τῆς Πελονήσου καὶ τὸ 1461 ἡ αὐτοκρατορία τῆς Τραπεζοῦντος.

Οὕτως ἡ πόλις ὑποστᾶσκα εἴκοσι πολιορκίας καὶ δύο ἀλώσεις ἔπεσεν εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων καὶ ἡ αὐτοκρατορία μετὰ ὑπερχλιετῆ ἱστορίαν δόξης καὶ πολιτισμοῦ ὑπέκυψεν εἰς τὸ κύμα τῆς Ἀσιατικῆς βαρβαρότητος.

4. Ο ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ (1261—1453)

Τὰ Γράμματα.

Παρὰ τὰς δυσμενεῖς πολιτικὰς συνθήκας τὰ γράμματα καὶ αἱ τέχναι ἀκμάζουσι τὴν τελευταίαν περίοδον τοῦ Βυζαντίου. Ἡ φιλοσοφία, φιλολογία, ἐπιστήμη, ἱστορία καὶ ποίησις ἀναπτύσσονται ἀρκετὰ παρὰ τὰς δυσμενεῖς πολιτικὰς συνθήκας. Παρατηρεῖται τάσις ἐπιστοφῆς τῶν συγγραφέων εἰς τὴν ἀρχαῖζουσαν γλῶσσαν.

Οἱ Θεολόγοι προσπαθοῦν τὸν 14ον αἰῶνα νὰ προσαρμόσουν τὰ δόγματα τοῦ χριστιανισμοῦ εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας. Εἰς τὴν Θεολογικὴν ἀνεπτύχθη ἡ αἵρεσις τῶν ἡσυχαστῶν με ἀρχηγὸν τὸν σοφὸν Γρηγόριον Παλαμᾶν. Κατὰ ταύτην τὰς θρησκ. ἀληθείας δυνάμεθα νὰ ἀποκαλύψωμεν ἐμβαθύνοντες εἰς τὴν σκέψιν μας διὰ τῆς ἡσυχίας καὶ προσευχῆς. Ἀνταρωνιστῆς τοῦ Γρηγορίου ὑπῆρξεν ὁ Βαρλαάμ.

Οἱ φιλόλογοι σχολιάζουσι τοὺς ἀρχαίους συγγρ. καὶ προβαίνουν εἰς κριτικὴν ἀποκατάστασιν τῶν κειμένων. Ἐξοχώτερος πάντων εἶναι ὁ Γεώργιος Γεμιστός (1355—1452) μετωνομασθεὶς Πλήθων, ὁ

ὁποῖος ἴδρυσεν εἰς Μυστρᾶν Πλατωνικὴν Ἀκαδημίαν, μεταβάς δὲ κατόπιν εἰς Ἰταλίαν ἐδίδαξε Ἑλλην. φιλοσοφίαν. Ὡσαύτως εἰς Ἰταλίαν ἐδίδαξαν φιλοσοφίαν καὶ φιλολογίαν ὁ Μανουὴλ Χρυσολωρᾶς, Ἰωάν. Χρυσολωρᾶς, Γεωργ. Τραπεζοῦντιος καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Νικαίας Βησσαρίων, ἔστις ἦτο ἐνωτικὸς καὶ τελικῶς ἔγινε καρδινάλιος εἰς Ἰταλίαν ἐργασθεὶς ἐκεῖ διὰ τὴν διάδοσιν τῶν Ἑλλην. σπουδῶν καὶ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος του.

Ἱστορικοὶ τῆς περιόδου εἶναι οἱ Νικηφ. Γρηγορᾶς, Λεων Χαλκοκονδύλης, Δούκας (ἱστορία ἐτῶν 1361—1461) καὶ Γεώργ. Φραντζῆς (ἱστορία ἐτῶν 1358—1476).

Εἰς τὴν λογοτεχνίαν παρουσιάζεται δυτ. ἐπίδρασις ἰδίως ὅπου διέμενον Φράγκοι. Ἐκτενὲς κείμενον τῆς Φραγκοκρατίας εἶναι τὸ Χρονικὸν τοῦ Μορέως εἰς 4 παραλλαγὰς ἑλληνικὴν, γαλλικὴν, ἀραγωνικὴν καὶ Ἰταλικὴν. Ἐγράφησαν ὡσαύτως ἔμμετρα μυθιστορήματα μὲ φανταστικὰ ἱπποτ. κατορθώματα κατ' ἀπομίμησιν Ἰταλ. καὶ Γαλλ. ποιημάτων εἰς δημοτ. γλῶσσαν μὲ ὑποθέσεις ἀπὸ τὴν ἀρχαϊότητα καὶ τὸν μεσαιωνικὸν βίον.

Γενικῶς ἡ ἑλλην. σοφία μετεφέρθη κατὰ τοὺς χρόνους τούτους εἰς τὴν Δύσιν καὶ συνετέλεσεν εἰς τὴν Ἀναγέννησιν, τῆς ὁποίας ἐπιφανεῖς πρόδρομοι εἶναι ὁ Πλήθων καὶ ὁ Βησσαρίων.

Αἱ τέχναι

Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν Παλαιολόγων εἰς τὴν ζωγραφικὴν προστίθενται νέα στοιχεῖα, ἦτοι τοπία, βράχοι, ἀρχιτεκτον. βάθος, δευτερεύοντα πρόσωπα. Εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν οἱ σταυροειδεῖς ναοὶ παρουσιάζουν κομψότητα μὲ ἐξωτερ. διακοσμήσεις, τρούλλους, στοὰς κλπ.

Εἰς τὰς διαφόρους ἐπαρχίας ἀναπτύσσονται ἐγχώρια τέχναι μὲ ἴδιον χαρακτήρα. Κέντρα τῆς τέχνης εἶναι τὸ Ἄγ. Ὅρος, ὁ Μυστράς, ἡ Τραπεζοῦς, ἡ Νίκαια καὶ ἡ Θεσβόνικη. Εἰς τὰ μοναστήρια καὶ τὰς Ἐκκλησίας τοῦ Ἄγ. Ὁρους δυνάμεθα νὰ παρακολουθήσωμεν τὴν ἐξέλιξιν τῆς Βυζ. τέχνης, ἀρχιτεκτονικῆς καὶ ζωγραφικῆς.

Ἐκ τῶν μεγάλων κτηριακῶν συγκροτημάτων τοῦ Μυστρά καὶ τῶν πολλῶν ἐκκλησιῶν του δυνάμεθα νὰ λάβωμεν ἰδέαν τῆς λαμπρότητος, τοῦ πλοῦτου καὶ τῆς χάριτος τῆς ἀρχιτεκτονικῆς. Ἐκεῖ παρατηροῦμεν καὶ γλυπτικὸν διάκοσμον ἐπὶ μαρμάρου εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῶν ἐκκλησιῶν. Ἡ ζωγραφικὴ των ἐξ ἄλλου ἐνθουμίζει τὴν διακοσμητικὴν τέχνην τῶν ἀρχ. Ἑλλήνων καὶ εἶναι χαρακτηριστικὸν δείγμα

τῆς ἀναγεννήσεως τῆς τέχνης ἐπὶ Παλαιολόγων. Πολλοὶ ὅμως τοιχογραφίαι τῶν ἐκκλησιῶν ἐξηλείφθησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων, ὅταν οὗτοι μετέτρεψαν ταύτας εἰς Τεμένη.

Σπουδαῖον μνημεῖον εἰς Τραπεζοῦντα ἦτο ὁ ναὸς τῆς Ἁγίας Σοφίας κτισθεὶς κατὰ τὸ σχέδιον ἐκείνης τῆς Κων)πόλεως καὶ περιέχων ὥραϊας εἰκόνας. Εἰς Θεσ)νίκην θαυμάσιοι ναοὶ εἶναι ὁ Ἁγ. Παντελεήμων (12ος αἰ.), ἡ Ἁγ. Αἰκατερίνη μὲ 5 τρούλλους (13ος αἰ.), ὁ προφήτης Ἡλίας (13ος), οἱ Ἁγ. Ἀπόστολοι (14ος) μὲ 5 ραδιωτάτους τρούλλους.

Γενικῶς ἡ περίοδος αὕτη χαρακτηρίζεται ὡς ἡ τελευταία Βυζαντινὴ Ἀναγέννησις ἐπέδρασε δὲ εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῆς Σερβικῆς τέχνης καὶ τῶν ἄλλων σλαβικῶν λαῶν, ἀλλὰ καὶ γενικώτερον τῆς τῶν Εὐρωπαϊκῶν χωρῶν (Ἰταλίας, Γαλλίας, Ἰσπανίας, Γερμανίας).

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΕΡΩΝ ΓΕΓΟΝΟΤΩΝ

- 1261. Ἀνάκτησις τῆς Κωνσταντινουπόλεως.
- 1348. Ἰδρυσις δεσποτάτου τοῦ Μορέως.
- 1389. Μάχη Κοσσυφοπεδίου.
- 1402. Μάχη Ἀγκύρας.
- 1430. Ἀλωσις Θεσσαλονίκης ὑπὸ Τούρκων.
- 1439. Σύνοδος Φλωρεντίας.
- 1453. Ἀλωσις Κων)πόλεως ὑπὸ Τούρκων.

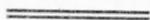
ΔΥΝΑΣΤΕΙΑΙ ΒΥΖΑΝΤΙΝ. ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ

Μ. Κωνσταντίνου	323— 378	Μακεδονική	867—1057
Θεοδοσίου	379— 518	Δουκῶν καὶ Κομνηνῶν	1057— 1185
Ἰουστινιανού	518— 610	Ἀγγέλων	1185—1204
Ἡρακλείου	610— 717	(Φραγκοκρατία)	1204—1261
Ἰσαύρου	717— 867	Παλαιολόγων	1261—1453

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΩΝ ΣΥΝΟΔΩΝ

ΣΥΝΟΔΟΣ	ΤΟΠΟΣ ΣΥΓΚΛΗΣΕΩΣ	ΕΤΟΣ	ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΚΩΝ)ΠΟΛΕΩΣ	ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ ΚΩΝ)ΠΟΛΕΩΣ	ΚΑΤΑ
1η	Νίκαια Βηθυνίας	325	Μ. Κων)τινος	Άλέξανδρος	Άρελου
2α	Κων)πολις	381	Θεοδόσιος δ μέγας	Γρηγόριος Ναζιανζηνός και Νεκτάριος	Μακεδονίου
3η	Έφεσος	431	Θεοδόσιος Β'	Νεστόριος (καθ' ού ή σύνοδος)	Νεστορίου
4η	Χαλκηδών	451	Μαρκιανός	Άναντόλιος	Εύτυχους
5η	Κων)πολις	553	Ιουστινιανός Α'	Μηνάς και Εύτύχιος	Ώριγένους και των «τρών Κεφαλαίων»
6η	Κων)πολις (τρούλλος)	680—1	Κων)τινος Δ' Πωγωνάτος	Γεώργιος	Όνωριου, Πάπα Ρώμης
7η	Νίκαια Βηθυνίας	787	Ειρήνη ή Άθηναία	Ταράσιος	Τών εικονομάχων
Πεν. Θέκτη	Κων)πολις (τρούλλος)	691—2	Ιουστινιανός Β' δ ρινόκερος	Παύλος	Περί εκκλησ. εθ. ταξίας (διοικήσεως, λατρείας πειθαρχίας).

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ



ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Σελίς

ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ ΚΑΙ Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΡΩΜΗΝ	3
1. Αἱ Ῥωμαϊκαὶ κατακτήσεις τοῦ Α΄ π.Χ. αἰῶνος :	3
'Ο πρῶτος Μιθριδατικὸς πόλεμος (88-84)	3
'Ο δεῦτερος Μιθριδατικὸς πόλεμος Ὑποταγὴ τῆς Συρίας Κατάκτησις τῆς Γαλατίας ὑπὸ Καίσαρος (58-51 π.Χ.)	4
2. Αἱ συνέπειαι τῶν μεγάλων κατακτήσεων	6
Οἱ Γράκχοι	8
Γάϊος Γράκχος	9
3. Ἡ κρίσις καὶ τὸ τέλος τῆς Δημοκρατίας	10
Μάριος καὶ Σύλλας	10
Πομπήϊος καὶ Καίσαρ	12
Ἡ συνωμοσία τοῦ Κατιλίνα — Ὁ Κικέρων	12
Ἡ πρώτη τριανδρία — Ρῆξις Πομπηίου καὶ Καίσα- ρος	13
Δικτατορία καὶ δολοφονία τοῦ Καίσαρος	14
Ἄντωνιος καὶ Ὀκταβιανὸς	15
4. Ἡ Αὐτοκρατορία κατὰ τὸν 1ον καὶ 2ον μ.Χ. αἰῶνα.	16
Τὸ διοικητικὸν ἔργον τοῦ Αὐγούστου	17
Πόλεμοι τοῦ Αὐγούστου — Τὸ τέλος του	18
Αἱ τέχναι καὶ τὰ γράμματα ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Αὐ- γούστου	19
Τὰ γράμματα — Μία ἀκάμη μεγάλη δόξα τοῦ Αὐγού- στου	20
Ἡ αὐτοκρατορία μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Αὐγούστου	21
1. Αὐτοκράτορες ἀπὸ τὴν Ρώμην	21
Καλιγούλας (37-41) — Κλαύδιος (41-54)	21
Νέρων (54-68)	22
Ἔνας χρόνος ἀναρχίας καὶ πολιτικῆς ἀνωμαλίας (68-69)	22
2. Αὐτοκράτορες ἀπὸ τὴν Ἰταλίαν — Οἱ Φλάβιοι Βε- σπασιανὸς (69-79)	23
Τίτος - Δομιτιανὸς	24
3. Αὐτοκράτορες ἀπὸ τὰς ἐπαρχίας — Οἱ Ἄντωνίνοι (96-192 μ.Χ.)	25
Νέρβας (96-98) - Τραϊανὸς (98 - 117)	25
Ἄδριανὸς (117-138)	26
Ἄντωνίνος (138-161)	27

Mārκος Αὐρήλιος (161-180) - Κόμμοδος (180-196)	28
Δύο αἰῶνες δόξης καὶ ἀκμῆς	29
Ἡ Ρωμαϊκὴ εἰρήνη (Pax Romana)	29
5. Ὁ Γ' μετὰ Χριστὸν αἰὼν	30
Ἡ δυναστεία τῶν Σεβήρων 193-235 μ.Χ.	30
Ἡ στρατιωτικὴ ἀναρχία καὶ αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν βαρβάρων	32
Οἱ Ἰλλυριοὶ Αὐτοκράτορες 268-305	33
Ὁ Χριστιανισμὸς	34
Οἱ διωγμοὶ	35
Ἡ ἐπικράτησις καὶ διάδοσις τοῦ Χριστιανισμοῦ	36
6. Προσπάθεια ἀνασυγκροτήσεως Διοκλητιανὸς	36
Τὰ οἰκονομικὰ — Τὰ στρατιωτικὰ — Ἡ εἰρηνικὴ διείσδυσις τῶν βαρβάρων	37
Ἡ παρακμὴ τῆς αὐτοκρατορίας. Τὸ τέλος τοῦ ἀρχαίου κόσμου	38
7. Ὁ ρωμαϊκὸς πολιτισμὸς κατὰ τοὺς αὐτοκρατορικὺς χρόνους	38
Τὸ Ρωμαϊκὸν δίκαιον	40
Αἱ τέχναι	40

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν Β'.

Η ΜΕΤΑΒΑΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΑΠΟ ΤΗΣ ΡΩΜΑΪΚΗΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΝ (324—610)	42
1. Ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος καὶ ἡ ἐποχὴ του	42
2. Ὁ Θεοδόσιος ὁ Μέγας, οἱ Διάδοχοί του καὶ τὸ βαρβαρικὸν πρόβλημα	45
3. Ὁ Ἰουστινιανὸς καὶ ἡ συμβολὴ του εἰς τὴν διαμόρφωσιν τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους	50
4. Οἱ Διάδοχοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ	54
5. Βυζαντινὸς πολιτισμὸς κατὰ τὴν μεταβατικὴν περίοδον	55
6. Ἐθρασκευτικὴ πολιτικὴ τῶν Αὐτοκρατόρων τῆς μεταβατικῆς περιόδου	68

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν Γ'.

ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟΝ ΑΠΟ ΤΟΥ 7ου ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ 11ου ΑΙΩΝΟΣ (610-1057)	70
---	----

1. Ὁ Ἡράκλειος καὶ ὁ ἐξελληνισμὸς τῆς Αὐτοκρατορίας	70
2. Οἱ Ἄραβες καὶ ὁ πολιτισμὸς τῶν	71
3. Τὸ Βυζάντιον κατὰ τὸ β' ἡρίσι τοῦ 7ου αἰῶνος	75
4. Περίοδος 747-867. Ἡ δυναστεία τῶν Ἰσαύρων (717-802)	78
5. Ἡ Μακεδονικὴ δυναστεία (867-1057)	87

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν Δ'.

ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΔΙΑΣΠΑΣΙΝ ΤΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ (1057-1204)	97
1. Ἡ δυναστεία τῶν Δουκῶν καὶ Κομνηνῶν (1057-1185)	98
2. Αἱ πρῶται Σταυροφορίαι	103
3. Ἡ δυναστεία τῶν Ἀγγέλων (1185-1204)	105
4. Ἡ τετάρτη Σταυροφορία	107
5. Ὁ πολιτισμὸς τοῦ Βυζαντίου (ἀπὸ τοῦ 7ου-12ου αἰῶνος) (610-1204)	108
6. Ἡ ἐποχὴ τῆς Φραγκοκρατίας	112

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν Ε'.

Ο ΜΕΣΑΙΩΝ ΤΗΣ ΔΥΣΕΩΣ—Α' ΠΕΡΙΟΔΟΣ (5ος-11ος αἰὼν)	114
1. Γενικὰ χαρακτηριστικὰ	114
2. Ἡ Αὐτοκρατορία τοῦ Καρόλου τοῦ Μεγάλου. Τὸ κράτος τοῦ Καρόλου	115
3. Ἡ ἵδρυσις τῆς Ἁγίας Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας τοῦ Γερμανικοῦ Ἔθνους	118
4. Τὸ Φεουδαρχικὸν καθεστῶς	118

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν ΣΤ'.

Ο ΜΕΣΑΙΩΝ ΤΗΣ ΔΥΣΕΩΣ — Β' ΠΕΡΙΟΔΟΣ (12ος-15ος αἰὼν)	122
1. Αἱ Σταυροφορίαι	122
2. Ἀρχὴ ἀναπτύξεως τῶν Πόλεων καὶ ἀστικῆς τάξεως	123
3. Ὁ ἑκατονταετής πόλεμος. Ἡ κατάστασις εἰς Εὐρώπην πρὸ τοῦ πολέμου	124
4. Ὁ πολιτισμὸς τῆς Εὐρώπης κατὰ τὴν β' περίοδον μεσαίωτος	126

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ΄.

Σελίς

ΑΝΑΣΥΣΤΑΣΙΣ ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ Η ΠΤΩΣΙΣ	129
1. Τὰ Ἑλληνικά Κράτη καὶ ἡ ἀνάκτησις τῆς Κωνστα- ντινουπόλεως	129
2. Ἡ Αὐτοκρατορία καὶ οἱ ἐχθροὶ τῆς	130
3. Ἡ πτώσις τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους. Οἱ Παλαιολόγοι	131
4. Ὁ Βυζαντινὸς πολιτισμὸς τῆς τελευταίας περιόδου (1261-1453). Τὰ γράμματα	136



024000020073

25.000
150000

ΡΟΒΕΡΤΟΣ ΖΑΓΑΡΤΣΗΣ
ΣΤΡΑΝΤΖΑΛΗΣ

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ "ΡΩΣΣΗ,"
ΒΟΗΘΗΤΙΚΑ ΒΙΒΛΙΑ ΔΙΑ ΤΟΥΣ ΜΑΘΗΤΑΣ
ΔΕΥΤΕΡΑΣ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

Ι. Θ. ΡΩΣΣΗ - ΓΥΜΝΑΣΙΑΡΧΟΥ

ΑΝΑΛΥΣΕΙΣ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ
κατά τὸ νέον ἀναλυτικὸν πρόγραμμα μετὰ εἰσαγωγῆς,
λεξιλογίου, πραγματολογικῶν, μορφολογικῶν, ἰδεολο-
γικῶν παρατηρήσεων, περιλήψεων κ.τ.λ.

75 ΥΠΟΔΕΙΓΜΑΤΑ ΕΚΘΕΣΕΩΝ. Ὑπὸ Γ. Κ. Παπανδρεο-
πούλου. — (Περιγραφαὶ - διηγήσεις - ἐντυπώσεις κ.τ.λ.
εἰς τὴν δημοτικὴν καὶ τὴν καθαρῆσαν. — Ὁδηγὸς
ὀρθογραφίας - Στοιχεῖα Λογοτεχνίας κ.τ.λ.).

ΠΕΡΙΛΗΨΕΙΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ. Ὑπὸ Μ. Μαυρουδῆ - Ἰ. Κολ-
λάρου. — (Κατὰ τὸ νέον ἀναλυτικὸν πρόγραμμα).

ΙΣΤΟΡΙΑ ΝΕΑΣ ΕΛΛ. ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ. Ὑπὸ Ἰ. Κολ-
λάρου - Μ. Μαυρουδῆ. — (Μετὰ βιογραφιῶν ὄλων τῶν
νεοελλήνων ποιητῶν καὶ πεζογράφων).

ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΠΑΛΑΙΑΣ ΚΑΙ ΚΑΙΝΗΣ ΔΙΑΘΗΚΗΣ. Ὑπὸ
Π. Κασκαμπά.

ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΛΕΞΙΚΟΝ. Ὑπὸ Στ. Παπασταματίου.
— (Δημοτικῆς καὶ καθαρῆσαν μετὰ ὀδηγοῦ ὀρθο-
γραφίας κ.τ.λ.).